

SUDUL ROMÂNIEI
ÎN EVUL MEDIU TIMPURIU
(SECOLELE VIII-XI).
REPERE ARHEOLOGICE

**LE SUD DE LA ROUMANIE AU MOYEN AGE ANCIEN
(LES VIIIe - XIe SIÈCLES)
REPÈRES ARCHÉOLOGIQUES**

EMILIA CORBU

**SUDUL ROMÂNIEI
ÎN EVUL MEDIU TIMPURIU
(SECOLELE VIII-XI).
REPERE ARHEOLOGICE**

MUZEUL BRĂILEI **EDITURA ISTROS**
BRĂILA, 2006

Coperta I: Inscripție de pe un ulcior amforoidal descoperit la Capidava (sec. X).

Referenți științifici:

prof. univ. dr. **Ștefan Olteanu**

prof. univ. dr. **Dan Gh. Teodor**

conf. univ. dr. **Panait I. Panait**

prof. univ. dr. **Ionel Cândea**

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

CORBU, EMILIA

Sudul României în Evul Mediu timpuriu: (secolele VIII-XI): repere arheologice / Corbu Emilia. - Brăila: Editura Istros a Muzeului Brăilei, 2006

ISBN (10) 973-9469-85-X; ISBN (13) 978-973-9469-85-2

902(498)"07/10"

Tipar executat la tipografia **GABRIEL**,
tel. 0723671646, Cosâmbești, Ialomița

INTRODUCERE

Evul mediu timpuriu a fost timpul marilor contraste, atât de specifice perioadelor de tranziție de la o lume la alta. Marcată de un dinamism fără precedent, epoca a fost caracterizată, în toate domeniile sale, de apariția unor noi forme de organizare, de cultură, de adaptare la mediu, coexistente la un moment dat cu forme arhaice. Poate cel mai important fenomen al perioadei a fost afirmarea, în plan politic și social, a unor noi populații care încep să aibă trăsăturile popoarelor moderne de mai târziu. Bulgarii, slavii, rușii, ungurii încep să-și structureze la periferia Imperiului Bizantin forme statale incipiente. Același fenomen este prezent și în Europa Occidentală. Economia epocii începe să fie influențată decisiv de marele domeniu feudal care va avea o evoluție specifică fiecărei zone.

Pe de altă parte, sub aspect cultural și religios evul mediu timpuriu este o lume puternic polarizată: civilizație-barbarie, cler-mireni, bogați-săraci etc. Existau focare, centre de iradiere a noilor forme, structuri și idei, așa cum erau aparatul de stat al imperiului, orașele, biserica. Orice disfuncție la nivelul acestor nuclee antrena consecințe în lanț. În timp ce în Imperiul Bizantin marii proprietari latifundiari, feudali și mai târziu militari, se implicau în lupta pentru tron și orașele traversau o perioadă de centralizare, la granițe apar, de-a lungul întregii epoci, populații seminomade sau nomade organizate în structuri arhaice (trib, clan etc.). Fenomenul migrației a marcat aproape întreaga evoluție social-politică a epocii. Chiar și în domeniul religios înregistrăm contraste. Pe de o parte asistăm la creștinarea unor noi popoare, pe de altă parte au loc primele cruciade, simptome timpurii ale unui proces lent de criză a Bisericii, care va culmina în 1056 cu prima mare schismă.

Cercetarea unei epoci atât de complexe poate fi realizată prin studii specializate asupra anumitor aspecte, studii care însumate pot reda ansamblul. Lucrarea de față este un studiu din perspectiva arheologiei, cu mijloacele și rezultatele acesteia, asupra culturii materiale existente în secolele VIII-XI pe teritoriul pe care se va forma mai târziu statul medieval Țara Românească. Am studiat această cultură arheologică prin elementele sale esențiale adică așezarea și necropola care, împreună, definesc o comunitate. Cele peste 130 de situri în care s-au descoperit locuințe și morminte, publicate de-a lungul a cinci decenii în rapoarte arheologice, în diverse studii sau articole, ne-au oferit materialul documentar pentru a analiza dinamica demografică și a delimita zonele de densitate demografică, a defini tipul de așezare pornind de la elementele sale de bază: vatra satului, planul așezării, tipurile de locuințe și anexele lor. Aceste așezări, cetăți sau orașe și sate reflectă, prin multitudinea de date pe care le oferă, caracterul acestei culturi, faptul că au fost ridicate și locuite de o populație sedentară, autohtonă, cunoscătoare a posibilităților economice ale zonei. Ritul și ritualul funerar dovedesc, de asemenea, perpetuarea unor tradiții ancestrale dar și prezența, poate, a unor grupuri alogene.

Am propus o clasificare a inventarului acestor situri în categoriile cele mai frecvente (ceramică, unelte, arme, podoabe) și am întocmit și o repertoriere, dacă nu exhaustivă, cel puțin necesară studierii oricărei culturi arheologice. Din această perspectivă lucrarea de față este o oglindă și imaginea pe care o oferă asupra secolelor analizate este aceea a unei culturi unitare, integrată realităților epocii, o cultură în care aspectele locale și influențele bizantine se împletesc.

Această bază documentară ne-a permis analiza, în capitolele destinate factorilor de influențare și comunicare, a condițiilor pedo-climaterice, social-politice și culturale asupra economiei perioadei, a unor aprecieri privind

geografia istorică. De asemenea am considerat că este oportun și necesar să vorbim despre aspectul etno-cultural al acestei perioade caracterizată de afirmarea în istorie a popoarele europene moderne de mai târziu.

Cultura Dridu, așa cum este denumită în literatura de specialitate constituie prima cultură cu caracter medieval propriu-zis și pentru acest lucru pledează lucrarea de față, în întregul ei. Datorită caracterului specific al literaturii și istoriografiei medievale, care respectă și ele ceea ce arătam mai sus, polarizarea puternică și focalizarea pe anumite areale, pagini întregi din istoria scrisă a unor popoare au rămas albe. În asemenea condiții meritul de netăgăduit al arheologiei medievale este acela de a completa aceste pagini cu argumente palpabile ale existenței concrete a comunităților umane de la finele primului mileniu creștin. În acest context istoriografic am considerat că o sinteză a culturii arheologice din secolele VIII-XI este utilă.

În ultimele trei decenii au fost publicate o serie de izvoare istorice bizantine, occidentale, maghiare, rusești care fac trimitere, uneori, la realitățile nord-danubiene. Am corelat, acolo unde a fost posibil, mărturiile oferite de sursele literare cu datele arheologice.

Aceste date atât de diverse, pe care generații de arheologi le-au lăsat istoriografiei românești ar trebui, pe viitor, utilizate și pentru realizarea unor proiecte de arheologie aplicată. Reconstituirea unor locuințe semi-adâncite, gropi de bucate și cuptoare precum și analiza funcționării acestora ar furniza, cu siguranță, o serie de detalii privind construirea, modul de folosire etc. date care ar întregi imaginea pe care o avem asupra culturii arheologice din secolele VIII-XI.

Așa cum arătam, evul mediu timpuriu este mult prea complex pentru a fi epuizat doar din perspectiva arheologică dar acest unghi de vedere are meritul de a fixa structura materială a epocii, osatura, reperele culturale, de a-i surprinde evoluția.

Nu pot să închei fără a mulțumi domnului profesor universitar dr. Ștefan Olteanu, coordonatorul acestei teze de doctorat, care prin experiența și răbdarea domniei sale a conferit acestei lucrări echilibrul și măsura atât de necesare oricărui demers științific. Mulțumesc de asemenea tuturor acelor profesori universitari și arheologi care m-au sprijinit și încurajat în elaborarea acestei lucrări și a căror listă ar fi prea lungă pentru a o reda aici dar din care, trebuie să menționez măcar numele domnilor profesori universitari dr.Panait I. Panait, dr.Dan Gh. Teodor, dr.Ionel Căndea, dr.Petre Diaconu, dr.Alexandru Barnea, dr.Valeriu Sârbu, doamnei Livia Sîrbu pentru revederea traducerii rezumatului și nu în ultimul rând Editurii Istros pentru acceptarea tipăririi volumului.

Autorul

CAPITOLUL I

ISTORIOGRAFIA PROBLEMEI AȘEZĂRILOR ȘI NECROPOLELOR DIN SUDUL ROMÂNIEI (SECOLELE VIII-XI)

Așezările și necropolele de la Dunărea de Jos din secolele VIII-XI au constituit subiectul a numeroase articole, studii, monografii arheologice și istorice, lucrări care alcătuiesc un bogat capitol în literatura de specialitate. În studiile de sinteză au fost analizate rezultatele cercetărilor fie pe întregul teritoriu românesc¹, fie numai pe un areal sau provincie istorică², fie doar pe anumită o categorie de situri, cum ar fi, de pildă, necropolele³.

Evoluția cercetării așezărilor și necropolelor din sec. VIII-XI în perioada interbelică

Istoricii dintre cele două războaie mondiale, deși nu au beneficiat de volumul de informații existent astăzi, ne-au lăsat, pe lângă studiile de o mare valoare științifică, două mari moșteniri pe care o parte din cercetătorii care au urmat le-au apreciat ca atare.

În primul rând, ei au conceput această perioadă ca parte integrantă a evului mediu românesc, marcată de evenimente importante pentru evoluția de mai târziu a societății. În acest sens operele lui Nicolae Iorga conțin un mare grad de intuiție istorică dar opiniile lui au fost dovedite mai târziu de descoperirile arheologice, în special.

În al doilea rând ne-au îndemnat la o metodă de cercetare interdisciplinară, adunând laolaltă date lingvistice, epigrafice, narative, etnografice, etc.

Sub aspect științific, în perioada interbelică au fost publicate o serie de izvoare istorice dintre care ediția Gh. Popa Lisseanu a rămas de referință și astăzi. S-au elaborat studii de istorie bizantină⁴ sau speciale cum ar fi istoria creștinismului în aceste regiuni, studii de lingvistică și etnografie cu predilecție folclorice.

Tot în perioada interbelică au început să fie cercetate vestigiile arheologice ale perioadei și să se contureze primele opinii. Așa de pildă, primele două niveluri arheologice cercetate la Capidava au fost atribuite de Gr. Florescu unei culturi autohtone cu caracter roman provincial⁵ iar Dinu V. Rosseti a început cercetări în jurul Bucureștiului, la Străulești-Măicănești și Militari⁶ unde

¹ Menționăm aici lucrările monografice, privite în integralitatea lor Ștefan Olteanu, *Societatea românească la cumpănă de milenii*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1983, 226 p.; idem, *Societatea carpato-danubiano-pontică în secolele IV-XI. Structuri demo-economice și social politice*, Editura Didactică și Pedagogică, R. A., București, 1997, 327 p.

² Eugenia Zaharia, *Săpăturile de la Dridu*, București, Ed. Academiei 1967; p. 97-149; Dan Gh. Teodor, *Cultura Dridu pe teritoriul Moldovei*, SCIIVA, 19, 2, 1968, p. 227-278; Octavian Toropu, *Romanitatea târzie și străromânii în Dacia Traiană sud carpatică*, Craiova, Scrisul Românesc, 1976; Adrian Bejan, *Banatul în secolele IV-XII*, Ed. de Vest, Timișoara, 1995; Călin Cosma, *Vestul și NV României în secolele VIII-X D.Hr.*, Cluj-Napoca, 2002, 629 p.

³ Uwe Fiedler, *Studien zu graberfeldern des 6 bis 9 jahrhunderts a der unteren Donau*, vol. I-II, Bonn, 1992.

⁴ Aurelian Sacerdoțeanu, *Mouvements politiques et sociaux de la peninsule Balkanique dans la seconde moitié du XI siecles*, Balcania, II-III, 1939, p. 82-107; Nicolae Bănescu, *Etnographie et role militaire du theme de Bulgarie*, Balcania, VI, București, 1943;

Les duchés byzantins de Paradunavon et de Bulgarie, București, Imprimeria românească. 1946.

⁵ Grigore Florescu, *Capidava în epoca migrațiilor*, RIR, XVI, 4, 1946, p. 325-359.

⁶ Margareta Constantiniu, Panait I. Panait, *O așezare feudală-timpurie la Băneasa sat*, CAB, II, p.98-140 .

au fost evidențiate și vestigii medieval-timpurii. Toți marii istorici (Iorga, Xenopol, Pârvan) au scris despre istoria secolelor de la cumpănă de milenii dar din perspectiva cronicărească. O serie de reviste cum ar fi Balcania, Revista Istorică Română, au publicat în paginile lor studii de istorie sau arheologie care au rămas de referință și astăzi.

Izvoarele și istoriografia problemei după cel de al doilea război mondial

După cel de-al doilea război mondial cercetarea istorică a înregistrat o dezvoltare rapidă marcată de o explozie informațională de natură arheologică care a dus la elaborarea unor concepte culturale cu privire la cultura arheologică din sec. VIII- XI.

Explozia informațională s-a manifestat însă și prin publicarea izvoarelor scrise. Au fost elaborate studii critice ale operelor cronicarilor bizantini, Constantin al-VII-lea Porfirogenetul⁷, Mihail Psellos⁸, Anna Comnena⁹, Theophilact Simocata¹⁰. Au fost efectuate săpături arheologice sistematice sau de salvare în peste 120 de localități doar în sudul României și în alte câteva sute în restul țării. În cursul cercetărilor de teren au fost descoperite sute de complexe (locuințe, dependințe, cuptoare, morminte). Materialul arheologic prelevat a furnizat o diversitate de date din cele mai variate domenii privind evului mediu timpuriu.

Această cercetare de teren, dinamică, nu a fost urmată însă, în toate cazurile, de o prelucrare performantă a informației. Anii marilor construcții industriale au prilejuit numeroase șantiere arheologice desfășurate în regim de salvare și datorită acestui aspect aceste situri au fost cercetate parțial.

Cercetările arheologice s-au concretizat în monografiile ale cetăților bizantine (Capidava¹¹, Păciul lui Soare¹², Dinogeția¹³), ale unor necropole (Castelu¹⁴, Isaccea¹⁵ - este vorba de un raport vast publicat în revistă) și ale unor sate din Câmpia Română (Dridu,¹⁶ Bucov¹⁷).

Fiecare monografie aduce, prin specificul ei, o contribuție esențială la conturarea culturii medieval-timpurii din acele secole de la cumpănă de milenii. Capidava excelează prin cercetarea locuințelor, imagine completată prin studiul publicat mai târziu de Radu Florescu¹⁸ și prin detaliile de ordin stratigrafic extrem de utile pentru o perioadă în care așezările au cel puțin două nivele și mai multe faze. Dinogeția se remarcă în privința sistematizării inventarului și a ceramicii în special, a datelor despre bisericuță și așezării extramuros. Păciul

⁷ Constantin Porfirogenetul, *Carte de învățătură pentru fiul său Romanos*, Scriptores Byzantini VII, Ed. Academiei RSR, București, 1971, traducere V. Grecu, 122 p.; Constantin Porfirogenetul, FHDR, II, 1970, p.657-671.

⁸ Mihail Psellos, *Cronografia, Un veac de istorie bizantină* (976- 1077), Iași, Ed. Polirom, 1998; FHDR, III, p.48-51.

⁹ Anna Comnena, *Alexiada*, București, Ed. Minerva, 1977, traducere Marina Marinescu, note N. Șerban-Tanașoca, FHDR, III, p. 82-119.

¹⁰ Theophilact Simocata, *Istorie Bizantină*, Ed. Academiei RSR, București, 1985, în seria Scriptores Byzantini, FHDR, II, p. 531-551.

¹¹ Grigore Florescu, Radu Florescu, Petre Diaconu, *Capidava*, București, Editura Academiei. RSR, 1958.

¹² Petre Diaconu, Dumitru Vâlceanu, *Păciul lui Soare. Cetatea Bizantină. I*, București, Ed. Academiei RSR, 1972, 275 p.

¹³ Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, *Dinogeția*, București, Editura Academiei RSR, 1967; Ion Barnea, *Noi descoperiri din epoca feudalismului timpuriu la Dinogeția- Garvăn*, jud. Tulcea, (1963- 1968), MCA, X, 1973, p. 291-331.

¹⁴ Adrian Rădulescu, Nicolae Harțușche, *Cimitirul feuda l- timpuriu de la Castelu*, Constanța, 1967, p. 127.

¹⁵ Ioan Vasiliu, *Cimitirul feudal-timpuriu de la Isaccea*, Peuce, IX, 1984, p. 107-141.

¹⁶ Eugenia Zaharia, *Săpăturile de la Dridu*, București, Ed. Academiei, 1967.

¹⁷ Maria Comșa, *Cultura veche românească. Așezările de la Bucov-Ploiești*, București, Editura .Academiei RSR, 1978, 181 p.

¹⁸ Radu Florescu, Zaharia Covacef, *Stratigrafia Capidavei romane târzii și feudale timpurii*, Pontica XXI-XXII, 1988- 1989, p.198-247.

lui Soare contribuie cu detalii privind tehnica de construire a locuințelor pe teren accidentat, portului și debarcaderului, fazelor de locuire a fortificației.

În cele două monografii ale așezărilor rurale de la Dridu și Bucov găsim elemente importante privind habitatul (date cu privire la cadrul geografic, numărul de locuințe și anexele lor, fazele de locuire) în zona de câmpie și subcolinară.

Lor se adaugă rapoartele arheologice privind fortificația de la Slon – Prahova¹⁹ din zona colinară, cu mai multe faze constructive, în care se observă utilizarea eficientă a factorului natural.

Deosebit de prețioase sunt rapoartele arheologice publicate în seria *Materiale și Cercetări Arheologice* și mai nou, *Cronica Cercetărilor Arheologice* care, deși sintetice, introduc în circuitul științific rezultatele cercetării a zeci de situri.

Concepte culturale elaborate de-a lungul timpului

După crearea în 1956 a Comisiei pentru cercetarea perioadei formării poporului român, evul mediu timpuriu ar fi trebuit să se bucure de o atenție deosebită. În realitate, datorită numărului redus de specialiști nu a fost acoperită întreaga arie de cercetare a epocii și așa cum zeci de situri au fost începute și neterminate așa și teoretizările, de multe ori, au rămas la stadiul de proiect.

Deși problema periodizării, a terminologiei, precum și unele opinii, au fost influențate, uneori, de spiritul vremii s-au conturat patru concepte culturale și anume: cultura Dridu, cultura balcano-danubiană, cultura veche românească, complexul cultural carpato-balcanic.

Cultura Dridu

Acest concept (criticat dar utilizat în aproape toată istoriografia românească) a fost promovat de doi mari arheologi români, cu o reputație științifică incontestabilă, Ion Nestor și Eugenia Zaharia. Deși cercetările de la Dridu, Ileana-Podari și Bucov începuseră doar de un an, Ion Nestor dovedind o intuiție istorico- arheologică remarcabilă adevărată de cercetările ulterioare, publica „*Contributions archeologiques au probleme des proto-roumains. La civilisation de Dridu*”²⁰, studiu pilon pentru această cultură, în care afirma două idei fundamentale și anume caracterul etnic românesc (evidențiat de studiul comparativ cu spațiul Europei Centrale și Răsăritene) și denumirea de Dridu (atribuită după așezarea eponimă). Cultura se caracteriza prin așezări nefortificate dispuse în vecinătatea unor ape; locuințe din lemn îngropate parțial în pământ; caracter agricol de cultivatori, (dovedit de descoperirea de cereale carbonizate și unelte agricole); rit funerar necunoscut (pentru stadiul de atunci al cercetărilor). Ion Nestor considera că această cultură se datează în sec.X-XI. Această încadrare cronologică era un puternic argument de determinare

¹⁹ Maria Comșa, *Cetea de lemn din sec.VIII-XI de la Slon Prahova*, în Muzeul Național, V, 1981, p. 135-137.

²⁰ Ion Nestor, *Contributions archeologiques au problemes des proto-roumains. La civilisation de Dridu*, Dacia, NS, II, 1958, p. 371 sqq.

etnică deoarece cultura secolelor respective ne putea fi atribuită slavilor sau bulgarilor. De asemenea, era respinsă filiația slavă din geneza acestei culturi.

Această structură teoretică a fost dezvoltată de Eugenia Zaharia în volumul monografic, „*Săpăturile de la Dridu. Contribuții la istoria formării poporului român*“ unde aduce numeroase completări concepului cultural, fără a depăși însă limitele trasate de Ion Nestor în 1958. Astfel se afirmă că această „*cultură Dridu trebuie înțeleasă pentru mediile de caracter rural ale secolelor VIII-XI*”²¹. Asupra acestor aprecieri, valabile pentru stadiul de atunci al cercetărilor, s-a revenit ulterior pe măsură ce dovezile arheologice, privind aspectul acestei culturi în cetățile bizantine, s-au înmulțit.

Cultură Dridu acoperea, în opinia autoarei, întregul teritoriu național iar monumentele cele mai importante erau practic toate siturile medieval-timpurii cercetate în toată țara. Este adevărat însă că la Dridu a fost cercetat integral primul sat din perioada secolelor VIII-XI²², datat în sec. X-XI.

Eugenia Zaharia susține că această cultură are o origine locală dovedită de transmiterea unor elemente de bază din culturile locale anterioare, cum ar fi tipul de locuință, amenajările interioare, planul așezărilor, elemente prezente în descoperirile de la Bratei, Ipotești, Târgșor. Asupra acestei opinii revine cu noi argumente în deceniile următoare²³. Autoarea considera ca și Grigore Florescu că acest grup cultural face parte din aspectele culturii provinciale bizantine, concluzie susținută pe baza studiilor comparative și vestigiilor arheologice de la nordul și de la sudul Dunării²⁴.

Ulterior conceptul de cultură Dridu s-a îmbogățit cu noi argumente prin cercetările lui Dan Gh. Teodor. În urma cartării a peste 100 de așezări din Moldova, într-un amplu studiu publicat la numai un an de la apariția monografiei Dridu, Teodor prezintă sistemul constructiv al locuințelor, tipul de așezare, tipologia și cronologia ceramicii²⁵. Completările aduse de aceste studii se referă la o datare mai timpurie și la o evoluție în faze determinată pe material ceramic. Autorul considera că din secolul VIII apare o ceramică mai timpurie denumită „protodridu”. D. Gh. Teodor menționează cinci faze denumite după locul principalelor descoperiri. În Moldova această cultură avea o origine locală, cu excluderea unui import cultural din sud. În 1973 într-un scurt articol, același autor aducea din nou în discuție caracterul etnic al acestei culturi, considerând că prin baza romanică provincială ea poate fi considerată românească²⁶. Toate acestea au fost sintetizate și dezvoltate mai târziu într-o lucrare rămasă de referință²⁷.

De-a lungul celor patru decenii de cercetări s-a revenit asupra unor opinii privitoare la cronologie și aspect. Astfel că încadrarea cronologică în secolele VIII-XI a fost extinsă pentru tot teritoriul țării²⁸ și s-a acceptat și un aspect urban²⁹, deși inițial se susținea doar un aspect rural.

Introducerea noțiunii de cultura Dridu, în Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României, a marcat totodată o recunoaștere generală din partea cercetătorilor a existenței acestei culturi materiale, ca o primă manifestare a

²¹ Eugenia Zaharia, *op. cit.*, p.97.

²² *Ibidem*, p. 97

²³ Eugenia Zaharia, *Donnes sur l'archeologie des IV-XI siecles sur le territoire de la Roumanie. La culture Bratei et la culture Dridu*. Dacia, NS. XV, 1971, p. 269- 287; Idem *Populația românească în Transilvania în sec.VII-VIII*, Ed. Academiei RSR, 1977, p. 102.

²⁴ Gr. Florescu, *Capidava...*, p.358.

²⁵ Dan Gh. Teodor, *Cultura Dridu pe teritoriul Moldovei*, SCIVA, 19, 2, 1968, p. 227-278.

²⁶ Dan Gh. Teodor, *Apartenența etnică a culturii Dridu*, în *Cercetări istorice*, NS. IV,1973, Iași, passim.

²⁷ Dan Gh. Teodor, *Teritoriul est-carpatic în secolele V-XI*, Ed. Junimea, Iași, 1978, p.68-90.

²⁸ Eugenia Zaharia, *Populația românească în Transilvania în sec.VII-VIII*, Ed. Academiei RSR, 1977, p. 104.

²⁹ Eugenia Zaharia, *Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României*, vol.II, București, Ed. Enciclopedică, 1996, p. 81- 83.

valorilor de cultură și civilizație a poporului român în sec. VIII-XI în spațiul carpato-danubiano-pontic.

Cultura balcano-danubiană

La începutul anilor 60 Maria Comșa introducea în literatura de specialitate un nou concept cultural. Cele două variante ale studiilor pilon „*La civilisation balkano-danubienne (IX-X) sur la territoire de la R.P. Roumanie*”³⁰ și „*Cu privire la evoluția culturii balcano-dunărene în secolul IX-XI*”³¹ fixau descoperirile din teritoriul sud- carpatic în arealul mai larg carpato-danubiano-balcanic.

În principiu acest concept avea la bază studiul comparativ al materialului arheologic din sec. VIII- XI din perspectiva moștenirii romanice sau slave.

Potrivit autoarei citate, cultura balcano-danubiană a evoluat de-a lungul a patru orizonturi cronologice cărora le corespund „*patru faze de dezvoltare bine diferențiate*” încadrate cronologic pe baza studiului combinat al podoabelor, armelor și monedelor. Extinderea culturii era graduală: în prima fază era întâlnită în Dobrogea, Muntenia și Oltenia, în a doua fază pătrundea și în Transilvania, iar în fazele a treia și a patra o întâlneam în Moldova. Astfel, deși nu se insista asupra acestui aspect, cultura balcano-danubiană avea un focar situat de-a lungul Dunării de unde se extindea progresiv. Se ridică, astfel, problema originii acestei culturi și a propagării ei în teritoriu. Faciesul fiecărei faze era surprins mai ales în evoluția ceramicii. La rândul lor fazele a doua și a treia prezentau mai multe variante:

1) în Dobrogea; 2) în câmpia Munteană unde se înregistrau particularități în ceramică și unde lipseau mormintele de incinerare în cutii de piatră³²; 3) complexul Bucov, care se diferențiază prin ceramică și locuințe; 4) zona din sud-vestul Olteniei delimitată de Galiciuica-Plopșor și Verbița.

În privința datării, prima fază era încadrată cronologic în sec. IX, a doua fază în a doua jumătate a sec. IX și înc. secolului X, a treia fază se situa la mijlocul secolului X. Ultima fază corespundea revenirii bizantine dintre anii 971 - 1000.

Cultura balcano-danubiană avea un aspect cultural relativ unitar pe ambele maluri ale Dunării, aspect determinat de relațiile care au existat în cadrul statului bulgar în sec. IX-X. În cadrul acestei culturi existau însă două categorii de complexe diferite etnic: primul complex situat în Dobrogea și Câmpia Română aparținea populației proto-românești, slavo-bulgare și slave; al doilea situat în zona imediat sud-carpatică și montană, era marcat de o preponderență a elementului protoromânesc.

Cultura balcano-danubiană își înceta existența în Moldova, Muntenia și Moldova datorită invaziei pecenegilor. În Dobrogea se mai păstra în timpul lui Ioan Tzimisches și Vasile al II-lea. Elemente ale acestei culturi participau la formarea culturilor Hlincea-Răducăneni și culturii bizantine provinciale.

În cadrul culturii balcano-danubiene Dridu era un aspect regional, de vreme ce nu prezenta ultima etapă de evoluție.

În studiul publicat în 1968, Maria Comșa reduce teritoriul ocupat de această cultură la spațiul Dobrogei, Câmpiei de Est a Munteniei și a sud-estului Moldovei. Locul de origine al acestei culturi era zona Pliska-Novi-Pazar³³.

În privința aspectului culturii materiale, se adaugă unele precizări. Astfel bordeiele cu pietrar erau introduse de o populație seminomadă sosită în Câmpia

³⁰ Maria Comșa, *La civilisation balkano-danubienne(IX-X) sur le territoire de la RPR*, Dacia, NS, VII, 1963, p.413-436.

³¹ Maria Comșa, *Cu privire la evoluția culturii balcano-danubiene în sec.IX-XI*, în SCIV, XIV, 1, 1963, p.107-123.

³² Acest tip de mormânt a apărut în ultimii ani în necropola de la Platonești (jud. Ialomița).

³³ Maria Comșa, *Sur l'origine et l'evolution de la civilisation de la population romane, et ensuite protoroumaine, aux VI-X siecles sur le territoire de la Roumanie*, Dacia, XII, 1968, p. 355- 380.

Română din zonele nord-pontice. În aceeași idee, ceramica lucrată la roata de mână prezenta influențe Saltovo-Maiak.

În încercarea de a găsi un echilibru între cele două concepte culturale, Dridu și balcano-danubiană, Stamen Mihailov introduce în 1970 o serie de nuanțe. Astfel cultura balcano-danubiană era o creație polietnică, însă singurii ei purtători erau slavii, cei care puteau fi întâlniți pe un teritoriu vast, de la Volga și Caucaz la Dunărea mijlocie; ceramica balcano-danubiană are origini în cultura Bratei, însă ceramica grosieră de la Bratei își avea, la rândul ei, originea în ceramica de tip Praga.³⁴ Aceste intervenții au rămas însă opinii izolate, fără a realiza o punte între cele două concepte culturale, atât de diferit formulate.

Cultura veche românească

O primă variantă s-a numit cultură proto-românească și avea premise diferite. În 1958, Ion Nestor atribuia întreaga cultură Dridu elementului protoromânesc³⁵. La rândul ei, în studiile din 1963, Maria Comșa considera că în zona colinară și de munte, cultura balcano-danubiană avea un caracter dominat de elementul protoromânesc.³⁶ Conceptul de cultură proto-românească definea, astfel, cultura populației vechi românești.

În 1968, Maria Comșa considera că pe teritoriul țării noastre s-au aflat două civilizații: balcano-danubiană și proto-românească.³⁷

În opinia autoarei citate această cultură se întindea în Transilvania (cu excepția unor mici enclave pe Mureș, Ciurbrud și Blandiana), în zona colinară din Banat, Crișana și Muntenia. Zona de interferență a celor două culturi o constituia triunghiul delimitat de râul Vedea și o linie imaginară ce cobora de la Focșani, Ploiești și la vest de Giurgiu. Criteriile de analiză ale interferenței erau ceramica și mormintele de incinerare. Însă în fiecare din cele două culturi existau situri contaminate cu elemente ale celeilalte culturi.

Cultura materială se caracteriza prin: ceramică lucrată la roata rapidă asociată cu ceramica lucrată la roata de mână, arsă oxidant și cu decor incizat de linii orizontale și incizate; case cu vetre deschise; cuptoare de pâine între locuințe. În măsura în care populația locală intra în contact cu alte populații, casele aveau în interior cuptor din piatră și alte sisteme de încălzire.³⁸

Termenul de cultură protoromânească a fost înlocuit definitiv cu acela de cultură veche românească după publicarea monografiei așezărilor de la Bucov. Modificarea nu era numai de terminologie, ci și de conținut. Astfel cultura veche românească se definea printr-un complex cultural care în secolul IX-X ocupa un vast teritoriu la nord de Dunăre; la origine se afla un substrat autohton dacoroman (asemenea culturii Dridu) la care se adăugau elemente bizantine, panonice și romane provinciale dalmațiene; variantele regionale și locale coincideau cu formațiunile politice din sec. IX-X. Aspectul Bucov cuprindea regiunea sud-carpatică și de munte între râul Prahova și valea pârâului Slănic.³⁹

O parte din suportul teoretic al acestei culturi coincide în principiu cu cel al culturii Dridu dar se diferențiază în privința delimitării teritoriale și aspectelor culturale. Poate însă cultura Dridu să poarte numele de veche românească? Răspunsul este dat de însăși Eugenia Zaharia care spune despre cultura Dridu : „... *In literatura de specialitate se mai folosește și denumirea de cultură veche românească* „⁴⁰.

³⁴ Stamen Mihailov, *Les origines de la civilisation balcano-danubienne a l'epoque du haut moyen age*, în Sources arheologiques de la civilisation europeene. Coloquee International Mamaia, 1968, București, 1970, p.271.

³⁵ Ion Nestor, *op. cit.*, passim.

³⁶ Maria Comșa, *La civilisation...*, p. 435-436.

³⁷ Maria Comșa, *Sur l'origine...*, p. 368.

³⁸ Maria Comșa, *Sur l'origine...*, p.358-369.

³⁹ Maria Comșa, *Cultura veche românească...*, p.151.

⁴⁰ Eugenia Zaharia, *Enciclopedia...*, p. 83

Complexul cultural carpato-balcanic

În 1971, Octavian Toropu, care a lăsat istoriografiei românești o sinteză arheologică a așezărilor și necropolelor din sec. VIII-X din Oltenia, atribuia așezarea de la Făcăi-Braniște unei culturi carpato-balcanice, de la cumpăna dintre cele două milenii creștine. Acest demers, argumentat științific, venea să propună un echilibru între conceptele culturale formulate mai înainte. După o trecere în revistă a aspectelor culturale balcano-danubiene și protoromânești, autorul aprecia că „...nu se poate vorbi de culturi distincte cu trăsături specifice bine precizate ci de o singură cultură (preferăm să o numim Dridu), înțelegând-o ca pe o cultură carpato-balcanică”⁴¹. Mai târziu, în 1976, acest concept cuprindea unele idei sintetizate astfel: în privința genezei nu putea fi atribuit etnic; avea un fond comun atât la nordul cât și la sudul Dunării, constituit, pe de o parte, de romanitatea moesică cu bază traco-dacică și de romanitatea orientală, pe de altă parte; acestui fond i s-au adăugat influențe slave, germanice târzii, grecești, protobulgare și, în fine, bizantine; în cadrul acestui complex se delimita un aspect carpato-ponto-danubian care, la rândul lui încadrat în sec.VIII-XI, acoperea teritoriul Dobrogei, Moldovei, Munteniei, Olteniei, Transilvaniei cu excepția Someșurilor având analogii cu cultura aflată pe teritoriul Bulgariei, datorită fondului comun etno-cultural care a generat complexul carpato-balcanic. Aspectul carpato-ponto-danubian era atribuit elementului străromânesc⁴².

Concluzii

Toate aceste concepte culturale au fost introduse în literatura de specialitate în deceniul șase al secolului trecut mai precis între anii 1958-1970, când cercetările arheologice din unele situri se aflau încă în curs. Deși un concept cultural este o convenție, este totuși necesar ca instrument de lucru pentru cercetarea unei realități istorice polimorfe.

Din cele arătate rezultă că toți cercetătorii au fost de acord asupra unor aspecte cum ar fi datarea, evoluția și tipologia inventarului. Diferențele au apărut în privința extinderii teritoriale, existenței sau nu a unor aspecte, genezei și locului de origine precum și a denumirii. Dacă privim atent observăm că ideile pe care le au în comun sunt mai puternice decât ceea ce îi separă.

Astfel toți ajung la concluzia că la cumpăna celor două milenii ne află în fața unei noi culturi arheologice. Toți sunt de acord că această cultură începe în secolul VIII, mai precis în a doua jumătate și încetează cândva în secolul XI. Toți au văzut că evoluează de-a lungul mai multor faze pe care le-au evidențiat atât stratigrafic cât și tipologic. În fine, toți au definit același tip de așezare în care au fost descoperite aceleași categorii de inventar.

Diferențele care au apărut sunt oarecum artificiale și țin de stadiul cercetărilor. Au fost atribuite aspecte culturale unor zone în care nu fusese cercetată exhaustiv nici o așezare, cum ar fi zona colinară și de munte. S-a vorbit de o evoluție graduală în teritoriu în condițiile în care cercetările arheologice erau d-abia la început. Toți vedem acum că această cultură ocupă un teritoriu vast acoperind sudul României, Moldova și Transilvania cu unele excepții.

S-a vorbit de un focar de iradiere ori asemenea zone sunt greu de evidențiat și pentru culturile antice și preistorice unde lucrurile sunt mai clare, cu atât mai dificil pentru o perioadă istorică marcată de un dinamism deosebit și pentru un teritoriu învecinat cu unul dintre cele mai mari imperii ale lumii de atunci.

În fine, în privința denumirii s-au conturat trei variante: una eponimă, o alta etnică și în fine o a treia teritorială. Denumirea eponimă este aceea de

⁴¹ Octavian Toropu, *Așezarea prefeudală și feudală timpurie de la Făcăi Braniste*, *Historica*, II, 1971, p.70- 76.

⁴² Octavian Toropu, *Romanitatea târzie și străromânii...*, p.193-200.

Dridu, desemnând primul sat cercetat integral; denumirea etnică era dată de cultura veche românească sau proto-românească și denumirea teritorială era reprezentată de cultura balcano-danubiană și de complexul carpato-balcanic. Pentru fiecare dintre aceste denumiri s-au adus argumente de ordin arheologic.

În literatura de specialitate și în practica arheologică se optează pentru denumiri eponime și etnice. Denumirile teritoriale sunt aproape inexistente pentru că acestea nu prea definesc nimic și sunt fragile. Întotdeauna dincolo de granița culturală trasată pot să apară descoperiri noi și atunci întregul concept să fie remodelat.

Dintre cele două denumiri propuse, cultura Dridu este cea mai adecvată deoarece conceptul așa cum a fost structurat conține și o atribuire etnică. Cultura veche românească așa cum a fost formulată în 1978 și nu în variantele anterioare se apropie mult de conceptul culturii Dridu dar este deficitară în privința definirii teritoriului pe care se extinde și aspectelor pe care le prezintă și care nu pot fi verificate în practică.

CAPITOLUL II

AȘEZĂRILE

Definirea unei culturi arheologice presupune o cunoaștere detaliată a așezărilor și complexelor din cadrul lor, demers care la rândul lui implică o clasificare a acestora în funcție de ansamblul elementelor de cultură materială. Este dificil să apreciem dinamica⁴³ așezărilor din secolele VIII- XI la fel ca și evaluarea duratei lor, pentru că astfel de criterii, de dinamică și durată nu sunt definite pentru așezările istorice. De aici și dificultatea unor clasificări exacte a așezărilor, cu caracteristicile lor specifice. Din aceste motive vom utiliza metoda clasică a selectării, ordonării și articulării principalelor date istorice și arheologice pe structurile specifice habitatului.

Această metodă are avantajul de a contura o imagine de ansamblu asupra habitatului medieval și de a oferi posibilitatea realizării unor studii comparative din perspectivă istorică dar și etnografică și sociologică. Așezările de la Dunărea de Jos din sec.VIII-XI pot fi studiate în lumina rezultatelor cercetării arheologice dar și din perspectiva izvoarelor scrise (cronici bizantine, armen, occidentale, ruse) care aduc o serie de detalii importante privind dinamica demografică la Dunărea de Jos la finele primului mileniu creștin, spectrul politic, relațiile interumane, etnii și conflicte militare.

Din cronicile timpului reiese existența a trei tipuri de așezări: *orașe, cetăți sau fortificații, care constituiau puncte de apărare, și așezări rurale*⁴⁴. Nestor relatează că la Dunăre erau 80 de orașe⁴⁵. Din nefericire puține sunt nominalizate, doar Lycostomo și Sulina⁴⁶, Constanța⁴⁷ și Dristra⁴⁸. Grație cercetărilor arheologice, au fost descoperite cetăți sau fortificații pe care cronicile nu le menționau ca atare, ca de pildă Nufăru⁴⁹, Dinogetia⁵⁰, Păcuiul lui Soare⁵¹ și Capidava⁵². Identificarea acestor cetăți cu altele menționate documentar este rodul interpretării arheologice.

O altă mărturie importantă oferită de izvoarele scrise este aceea că înainte de instaurarea administrației bizantine, în Dobrogea, existau așezări care aparțineau populației locale.

Georgios Cedrenus în „*Compendiu*„ arată că lui Ioan Tzimisches „*i s-au închinat fortărețele de la Dunăre*”⁵³.

⁴³ Mă refer aici la numărul real al așezărilor, la caracterul și evoluția lor în timp și spațiu.

⁴⁴ Leon Diaconus (Leonis Diaconis Caloensis, *Historiae libri decem*, ed. C.B. Hase, Bonn, 1929, cf. Petre Diaconu, *Realități politice la Dunărea de Jos, români, bizantini, bulgari, pecenegi*, RI, 6, 1981; a se vedea și *Istoria Românilor*, vol. III, București, 2001, p. 275; Petre Diaconu, *Considerații generale asupra așezărilor cu caracter urban de la Dunărea de jos (sec. X-XI)*, CCDJ, II, 1986, p. 223- 227.

⁴⁵ *Cronica lui Nestor, în Izvoarele Istoriei Românilor*, ed. G.Popa –Lisseanu, VII, București, 1935, p. 113.

⁴⁶ Constantin Porfirogenetul, *De administrando Imperio* (ed. Gy. Moravcsik - R. J. H. Jenkins, Dumbarton-Oaks, 1967); cf. Constantin Porfirogenetul, *Carte de învățătură pentru fiul său Romanos*, în *Scriptores Byzantini VII*, București, Ed. Academiei RSR, 1971, cap. 9, p. 19.

⁴⁷ Constantin Porfirogenetul, *De administrando...* cap., 9, 78-101, în *FHDR*, II, Ed. Academiei RSR, 1970, p.661.

⁴⁸ Constantin Porfirogenetul, *Conducerea împărăției*, 42, 15-23, p.669; Silvia Baraschi, *Izvoare scrise privind așezările dobrogene de pe malul Dunării*, în sec. XI- XIV, în *RI*, 2, 1981, p.341-345.

⁴⁹ Silvia Baraschi, op. cit.; Oana Damian, Corneliu Andonie, Paul. Damian, *Date despre incinta vestică a cetății bizantine de la Proslăvița- Nufăru*, în *Istros*, VIII, 1994, p. 168.

⁵⁰ Gh. Ștefan, Maria Comșa, Eugen Comșa, *Dinogetia*, I, București, Ed. Academiei RSR, 1967, p.15. Cetatea de la Garvăn, a fost identificată de arheologi ca fiind antica Dinogetia.

⁵¹ Petre Diaconu, *Despre localizarea Vicinei*, Pontica, III, 1970, p. 275-295; Identificarea se bazează mai ales pe rezultatele cercetărilor de la Păcuiul lui Soare (a se vedea Petre Diaconu, Dumitru Vălceanu, *Păcuiul lui Soare*, I, Ed.Acad. RSR, 1972, pasim.)

⁵² Gr. Florescu, Radu Florescu, Petre Diaconu, *Capidava*, I, Ed. Acad. RSR, 1958, p.11.

⁵³ Cedrenus-Skylitzes, ediția Georgii Cedreni, *Compendium Historiarum*, II, ed. Ien. Bekker, Bonn, 1839, 23, 241, cf. *FHDR*, III, București, 1975, p. 23, par. 141.

Leon Diaconul relatând războiul bizantino-rus spune că după cucerirea Preslavei, Ioan Tzimisches :

„... petrecu câteva zile în cetate, drese și întări zidurile sfârâmate, lăsă în ea o garnizoană, îi dădu numele Ioannopolis, după numele său și porni apoi cu toată oastea spre Durostor. Pe aceasta o zidise din temelii Constantin ...După ce făcu un adaos de drum, împăratul luă cetatea numită Pliscuva, Dinia și toate orașele care scuturară jugul sciților și se supuseră romanilor “⁵⁴.

Nikolaos Kataskepenos în prima jumătate a secolului al XI-lea menționează cetățile de la Dunăre:

„Am plecat odată spre cetățile de la Dunăre pentru o afacere „⁵⁵.

La rândul ei, Anna Comnena, un secol mai târziu, în repetate rânduri vorbește despre „orașele de la Dunăre „⁵⁶.

O răscoala a orașelor paristriene din anul 1072 este relatată de Attaliates⁵⁷.

De remarcat faptul, deloc îmbucurător, că situația de la Dunărea de Jos este consemnată în izvoarele bizantine grație interesului vremelnic al Imperiului Bizantin, în regiune. Că acest interes s-a manifestat, în special, în regiunea Dobrogei, s-a datorat doar politicii imperiului de a-și fixa granița pe Dunăre, respectând oarecum granițele anticului Imperiu Roman. Dacă nu ar fi fost acest interes, chiar și vremelnic, aceste „fortărețe” care s-au închinat împăratului bizantin nu ar mai fi fost menționate, în ciuda faptului că acestea existau. Dar asupra carențelor istoriografiei bizantine vom reveni.

Majoritatea așezărilor descoperite au fost cercetate parțial. O bună parte dintre ele au fost studiate în cursul unor săpături de salvare și prin urmare săpăturile arheologice, deși au dus la descoperirea unuia sau mai multor nuclee de locuire din așezare nu au mai fost continuate. Această situație nefericită și care nu mai poate fi remediată își va pune stigmatul mult timp pe întreaga cercetare a secolelor VIII-XI.

Cercetări arheologice s-au efectuat în șaptezeci și patru de localități (prezentate în repertoriul anexat lucrării) unde s-au descoperit locuințe, cuptoare, diverse anexe⁵⁸ etc. În unele așezări, cercetările au fost încheiate și publicate precum la Dridu, Bucov, Căscioarele, Capidava, Dinogeția⁵⁹, altele se află în curs de publicare, cum este cazul fortificației de la Slon⁶⁰. O parte se

⁵⁴ Leon Diaconul, *Istoria*, FHDR, II, București, 1970, p. 8, p. 685.

⁵⁵ Nikolaos Kataskepenos, *Viața și faptele și povestirea unor minuni ale Sf. Părintelui nostru Chiril din Phileea*, FHDR, III, 5,9, p.160.

⁵⁶ Anna Comnena, *Alexiada*, FHDR, III, București, 1975, p.87, p. 89 (menționează „unele orașe” nominalizând Drista, Vicina „și celelalte”) ș.a.

⁵⁷ Michaelis Attaliatae, *Historia*, ed. Bekker, Bonn, 1853, trad. rom. în FHDR, III, București, 1975, p. 73 ; *Istoria Românilor*, vol. III, p. 226.

⁵⁸ Periegezele arată însă că vestigiile medieval-timpurii se află însă în peste 100 de localități de la Dunărea de Jos.

⁵⁹ Fac trimitere la cele mai reprezentative cărți sau volume care tratează rezultatele cercetărilor din siturile ce urmează a fi menționate: Eugenia Zaharia, *Săpăturile de la Dridu. Contribuții la arheologia și istoria perioadei de formare a poporului român*, București, Ed. Academiei RSR, 1967; Maria Comșa, *Cultura veche românească. Așezările de la Bucov Ploiești*, București, Ed. Acad. RSR, 1978; Valeriu Sârbu, Stănică Pandrea, Elvira Safta, Oana Damian, Paul Damian, Emilian Alexandrescu, Alexandru Niculescu, *Așezările din zona Căscioarele-Greaca-Prundu, mil. I î. Hr.- I d. Hr.*, Ed. Istros, Brăila, 1996, p.107-122; Gr. Florescu, Radu Florescu, Petre Diaconu, op. cit.; Gh. Ștefan, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit.

⁶⁰ Maria Comșa, *Cetatea din lemn din sec. VIII-XI de la Slon - Prahova*, în Muzeul Național, V, 1981, p.135-137.

află, încă, în curs de cercetare sau publicare: Hârșova⁶¹, Șirna⁶² (publicată parțial), Proslavița-Nufăru și Vlădeni-Popina Blagodeasca⁶³ etc.

Cetățile

Cetățile sunt de fapt așezări fortificate amplasate de-a lungul Dunării, incluse după revenirea bizantină în limesul danubian. Presupunem însă existența cetăților și la nord de Dunăre, fie în imediata apropiere a acesteia, fie de-a lungul unor drumuri comerciale ca de pildă, fortificația de la Slon- Prahova. Erau incluse aceste cetăți într-un limes sau erau structuri independente, născute de noile relații feudale caracteristice evului mediu timpuriu?

Dacă a existat un limes atunci se ridică întrebarea când și cine l-a construit? Ei, iată, o întrebare peste care nu se poate trece, deși în stadiul actual al cercetărilor, nu avem un răspuns cert. Radu Florescu, sintetizând cercetările mai multor istorici și în baza propriilor sale observații de teren, conchide că limesul a fost realizat în două etape. Prima etapă, începând din sec. VIII a cuprins cetățile și punctele fortificate aflate la nord de Cernavodă, până în Delta Dunării. A doua etapă, situată cronologic după revenirea bizantină din 971, a cuprins cetățile aflate la sud de Cernavodă, respectiv de Valea Carasu⁶⁴. Ipoteza, care se înscrie într-o ordine firească de evoluție istorică, este argumentată logic și istoric, mai puțin arheologic, însă, așa cum spuneam, cercetările aflate în curs pe linia Dunării, pot furniza oricând date noi.

Pe linia Dunării, fortificații s-au ridicat, mai întâi, la vaduri precum Dervent, Fetești-Cernavodă, Bordușani-Capidava, Vadu-Oii-Hârșova, Măcin-Galați, Dinogeția. Vadurile istorice însă au suferit unele modificări în timp. De pildă, până în anul 1960, exista un vad de trecere a Dunării la est de satul Piua Petrii (actualmente dispărut) adică foarte aproape de actuala rezervație arheologică Vlădeni-Popina Blagodeasca însă, prin colmatarea brațului Hârșova-Piua Petrii, apele Borcii și-au prelungit albia până la vadul Giurgeni-Vadul Oii⁶⁵. Acest aspect geografic uitat ne-a explicat motivul pentru care la Popina-Blagodeasca s-a aflat o mare așezare medieval-timpurie. Descoperirea în timpul campaniei 2005 a unei palisade din lemn și pământ, aflată încă în lucru conduce spre ipoteza unei așezări întărite.

O altă situație remarcată de arheologi este aceea că cele mai multe fortificații s-au ridicat pe amplasamentul cetăților romano-bizantine sau chiar

⁶¹ Panait I. Panait, A. Rădulescu, Aristide Ștefănescu, *Hârșova. Fortificația medievală*, CCA, 1995, p. 57; Radu Ciobanu, *Un monument istoric puțin cunoscut: cetatea feudală de la Hârșova*, BMI, XXXIX, nr. 1/1970, p. 25-27; Andrei Aricescu, *Noi date despre cetatea de la Hârșova*, în *Pontica*, IV, 1971, p. 354; Sebastian Morintz, Done Șerbănescu, *Cercetări Arheologice la Hârșova și împrejurimi*, SCIVA, 1, 1974, p. 47-69.

⁶² Ștefan Olteanu, Victor Teodorescu, Nina Neagu, *Rezultatul cercetărilor arheologice de la Șirna cu privire la secolele III-XI*, MCA, XIII, Oradea, 1979, p. 277-279; Ștefan Olteanu, *Nina Neagu, Locuințele din sec. IV-VI și IX-X descoperite la Șirna*, jud. Prahova, MCA, XVII, 1993, p. 347-348; Idem, *Așezările din secolele III-X de la Șirna* (jud. Prahova), MCA, XVI, Vaslui, 1982, p.155; In volumul Ștefan Olteanu, *Societatea carpato-danubiano-pontică în sec. IV-XI*, Editura Didactică și Pedagogică, 1997, autorul face trimitere și exemplifică diferite situații cu descoperirile de la Șirna.

⁶³ Oana Damian publică anual în CCA rezultatele cercetărilor, CCA, campania 2003, p.218-219; campania 2002, p.213-216; campania 2001, p.216-218; campania 2000, p. 164; Oana Damian, Corneliu Andonie, Paul Damian, *Date despre incinta vestică a cetății bizantine de la Proslavița-Nufăru*, Istros, VIII, 1994, p. 168; Oana Damian, în SCIVA, 44, 1993, 1, p. 81-113; La Vlădeni cercetările au început în 2000, până în prezent fiind publicate doar în CCA, Ștefan Olteanu, Emilia Corbu, *Sondajul arheologic de la Vlădeni-Popina Blagodeasca*, în CCA, campania 2000, p. 272-273; Idem, *Săpăturile arheologice de la Vlădeni-Popina Blagodeasca*, în CCA, campania 2001, p. 334-336, campania 2002, p. 339-341; campania 2003, p. 369-372; campania 2004, p.406-409.

⁶⁴ Radu Florescu, *Limesul dunărean bizantin în vremea dinastiilor isauriană și macedoneană*, *Pontica*, XIX, 1986, p.171-178.

⁶⁵ Burlacu Octavian, *Aspecte geografice din zona de confluență a Ialomiței cu Dunărea*, 1969, lucrare pentru gradul didactic, I, Liceul „Mihai Eminescu”, Buzău, p. 21, inedită. Mulțumim pe această cale domnului George Burlacu, care ne-a pus la dispoziție lucrarea.

romane, atât în Dobrogea cât și în restul țării⁶⁶. Zidurile vechi au fost curățate și reutilizate. Au fost cazuri când s-au ridicat segmente noi de incintă cu materialul de construcție antic, așa cum vedem la Capidava. Atunci când s-a optat pentru aceeași incintă, doar tehnica de construcție vulgară (pământ amestecat cu pietre) mai poate să deosebească zidurile „noi” de cele antice. Și este firesc să fie așa. Între zidurile antice și viețuirea medievală nu trecuseră decât trei sute de ani, în care, cu excepția unor cutremure, nu au existat alți factori devastatori. Este știut faptul că barbarii preferau să jefuiască cetățile și nu să locuiască în ele. Retragera unei populații dintr-o cetate se producea atunci când aceasta nu se mai afla sub protecția unei administrații de ajuns de puternice să o apere de eventualele atacuri barbare și nu pentru că zidurile nu ar fi fost destul de puternice.

În funcție de materia primă utilizată în construcție, cercetările au relevat existența a trei tipuri de fortificații: de piatră (Dinogetia, Capidava, Păcui, Hârșova, Nufăru, Slon); de lemn (una din fazele fortificației de la Slon); de pământ (Muzait-Dunăreni). Specifice acestei epoci sunt însă fortărețele de pământ. Din nefericire în sudul României nu a fost cercetată exhaustiv nici una iar stadiul cercetării lor în alte zone (ca de pildă Transilvania) este destul de incipient⁶⁷. Într-un astfel de context, opinia că aceste fortărețe trebuie să arate într-un anumit fel, ideal, cu val, șant, palisadă, ne îngrijorează⁶⁸.

Amplasate strategic la întretărirea unor drumuri comerciale, în jurul acestor fortificații s-au constituit așezări civile care, pe parcursul evoluției lor, vor deveni orașe. Există și situații când fortificația s-a construit aproape sau chiar într-o așezare. Așa a fost cazul Capidavei⁶⁹ și poate a Dinogetiei (unde a fost descoperită și ceramică datată ante-Tzimisches)⁷⁰.

Trebuie făcută însă o diferență între perioada de construire și utilizare a unei fortificații și perioada de viețuire a așezărilor din cadrul acesteia. O mare parte din fortificații s-au dovedit a fi anterioare așezărilor, amplasate în locuri izolate, pe promontorii greu accesibile. Să nu uităm că fortărețele au avut, în primul rând, un rol militar. De aceea trebuie să ținem cont de raportul fortăreață-așezare. O fortăreață care implica o așezare devenea o cetate, în sensul de oraș fortificat. Cetatea Dinogetiei, de pildă, își are începutul odată cu revenirea bizantină, la fel și fortăreața de la Păcuiul lui Soare. Însă în cazul celei de a doua, locuințele din așezarea cercetată provin din a doua fază de locuire a cetății, când fortificația nu mai avea rolul cunoscut.

În cazul fortărețelor ridicate de bizantini, presupunem existența în preajmă a unor așezări. Perieghezele au dovedit că în apropierea cetăților se află numeroase situri arheologice (probabil sate) încadrate cronologic în secolele VIII, IX și începutul secolului al-X-lea. Existența unor sate în vecinătate era necesară mai ales pentru potențialul economic pe care îl ofereau cetății.

Opiniile arheologilor care au cercetat aceste obiective sunt unanime în a recunoaște că planul și tehnica de construcție sunt tipic bizantine pentru toate cetățile din piatră. Se observă însă și ziduri construite în grabă, care folosesc ca

⁶⁶ Adrian Andrei Rusu, *Castelarea Carpatică*, Ed. Mega, Cluj Napoca, 2005, p.76-94.

⁶⁷ Dacă analizăm repertoriul arheologic realizat de Călin Cosma, constatăm că așa stau lucrurile, Călin Cosma, *Vestul și Nord- Vestul României în secolele VIII-X* d. Hr., Cluj- Napoca, 2002, p.42-54.

⁶⁸ De pildă palisada de la Slon se află pe panta dealului. Și palisada de la Vlădeni- Popina Blagodeasca se află tot pe panta grindului. Este de presupus că mai înainte de a respecta un plan ideal, aceste fortărețe, au utilizat factorul natural. Panta unui grind sau a unui deal putea înlocui atât șanțul (de vreme ce se urca) cât și valul.

⁶⁹ Existența unei așezări între zidurile cetății antice a fost presupusă de Radu Florescu, *Date noi de la Capidava*, Apulum, VI, 1967, p.259-267, doar că această așezare era „așezare fortificată de țărani militari”, (p. 267) ceea ce schimbă cu totul datele problemei și ne duce cu gândul la pronoia bizantină.. Date cu privire la problemă pot fi găsite și la Gr. Florescu, Radu Florescu, Petre Diaconu, *op. cit.*, p. 137; Radu Florescu, *Limesul dunărean bizantin în vremea dinastiilor isauriană și macedoneană*, Pontica, XIX, 1986, p.177; Petre Diaconu, *Realități politice la Dunărea de Jos, români, bizantini, bulgari, pecenegi*, RI, 6, 1981, p.1111-1133.

⁷⁰ Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, *Dinogetia*, p. 204. Deși se publică ceramica datată într-o perioadă anterioară campaniilor lui Ioan Tzimisches, date despre existența unei așezări nu există datorită faptului că acolo a avut loc o nivelare.

liant pământul și care lasă să se întrevadă mâna de lucru necalificată și poate graba cu care au fost făcute. Așa se constată la debarcaderul de la Păcui, după retragerea bizantină⁷¹ și la Capidava pe o un segment de zid de incintă datat anterior revenirii bizantine⁷².

Cele mai complete date privind construirea zidurilor de incintă în tehnică bizantină sunt furnizate de cercetările de la Păcui⁷³ dar datorită timpului scurt de utilizare a fortificației, cât și faptului că cinci șesimi din cetate se află sub apele Dunării, nu avem detalii cu privire la dimensiunile reale ale fortăreței.

Dacă problema așezării care a premers cetatea este în curs de cercetare, așezările contemporane cu fortăreața sau care au supraviețuit acesteia sunt mult mai bine cunoscute.

Din a doua jumătate a secolului al X-lea se observă o creștere demografică în cetățile Dinogetia, Capidava și Hârșova fenomen dovedit de prezența așezărilor extramuros. Acest fapt presupune o concentrare a locuirii, până atunci dispersate, în jurul unor puncte fortificate. Procesul se datorează, probabil, prezenței episodice a pecenegilor care au afectat dinamica locuirii inclusiv la sudul Dunării.

Așezarea extramuros are o problematică specifică, exprimată prin întrebări cu privire la legătura dintre aceasta și obiectivele sau economia cetății, originea ei, componența etnică.

Așezarea extramuros de la Dinogetia, sub aspect economic și social, era parte integrantă a cetății, așa cum dovedesc atelierele meșteșugărești aflate acolo⁷⁴. Despre existența în extramuros a unor basilici sau sisteme de aducțiune a apei nu avem date, deocamdată, dar acestea nu sunt excluse. Mai mult, la Capidava și Hârșova, așezarea extramuros este suprapusă de locuirea modernă și prin urmare cercetarea acestor aspecte este aproape imposibilă.

Cu privire la situația demografică a unei cetăți, singurele indicii sunt date de numărul de locuințe, precum și de numărul de nivele sau faze descrise de acestea (stratigrafia). La Capidava au fost studiate și publicate peste 270 de bordeie⁷⁵ din patru faze de locuire, încadrate în două mari nivele⁷⁶. La Dinogetia au fost cercetate, de asemenea, circa 200 de locuințe. Dar aceste cetăți nu au fost cercetate exhaustiv. Aceasta întărește ipoteza că în cazul locuirii constante și uniforme cetatea ar fi avut în medie peste o sută de case și câteva sute de locuitori. Aceștia li se adaugă, firește, locuințele descoperite în așezarea extramuros.

Satele

Cercetarea satului medieval timpuriu definit ca o așezare deschisă, nefortificată, a început prin săpăturile arheologice de la Dridu⁷⁷, Ileana-Podari⁷⁸, București,-Alba⁷⁹ etc. Datele furnizate de cercetarea arheologică au fost completate de studii privind obștea sătească și organizarea acesteia, așa cum am menționat în capitolul destinat istoriografiei. În ansamblul locuirii, majoritatea covârșitoare a așezărilor descoperite sunt sate, așezări rurale mai mici sau mai mari.

⁷¹ Petre Diaconu, Dumitru Vâlceanu, *op.cit.*, p. 54.

⁷² Gr. Florescu, Radu Florescu, Petre Diaconu, *op. cit.*, p. 137, fig. 67; Radu Florescu, *Limesul...*, p. 174; Petre Diaconu, *Realități politice la Dunărea de Jos, români, bizantini, bulgari, pecenegi*, în RI, 6, 1981, p. 1130

⁷³ Petre Diaconu, Dumitru Vâlceanu, *op.cit.*, p. 27 sqq.

⁷⁴ Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa. Eugen Comșa, *op.cit.*, p. 31 sqq.; Ion Barnea, *Noi descoperiri din epoca feudalismului- timpuriu la Dinogetia Garvăn*, MCA, X, 1973, p. 291.

⁷⁵ Radu Florescu, Zaharia Covacef, *Stratigrafia Capidavei romane târzii și feudale timpurii*, Pontica, XXI-XXII, Constanța, 1988- 1989, p. 197-247.

⁷⁶ Grigore Florescu, Radu Florescu, Petre Diaconu, *op. cit.*, p. 135.

⁷⁷ Eugenia Zaharia, *op. cit.*, passim

⁷⁸ Vlad Zirra, *Cercetări feudale- timpurii la Ileana- Podari*, în MCA, V, 1959, p.503 sq.

⁷⁹ Panait I. Panait, *Săpăturile de la Bucureștii- Noi –sectorul Alba*, CAB, 1963, p.104-125.

Dacă analizăm harta arheologică a secolelor respective observăm că locuirea se concentrează în anumite zone delimitate, oarecum, de trama hidrografică⁸⁰. Astfel că, de-a lungul Dunării, de la Baziaș până în dreptul insulei Păciul lui Soare se află relativ puține așezări, dacă avem în vedere lungimea zonei și posibilitățile sale, dar sunt așezări timpurii. Cu excepția celei de la Golenți, datată în secolele X- XI, restul sunt încadrate cronologic în a doua jumătate a secolului VIII și prima jumătate a secolului IX, ca de pildă Balta Verde, Rast, Orlea, sau în sec. IX- X, ca Drobeta, Maglavit, Celeiu, Fântânele⁸¹.

Devin mai numeroase, de o parte și alta a Dunării, în zona Bălții Ialomiței. La nord de Dunăre, în imediata apropiere a fluviului, au fost deja cercetate parțial sau se află în cercetare așezările de la Borcea⁸², Fetești-Vlașca⁸³, Vlădeni- Popina Blagodeasca⁸⁴, Giurgeni⁸⁵, la care se adaugă altele semnalate prin descoperiri de suprafață. Pe malul drept al Dunării, între cele trei cetăți: Păciul lui Soare, Capidava, Hârșova, sunt semnalate o serie de mici așezări⁸⁶.

La nordul Dunării de-a lungul marilor râuri, se află grupate mai multe așezări. Între fluviul Dunărea și râul Jiu, mai ales în preajma pârâului Desnățui, se observă așezările de la Verbița, Mărăcinele, Galiciuica, Plopșor, Știubei-Vela⁸⁷, unde se află și cea mai timpurie așezare din acest areal.

De-a lungul râurilor Jiu și Olt sunt puține. Mult mai multe sunt în arealul cuprins între cele două râuri, din care cercetate sunt la Făcăi- Braniște⁸⁸, Viișoara, Drăgănești- Olt⁸⁹. Este posibil ca, în timp, albia celor două râuri să fi suferit unele modificări.

Aceeași situație se observă și de-a lungul apelor Vedea și Teleorman, unde în partea inferioară a cursului lor se află așezările de la Dulceanca⁹⁰, Alexandria⁹¹, etc.

Zona cu densitatea cea mai mare de așezări, atât semnalate cât și cercetate, se află cuprinsă între râul Argeș și Mostiștea, cu precădere de-a lungul Dâmboviței și Colentinei, dar și pe cursul inferior al Argeșului cum sunt Căscioarele, Radovanu, Chirnoși. Cele mai multe dintre acestea au o perioadă lungă de viață din a doua jumătate a secolului IX până în prima jumătate a secolului XI⁹².

⁸⁰ Observațiile noastre se referă la trama hidrografică actuală, deși așa cum știm, marile râuri sau fluvii au suferit de-a lungul timpului, o serie de modificări naturale sau antropice, așa încât, aproape pentru fiecare așezare trebuie precizate, în măsura posibilului, situația tramei hidrografice istorice.

⁸¹ Dumitru Berciu, Eugen Comșa, *Săpăturile arheologice de la Balta Verde și Gogoșu*, MCA, II, 1956; Celelalte așezări sunt amintite de Octavian Toropu, *Romanitatea și străromânii în Dacia Traiană*, Craiova, Ed. Scrisul Românesc, 1976, p. 150- 154.

⁸² Teodor Papasima, Vasile Oprea, *Un cuptor de ars oale din epoca feudală-timpurie*, Pontica XVII, 1984, p.237

⁸³ Radu Popa, Gh. Matei, Virgil St. Nițulescu, Elena Rența, *Așezarea medieval-timpurie de la Fetești-Vlașca* (jud. Ialomița), In Memoriam Radu Popa, Temeiuri ale civilizației românești în context European, Bistrița-Năsăud, Accent, 2003, p.163-167.

⁸⁴ Ștefan Olteanu, Emilia Corbu, cercetări aflate în curs, dar publicate în CCA, 2000, p. 272-273; 2001, p.334-336; 2002, p.339-341; 2003, p.369-372; 2004, p.406-409; CCA, 2005, p.396-397.

⁸⁵ Cercetări inedite. Materialul se află la Muzeul Național de Istorie a României.

⁸⁶ Radu Florescu, *Date noi de la Capidava*. p. 260; Eugen Comșa, *Câteva descoperiri arheologice din raionul Medgidia*, MCA, IV, 1957, p.327.

⁸⁷ Octavian Toropu, *Romanitatea...*, op. cit., p. 150.

⁸⁸ Octavian Toropu, Stoica Onoriu, *Așezarea prefeudală și feudală- timpurie de la Făcăi- Braniște*, mun. Craiova, *Historica*, II, Craiova, 1971, p.53-57.

⁸⁹ Cristian Schuster, Marin Nica, *Săpăturile de salvare de la Morărești- Dolj*, în *Cercetări Arheologice în aria nord- tracă I*, 1995, passim.

⁹⁰ Suzana Dolinescu –Ferche, *O locuință feudală- timpurie descoperită la Dulceanca I*, SCIVA, 27, 2, 1976, p. 247-259.

⁹¹ Bucur Măteiu, Constantin Preda, *Săpăturile de salvare de la Alexandria*, MCA, V, 1959, p. 175.

⁹² Oana Damian (în V. Sârbu &allia) , op.cit.,p.103-120; Maria Comșa, *Tipuri de locuințe din sec. IX-X de la Radovanu- Valea lui Petcu*, în CCDJ, V-VII, 1989, p. 143-153; Done Șerbănescu, George Trohani, *Așezări prefeudale și feudale- timpurii pe valea Mostiștei*, Muzeul Național III, 1976, p. 232; George Trohani, *Săpăturile de la Chirnoși*, în *Cercetări Arheologice*, I, 1975, p.141- 144.

O altă zonă, la fel de intens locuită, se afla de-a lungul râului Ialomița, mai ales pe cursul inferior, de la Dridu până la vărsarea în fluviul Dunărea. Aflate pe terasa înaltă a râului, pe martori de eroziune sau popine, așezările de aici cercetate integral sau parțial sunt cele de la Dridu și Bucu⁹³, Mărculești⁹⁴, Tândărei⁹⁵.

În Bărăganul de sud se află așezările de la Ileana Podari⁹⁶, Vâlcele⁹⁷, Ștefan cel Mare- pct. Feteasca⁹⁸, ce par să traseze o linie imaginară între Dridu și Fetești. Probabil că, în vechime, pe acolo se afla cursul unei ape.

În Dobrogea, malul drept al Dunării este intens locuit, între cetăți aflându-se o salbă de așezări rurale, aflate la 7 – 8 km una de alta. În interior se observă două mari zone de locuire. Prima este valea Carasu, între Cernavodă și Constanța, cu punctele cercetate de la Medgidia⁹⁹, Castelu¹⁰⁰, Basarabi¹⁰¹. A doua se află în zona lacurilor Razim, Istria și Sinoe, cu așezările cercetate la Mihai Bravu¹⁰², Slava Cercheză¹⁰³ și Vișina¹⁰⁴.

În privința densității demografice sau mai bine zis de locuire, în ansamblu, nu se observă diferențe între nordul Dunării și Dobrogea. În ambele regiuni sunt zone intens locuite alternate cu spații albe. Dar, spre deosebire de nordul Dunării, în Dobrogea nu au fost cercetate, ci doar semnalate, așezări timpurii, din a doua jumătate a secolului VIII și prima jumătate a secolului IX. Dar aceste așezări au existat de vreme ce, pentru același interval cronologic, au fost descoperite și cercetate necropole.

Majoritatea așezărilor dobrogene își încep existența din a doua jumătate a secolului IX, fiind localizate cu precădere pe valea Carasu.

Dat fiind numărul foarte mare de așezări rurale descoperite prin periegeze, peste o sută până în prezent, ne-am oprit asupra celor peste 70 (menționate în anexa 1) în care au fost cercetate complexe specifice și în care se observă elemente de tramă stradală, de planimetrie. Organizarea vetrelor de sat și a trupurilor de moșie sunt aspecte aproape imposibil de abordat datorită faptului că documentele scrise nu menționează pentru teritoriul analizat asemenea amănunte.

Vatra satului era dispusă pe boturi de deal sau terasă, dar și pe martori de eroziune (Pl. I/1), în apropierea sursei de apă (Pl. I/2). Din planurile așezărilor rurale publicate, la Dridu și Bucov, se observă că așezările respectau o orientare E-V cu unele variații spre nord sau spre sud, sau NV- SE (PL. II-IV).

Un alt aspect interesant al acestor așezări este dat de numărul lor foarte mare și distanța relativ mică dintre ele. Sunt situate la 4-5 km distanță unele de altele.

⁹³ Eugenia Zaharia, *Săpăturile...*, pasim; Anca Păunescu, Elena Rența, *Așezarea de la Bucu*, în *Arheologia Medievală*, II, 1998, p. 51; Idem. *Arheologia Medievală*, III, 2000, p. 11-17.

⁹⁴ Petre Diaconu, *Săpăturile arheologice de la Mărculești- Vișoara*, în *MCA*, V, 1959, p. 543-546.

⁹⁵ Anca Păunescu, Elena Rența, *Cercetări arheologice la Tândărei*, *Cercetări Arheologice*, IX, București, 1992, p.109-110.

⁹⁶ Vlad Zirra, op. cit., p. 503 sq.

⁹⁷ Emilia Corbu, Vasile Oprea, *Așezarea medieval- timpurie de la Vâlcele*, jud. Călărași, în *Ialomița*, III, Slobozia, 2000, p. 62-69.

⁹⁸ Emilia Corbu, *Așezarea medieval- timpurie de la Ștefan cel Mare- pct. Feteasca*, jud Călărași, *Pontica*, XXX, 1998, p. 251-275.

⁹⁹ Eugen Comșa, *Câteva descoperiri arheologice din raionul Medgidia*, *MCA*, IV, 1957, p. 325.

¹⁰⁰ Adrian Panaitescu, *Date noi privind feudalismul timpuriu în zona comunei Castelu*, *Pontica*, XIII, 1980, p. 284-288.

¹⁰¹ Ion Barnea, Vasile Bâlcuirescu, *Basarabi*, *MCA*, VI, 1959, p. 541-566.

¹⁰² Gh. Mănuclu Adameșteanu, *Raport preliminar asupra săpăturilor de salvare de la Mihai Bravu*, jud. Tulcea, *Pontica* XXIII, 1990, p. 183-219.

¹⁰³ Gh. Ștefan & allia, *Șaniterul arheologic Histria. Cercetările de la Camena- Slava Rusă- Babadag*, SCIV, 5, 1-2, 1954, p. 110.

¹⁰⁴ Mihaela Mănuclu Adameșteanu, Gh. Mănuclu Adameșteanu, *Așezarea de la Vișina*, jud. Tulcea, *MCA*, XVII, 1992, p. 205-216.

Numărul locuințelor, în așezările cercetate aproape integral, variază. La Dridu sunt 29¹⁰⁵, la Bucov 26¹⁰⁶. Celelalte situri au fost cercetate parțial, numărul locuințelor publicate fiind cuprins între trei și șapte. Locuințele sunt dispuse aproape în linie dreaptă unele față de altele, la distanțe de aproximativ 10-15 m.

Majoritatea așezărilor prezintă două mari nivele de locuire, în cadrul cărora s-a observat existența a patru faze, ca de pildă la Bucov și Vlădeni-Popina Blagodeasca. Fazele se disting stratigrafic prin complexe care se intersectează. De pildă, la Vlădeni-Popina Blagodeasca cuptoarele menajere au fost construite lângă bordeie dezafectate¹⁰⁷, aspect observat și la Bucov (Pl.V,b). La Dridu se înregistrează diferențe în privința instalației de foc¹⁰⁸. Însă foarte important este faptul că între cele două nivele nu există cezură de locuire, ci așa cum dovedesc descoperirile arheologice, cultura materială este aproape neschimbată. Cele două niveluri sunt etape firești în evoluția unei așezări rurale care la un moment dat se extinde sau își mută centrul de greutate.

O așezare putea fi abandonată din cauza unor cataclisme naturale sau războaie, incendii, inundații, molime, invazii etc. În cazul părăsirii, care nu implica factori distructivi sau elementul surpriză, toate bunurile din locuințe erau evacuate și pe loc rămâneau lucruri inutilizabile. Teoria abandonării voluntare (despre care mai mult se vorbește decât se scrie) a unor așezări se întemeiază pe faptul că materialul ceramic descoperit în astfel de situri este neîntregibil, aspect minor în aparență, dar care devine spinos când se observă că apare în majoritatea covârșitoare a așezărilor și mai mult decât atât, prin faptul că implică olăria, instrumentul principal de datare al multor așezări. Aceasta este o trăsătură comună a inventarului acestei culturi.

O locuință putea fi amplasată pe vechea vatră sau în apropiere, intersectând uneori o locuință mai veche.

Existența a două nivele de locuire corelată cu ipoteza nucleelor de locuințe au condus la ipoteza așezărilor de tip pendul și implicit practicarea migrației sezoniere determinate de cauze economice¹⁰⁹. Nu suntem de acord cu această ipoteză și vom explica mai jos de ce.

Considerăm că numărul mare de așezări rurale din secolele VIII-XI este firesc în condițiile în care la nivel european se observă o creștere demografică¹¹⁰. Ba mai mult, dacă raportăm cele circa două sute de situri (dacă includem și necropolele) descoperite periegetic la suprafața celor trei mari provincii istorice (Dobrogea, Muntenia, Oltenia) și la intervalul cronologic de aproape 300 de ani constatăm că numărul așezărilor nu este chiar atât de mare, pe cât pare unor arheologi.

Existența unor nuclee de locuințe, atunci când nu ne aflăm în fața unei carențe de cercetare, poate dovedi, la fel de bine, evoluția satului prin roire. Acest fenomen, analizat în special de sociologi, presupunea dezvoltarea satului în două mari nuclee. Tinerii căsătoriți își ridicau locuințe la marginea vetrei satului sau a moșiei. Astfel, cu timpul vechea vatră era părăsită.

Acum, vă rog să îmi permiteți să fac o paranteză mai mare în timp și spațiu și să vedem cum se prezenta acest proces de roire, viu încă, în secolul XIX. Sociologii care au studiat evoluția satelor devălmașe din Maramureș și Vrancea, au considerat crângul ca fiind așezarea specifică acelor zone. Se observa că o astfel de așezare are aproximativ același număr de case de-a lungul

¹⁰⁵ Eugenia Zaharia, *Săpăturile...*, p. 19- 54

¹⁰⁶ Maria Comșa, *Cultura...*, p. 16- 44

¹⁰⁷ Ștefan Olteanu, Emilia Corbu, *Săpăturile arheologice de la Vlădeni-Popina Blagodeasca*, campania 2001, în *Cronica cercetărilor Arheologice*, Buziaș, 2002, p.335; Idem, *Așezarea medievală – timpurie de la Vlădeni-Popina Blagodeasca*, campania 2002, p. 339.

¹⁰⁸ Eugenia Zaharia, *Săpăturile...*, p. 14.

¹⁰⁹ Această opinie a fost vehiculată indirect în diverse lucrări sau prin viu grai în cadrul unor sesiuni fără ca cineva să elaboreze un studiu special. Chiar și în prezent sunt cercetători care fac trimitere la astfel de situații: Silviu Eugen Teodor, *Așezările din evul mediu timpuriu la Vadul Anei- Brănești*, în *Cercetări Arheologice*, XI, 1, p.151.

¹¹⁰ Vladimir Trebici, *Populația Terrei*, București, Ed. Științifică, 1991, p. 54.

întregii existențe, deoarece se extinde prin roire pastorală. Noii căsătoriți, însurății, își făceau case la marginea așezării, sau în poeni. Lângă ei se mai așează și alți frați. Cu timpul centrul de greutate al așezării se mută acolo unde s-au așezat tinerii. Căsuțele locuite de bătrâni unde trebuie să fi rămas mezinul casei sunt refăcute (la timpul respectiv însemna construirea unei noi case) sau părăsite¹¹¹.

Practic crângul arată ca o așezare cu două nuclee. Centrul de greutate al așezării se mută dintr-un nucleu în altul fără ca așezarea să își înceteze vreo clipă existența.

Sub aspect arheologic acest lucru ar însemna două mici așezări dispuse la 3-4 km una de alta, în funcție de configurația terenului. În acest sens planurile așezărilor de la Bucov relevă că pentru fiecare fază de locuire au funcționat doar trei sau patru bordeie¹¹².

Bordeiele nu sunt părăsite ci își încetează existența odată cu moartea proprietarilor lor. Această evoluție se surprinde foarte bine la Bucov, unde se revine pe același nucleu de locuire cel puțin o dată după o perioadă relativ mare de timp.

Să îmi fie iertată această comparație a planului unei așezări de tip „crâng” cu planul unei așezări istorice, dar nu putem nega anumite similitudini. Ceea ce dorim noi să arătăm este aceea că cercetările sociologice pot oferi modele culturale și cercetării arheologice, într-o anumită măsură. În ceea ce ne privește considerăm mai firească o evoluție a satului prin roire decât o strămutare periodică a vetrei acestuia, sau o migrație sezonieră. Cât despre metoda comparativă, știm cu toții, că aceasta este folosită din plin pentru studierea unor religii apuse sau culturilor preistorice, pe baza cercetărilor antropologice efectuate la triburi din regiuni izolate.

Cercetările arheologice au dovedit existența vetrei satului precum și organizarea ei. Dar satele medievale aveau și un teritoriu economic, o moșie, fără de care, în condițiile evului mediu, existența satului nu era posibilă. Încă nu dispunem de documente contemporane cu realitățile arheologice pe care le studiem. Pentru regiunea istorică de care ne ocupăm noi, documente care menționează și aspectele mai sus arătate au fost emise d-abia după organizarea statului medieval Țara Românească, în secolul XIV. Pe măsură ce domeniul feudal se extinde în defavoarea satelor de moșneni, se înmulțesc și documentele care descriu ocini, moșii, trupuri de moșie, vechimea satului. Unele hrisoave menționează și situații mai vechi, anterioare întemeierii statului medieval. Noi nu comparăm cele două societăți, sunt despărțite totuși de patru sute de ani, dar reținem legătura dintre extinderea domeniului feudal și consemnarea proprietăților în documente precum și existența micii proprietăți neconsemnate documentar. Mai degrabă am căuta unele asemănări cu satele bizantine care sunt descrise în cronicile timpului. Însă, diferența de regim administrativ, ridică iarăși un obstacol serios. În concluzie trebuie să acceptăm că până la descoperirea unor documente, care să prezinte și situația organizatorică a satelor de la nordul Dunării, problema organizării administrative a acestora rămâne deschisă. Faptul că, atât pentru așezările cu caracter rural cât și pentru orașe, se observă respectarea unei tradiții în privința dispunerii, oarecum organizată, a locuințelor atestă existența unei populații stabile, cu tradiții, care i-au permis să cunoască posibilitățile locului, direcția vânturilor, regiunile ușor inundabile, modificările periodice aduse de anotimpuri.

Pe harta arheologică a secolelor VIII- XI se observă, așa cum am arătat, concentrări demografice de-a lungul marilor râuri, a Bălții Ialomiței, precum și în zona București. Asemenea concentrări pe aceeași vale sau pe același bazin hidrografic vor constitui, mai târziu, formațiuni politice, iar satele aflate la

¹¹¹ Henri Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmașe*, vol. II, Ed. Academiei RSR, București, 1959, p. 153 sqq.

¹¹² Maria Comșa, *Cultura...*, fig.3, 4, 5 (hărțile nu sunt paginate, ci doar atașate cărții).

răscrucea unor drumuri vor deveni centre de producție și de schimburi economice, participând, în timp, la formarea târgurilor și orașelor¹¹³.

Considerații privind locuințele

Locuința definește, pentru timpurile istorice, caracterul unei populații, gradul de sedentarizare, tradiția. Ca element de civilizație este rezultatul corelării a trei tipuri de factori. Primii doi, mediul fizico-geografic și cel social conferă condițiile de locuire iar cel de-al treilea, tradiția, definește amprenta specifică unei culturi. Din păcate, locuințele din sec. VIII- IX nu s-au bucurat până acum de o cercetare interdisciplinară, cu excepția unor studii cu caracter mai special sau cu caracter local.

În privința sistemului constructiv al locuințelor, materialelor de construcție și tehnicilor utilizate, în lipsa izvoarelor scrise, doar săpăturile arheologice au furnizat unele detalii mai semnificative. Nu cunoaștem în ce măsură factorii fizici externi, clima și gradul de seismicitate au influențat, uneori decisiv, aspectul construcțiilor.

Din cronicile vremii reiese că nu s-au înregistrat modificări climaterice esențiale. Temperatura mai scăzută în timpul iernii din relatările lui Teophanes Confesor din secolul VII trebuie interpretată, evident, în contextul comparației cu clima din sudul balcanic. Cronicarul spune că Priscus, comandant bizantin, nu putea ierna trupele peste Dunăre din pricina:

„*mulțimii barbarilor, dușmăniei locuitorilor și frigului de nesuportat*”¹¹⁴. (s.n.)

Aceeași apreciere o întâlnim și la Ioan Skylitzes care relatează că în 1059, în timpul războiului bizantino-peceneg, a nins pe 24 septembrie și cavaleri și mulți soldați au fost loviți de frig¹¹⁵.

La fel și relatarea lui Attaliates despre invazia uzilor care a fost oprită de o iarnă grea¹¹⁶.

Noii veniți învățaseră, însă, să folosească și aceste caracteristici ale vremii. Pecenegii, de pildă, își făcuseră un obicei din a ataca iarna trecând Dunărea pe gheață, episod amintit și de Gheorghios Kedrenus¹¹⁷. Aceleași date le găsim și la scriitorii Istoriei Împăraților¹¹⁸.

Deși studii cu privire la clima istorică nu s-au realizat, trebuie să menționăm rezultatele analizelor câtorva secvențe dendrocronologice provenite din așezarea feudală-timpurie de la Dinogeția- Garvăn. Din interpretarea istorică a acestora reiese că în perioada respectivă condițiile de climă și precipitațiile au fost foarte variabile. Erau ani cu precipitații, urmate de o serie de ani secetoși¹¹⁹.

Un alt factor determinant care ar trebui analizat este demografia exprimată de criteriile natalității, mortalității, duratei de vârstă etc. Datele statistice indică pentru intervalul cronologic studiat o creștere demografică la nivel european, de aproximativ, două milioane de indivizi la un secol¹²⁰. După cum se știe, aceste regiuni au fost locuite de o populație de tip deschis (cu influența migrației), ceea ce a contribuit la creșterea numărului populației, cel puțin în anumite intervale de timp.

În privința mortalității infantile nu avem date concludente. Dacă ar fi să judecăm după studiul antropologic al osemintelor din necropola de la Canlia¹²¹

¹¹³ Ștefan Olteanu, *Societatea românească la cumpănă de milenii. Secolele VIII-XI*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1983, p. 202- 203; Pavel Chihaia, *În legătură cu originea și structura orașelor de reședință din Țara Românească, în Arta Medievală*, I, Ed. Albatros, București, 1995, p. 303.

¹¹⁴ Theophanes Confesor, cf. FHDR, II, p. 621.

¹¹⁵ Ioan Skylitzes, *op. cit.*, cf. FHDR, III, p. 60.

¹¹⁶ Attaliates, *op. cit.*, cf. FHDR, III, p. 71.

¹¹⁷ Gheorghios Kedrenus, *op. cit.*, cf. FHDR, III, p. 135

¹¹⁸ Scriitorii istoriei împăraților, în FHDR, II, p. 95.

¹¹⁹ Eugen Comșa, *Câteva secvențe dendrocronologice din perioada feudală-timpurie din așezarea de la Garvăn*, Peuce, IX, 1984, p.347 sq.

¹²⁰ Vladimir Trebici, *op. cit.*, p. 54.

¹²¹ Dardu Nicolăescu-Plopșor, Wanda Wolschi, *Studiul antropologic al osemintelor provenite din necropola birituală de la Canlia*, SCIV, 26, 3, 1975, p.353.

și observațiile asupra necropolei de la Isaccea¹²² unde se constată un număr mic de copii s-ar putea vorbi de un indice relativ scăzut al acesteia, dar aceste rezultate nu pot fi generalizate.

Potrivit evidențelor statistice, regiunile în cauză se aflau în limitele unei densității de locuire de nivel mediu, chiar dacă se pare că din a doua jumătate a secolului al-X-lea, dar sigur din prima jumătate a secolului al-X-lea, câmpia munteană intră în zona de dominație pecenegă. Menținerea unei populații locale era în interesul pecenegilor și în general al tuturor populațiilor de stepă, ajunse vremelnice, dominatori politici în acest teritoriu¹²³.

Un alt aspect, oarecum minor, dar care trebuie menționat este acela că intervalul cronologic analizat se află la cumpănă de milenii. Opinia unor istorici care s-au ocupat de anumite evenimente a fost că „încheierea unui mileniu și începutul altuia nou a adus pe lângă ani de secetă ploi nesfârșite, o serie de fenomene cosmice, geologice, chiar biologice”¹²⁴. Ori acestea au influențat, într-un mod pe care nu îl putem aprecia, mentalitatea medievală dar și habitatul.

În general știm că, utilizarea anumitor materiale de construcție și materii prime era determinată de tradiție, dar și de resursele locale. Din acest punct de vedere între Dobrogea și Câmpia Română există o anumită diferență. În timp ce în Dobrogea se exploata piatra din carierele de la Medgidia, Axiopolis, Basarabi¹²⁵, precum și din ruinele cetăților antice și lemnul aflat din plin în pădurile la care fac trimitere și scriitorii antici, în Câmpia Română singurele materiale de construcție oferite de mediul înconjurător erau lutul și lemnul, papura și stuful.

În secolele VIII-XI sunt întâlnite atât în mediul urban cât și în cel rural, două mari categorii de locuințe: locuința de suprafață și locuința adâncită în pământ, la rândul lor cu mai multe variante de construcție. În privința evoluției acestora se remarcă trei situații.

În prima situație cele două tipuri de locuințe se succed, dar fără a exista o regulă. În majoritatea așezărilor se observă că nivelul bordeielor este urmat de locuințe de suprafață, însă sunt și excepții. La Capidava nivelul locuințelor de suprafață este urmat de cel al bordeielor¹²⁶ în timp ce la Păcui situația este asemănătoare așezărilor din câmpie.

În a doua situație locuințele de suprafață coexistă cu bordeiele, așa cum vedem la Dinogeția, Aegyssus, Limanu, Castelu, Căscioare, Bragadiru¹²⁷.

În a treia situație este prezent exclusiv doar un singur tip: locuințe de suprafață la Mihai Bravu și Independența și doar bordeie la Bucu¹²⁸. Trebuie să precizăm că așezările respective nu au fost cercetate exhaustiv așa că nu se poate absolutiza.

Pe de altă parte, nu există o legătură directă între tipul de locuință și starea socială. Inventar bogat s-a descoperit atât în locuințele de suprafață de la Limanu cât și în bordeiele de la Dinogeția.

În concluzie, considerăm că cele două categorii de locuințe au coexistat de-a lungul întregii perioade, fără a se putea determina un moment anume în care s-a realizat trecerea de la o categorie la alta.

Cronicile menționează cu totul întâmplător locuințe, prin termenii de: colibă, casă și locuință cu mai multe ieșiri. Termenul de Καλιβρα apare la Mihail

¹²² Ioan Vasiliu, *Cimitirul feudal-timpuriu de la Isaccea*, Peuce, X, Tulcea, 1984, p. 117-129, unde doar 9 din cele 103 morminte din necropola plană sunt de copii.

¹²³ Ștefan Olteanu, *Societatea carpato-danubian-pontică în sec. IV-XI. Structuri demo- economice și social-politice*, Editura Didactică și Pedagogică, 1997, passim.

¹²⁴ Florentina Cazan, *Cruciadele*, București, Ed. Academiei RSR, 1990, p.31.

¹²⁵ Adrian Panaitescu, *O carieră din sec. X de la Medgidia*, Pontica, XI, Constanța, 1978, p. 247.

¹²⁶ Radu Florescu, Zaharia Covacef, op. cit., p.208.

¹²⁷ Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit., p 31- 34; Vasiliu, Adameșteanu, 1984, p. 143- 157; Ion Barnea, Ștefan Ștefănescu, 1971, p. 178; Adrian Panaitescu, *Date noi...*, p. 284-285; Valeriu Sârbu et.alia, op. cit., p. 108-109; Mioara Turcu, *Cercetări arheologice la Bragadiru*, 1981, p. 35- 41.

¹²⁸ Gheorghe Mănușcu Adameșteanu, *Raport preliminar...*, p. 183- 219; Mănușcu Adameșteanu, *Săpăturile de salvare din așezarea medieval timpurie de la Independența- Ghiolul Petrii*, Peuce, X, 1991, p. 365-370; Anca Păunescu, Elena Rența, *Așezarea ...*, p. 98; Idem, *Arheologia medievală*, III, p.11-12.

Psellos. Relatând atacurile pecenegilor, cronicarul spune că se reped „*la primele colibe care le ies în cale*”¹²⁹. Același termen folosește și Nikolaus Kataskepenos¹³⁰ într-o lucrare hagiografică. Deși aceste scrieri se referă la spațiul de la sudul Dunării, totuși locuințe îngropate, mici, cu o singură încăpere s-au aflat și la nordul Dunării și care datorită aspectului puteau trece drept colibe.

Termenul de „*casă*” este consemnat de Kekaumenos, care arătând pregătirile de răscoală ale vlahilor menționează că aceștia s-au întâlnit în *casa* unuia dintre ei; „...*căci desigur răzvrățiții aveau să-i dea foc casei..*” „...*Niculița a rămas în casa lui...*” „...*Aceia aveau întâlnire a doua zi în casa lui Verivoi Vlahul*”.¹³¹

„*Locuința cu mai multe ieșiri*,” este menționată de Mauricius¹³². În „*Arta Militară*” el relatează că slavii vechi locuiau în păduri și pe lângă râuri, mlaștini și bălți greu de pătruns și își făceau mai multe ieșiri din locuințele lor. Aceasta înseamnă că erau locuințe de suprafață cu mai multe încăperi, probabil din lemn în buna tradiție slavă și adecvate, probabil, unei familii mai mari. În teritoriul analizat de noi nu s-a descoperit, până acum, o asemenea locuință.

Locuința de suprafață

Din datele arheologice publicate se conturează imaginea unei locuințe de suprafață cu plan rectangular și o singură încăpere (aparținând familiei pereche). Excepție sunt locuințele din nivelul I de la Capidava și casa 12 de la Bucov – Tioca¹³³ și altele care aveau două încăperi¹³⁴. Sub aspect volumetric au doar două registre, unul destinat locuirii și acoperișul.

În funcție de materialele de construcție utilizate se întâlnesc trei variante de realizare a pereților: din piatră, din lemn și din paiantă.

Locuințele cu pereții din piatră au fost descoperite în Dobrogea la Capidava, Mihai-Bravu, Limanu, Basarabi, Seimenii-Mici¹³⁵. Suprafața locuințelor este uneori considerabilă. De la o medie situată între 4,50 x 2,75 m ajunge uneori până la dimensiuni de 7,50 x 3 m. Dintre toate, locuințele de la Capidava au oferit cele mai multe detalii de construcție¹³⁶.

Locuințele cu pereții din lemn au fost cercetate la Păcuiul lui Soare (în al treilea nivel) și la Nufăru¹³⁷. Au o suprafață estimată între 13-20 m². Pentru o mai bună stabilitate unele au un rând de blocuri ecarisate la baza pereților. Chertarea bânelor se făcea în cruce¹³⁸.

Locuințele cu pereții din paiantă sunt cele mai numeroase, fiind răspândite în toată Câmpia Munteniei și Dobrogea. Menționăm pe cele de la Independența- Ghiolul Petrii, Gura-Canliei, Castelu, Bucov, (pl. II) Radovanu,

¹²⁹ Mihail Psellos, *Cronologia*, 2, 7, 68, FHDR, III, p.51, par. XVIII, Ed. Academiei RSR, 1975; în ceea ce privește termenul de colibă, el apare în textele de limbă greacă și a fost tradus în românește cu cel de colibă. În realitate nu se știe cum arăta acest tip de locuință. potrivit cercetărilor arheologice ar fi vorba de o locuință adâncită în pământ și dimensiuni diferite, unii cercetători echivalând-o cu bordeiul.

¹³⁰ Nikolaus Kataskepenos, *Viața și faptele. și povestirea unor minuni ale Sf. Părintelui nostru Chiril din Phileea*, FHDR; III, 22, 1, p.161, București, Ed. Academiei RSR, 1975.

¹³¹ Kekaumenos, *Sfaturi și povestiri*, cf. FHDR, III, Ed. Academiei RSR, 1975, p. 29.

¹³² Constanța Brezeanu, *Slavii vechi în opera lui Maurikios „Arta militară”* în SAI, 47-48, 1983, p. 208.

¹³³ Maria Comșa, *Cultura...* op. cit., p. 26.

¹³⁴ Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, *op. cit.*, p. 31.

¹³⁵ Radu Florescu, Zaharia Covacef, *op. cit.*, p. 210; Gh. Mănucu Adameșteanu, *Raport preliminar ...*, p. 183 sqq.; Ion Barnea, Ștefan Ștefănescu, *op. cit.*, p. 178; Adrian Panaitescu, *Date noi...*, p. 284; pt. Seimeni, SAC, 1995, p. 120.

¹³⁶ V. Cheluță-Georgescu, *Considerații privind tipul de locuințe feudale de la Capidava și elemente specifice amenajării interiorului lor*, Pontica, XI, Constanța, 1978, p.78.

¹³⁷ Oana Damian & alții, *Nufăru. Pct. A. Petre*, CCA, campania 2003, p.218-219. Descoperirile excepționale sunt prezentate ca structuri de locuire, dar fără a fi numite locuințe.

¹³⁸ Petre Diaconu, Dumitru Vâlceanu, *Păcuiul...*, p. 62; Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, *op. cit.*, p. 34-37.

Căscioarele, Bragadiru, Băneasa-sat, Șirna¹³⁹. Dovezile arheologice arată că pereții erau din panouri de paiantă încadrate într-un schelet de bârne, care susținea și acoperișul. Paianta era împletitură de nuiele, unele destul de groase, lipite cu lut. La o locuință de a Castelu s-a observat o bază de susținere din piatră¹⁴⁰.

O locuință cu două camere amenajată în stâncă s-a descoperit la Aegyssus-Tulcea în 1977. Aceasta reprezintă, probabil, un aspect particular, deși a fost publicată ca locuință de suprafață. Avea dimensiunile de 6,20 x 2,60 m și nu exclude și alte utilizări. A fost incendiată, probabil în atacul uzilor din 1064 și inventarul a rămas pe loc¹⁴¹.

Bordeiul (locuința adâncită)

Este cel mai răspândit tip de locuință, specific acestei perioade. Datorită gropii poate fi ușor de studiat și se conservă mult mai bine decât locuința de suprafață.

Termenul încetățenit în literatura de specialitate este acela de bordei, dar în ultima vreme a fost denumit și locuință adâncită. Deoarece se folosește acest termen și pentru locuințe adâncite până la 0,30-0,40 m, fapt ce presupune construirea pereților la suprafața solului, s-au impus unele precizări.

Ion Glodariu, în studiul dedicat arhitecturii geto-dacilor, arată că bordeiul este o locuință caracteristică acelei civilizații și definește locuințele cu o adâncime mai mică de 0,80 m ca fiind semibordeie¹⁴².

Într-un studiu dedicat locuinței tradiționale din România, arhitectii consideră că adâncimea de 0,30-0,40 m la o locuință, servește drept temelie¹⁴³. Prin urmare, locuințele istorice cu o astfel de adâncime sunt locuințe de suprafață. În acest caz în cultura Dridu am avea ceva mai multe locuințe de suprafață decât ne-am fi așteptat.

Multe din bordeie au o adâncime de aproximativ 1 m de la nivelul actual al solului. Dar acest nivel nu corespunde, întotdeauna cu nivelul istoric. De pildă la Vlădeni-Popina Blagodeasca cele cinci bordeie cercetate integral, până în prezent, au podeaua la aproximativ 1m-1,14 m de la nivelul actual al solului. Groapa lor se descrie pe profil la aproximativ 0,45 m, de la nivelul actual. Prin urmare adâncimea lor inițială era în medie de 0,65 m, restul pereților fiind la suprafață (Pl. V/a)¹⁴⁴. În consecință majoritatea sunt locuințe semiadâncite, dar vom utiliza în lucrarea de față și denumirea de bordei, termen utilizat de o parte din arheologi. Erau orientate pe direcția punctelor cardinale: NE-SV.

Planimetric au un singur nivel de locuire. Nu avem date despre existența unor spații semideschise cum sunt prispele. La Dridu s-a observat, totuși, dispunerea pământului scos din groapă împrejurul bordeielor, pentru îndepărtarea apei pluviale, constituindu-se o formă incipientă de prispă¹⁴⁵.

După sute de ani, din aceste bordeie rămân doar gropile pline cu detritusul provenit din materialele de construcție sau resturile menajere aduse de

¹³⁹ Gh. Mănușu Adameșteanu, op. cit., p.366; Mihai Irimia, *Observații preliminare privind așezarea antică de la Gura Canliei*, Pontica, XIV, Constanța, 1981, p. 115- 117; Adrian Panaitescu, *Date noi...*, p.284; Maria Comșa, op. cit, p. 16-37 ; *Tipuri de locuințe din sec. IX-X de la Radovanu-Valea lui Petcu*, CCDJ, V-VII, Călărași, 1989, p. 143-147; Valeriu Sârbu et. Alia, op. cit., p.109; Mioara Turcu, op. cit, p. 37; Margareta Constantiniu, Panait I. Panait, *Șantierul arheologic Băneasa- sat*, CAB, II, București, 1968, p. 102-105; Ștefan Olteanu, Emilia Corbu, *a se vedea nota 22*; Ștefan Olteanu, Nina Neagu, V. Nicolae, *Locuințele din sec. IV, VI, IX descoperite la Șirna*, jud. Prahova, MCA, XVII, 1993, p. 347-348; Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit., p. 45.

¹⁴⁰ Adrian Panaitescu, *Date noi...*, p. 284.

¹⁴¹ Ioan Vasiliu, Gh. Mănușu Adameșteanu, *Considerații finale asupra locuirii feudale-timpurii (sec. X-XI) de la Aegyssus-Tulcea* (campaniile 1959-1980), Peuce, IX, 1984, p. 145-147.

¹⁴² Ioan Glodariu, *Arhitectura Dacilor*, Ed. Dacia, Cluj , 1983, p. 10.

¹⁴³ *Locuința sătească în România. Studii de arhitectură tradițională în vederea valorificării prin tipizare*, București, 1989, p.6, pl.19, pl.20.

¹⁴⁴ Locuințele au fost publicate în CCA, facem trimitere la nota 22, prezentul capitol.

¹⁴⁵ Eugenia Zaharia, op. cit., p. 13-14.

vânt sau aruncate ulterior. Acesta este stadiul în care au fost descoperite de arheologi. În funcție de compoziția detritusului și de materialele de construcție rezistente care au rămas în groapă, s-a ajuns la concluzia că au existat mai multe tipuri de bordeie clasificate în funcție de materialele din care au fost ridicați pereții. Un rol important la realizarea acestor reconstrucții ipotetice au avut opiniile arhitecților dar și realizarea unor machete¹⁴⁶. Pereții bordeiului se ridicau de la fundul gropii și depășeau nivelul solului. Se obținea o încăpere, destul de înaltă, asemănătoare demisolurilor. Dispunerea pământului (scos din groapă) în val în jurul bordeiului, împiedica scurgerea apei pluviale în groapă. În funcție de materialele de construcție din care erau zidiți pereții se disting mai multe variante.

O primă variantă o constituie pereții din zidărie de piatră și cărămidă. Mai bine cercetate sunt la Capidava în nivelul 2, unde prezintă două modalități: cu zidărie de piatră și cărămidă despărțită de stâlpii șarpantei¹⁴⁷ și zidărie de piatră și cărămidă, cu colțurile rotunjite. Atât piatra cât și cărămida au fost recuperate din construcțiile antice. Se mai întâlnesc la Dinogeția (în așezarea de jos) și la Vișina (jud. Constanța)¹⁴⁸.

A doua variantă are pereții din lemn. Asemenea bordeie au fost studiate la Capidava în trei secvențe stratigrafice succesive, Dinogeția și Păcuiul lui Soare. Prezintă două subvariante: fixate pe asiză de piatră (Capidava) sau din bârne de lemn în celelalte două situri. Sistemul de chertare al bârnelor era prin cheutori românești, așa cum se observă în B 33 de la Capidava.

În a treia variantă pereții sunt din paiantă realizată din împletitură de nuiele și lemne subțiri, acoperită cu lut amestecat cu paie. Astfel sunt construite toate bordeiele din Câmpia Română dar și în cetăți (Capidava și Dinogeția).

În fine, o ultimă variantă se observă într-un singur sit, la Aegyssus, unde s-a constatat că la amenajarea pereților bordeiului s-au folosit fragmente de țiglă, cărămidă și chiup¹⁴⁹ (și care ulterior s-a dovedit că era o locuință cu două încăperi).

Intrarea în bordei era marcată de doi stâlpi sau de un gârlici. Se cobora pe scară de lemn sau de lut.

Deși sistemul constructiv al pereților prezintă mai multe variante, bordeiele au totuși și unele caracteristici comune cum ar fi dimensiunile, planul, amenajarea podelei și acoperișul. Majoritatea au dimensiuni ce oscilează între 4 x 3,50 m.

Planul bordeielor poate fi patrulater (Dobrogea și Câmpia Munteniei inclusiv Bucov); trapezoidal (mai îngust spre ieșire) și oval (Dulceanca¹⁵⁰, Șirna¹⁵¹, Căscioare¹⁵²).

Podeaua era lutuită, dar sunt cazuri când avea și o substrucție de piatră (în cetăți în special) sau de lemn (la Castelu¹⁵³ și Păcui¹⁵⁴).

¹⁴⁶ De pildă pentru bordeiul nr. 1 de la Vlădeni-Popina Blagodeasca, am realizat o machetă, având la bază caracteristicile acestui complex cât și încercările de reconstrucție propuse de echipa de la Dinogeția. (Dinogeția, I, p. 37, fig. 18).

¹⁴⁷ Radu Florescu, Zaharia Covacef, op. cit., p. 210.

¹⁴⁸ Gh. Mănușu Adameșteanu, Mihaela Mănușu Adameșteanu, *Așezarea de la Vișina*, jud. Tulcea, MCA, XVII, p.211.

¹⁴⁹ Ioan Vasiliu, *Două locuințe medievale-timpurii la Aegyssus-Tulcea*, Peuce, VIII, 1980, p.437-449. Ioan Vasiliu, Gh. Mănușu-Adameșteanu, *Considerații finale...*, p.151, nota 15.

¹⁵⁰ Suzana Dolinescu- Ferche, *O locuință...* p.247

¹⁵¹ Ștefan Olteanu, Nina Neagu, *Așezări din secolele III-XI de la Șirna*, Materiale XVI, Vaslui, 1982, p. 155.

¹⁵² Valeriu Sârbu & alții, op. cit., p. 107.

¹⁵³ Adrian Panaitescu, op. cit., p.285.

¹⁵⁴ Petre Diaconu, Dumitru Vâlceanu, op. cit., p. 60.

Acoperișul era din stuf sau trestie în două ape cu o înclinație de 45 grade (necesară acoperișurilor care folosesc stuf sau trestie) sunt de părere arhitecții. S-au emis mai multe ipoteze cu privire la modul de fixare a acoperișului. Ne oprim asupra celor propuse de autorii săpăturilor de la Dinogetia și Capidava și care par foarte apropiate de modul tradițional de realizare a unui acoperiș. Acesta era în două ape sprijinit pe două furci care susțineau grinda. Autorii precizează că „*una se afla pe mijlocul laturii opuse gurii cuptorului și alta pe mijlocul laturii din spatele cuptorului*”¹⁵⁵. Bordeiul nr. 5 de la Vlădeni-Popina Blagodeasca, cercetat de subsemnata în cursul campaniei din anul 2005 are exact o astfel de localizare a gropilor de pari. Pe grindă și cosoroabe se fixau căpriorii.

Arheologii presupun însă și existența unui acoperiș sprijinit pe tâlpici de lemn fixați la colțuri sau pe mijlocul pereților. O astfel de propunere s-a făcut pentru Dridu¹⁵⁶, și Dodești - Vaslui¹⁵⁷ (în Moldova). Niște șanțulețe cu lățimea de 0, 30 m s-au găsit și la Păcui dar acolo aveau menirea mai degrabă să fixeze bârne pentru pereții din lemn.

Un mod de construire a acoperișului a fost descris de etnografi¹⁵⁸. Este bine de notat că în literatura de specialitate arhitecții au propus și ei unele reconstituiri ipotetice (Pl. VI).

Nu pot încheia acest capitol fără a aminti că, în istoria culturii tradiționale românești, bordeiul are o longevitate necontestată, până la începutul secolului XX. Dacă la început a fost o adaptare la mediul fizico-geografic și la condițiile istorice, cu timpul a devenit o tradiție marcată de conservatorism. Mărturie în acest sens stau unele biserici-bordei, utilizate și în secolul XIX. Într-un studiu destinat bisericilor vechi publicat în 1945, Ion Popescu-Cilieni menționa biserici - bordei din județele Romanați și Dolj¹⁵⁹, semnalând existența acestora în Teleorman, Ilfov, Vlașca și Ialomița. În satul Covei pe la 1840, bătrânii satului știau unde se afla groapa vechii biserici-bordei, care era descrisă astfel :

„*Tăvăneala, pereții și pardoseala bisericii, erau din scânduri groase de lemn ca la orice bordeiu și gârliciul mai înalt ca un cerdac, deasupra căruia era așezată în față o cruce de lemn*”¹⁶⁰.

Pisania bisericii Sf. Nicolae Racovița din Islaz-Romanați, mai păstra la începutul secolului XX, amintirea vechii biserici:

„*Această sfântă și dumnezească biserică, ce se prăznuiește cu hramul Sf. Nicolae, a fost făcută bordei în pământ de moșii noștri și acum s-a făcut precum se vede de noi*”¹⁶¹.

Amenajări interioare ale locuințelor

În această categorie sunt incluse: instalații pentru încălzirea și prepararea hranei: vatra și cuptorul; amenajări destinate depozitării: gropile de bucate;

¹⁵⁵ Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, *op. cit.*, p. 36.

¹⁵⁶ Eugenia Zaharia, *op. cit.*, p.14.

¹⁵⁷ Dan Gh. Teodor, *Continuitatea populației autohtone la est de Carpați în sec. VI-XI*, Ed. Junimea, Iași, 1984, p.72

¹⁵⁸ Ion Popescu-Cilieni, *Acoperișul vechilor noastre biserici*, Craiova, Tipografia Sf. Episcopii a Râmnicului Nouului Severin, 1945, p. 98; O descriere clară a construirii acoperișului unui bordei ne-a fost lăsată de B.P. Hașdeu, citat de Ion Ionescu și Popescu Cilieni. Pentru acuratețea și precizia informației îl redăm mai jos :

“*Pentru acoperământul bordeiului se pun în pământ două furci, una la un capăt și alta la altul; Pe furcile acestea se pune o grindă în lungul bordeiului. Grinda trebuie să fie groasă, pe grindă care este de o jumătate de stânjene afară din pământ, se pun mârtași cu un capăt pe grindă și cu altul pe pământul de la marginea bordeiului. Peste mârtași se pune o leasă de năie sau maldăre de trestie, peste dânsa paie și peste aceasta pământ, ca de o palmă și mai bine grosime*”.

¹⁵⁹ Ion Popescu-Cilieni, *op. cit.*, p. 98.

¹⁶⁰ Popescu-Cilieni, *op. cit.*, p.97.

¹⁶¹ *Ibidem*, p. 98.

amenajări destinate păstrării pe scurt timp a obiectelor de uz casnic: lavița, tava de uscat cereale.

Vatra este cea mai simplă instalație de acest gen, răspândită în toate epocile și în toate culturile.

Utilizarea îndelungată este vizibilă în aspectul patului de ardere, acoperit de lutuiei succesive, în stratul gros de arsură etc. Asemenea vetre au fost cercetate la Capidava, Mihai –Bravu (în trei din cele opt locuințe), la Gura-Canliei, Independența-Ghiolul Petrii, Dridu, Radovanu, Ștefan cel Mare-Feteasca, Castelu, Bucov¹⁶², unde este principala instalație de încălzit atât pentru bordeie cât și case.

Vatra nu are un loc fix în planul locuinței, ci se afla fie central fie în colț. În general au formă ovală sau rotundă. Mai exista și un tip de vatră cu gardină de piatră sau de lut, așa cum sunt documentate la Capidava și Castelu¹⁶³ și în alte așezări cercetate.

Cuptorul din piatră are formă ovală cu calotă din pietre legate cu lut. Era așezat în colțul opus intrării în special pe latura nordică sau nord-estică sau în cazul bordeielor cu pereții din lemn la o anumită distanță de aceștia. Sunt întâlnite în toate așezările. Amintim cuptoarele publicate în general sub denumirea de pietrar, din nivelul III de la Capidava, Mihai-Bravu, Dridu, Radovanu, Șirna, Aegyssus -Tulcea, Băneasa-sat, Vlădeni-Blagodeasca¹⁶⁴. Sunt de dimensiuni mari cu diametrul transversal cuprins între 1 m și 1,50 m.

Era ridicat de la nivelul podelei și avea în fața gurii o gropiță -cenușar. Vatra este întărită, în unele cazuri, cu cioburi de vase sparte, după cum se constată la Păcui, Hârșova etc.

Cuptorul în calup de lut cruțat a fost descoperit în așezările de la Băneasa-București, Mihai-Bravu, Vlădeni-Popina Blagodeasca (Pl. V/b)¹⁶⁵. La Mihai-Bravu în locuința 6 sunt trei cuptoare de acest fel. O variantă a acestui cuptor era săpată direct în peretele de lut al bordeiului așa cum apar la Ștefan cel Mare-Feteasca, Vlădeni-Popina Blagodeasca și Brănești-Vadu Anei¹⁶⁶.

Gropi de bucate în interiorul locuinței au fost descoperite la Capidava, Dinogeția, Hârșova, Vlădeni-Popina Blagodeasca (în bordeiul 4)¹⁶⁷. La Capidava unde au fost mai bine studiate sunt specifice nivelelor II, III și constau dintr-o străpungere globulară a podelei până la adâncimea de 1,20 m.

Tăvile pentru uscat cereale numite impropriu și vetre portative, sunt amenajate deasupra cuptorului, din schelet de nuiele sau scânduri acoperite cu lut¹⁶⁸.

¹⁶² Radu Florescu, *Date noi...*, p.260-261; Gh. Mănușu Adameșteanu, *op. cit.*, p. 365 sqq.; Mihai Irimia, *op. cit.*, p. 69-119; Gh. Mănușu Adameșteanu, *op. cit.*, p. 183-219 ; Eugenia Zaharia, *Contribuții...*, p. 14; Maria Comșa, *Tipuri de locuințe...* op. cit., p. 111; Emilia Corbu, *op. cit.*, p. 262, bordei 3; A. Panaitescu, *op. cit.*, p. 285; M. Comșa, *Cultura...*, p. 19 sqq.

¹⁶³ Valeriu Cheluță Georgescu, *op. cit.* p. 220; Adrian Panaitescu, *op. cit.*, p.285.

¹⁶⁴ Valeriu Cheluță Georgescu, *op. cit.*, pasim; Gh. Mănușu-Adameșteanu, *Săpăturile arheologice de salvare de la Mihai Bravu*, jud. Tulcea, așez. nr.2, Pontica, XXIII, p. 183 (L 1,3), p.198; Ioan Vasiliu, Gh. Mănușu-Adameșteanu, *Considerații finale...*, p.143 (în B3); Maria Comșa, *Tipuri de locuințe din secolele IX-X de la Radovanu "Valea lui Petcu"*, CCDJ, V-VII, p.143 (în B1); Eugenia Zaharia, *Săpăturile...* p.14; Ștefan Olteanu, Emilia Corbu, CCA, campania 2001, p 335.

¹⁶⁵ Margareta Constantiniu, Panait I. Panait, *op.cit.*, pp.108,115; Gh. Mănușu-Adameșteanu, *Săpăturile arheologice...*, p. 198 (L3), p. 210 (L6), p. 214 (L7); Ștefan Olteanu, Emilia Corbu, *Așezarea medieval timpurie de la Vlădeni Popina Blagodeasca*, campania 2002, CCA, p. 339; Panait I. Panait, *Săpăturile de la Bucureștii-Noi, 1960, Sectorul Alba*, CAB, 1963, p. 106, Păunescu, Rența, *Așezarea...*, Arheologia medievală, III, 2000, p. 11.

¹⁶⁶ Emilia Corbu, *Așezarea medieval- timpurie de la Ștefan cel Mare-Feteasca*, Pontica, XXX, 1998, p.261 (bordei1); Idem, *Așezarea medieval-timpurie de la Vlădeni-Popina Blagodeasca*, campania 2004, CCA 2005, p. 406; Eugen Teodor, *Așezări din Evul mediu- timpuriu la Vadu- Anei-Brănești*, Cercetări Arheologice, XI, I, 2000, p.151.

¹⁶⁷ Valeriu Cheluță Georgescu, *op. cit.*, p.211-223; Gh. Ștefan, Maria Comșa, Eugen Comșa, *op. cit.*, p. 45; Ion Barnea, *Noi descoperiri...* p.306, Emilia Corbu, CCA, 2004, p. 406.

¹⁶⁸ Valeriu Cheluță-Georgescu, *op. cit.*, p.223.

Din cele arătate mai sus reiese că în Dobrogea, Muntenia și Oltenia exista o cultură materială cu foarte multe trăsături comune cum ar fi tipul de așezare, dispunerea locuințelor în cadrul unei așezări, tipul de locuință, sisteme de construcție.

Amenajări de uz casnic sau gospodăresc din cadrul așezărilor din sec.VIII-XI

Cuptoare

În așezările Dridu au fost descoperite cuptoare menajere și de meșteșugar plasate între locuințe, paralel cu acestea sau la periferia așezării.

Cuptoare menajere

Existența unor astfel de complexe este relevantă pentru modul cum se desfășurau o serie de activități casnice cum ar fi prepararea pâinii și a bucatelor, mai ales în sezonul cald. Cuptoare s-au descoperit în mai multe așezări, cum ar fi: Dridu¹⁶⁹, Bucov¹⁷⁰, Brănești-Vadu Anei¹⁷¹, Vlădeni- Popina Blagodeasca¹⁷²(pl. VIII/A), Căscioare și Mihai Bravu (jud. Tulcea)¹⁷³. Asemenea cuptoare apar și în așezările cu caracter cvasi-urban din Dobrogea, așa cum dovedesc cercetările de la Dinogetia¹⁷⁴ și Capidava¹⁷⁵.

¹⁶⁹ Eugenia Zaharia, *op. cit.*, p.74.

¹⁷⁰ Maria Comșa, *Cultura veche românească*, *op. cit.*, p. 37.

¹⁷¹ Eugen Silviu Teodor, *op. cit.*, p. 135.

¹⁷² Ștefan Olteanu, Emilia Corbu, CCA, 2003, p.339.

¹⁷³ Oana Damian, *op. cit.*, p. 110; Gh. Mănucu-Adameșteanu, *Săpăturile arheologice ...*, p.185 (C1,C3), p.201.

¹⁷⁴ Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, *op. cit.*, p. 41.

¹⁷⁵ Grigore Florescu, Radu Florescu, Petre Diaconu, *op. cit.*, p. 617, pl. II/1.

Tehnica de construire a cuptoarelor este aceeași în toate așezările. Se săpa o groapă patrulateră sau trapezoidală, adâncă de aproximativ -0,80 m și cu dimensiuni în medie de 2 m x 3 m. Pereții erau puțin înclinați iar pe una din laturile scurte se aflau trepte. În peretele gropii se cotlonea cuptorul propriu-zis a cărui vatră era înălțată cu 10- 15 cm față de fundul gropii. Vatra cuptorului era rotundă sau ovală cu diametrul cuprins între 1,20 m - 1,80 m. În general cuptorul părea să aibă formă de potcoavă pentru că vatra era întărită pe lateral cu bucăți de cărămidă sau pietre. Uneori în aceeași groapă se aflau cotlonite două cuptoare, așa cum s-a întâlnit la Dridu (cuptorul nr. 5) și la Mihai Bravu (C1, C3). Vatra cuptorului era puternic arsă, având un pat de ardere de 5-7 cm grosime.

O parte din cuptoare aveau sub vatră un strat de cioburi. Bolta cuptorului avea o înălțime medie de 0,40 - 0,50 m. Un cuptor de la Bucov-Rotari a cărei boltă s-a păstrat în întregime avea o înălțime de -0,65 m. Este posibil ca groapa de acces să fi avut un acoperiș ușor pe pereți de paie ipotetă sugerată de bucățile mici de paie și arsură pe care le-am găsit în gropile cuptoarelor de la Vlădeni-Popina Blagodeasca etc.

Numărul cuptoarelor dintr-o așezare este diferit în funcție de stadiul cercetărilor. La Dridu au fost descoperite 11 cuptoare, la Bucov doar cinci, la Căscioarele un număr de șapte cuptoare (în toate punctele cercetate) la Vlădeni-Popina Blagodeasca șase (dar lucrările sunt în desfășurare).

Aceste cuptoare erau utilizate în special pentru prepararea hranei. La Dridu, într-un cuptor, a fost descoperit un măgar întreg. La Vlădeni-Popina Blagodeasca în fața cuptorului nr. 2 se găseau mai multe oase de animale, iar pe vatră se aflau coji de ouă. În detritusul din gropile cuptoarelor s-a descoperit și un inventar ceramic variat, inclusiv pe vatra cuptorului ceea ce presupune prepararea hranei în vase.

Cuptoare de meșteșugar

Cuptoarele de meșteșugar erau folosite, în special, pentru reducerea minereurilor.

Un asemenea cuptor s-a descoperit la Brănești-Vadul Anei¹⁷⁶ și la Ștefan cel Mare – pct. Feteasca, unde bordeiul nr. 2 cu cele două cuptoare pare să fie totuși un atelier¹⁷⁷. Practic, cuptorul de meșteșugar nu se deosebea prea mult de cel casnic, însă inventarul este diferit. La Ștefan cel Mare- pct. Feteasca a apărut o cantitate foarte mare de cenușă, zgură, lupe de fier. Aceeași opinie avem și despre cuptorul din bordeiul nr. 3 de la Vlădeni-Popina Blagodeasca care are anumite caracteristici constructive cum ar fi: lipsa vetrei propriu-zise, prezența unui tub cruțat în lut, fragmente de lut ars perforate, ca de la o platformă¹⁷⁸ (Pl.VIII/B).

În literatura de specialitate o ipoteză interesantă este propusă de Eugen Silviu Teodor care aduce în discuție cuptorul de meșteșugar de o singură utilizare¹⁷⁹. Practic metoda pare să fie înrudită cu tehnica străveche a reducerii minereului în groapă, care perpetuează o tehnică veche într-o formă oarecum nouă, modernă pentru acel timp, și probabil mai eficientă.

Altă categorie erau cuptoarele de olărit. Descoperirea unor astfel de instalații la Nufăru (jud. Tulcea¹⁸⁰) sau Borcea (jud. Ialomița¹⁸¹), precum și în aproape toate cetățile de pe Dunăre a presupus existența acolo a unor ateliere.

¹⁷⁶ Eugen Silviu Teodor, *op. cit.*, p. 137.

¹⁷⁷ Emilia Corbu, *Așezarea...*, p. 262.

¹⁷⁸ Emilia Corbu, CCA, campania 2002, p. 339.

¹⁷⁹ Eugen Silviu Teodor, *op. cit.*, p. 137. Gh. Mănușu Adameșteanu, *Un cuptor medieval de ars ceramica descoperit la Nufăru*, 1991, SCIVA, 1-2, p.73.

¹⁸⁰ Gh. Mănușu Adameșteanu, *Un cuptor medieval de ars ceramica descoperit la Nufăru*, 1991, SCIVA, 1-2, passim.

Cuptoarele pentru ars ceramica erau construite cam în aceeași tehnică a cuptorului cotlonit, însă avea două camere, din care una de ardere, despărțite de o platformă perforată susținută de un pilon central. Asemenea instalații se găsesc până târziu în evul mediu, așa cum arată cercetările de la Orașul de Floci¹⁸².

Gropi

În cadrul așezărilor culturii Dridu au fost descoperite o serie de gropi de dimensiuni, forme și utilizări diferite. Au fost descoperite:

- gropi de bucate;
- gropi menajere;
- gropi cu cărbuni și oase arse;
- gropi lutuite cu humă;
- gropi de lut;
- gropi cu funcționalitate neprecizată.

Gropi de bucate

Aceste complexe sunt menționate de timpuriu în izvoarele bizantine. Mauricius în „*Arta Militară*” vorbind despre popoarele de la nordul Dunării, în special slavi și anți, arată că aceștia își țin tot ce au de valoare ascuns în pământ. În aceeași lucrare menționează că la nordul Dunării trăiesc și romanici, de aceea nu este exclus ca relatările lui să fie valabile pentru întreaga cultură materială nord-danubiană:

Despre bogăția de roade a zonei, Mauricius spune :

„...*Au o mulțime de animale de tot felul și de roade care zac în grămezi, mai ales mei și parâng...*”¹⁸³. Mai departe precizează:

„...*Lucrurile de trebuință le țin ascunse în pământ și nu agonisesc nimic de prisos să se vadă*”¹⁸⁴...”.

În stadiul actual al cercetărilor arheologice în așezările rurale aparținând culturii Dridu din Muntenia, numărul gropilor de bucate cercetate este relativ mic. La Dridu, în așezarea eponimă, nu s-au găsit astfel de complexe ci doar trei gropi lipite cu humă¹⁸⁵. Aceeași situație o întâlnim și la Bucov, unde nu au fost descoperite gropi de bucate în interiorul locuințelor și nici în preajma acestora. O singură groapă de la Bucov – Tioca poate fi comparată, oarecum, prin adâncime, cu gropile de bucate, dar alte caracteristici lipsesc, aceea fiind sub formă de con¹⁸⁶. În așezarea de la Căscioare o singură groapă de la Șuvița Hotarului poate fi eventual groapă de provizii¹⁸⁷. La Chirnoși a fost cercetată o groapă în formă de clopot¹⁸⁸.

Vlădeni-Popina Blagodeasca este singura așezare în care au fost cercetate până în prezent (și lucrările continuă) 13 gropi de bucate, grupate câte două și localizate la o distanță de aproximativ trei metri de câte o locuință, complexe care au analogii în cetățile de la Dinoștia și Capidava.

Gropile de la Vlădeni au formă de clopot, fundul cu pete mari de arsură iar în umplutură au fost găsite fragmente de paiantă și cioburi puține. Aproape toate erau acoperite din vechime cu un strat de pământ galben. Gura gropilor este aproape ovală cu diametru de aproximativ 1 m. Adâncimea de la nivelul

¹⁸¹ Teodor Papasima, Vasile Oprea, *Un cuptor de ars oale din epoca feudală- timpurie*, Pontica, XVII, Constanța, 1984, p. 237-240.

¹⁸² Anca Păunescu, *Cuptoare medievale de ars ceramica descoperite la Orașul de Floci*, în *Cercetări Arheologice*, XI, partea I, 2000, p. 175.

¹⁸³ Mauricius, op. cit., XI, 5.

¹⁸⁴ Mauricius, op. cit., XI, 8.

¹⁸⁵ Eugenia Zaharia, op.cit, p. 76.

¹⁸⁶ Maria Comșa, *Cultura veche românească...* op. cit., p. 41.

¹⁸⁷ V. Sirbu & alia, op.cit., p. 110

¹⁸⁸ George Trohani, *Cercetările arheologice de la Chirnoși*, în *Cercetări Arheologice I*, București, 1975, p. 144.

actual variază între 1,70 m (la G2) și 2,70 (la G8). Fundul gropilor are un diametru destul de mare și s-a observat că acesta coincide cu adâncimea gropilor de la nivelul lor de săpare¹⁸⁹(pl. IX,1). Pe fundul uneia am găsit mei carbonizat (Pl. IX/2). Analizele palinologice au arătat că pe lângă mei se mai aflau secară și ovăz¹⁹⁰. Faptul că forma gropilor s-a păstrat intactă sugerează ipoteza că, în momentul abandonării lor, gropile erau pline. Aveau o capacitate cuprinsă între 1,70 m³ și 6,81 m³ (Pl. IX,3). În funcție de densitatea cerealelor se pot calcula eventualele cantități care ar fi fost depozitate. Dacă ne raportăm la densitatea grâului, într-o groapă de 1,74 m³ încăpeau 1,44 t iar într-una de 3,30 m³ încăpeau 2,73 t¹⁹¹.

La Dinogetia gropile de bucate se aflau în interiorul bordeielor sau în spațiile dintre bordeie. Aveau formă de sac cu pereții arcuiți, diametrul gurii mult mai mic decât al fundului, pereții acoperiți cu lipitură de lut, păstrată în unele cazuri. Într-o singură situație pereții erau acoperiți cu împletitură de nuiele peste care s-a aplicat lut. Unele ajung până la 2 m adâncime cu un diametru de aproximativ 1,5 m. Numărul gropilor este foarte mare. Pe o suprafață de 18 m² s-au descoperit 9 gropi¹⁹². Aceeași situație o întâlnim și la Capidava, unde gropile de bucate cu descrierea de mai sus, se aflau atât în locuințe cât și în preajma acestora¹⁹³. Ba mai mult chiar, la Capidava, gropile de bucate apar și în așezarea extramuros, unde patru gropi de bucate cercetate, mai conțineau încă grâne carbonizate¹⁹⁴. În acest context relevanța gropilor de bucate de la Vlădeni-Popina Blagodeasca, pe malul stâng al Dunării, este deosebită pentru că întărește opinia potrivit căreia înainte de revenirea bizantină pe ambele maluri ale Dunării existau așezări cu un nivel de dezvoltare similar. În al doilea rând, sunt o mărturie a posibilităților economice ale așezării. În aceste gropi se depozitau atât grâne cât și alte produse, cum ar fi de pildă peștele, sunt de părere cercetătorii de la Dinogetia¹⁹⁵.

Gropi menajere

La Băneasa-sat, Brănești-Vadu Anei, Căscioarele (în punctele Șuvița Hotarului, La Slom, Valea Fântânilor, Canalul lui Basangeac, La Stână) au fost descoperite gropi de forme neregulate și de adâncimi relativ mici. La Băneasa o groapă avea diametrul de 0,60 m și adâncimea de -0,30 m fiind umplută cu fragmente de vase, cărbune de stejar, bulgări de calcar oolitic, o gresie prismoidală etc.¹⁹⁶. La Brănești-Vadu Anei sunt considerate menajere, gropile nr. 2 și 3¹⁹⁷. La Căscioarele deși sunt în număr redus, sunt plasate între locuințe¹⁹⁸.

Așa cum au remarcat și alți cercetători, existența gropilor menajere presupune existența unor preocupări privind igiena în așezări.

Gropi cu cărbuni și oase arse

¹⁸⁹ Ștefan Olteanu, Emilia Corbu, *Gropile de bucate de la Vlădeni-Popina Blagodeasca*, (sec.IX-X), în Al-XX-lea Simpozion Național de Istorie și Retrologie Agrară "Apa și Agricultură", Slobozia, 2000, p. 115; Emilia Corbu, *Așezarea medieval-timpurie de la Vlădeni-Popina Blagodeasca* în CCA, campania 2002, p.340-341; Ibidem, campania 2003, p.370-371; Ibidem, campania 2004, p.407-408.

¹⁹⁰ Mulțumim și pe această cale doamnei Mala Constantinescu pentru efectuarea analizelor carpologice. Vor fi publicate în curând.

¹⁹¹ Emilia Corbu, *Bordeie, cuptoare și gropi de bucate din așezarea medieval-timpurie de la Vlădeni-Popina Blagodeasca* (jud. Ialomița), *Arheologia Medievală*, V, 2005, p.7.

¹⁹² Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, *op. cit.*, p. 45

¹⁹³ Valeriu Chelută – Georgescu, *op. cit.*, p.220.

¹⁹⁴ Gr. Florescu, Radu Florescu, Gloria Ceacalopol, *Săpăturile arheologice de la Capidava*, MCA, VIII, 1962, p. 693 sqq.

¹⁹⁵ Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, *op. cit.*, p. 57

¹⁹⁶ Margareta Constantiniu, Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 105

¹⁹⁷ Eugen Silviu Teodor, *op. cit.*, p. 139

¹⁹⁸ Oana Damian, *op. cit.*, p. 110

La Dridu au apărut două astfel de complexe, interpușe stratigrafic între cele două faze de locuire. În opinia Eugeniei Zaharia astfel de complexe sunt urmele unor oșpețe cu caracter păstoresc și atestă prezența în așezare a unor străini¹⁹⁹.

Gropi rituale

La Brănești-Vadul Anei și Bucov au apărut câteva complexe care, în opinia autorilor, sunt legate de practicarea unor ritualuri. La Bucov cele 8 gropi descoperite la periferia așezărilor au câteva detalii deosebite. Au formă patrulateră cu colțurile rotunjite sau ovală, au dimensiuni diferite și o adâncime între 0,45 m și 1 m. Au pereții căptușiți cu lemn și sunt arse. Majoritatea sunt orientate N-S. Unele sunt lipsite de inventar, altele au un inventar foarte sărac iar unele au pe lângă cioburi arse odată cu tot conținutul gropii și fusaiole, pietre, zgură, lipitură arsă, etc.²⁰⁰ Autoarea cercetărilor consideră, pe baza analogiilor cu mormintele în gropi arse din perioada romană și post-romană, că aceste complexe ar putea fi morminte cenotaf (Pl. X,2).

La Brănești-Vadul Anei s-a descoperit o groapă dreptunghiulară alungită cu colțuri rotunjite, cu dimensiuni de 2,5x1,36 m, orientată N-S și cu adâncimea de -0,80 m. Interesant este faptul că aproape de suprafață era delimitată de un patrulater din cioburi așezate „în picioare”²⁰¹.

Gropile lipite cu humă

La Dridu s-au descoperit trei astfel de complexe grupate în șir (Pl.X,1). Au lungimea cuprinsă între 4m-4,40 m și lățimea între 1,60- 1,80 m. Au forma unor albi lungi cu pereții înclinați, îngustându-se spre fund. Sunt arse și pe fund au resturi de cenușă și cărbune²⁰². Groapa descoperită la Bragadiru avea aproximativ dimensiunile de mai sus, doar că adâncimea era de 2,25 m²⁰³.

Gropi de lut

O parte din gropile apărute în diferite așezări au fost considerate gropi de lut și ne referim la gropile neregulate de la Bucov, aflate pe o latură a așezării și care ajung la dm. de 1,80 m și adâncimea de - 1,76 m²⁰⁴. Lutul era utilizat în special pentru producerea ceramicii dar mai ales pentru repararea sau lutuirea periodică a locuințelor. Deși cele mai indicate cariere de lut erau terasele, nu este exclus ca acesta să fi fost scos și din preajma așezărilor.

Gropi cu funcționalitate neprecizată

Pentru o parte din gropile apărute în cadrul așezărilor din secolele VIII-XI nu s-a putut stabili o funcționalitate, fiind fie denivelări ale terenului sau accidentale. La Vlădeni-Popina Blagodeasca se observă însă, mai ales în profilul unor casete existența unor gropi de mici dimensiuni, cu diametru între 0,30 – 0,40 m până la 1m și a căror adâncime nu depășea solul antic. Sunt lipsite de un inventar specific, integrându-se în nivelul corespunzător culturii Dridu. Noi am considerat că astfel de gropi pot să provină de la arborii aflați în vechime pe popină. Cu alte cuvinte sunt un indiciu că în vechime popina era împădurită.

Concluzii

Din cele arătate mai sus reiese că gropile sunt complexe care întregesc considerabil imaginea așezărilor Dridu, motiv pentru care majoritatea

¹⁹⁹ Eugenia Zaharia, *op. cit.*, p. 76

²⁰⁰ Comșa, *Cultura veche românească...* *op. cit.*, p. 141- 142

²⁰¹ Eugen Silviu Teodor, *op. cit.*, p. 139.

²⁰² Eugenia Zaharia, *op. cit.*, p. 76.

²⁰³ Mioara Turcu, *op. cit.*, p. 39.

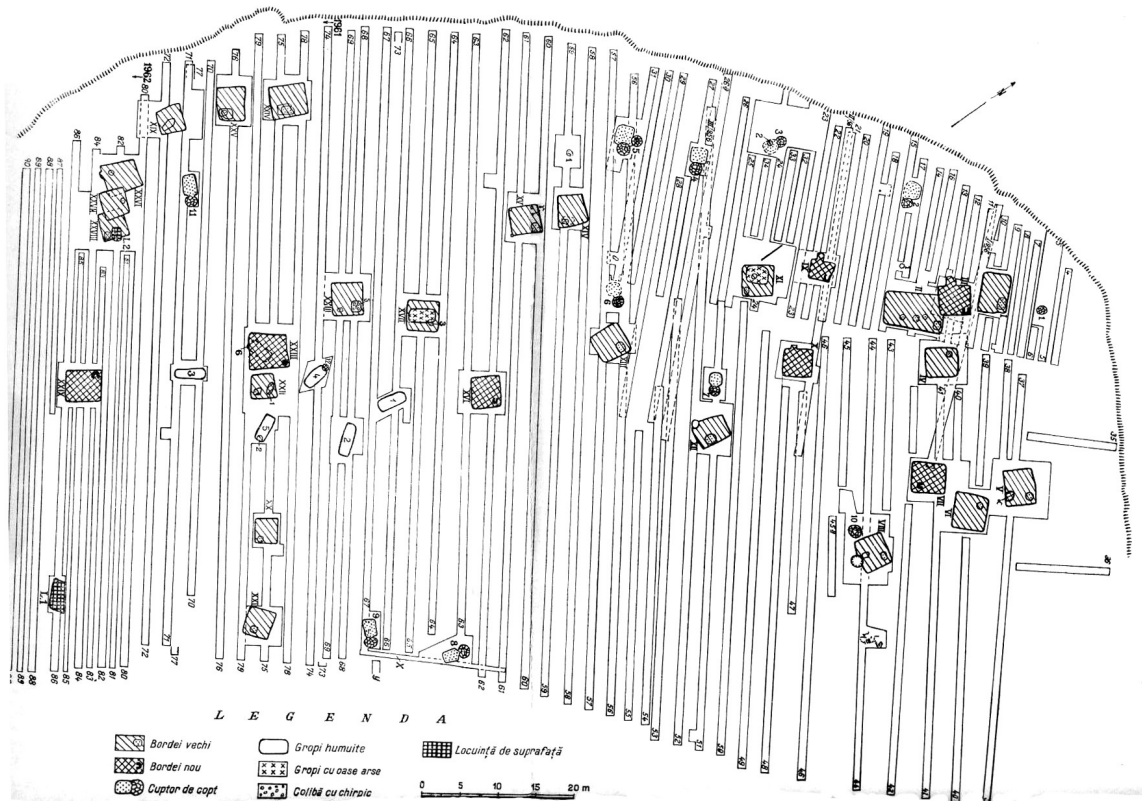
²⁰⁴ Maria Comșa, *op. cit.*, p. 41.

cercetătorilor acestei culturi au considerat oportun să le publice cu amănuntele de rigoare. Gropile de bucate oferă date și detalii cu privire la economia așezărilor, la tradițiile privind păstrarea bucatelor, la potențialul economic, la specificul agriculturii etc. Altele, cum sunt gropile lipite cu humă sau arse se referă la obiceiuri sau ocupații specifice zonei. Gropile menajere, gropile de lut privesc elemente de gospodărie comunitară, întreținerea locuințelor, preocupări pentru igiena așezării. În fine, unele pot fi gropile unor arbori, furnizându-ne astfel date indirecte despre aspectul istoric al zonei.

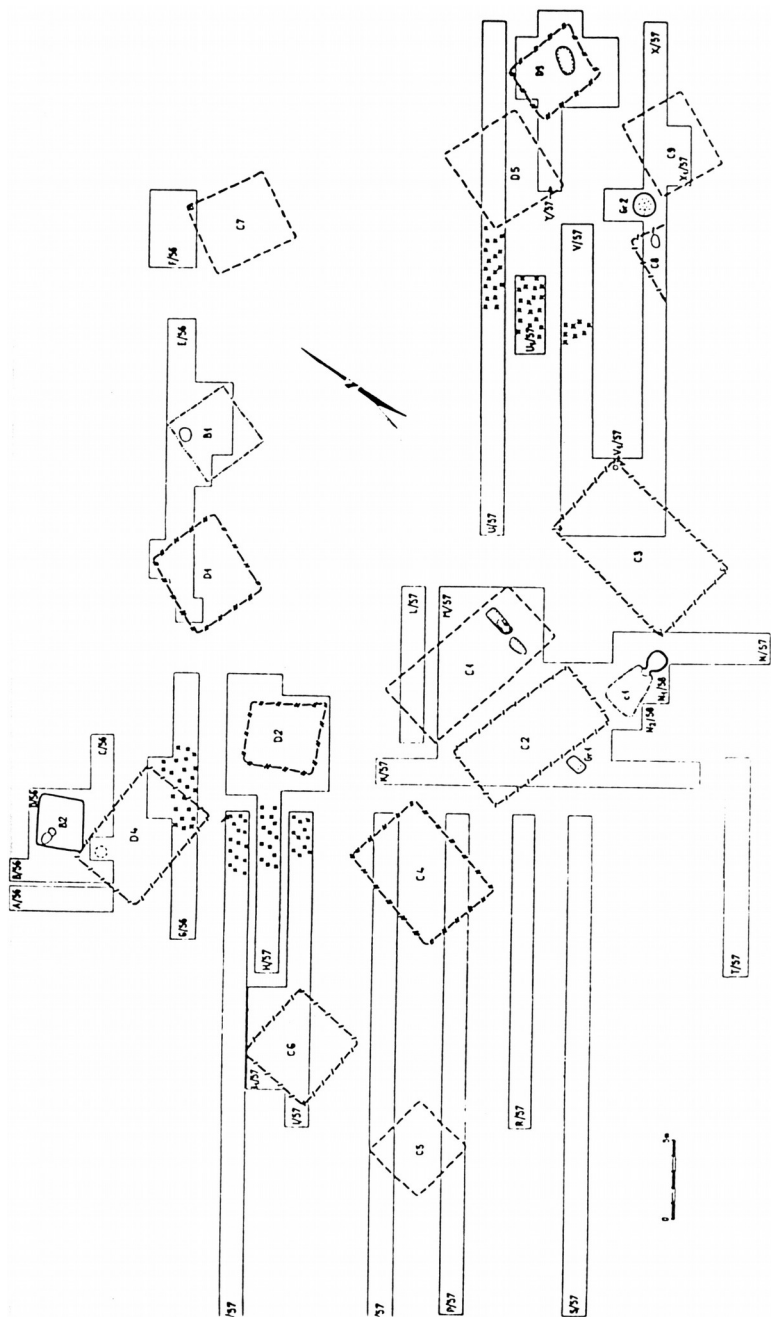

PL. I. 1.VLĂDENI-POPINA BLAGODEASCA (Jud. Ialomița). Vedere dinspre nord.
Pe grindul sudic al acestui martor de eroziune se află o așezare medeival-timpurie.
2. Terasa înaltă a râului Ialomița, de-a lungul căreia se află localizate o serie de așezări medieval- timpurii(foto:Gh. Dumitru Maican, *Bărăganul Ialomițean*, 1983).

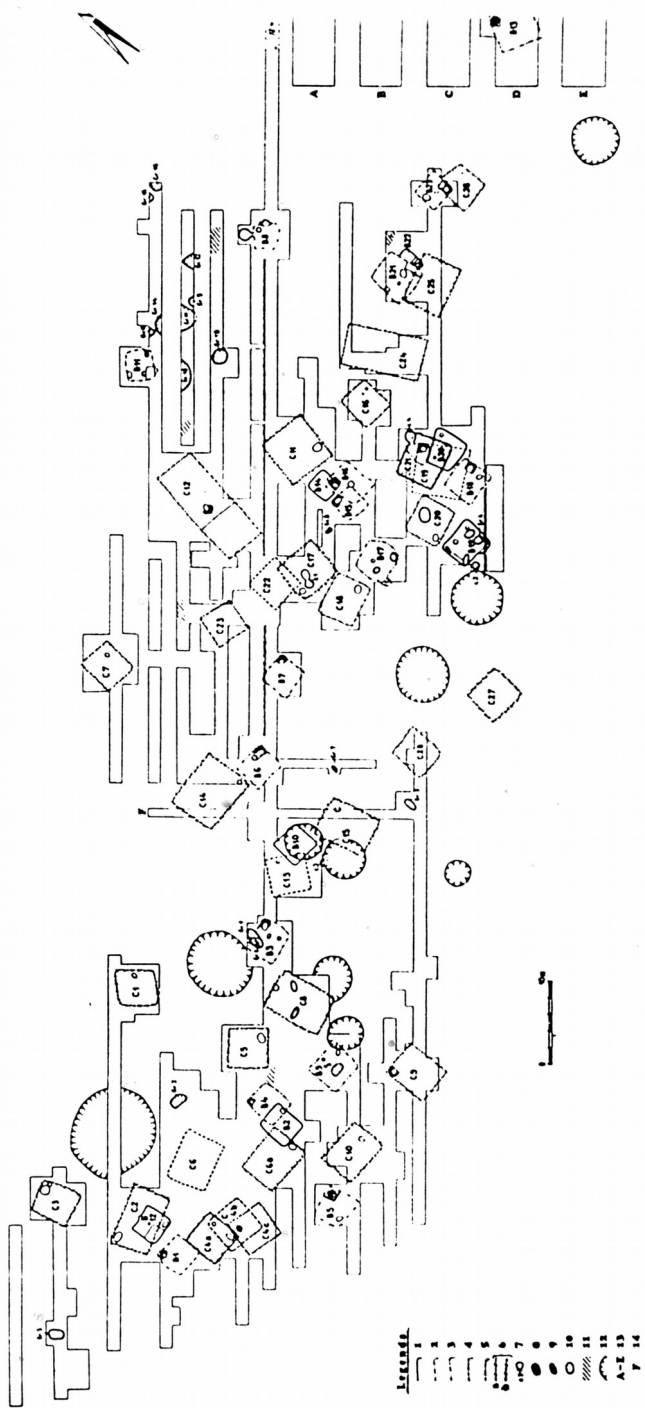
PL.II. PLANUL AȘEZĂRII DE LA DRIDU (jud. Ialomița) care a dat numele culturii arheologice din VIII- XI.după Eugenia Zaharia, *Săpăturile...*, pl. I.

LEGENDA

1. Bordei din sec. VIII, 2. Bordei din sec. IX, 3. Case adâncite din sec. IX, 2/2, 4. Case adâncite din sec. IX-X, 5. Case de suprafață din sec. X,
6. Lupe de fier sau bucăți de fier redus, 7. gropi arse.

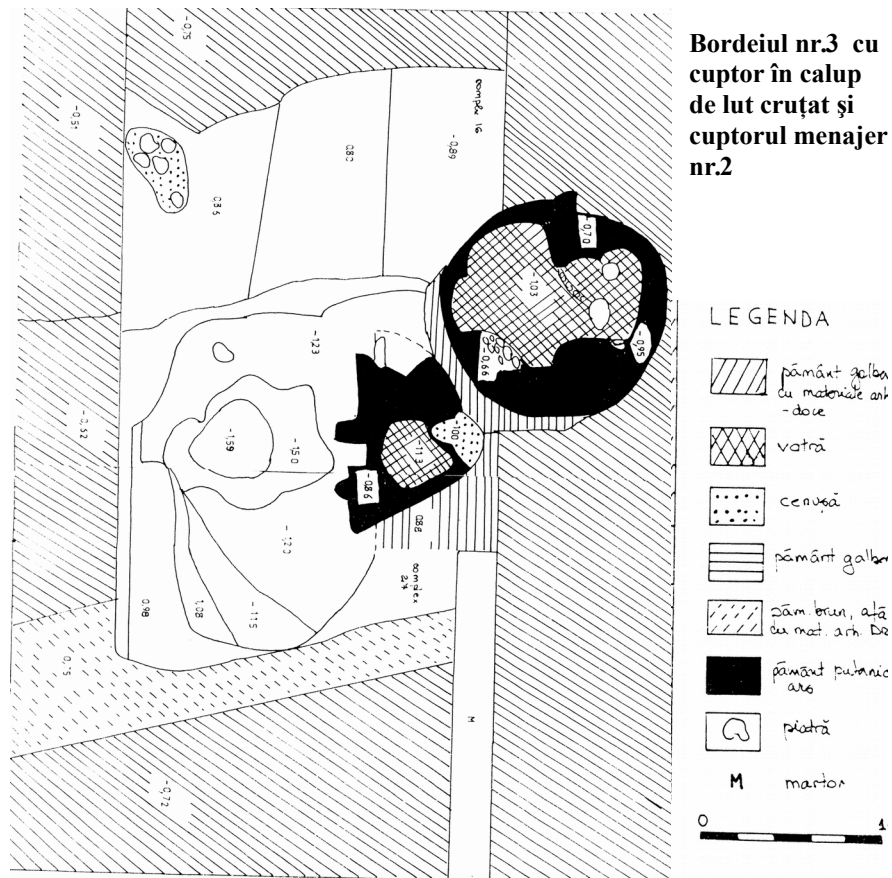
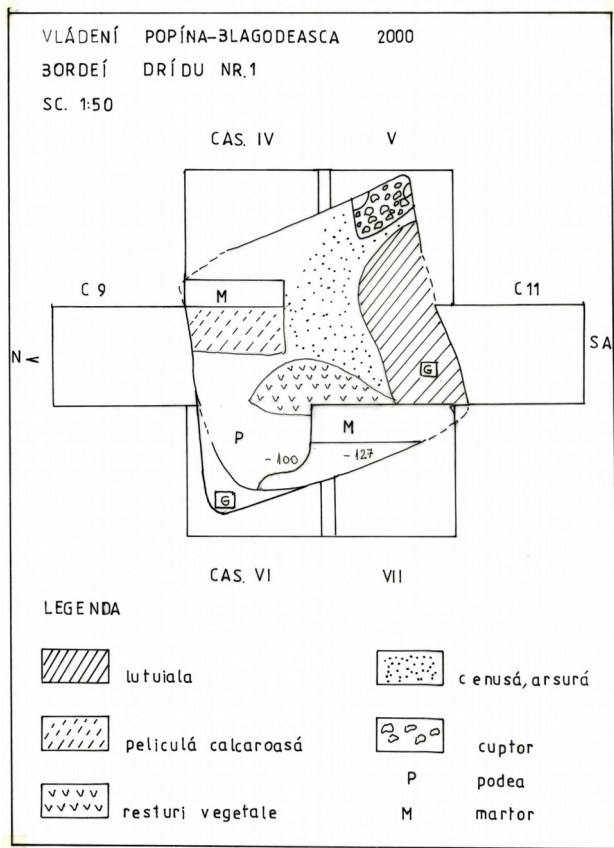
PL.III. PLANUL AȘEZĂRII DE LA BUCOV ROTARI
 (apud. M. Comșa, *Cultura ...*, fig.5)

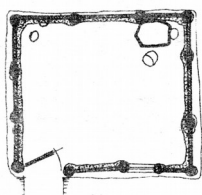
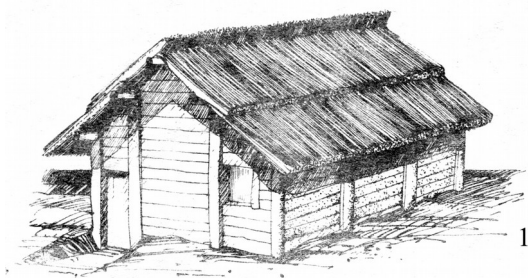
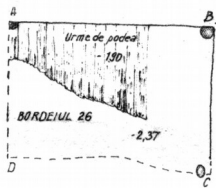
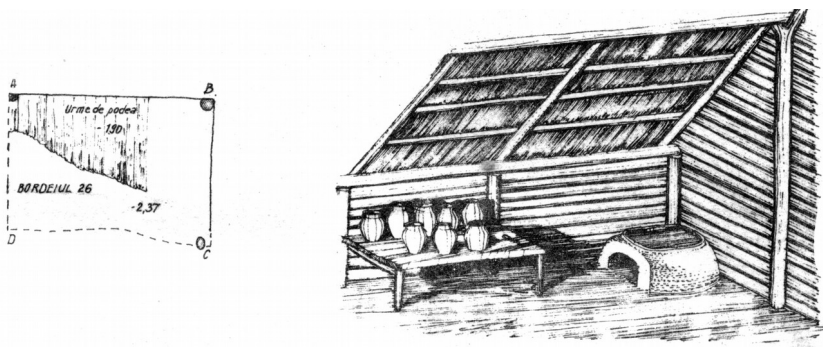
LEGENDA

1. Bordieie din secolul VIII, 2. Bordieie de la sf. VIII-X, 3. Bordieie de la sf. Sec. IX, 4. Case adâncite din sec. IX, 2/2., 5. Case adâncite de la sf. IX- înc. X, 6. Locuințe de suprafață din sec. X, 7. Cuptor de pâine., 8. Gropi arse., 9. Gropi cu cărbuni, 10. Gropi (cu oase, menajere, etc.), 11. Case distruse, 12. Gropi de bombe, 13. Șanțuri siloz, 14. Șanț pt. instalații

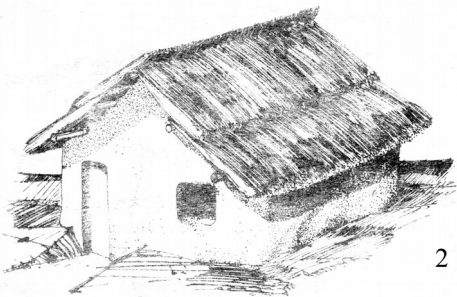
PL. IV. PLANUL AȘEZĂRII DE LA BUCOV- TIOCA
 (după M. Comșa, *Cultura...*, 1978, fig. 3,4)

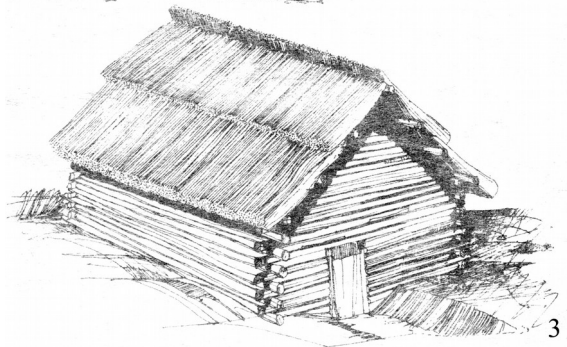
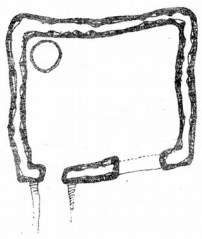
PI. V. LOCUINȚE ȘI CUPTOARE DE LA VLĂDENI-POPINA BLAGODEASCA (jud. Ialomița)

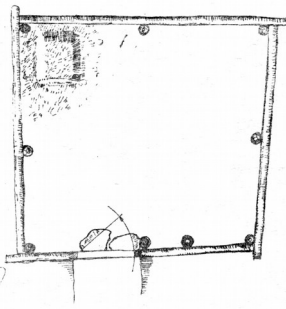
0 1 2m

2

3

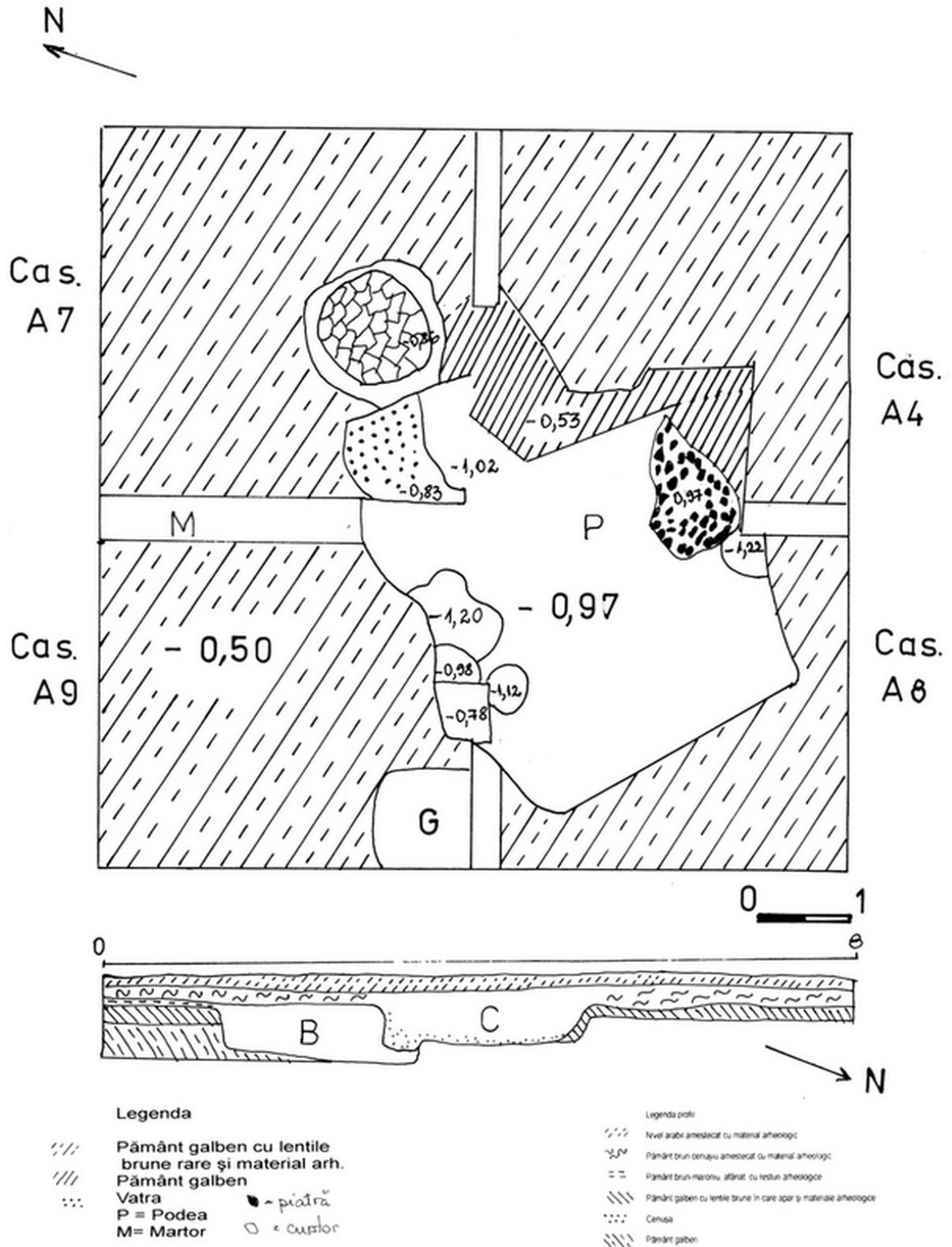

0 1 2m

**PL. VI. RECONSTITUIRI IPOTETICE ALE UNOR LOCUINȚE
DIN CULTURA VECHĂ ROMÂNESCĂ**

A. Bordei de la Dinogeția

B. Reconstituiri ale unor locuințe de la Vădeni, Bârlad, Dinogeția (după *Locuința sătească în România. Studii de arhitectură tradițională*, București, 1989, pl. 20)

PL. VII. VLĂDENI-POPINA BLAGODEASCA -LOCUIȚA ADÂNCITĂ NR. 5 intersectată de CUPTORUL MENAJER NR.6

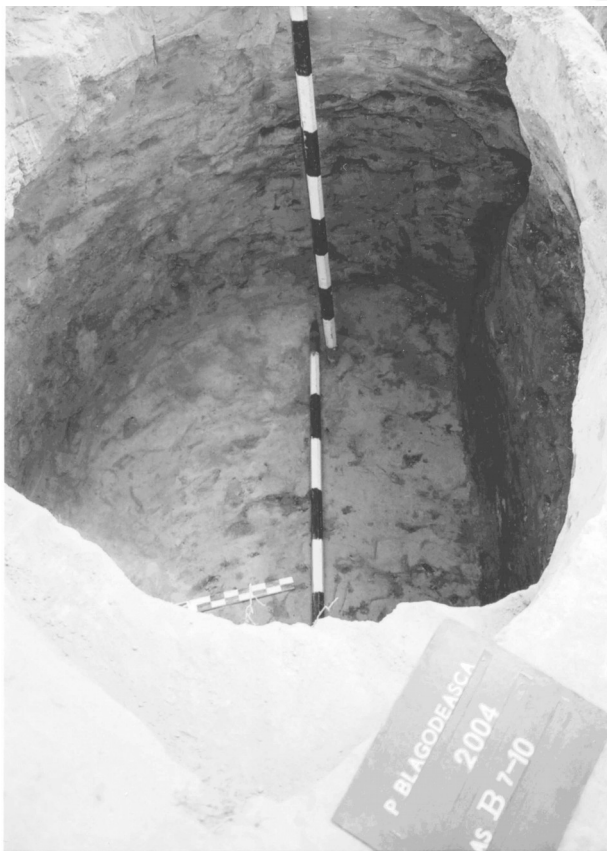
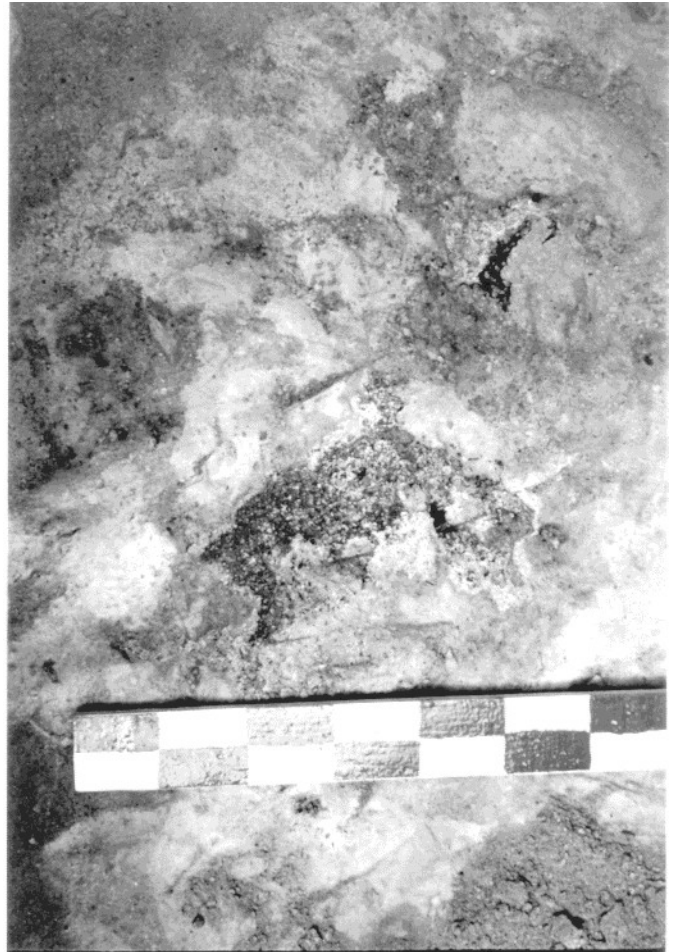
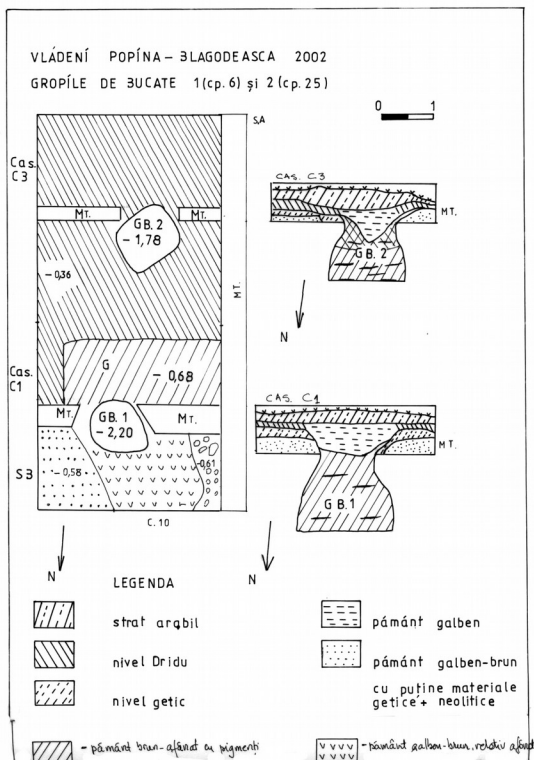

A

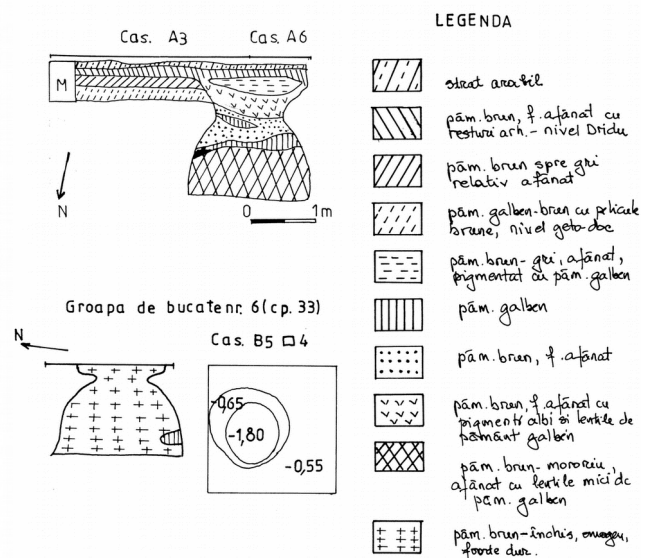

B

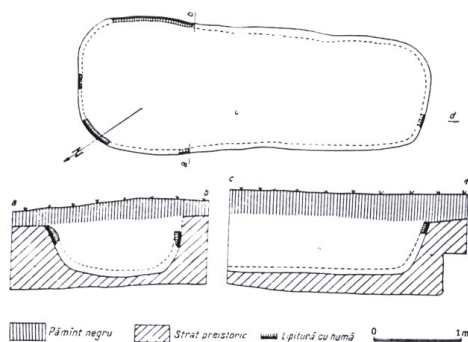
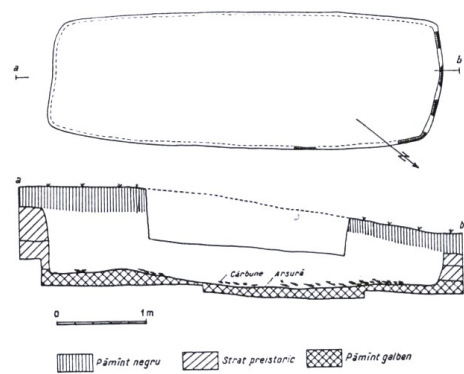
PL. VIII. CUPTOARTE DE LA VLĂDENI-POPINA BLAGODEASCA
A. Cuptorul menajer nr. 2; B. Cuptor cruțat în calup de lut în bordeiul nr. 3

VLÁDENÍ P BLAGOD. 2003
Groapa de bucate nr.7 (complex 34)

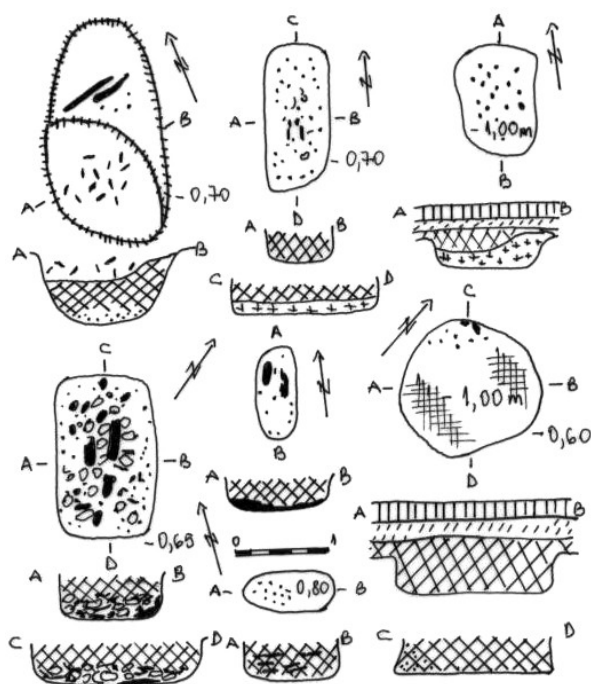

PL. IX. GROPI DE BUCATE DE LA VLÁDENI-POPINA BLAGODEASCA
1. Gropile de bucate nr. 1 și 2; 2. Mei carbonizat pe fundul gropii nr. 9;
3. Interiorul gropii nr. 9; 4. Gropile de bucate nr. 6 și 7

**PL. X. GROPI CU
FUNȚIONALITATE
DIFERITĂ DIN AȘEZĂRI
ALE CULTURII DRIDU .**

1. Gropi lipite cu humă de la Dridu (după E. Zaharia, *Săpăturile...*, p. 121, fig. 47).
2. Gropi arse sau cu cărbuni de la Bucov (Comșa, *Cultura...*, p. 139, fig. 105)

CAPITOLUL III

NECROPOLE.

RIT ȘI RITUAL FUNERAR

Intotdeauna, „satele morților”, au fost pentru arheologi la fel de importante ca și așezările, pentru că aceste situri completează vizibil harta și furnizează o diversitate de date numeroase și utile cu condiția să fie prelucrate exhaustiv. Dacă în așezări se păstrează vestigiile ale habitatului, necropolele păstrează vestigiile antropologice, oasele și cenușa oamenilor din acele timpuri care, împreună cu inventarul aferent, oferă informații inedite pe care nici un izvor scris nu le menționează ca atare.

Ritul și ritualul funerar sunt expresia sentimentului religios și reflectă, într-un fel sau altul, credințele individului în viața de dincolo de mormânt, componentă importantă a spiritualității popoarelor antice și medievale.

Ritul funerar cuprinde toate procedurile care se aplicau corpului neînsuflețit și era influențat în afara fenomenului religios și de factori aleatorii ca dorința personală a individului, hotărârea comunității, tradiția locală²⁰⁵.

Ritualul funerar cuprindea toate acele pregătiri ce se făceau pentru sufletul defunctului în vederea ultimei călătorii. Ritualul este strâns legat de religie și de credințele comunității dominate, de obicei, de un puternic conservatorism. Se constată însă că nu există o concordanță obligatorie între rit și ritual. Rituri funerare diferite pot avea elemente rituale comune cum ar fi de pildă jertfa (dovedită de prezența cărbunilor) și ofrandele (inventarul de multe ori identic ce constă în vase de ofrandă, piese de metal, semințe) etc.

Din acest punct de vedere, istoric am zice, mai important este ritualul care exprimă elemente specifice religiei practicate.

Din punct de vedere arheologic, studierea ritului și ritualului ne oferă o serie de detalii, altfel greu de aflat, cum ar fi datarea și durata de utilizare a unei necropole (adică numărul de generații), cauzele mortalității, grupele de vârstă, ocupațiile, etc. Opinia unor istorici că fiecare necropolă a aparținut unei comunități²⁰⁶ pare să fie adevărată și de relativa exclusivitate a ritului prezent în fiecare necropolă, în funcție de epocă și condițiile corespunzătoare.

Necropolele se clasifică în funcție de rit funerar în două mari categorii: a) necropole de incinerare (Tb.II, A); b) necropole de înhumare (Tb. I, A). Această departajare nu este exclusivă. Există necropole în care sunt prezente ambele rituri în proporții diferite, cunoscute ca necropole birituale. În cadrul acestora raportul dintre cele două rituri este de predominare a unuia, fiind astfel: necropole de incinerare cu prezența în cadrul ei a unor morminte de înhumare (Tb. II/B); necropole de înhumare cu prezența în cadrul necropolei a unui anumit număr de morminte de incinerare (Tb.I/B).

Inventarul mormintelor constituie singura bază de date cu privire la reconstituirea elementelor de ritual. Ordonată pe categorii lista pieselor de inventar se prezintă astfel :

- 1) obiecte provenite de la vestimentație: cataramă, nasturi, garnituri de centură;
- 2) podoabe;
- 3) piese de uz gospodăresc: amnar, vas, găleată, cărbuni etc.;
- 4) arme: cuțit, săgeți;
- 5) unelte agrare și meșteșugărești: cosoare, seceri, toc de ace, fusaiolă, jucării;
- 6) piese de cult și cu valoare simbolică: obolul lui Caron; ofrande de carne,

²⁰⁵ Arnold Van Gennep, *Riturile de trecere*, Iași, Polirom, 1996, p. 132.

²⁰⁶ Alexandru Madgearu, *Continuitate și discontinuitate culturală la Dunărea de Jos în sec. VII- VIII*, București, Ed. Universității, 1996, p. 121 sq.

ouă, semințe; ouă de lut ars; cruciulițe, medalioane cu scene religioase.

Tabel I.

A.NECROPOLE ȘI MORMINTE IZOLATE DE INHUMAȚIE

SITUL	DATARE	NR. MORMINTE
BUCEAG ²⁰⁷ (Ostrov-jud.Constanța)	Sec. IX- X	4
BASARABI ²⁰⁸ (jud.Constanța)	Sec. IX- X	10
CAPIDAVA ²⁰⁹ (jud.Constanța)	Sec. IX- X	4 (în incinta cetății) 450 (necropolă inedită)
ISACCEA ²¹⁰ (jud.Tulcea)	Sec. XI-XII	178
DINOGEȚIA ²¹¹ (jud.Tulcea)	Sec. XI-XII	91
MIRCEA-VODĂ-Constanța ²¹²	Sec.VIII-X	3
NICULIȚEL ²¹³ (jud.Tulcea)	Sec. XI-XII	1
PIATRA-FRECĂȚEI ²¹⁴ (jud.Tulcea)	Sec. X-XII	Neprecizat (786 în total din diferite epoci)

Se observă că toate, cu o singură excepție, sunt situate în Dobrogea, cu un total de 737 de morminte.

B. NECROPOLE BIRITUALE ÎN CARE PREDOMINĂ INHUMAȚIA

SITUL	DATARE	NR. MORM. INHUMAȚIE	NR. MORM. INCINERAȚIE
CHIRNOGI ²¹⁵ (jud. Călărași)	Sec.VIII-IX	20	1
IZVORU ²¹⁶ (jud. Ilfov)	Sec.VIII	333	100
OBÂRȘIA-Olt ²¹⁷	Sec.VIII-IX	95	10
SULTANA ²¹⁸ (jud. Călărași)	Sec.IX-X	135	46

Sunt situate în Muntenia și Oltenia cu un număr de 583 morminte de inhumație și 157 morminte de incinerare.

²⁰⁷ Constantin Chera-Mărgineanu, *Morminte creștine timpurii descoperite la Ostrov, Pontica*, XIV, 1981, p. 297-301.

²⁰⁸ Ion Barnea, Vasile Bâlculescu, *Basarabi*, MCA, VI, 1959.

²⁰⁹ Grigore Florescu, Radu Florescu, Gloria Geacalopol, *Săpăturile de la Capidava*, MCA, VIII, 1962, p. 577.

²¹⁰ Ioan Vasiliu, *Cimitirul feudal- timpuriu de la Isaccea*, Peuce, IX, 1984, p. 107-141.

²¹¹ Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, *Dinogeția*, I, Ed. Academiei RSR, 1967, p. 367.

²¹² M. Irimia, Tr. Cliante, *Morminte din epoca feudală-timpurie descoperite în punctul Sitorman* (com. M. Kogălniceanu), jud. Constanța, Pontica, XIX, p.179-189.

²¹³ Gh. Mănușu-Adameșteanu, *Un mormânt din secolul X descoperit la Niculițel*, Peuce, X, vol. I, 1991, p. 361-364.

²¹⁴ Petre Aurelian, *Săpăturile de la Piatra- Frecăței*, MCA, VIII, 1962, p. 585-586

²¹⁵ Done Șerbănescu, *Morminte din perioada prefeudală descoperite la Chirnogi*, SCIV, 24, 4, 1973, p. 667-670.

²¹⁶ Bucur Mitrea, Constantin Preda, Mihai Chițescu, Adrian Rădulescu, M. Ionescu, *Necropola feudal-timpurie de la Izvorul*, MCA, IX, 1970, p.329-335; Bucur Mitrea, *Necropola feudală- timpurie de la Izvorul*, MCA, X, 1973, p. 209- 217; Bucur Mitrea, *Contribuții la problema formării poporului român. Necropola din sec. VIII de la Izvorul – Giurgiu*, în Ilfov- File de istorie, București, 1978, passim.

²¹⁷ Octavian Toropu, Onoriu Stoica, *La necropole prefeodale d – Obârșia- Olt, Dacia*, XVI, 1972, p. 163-177; O . Toropu, *Romanitatea...*, p. 156-160.

²¹⁸ Bucur Mitrea, *Săpăturile de la Sultana*, MCA, VII, 1961, p. 532-538; Idem, MCA, VIII, 1962, p.2.

Tabel II.

A.NECROPOLE ȘI MORMINTE IZOLATE DE INCINERAȚIE

SITUL	DATARE	NR.MORMINTE
TICHILEȘTI ²¹⁹ (Jud. Brăila)	s.VIII- IX	96
CHISCANI ²²⁰ (J.Brăila)	Sec.IX-X	51
ȘARÂNGA ²²¹ (J.Buzău)	Sec.VIII-IX	2
DOROBANȚU ²²² - J.Călărași	Sec.IX-X	1
MIRCEA-VODĂ ²²³ - jud.Călărași	Sec.IX-X	3
PĂULEASCA ²²⁴ , jud.Tulcea	Sec.VIII-IX	250
CASTELU ²²⁵ , jud.Constanța	Sec.IX-X	176
SATU-NOU ²²⁶ , jud. Constanța	Sec.VIII-IX	219
M.- KOGĂLNICEANU ²²⁷ jud. Tulcea	Sec.VIII-IX	3

B.NECROPOLE BIRITUALE ÎN CARE PREDOMINĂ INCINERAȚIA

SITUL	DATARE	NR. MORM. INCINERAȚIE	NR. MORM. INHUMAȚIE
CANLIA ²²⁸ , jud.Constanța	Sec.VIII-IX	25	3
FRĂTEȘTI ²²⁹ , jud. Giurgiu	Sec.VIII-IX	29	10
GÂRLIȚA ²³⁰ , Jud.Constanța	Sec.VIII-IX	23	3
ISTRIA-Capul Viilor ²³¹ -	Sec.VIII-IX	209	65

²¹⁹ Nicolae Harțușe, *Preliminarii la repertoriul arheologic al județului Brăila*, Istros, I, 1980, p.335; U. Fiedler, op.cit., p.425.

²²⁰ Nicolae Harțușe, Florin Anastasiu, Ion Broscățean, *Necropola de incinerare feudală timpurie de la Chiscani- Brăila*, Danubius, I, Galați, 1967, p. 137-159.

²²¹ Uwe Fiedler, *op. cit.*, p. 116.

²²² Niță Anghelescu, *Un mormânt de incinerare din epoca feudală timpurie descoperit la Dorobanțu*, SCIV, 2, 1963, p. 437.

²²³ Uwe Fiedler, *op. cit.*, p. 451.

²²⁴ Maria Comșa, Gheorghe Bichir, *Date preliminare cu privire la necropola de la Păuleasca*, SCIV, 24, 2, 1973, p. 317- 320.

²²⁵ Adrian Rădulescu, Nicolae Harțușe, *Cimitirul feudal- timpuriu de la Castelu*, Constanța, 1967, p.11-79.

²²⁶ Bucur Mitrea, *Săpăturile de la Satu- Nou. Necropolele feudale- timpurii*, MCA, VI, 1959, p.587; Bucur Mitrea, Niță Anghelescu, *Săpăturile de la Satu- Nou*, MCA, V, 1958, p.536; Bucur Mitrea, *Săpăturile de la Satu-Nou. Necropolele feudale-timpurii*, MCA,VIII, 1962, p.643-647.

²²⁷ Fiedler, *op. cit.* p. 451.

²²⁸ Radu Harhoiu, *Câteva observații asupra necropolei birituale de la Canlia*, jud. Constanța, Pontica, V, Constanța, 1972, p. 565-575.

²²⁹ Suzana Dolinescu- Ferche, Mihai Ionescu, *La necropole birituelle du VIII siecle a Frătești- Giurgiu*, Dacia, XIV, 1970, p. 419- 430; C. Isăcescu, *Noi date privind necropola feudală- timpurie de la Frătești*, jud. Giurgiu, Cercetări Arheologice, V, 1982, p. 201-212.

²³⁰ Corneliu Cârjan, *Cimitirul feudal- timpuriu de la Gârlița- Ostrov*, Pontice, I, 1968, p. 409-425; Idem, *Necropola de epocă feudal-timpurie de la Gârlița- Ostrov*, Pontice,II, 1969, p.111-133.

²³¹ Vlad Zirra, *Necropola de la Istria- Capul Viilor*, Dacia, NS, VII, 1963, p.356-411; DID,III, p.47, Fiedler, op.cit., p.429.

jud. Constanța			
NALBANT ²³² , Jud. Tulcea	Sec. VIII-IX	137	4
SIHLEANU ²³³ , Jud. Brăila	Sec. VIII-IX	75	4
PLATONEȘTI ²³⁴ , Jud. Ialomița	Sec. VIII-XI Total 594 M.	549	45

Din tabelele arătate mai sus reiese că în studiu se află un total 1409 (fără cele câteva sute de morminte de la Piatra-Frecăței) morminte de inhumație și 1583 morminte de incinerare. Aceste cifre dovedesc, însă, doar stadiul actual al cercetărilor deoarece parte din necropole nu au fost cercetate exhaustiv, făcând doar obiectul unor săpături de salvare (Castelu) iar altele au fost distruse de-a lungul timpului de lucrările agricole (Nalbant). În această situație se află necropola de la Isaccea dar și de la Castelu, despre care autorii cercetării afirmă:

„Judecând după numărul total de 176 de morminte descoperite, putem trage concluzia că a existat aici o întinsă necropolă plană, fără a se putea da o cifră absolută, valabilă, asupra numărului total de morminte²³⁵.”

Aceste amănunte nu au fost luate în considerație întotdeauna de istorici. Ori o cercetare incompletă este o cercetare limitată care va impune o limită și concluziilor noastre.

Necropole de inhumație din sec. VIII- XI

Așa cum am văzut din tabelul anterior, în cadrul acestui grup se observă două mari categorii, exclusiv de inhumație, situate în Dobrogea, cu precădere de-a lungul Dunării (limesul) și datate în secolele VIII- XI și birituale, cu predominarea inhumației, răspândite în Muntenia și Oltenia. Din punct de vedere cronologic, cele mai multe necropole de inhumație din sec. VIII-IX se află în Muntenia, după care centrul lor de greutate pentru sec. X-XI și chiar început de sec. XII, se localizează în Dobrogea. În al doilea rând, cele mai multe date au fost furnizate de mormintele din teritoriul rural, deoarece cetățile de pe linia Dunării sunt publicate parțial, Capidava este încă inedită și pentru Dinogetia se publică un singur cimitir. Cu toate acestea, diversitatea pieselor de inventar oferă date destul de concludente sub aspect cultural.

O altă observație, deși nefericită, ce se cuvine menționată, este aceea că, din acest bogat material osteologic, studii antropologice s-au făcut pe un lot relativ restrâns. Sperăm că această carență de cercetare reflectată în faptul că avem puține date cu privire la trăsăturile antropologice ale populației de acum o mie de ani, va fi depășită cu timpul.

Din planurile publicate reiese că toate sunt necropole plane cu o singură excepție, Isaccea, unde o parte din morminte sunt în tumuli (pl. XI). Sunt localizate pe promontorii și terase înalte dar și în plin câmp cum este cazul necropolei de la Platonești. Excepție sunt necropolele și înmormântările din cetăți localizate în jurul bisericii, la Dinogetia²³⁶ (pl. XII) sau în jurul incintei, la Capidava²³⁷, Nufăru²³⁸, Dinogetia²³⁹.

²³² Gavrilă Simion, *Necropola feudală- timpurie de la Nalbant*, Peuce, II, Studii și Comunicări, 1971, p. 420.

²³³ Nicolae Harțuche, Florin Anastasiu, *Săpăturile arheologice de la Sihleanu*, 1980, Istros, I, p. 93- 100.

²³⁴ Gh. Matei în CCA, campania 1996, București, 1997, p. 46; CCA, campania 1997, Călărași, 1998, p. 57; CCA, campania 2000, CIMEC, 2001, p. 186; CCA, campania 2001, CIMEC, 2002, p. 238.

²³⁵ A. Rădulescu, N. Harțuche, *Cimitirul...*, p. 8

²³⁶ Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, *op. cit.*, p. 367.

²³⁷ Gr. Florescu, Radu Florescu, Gloria Ceacalopol, *op. cit.*, p. 577.

²³⁸ Gh. Mănușu Adameșteanu, Mihaela Mănușu Adameșteanu, *Rezultatele cercetărilor întreprinse la Nufăru*, MCA, 1982, XVI, p. 211.

²³⁹ Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, *op. cit.*, p. 367.

Prin necropolă se înțelege un singur cimitir aparținând unei comunități. Literatura de specialitate consemnează însă și existența mai multor cimitire învecinate, ale căror morminte se intersectează în zonele periferice și care corespund, sub aspect stratigrafic, cu existența mai multor nivele în cadrul unei așezări. Este cazul sitului de la Satu-Nou. Aceste cazuri consemnează, fără tăgadă, continuitatea în timp a comunității respective.

În fiecare mormânt se află îngropat câte un singur individ. Foarte rar au fost descoperite morminte duble cum sunt două morminte de la Dinogeția²⁴⁰ (un schelet de femeie și unul de copil) și Izvoru²⁴¹.

Planul gropilor de mormânt este rectangular, cu sau fără colțuri rotunjite, ovoidal (prezente la Obârșia –Olt²⁴²) și trapezoidal (la Isaccea)²⁴³. Opinia noastră este aceea că mărimea gropilor respectă dimensiunile decedaților. Doar așa se poate explica îngustimea lor, cu o medie de aproximativ 0,40 m ajungând până la 0,50-0,60 m. Dar nu pentru toate necropolele sunt publicate dimensiunile gropilor. Discuții ar ridica și lungimea acestora. La Isaccea, unde situația este redată cu toate detaliile, au fost considerați adulți indivizii din M 1, M 10, M 3, M 22, a căror lungime este de 1, 20 până la 1, 40 m și cu o adâncime medie de 0,40-0,50 m²⁴⁴. Tot acolo observăm o corelație între dimensiunile gropilor și adâncimea lor. În necropola tumulară lungimea gropilor variază între 1,60-1,80 m cu o adâncime de 0,80-0,90 m .

Adâncimea gropilor mormintelor reflectă o situație destul de interesantă, aceea că nu există o regulă. Ne vine greu să credem că adâncimea inițială de la nivelul lor de călcare era doar de 0,50 m. Acestui aspect care apare și la alte necropole de inhumație nu i s-a acordat importanță. S-a presupus o demantelare a zonei respective de unde s-ar fi luat pământ pentru alte construcții, drumuri, diguri, etc. Acest lucru nu poate fi dovedit în toate cazurile. Se pare însă că adâncimea mică a mormintelor este o caracteristică a perioadei. Dealminteri, o adâncime relativ mică a gropilor este observată și la necropolele medievale, cum ar fi de pildă, Orașul de Floci.

Un aspect deosebit este relevat de necropola de la Isaccea, unde gropile din necropola tumulară sunt cu mult mai adânci decât cele din necropola plană. În aceasta din urmă, sunt și copii și adolescenții în timp ce în necropola tumulară, adulți²⁴⁵. Acest lucru poate pleda pentru o separare pe criterii de vârstă, legată probabil de trepte de inițiere, botez, etc. În lipsa unor studii antropologice pe osemintele de la Isaccea nu ne grăbim să lansăm nici o ipoteză. Faptul că în necropola plană pare să predomine copii, poate fi legat și de factori obiectivi, epidemii, foamete, posibilitatea de a se săpa mai ușor gropi adânci în tumul decât în solul uscat etc. Sunt însă și situații, întâlnite în necropola de la Izvorul, unde adâncimea medie a gropilor este de -2m, ajungându-se și până la -2,50 m²⁴⁶.

Gropile de mormânt sunt simple, fără nici o amenajare interioară, în majoritate covârșitoare. În cazul mormintelor cu o amenajare interioară, se înregistrează mai multe variante.

Prima ar fi așezarea unei scânduri peste sau lateral de individul inhumat. Situația este întâlnită la Capidava²⁴⁷ și Piatra-Frecăței²⁴⁸ și are analogii în Moldova la Vornicenii Mari²⁴⁹ și în necropole din Slovacia²⁵⁰.

²⁴⁰ Ibidem, I, p. 373

²⁴¹ B. Mitrea, *Necropola feudală-timpurie...*, MCA, X, 1973, p.212, fig.6, M.357.

²⁴² O. Toropu, On. Stoica, p. 164 -166.

²⁴³ Ioan Vasiliu, *op. cit.*, p. 108.

²⁴⁴ *Ibidem*, p. 117- 119.

²⁴⁵ *Ibidem*, p. 125.

²⁴⁶ Bucur Mitrea, C. Preda, M. Chițescu, Gh. Rădulescu, M. Ionescu, *Necropola feudală-timpurie de la Izvorul*, MCA, IX, 1970, p.330.

²⁴⁷ Gr. Florescu, Radu Florescu, Gloria Ceacalopol, *op. cit, passim*.

²⁴⁸ Petre Aurelian, *op.cit.*, p.585, fig.22.

²⁴⁹ M.D. Matei, Em. I. Emandi, *Necropola feudală-timpurie de la Vornicenii-Mari* (Suceava), SCIVA, 4, 1980, p. 585-599.

O altă variantă ar fi utilizarea sicriilor din lemn, practică întâlnită sporadic la Obârșia-Olt²⁵¹ (în doar patru cazuri), Isaccea²⁵² și majoritar la Dinogeția²⁵³.

A treia situație constă în acoperirea mortului cu o platformă de lemn, prezentă în 17 cazuri la Obârșia –Olt²⁵⁴. Situația are analogii numeroase în necropolele de înhumăție din Slovacia²⁵⁵.

A patra variantă o constituie mormintele în casetă de piatră prezente în Dobrogea la Buceag-Ostrov²⁵⁶, Niculițel²⁵⁷, M.-Kogălniceanu²⁵⁸.

O ultimă variantă este reprezentată de groapa amenajată cu scânduri și piatră, practică întâlnită la Buceag (Ostrov- Constanța) și Istria-Capul Viilor²⁵⁹.

În privința orientării mormintelor din necropolele de înhumăție se observă că acestea, cu mici excepții, sunt orientate vest-est (cu capul la vest) cu unele variații. În aceleași necropole sunt și morminte, puține, care provin, uneori, din altă fază, orientate nord- sud, cum sunt la Izvorul²⁶⁰ (pl.XIII), Obârșia²⁶¹, Dinogeția²⁶² sau est-vest ca în necropola de la Obârșia- Olt²⁶³ (M 22). Orientarea nord- sud se observă și la mormintele de înhumăție de la Platonești, unde există însă și morminte orientate vest-est dar puține²⁶⁴.

În privința localizării mormintelor în cadrul necropolei se remarcă trei situații. În prima situație mormintele sunt dispuse în șiruri, aproximativ regulate, cum arată planul necropolelor de la Dinogeția²⁶⁵, Isaccea²⁶⁶ (Pl.XIV). A doua situație o reprezintă mormintele organizate în grupe familiale ca în necropola de la Obârșia și Satu-Nou²⁶⁷. În fine, în a treia variantă, mormintele sunt dispuse în nuclee mari, ca la Sultana²⁶⁸ (Pl.XV).

Majoritatea mormintelor sunt fără inventar. Chiar și la Isaccea, considerată o necropolă bogată pentru perioada și teritoriul analizat, din 172 morminte doar 47 au inventar și din acestea 10 sunt de copii²⁶⁹. Se remarcă, de asemenea, diferențe cantitative între inventarul din fiecare mormânt. În timp ce într-un mormânt pot fi prezente 5 brățări în altele se găsește doar o mărgică²⁷⁰. Însă mormintele de înhumăție de la Platonești (a căror publicare o așteptăm) au inventar în mai mult de jumătate din cazuri.

În consecință prezența unor podoabe este aleatorie, putând fi legată de factori afectivi sau de stare socială și nu de ritual. Inventarul mormintelor de înhumăție poate fi grupat în câteva mari categorii²⁷¹.

²⁵⁰ *Importants sites slaves en Slovaque*, Veda, Editions de l-Academie Slovaques des Sciences, Bratislava, 1978, p. 20 (Bernadokovo); Devinska Nove Ves (118 morminte au elemente de lemnărie).

²⁵¹ O. Toropu, On. Stoica, op. cit., p.165.

²⁵² I. Vasiliu, op. cit., p. 108, 1.2.

²⁵³ Dinogeția, I, p. 373.

²⁵⁴ O. Toropu, *Romanitatea...*, p.157.

²⁵⁵ Sites...,p. 178.

²⁵⁶ C. Chera Mărgineanu, op. cit., p.297-299.

²⁵⁷ Gh. Mănușu-Adameșteanu, op. cit., p. 361.

²⁵⁸ M. Irimia, Tr. Cliante, *Morminte din epoca feudală-timpurie descoperite în punctul Sitorman* (com. M. Kogălniceanu), jud. Constanța, Pontica, XIX, p. 180, fig.1.(mormântul nr.2)

²⁵⁹ C. Chera Mărgineanu, op. cit., p. 299; Vlad Zirra, op.cit., 356, fig.1,5,6.

²⁶⁰ B. Mitrea, MCA, X, 1973, p.209-217.

²⁶¹ O. Toropu, On. Stoica, op. cit., p. 164 sq.

²⁶² Dinogeția, I, p. 370.

²⁶³ O. Toropu, *Romanitatea...*,p. 158.

²⁶⁴ Gh. Matei, campania 1997, CCA, 1998, p. 58; campania 2000, p. 186.

²⁶⁵ Dinogeția, I, p. 368.

²⁶⁶ I. Vasiliu, *op. cit.*, p. 107, 1.1.

²⁶⁷ O. Toropu, On. Stoica, *op. cit.*, p. 162; B. Mitrea, MCA, VIII, 1962, p.646.

²⁶⁸ Acest aspect se observă din planul necropolei.

²⁶⁹ I. Vasiliu, op. cit., p.119-120.

²⁷⁰ Ibidem, p. 117- 128.

²⁷¹ Un repertoriu al descoperirilor, inclusiv din necropole se află în prezenta lucrare în capitolul VIII.

1) **Accesorii de veșmânt** (catarama, fibule, nasturi, aplice) sunt prezente în număr mic și sporadic. Catarama din fier au apărut la Obârșia²⁷², Sultana²⁷³, Capidava²⁷⁴ (o singură piesă), Platonești²⁷⁵. O fibulă este prezentă la Obârșia -Olt²⁷⁶. La Isaccea a fost găsită o garnitură de centură în M 170²⁷⁷.

2) **Podoabele** (verigi, inele, pandantive, mărgelile, cercei, brățări) deși variate din punct de vedere tipologic sunt puține dacă le raportăm la numărul mormintelor luate în discuție. Predomină brățările și mărgelile de sticlă așa cum vedem în necropola de la Platonești. O regulă pare la Isaccea depunerea a câte trei brățări pe un braț, reflectând probabil o modă a timpului²⁷⁸. Că este așa o dovedește scheletul de femeie și cel de copil din bordeiul nr. 175 de la Dinogeția- Garvăn, surprinși de un incendiu puternic în locuință și care au murit purtând straiile și podoabele zilnice²⁷⁹. Câteva inele cu chaton au fost descoperite la Izvorul și Piatra-Frecăței. Pandantivele de bronz conice sunt descoperite sporadic (Capidava, Obârșia-Olt). Cercei au fost descoperiți la Piatra-Frecăței, Chirnoși, Obârșia-Olt, Izvoru, Sultana, Istria-Capul Viilor²⁸⁰. O practică pe care ar trebui să o consemnăm ca rituală se observă la Isaccea²⁸¹ și constă din depunerea unui inel simplu de bronz pe ochi, așa cum se observă în M 41, M 44, M 110, M 127, M 153, M 162, M 166, M 168.

3) **Piese de cult** (cruciulițe, medalioane cu reprezentări religioase, ouă de lut ars, cruciulițe pectorale și relicvar, având sau nu reprezentări religioase cum ar fi Isus Hristos răstignit) au fost descoperite la Obârșia-Olt²⁸², Piatra-Frecăței²⁸³ și Isaccea²⁸⁴. Un medalion reprezentând pe Maica Domnului cu Pruncul, a fost descoperit la Isaccea și se pare că este singurul de acest fel. În aceeași necropolă s-au găsit un număr de 12 ouă de lut ars așezate lângă coapsa, de regulă, stângă²⁸⁵. Menționăm că ouă de lut ars s-au mai găsit și în așezări la Dinogeția²⁸⁶ și Brăila²⁸⁷ (un ou de cărămidă).

4) **Arme**. Din această categorie s-au găsit vârfuri de săgeți dar și cuțite, care deși nu intră în categoria armelor, trebuie să fi avut asemenea semnificație, în context funerar. Săgețile sunt prezente în număr redus în necropolele de la Obârșia –Olt²⁸⁸ și Buceag – Ostrov²⁸⁹ (un exemplar). Cuțitele sunt ceva mai

²⁷² O. Toropu, On. Stoica, *op. cit.*, p. 171, fig. 8/3-5.

²⁷³ B. Mitrea, *Săpăturile de la Sultana*, MCA, VII, 1961, p. 534; MCA, VIII, 1962, p.668.

²⁷⁴ Gr. Florescu, R. Florescu, *Gloria Ceacalopol*, *op. cit.*, p.578.

²⁷⁵ Gh. Matei, CCA, 2002 p. 238; CCA, 1996, p. 90.

²⁷⁶ O. Toropu, *Romanitatea...*, p. 159.

²⁷⁷ I. Vasiliu, *op. cit.*, p. 129.

²⁷⁸ *Ibidem*, p. 117-128.

²⁷⁹ Ion Barnea, *Date noi din epoca feudalismului timpuriu la Dinogeția-Garvăn*, jud. Tulcea, MCA, X, 1973, p. 306.

²⁸⁰ Petre Aurelian, *op.cit*, p.584, fig.21/1;Done Șerbănescu, *op.cit.*, p.668; Toropu, Stoica, *op.cit.*, p.166, fig.5/1-30;Bucur Mitrea, *Necropola feudală...*, p.212, B. Mitrea &allia, p.332.; B. Mitrea, *Săpăturile...*, p.536. fig.5, DID,III,p.53.

²⁸¹ Ion Vasiliu, *op. cit.*, p.117-128.

²⁸² Oct. Toropu, *Romanitatea...*, p. 160.

²⁸³ Petre Aurelian, *op. cit.*, p.586, fig.23.

²⁸⁴ I. Vasiliu, *op. cit.*, p. 123, M. 61, Pl. VIII/22,23; Pl. XI/1, p. 135.

²⁸⁵ *Idem*, p. 123, M. 70.

²⁸⁶ Dinogeția, I, p. 327.

²⁸⁷ Ionel Cădea, *Brăila. Origini și evoluție până în secolul XVI*, Brăila, Ed. Istros, 1995, p. 48.

²⁸⁸ Oct. Toropu, *Romanitatea...*, p. 190.;O. Toropu, On. Stoica, *op. cit.*, p.171, fig.8/13.

²⁸⁹ C. Chera Mărgineanu, *op. cit.* p. 299.

numeroase la Izvorul²⁹⁰, Obârșia- Olt²⁹¹ (59 piese), Sultana²⁹² și Isaccea²⁹³ (doar două exemplare), Platonești²⁹⁴.

5) **Piese de uz gospodăresc.** În această categorie au fost incluse vasul, găleata, amnarul și resturile de cărbune. Borcane specifice acestei perioade au fost găsite în mormintele de la Chirnoși²⁹⁵, Izvorul²⁹⁶, Obârșia-Olt²⁹⁷, Sultana²⁹⁸, Niculițel²⁹⁹, M.Kogălniceanu³⁰⁰, Platonești³⁰¹ (unde sunt depuse lângă glezna stângă sau genunchi). Faptul că nu apar în toate necropolele și nici în toate mormintele este o chestiune care ține iarăși de ritualul medieval, în general, puțin cunoscut. Resturi ale unor găleți de apă sunt atestate doar la Obârșia-Olt³⁰² și au analogii în Slovacia³⁰³ la Nichal Nad Zitavou și Bernolakovo. Depunerea unui amnar în forma literei B a fost semnalată doar la Isaccea³⁰⁴ și Obârșia-Nouă Olt. Depunerea de cărbuni aprinși în morminte este indubitabil o practică rituală. Este atestată la Obârșia-Olt³⁰⁵ și are analogii în Moldova la Vornicenii Mari³⁰⁶ și în Slovacia la Ipelscki -Sokolek³⁰⁷ și Bitarova³⁰⁸ etc. Această practică se pare că este de origine germanică și a fost atestată încă din sec. V în mormintele merovingiene³⁰⁹.

6) **Piese de cult și cu valoare de simbol.** Ofrandele de carne, ouă și semințe sunt sporadice și iarăși nu știm dacă reprezintă sau nu, un ritual specific unor comunități sau doar al unor membri ale acestora. Ofrandele de carne de animal (bovine, ovine) sunt prezente doar la Obârșia³¹⁰ și Izvorul³¹¹ și au analogii în spațiul slovac. Ofrandele de carne de pasăre legate, posibil, de credința veche a sufletului văzută ca o pasăre, sunt întâlnite doar la Obârșia³¹², Izvorul³¹³ și Sultana³¹⁴ și are numeroase analogii în spațiul slovac. Cojile de ouă au fost găsite la Izvorul în două morminte și la Sultana și au analogii în spațiul slovac la Skalika, Nichal Nad Zitavou, Dvory Nad Zitavou, Holiare, Ipel-sky Sokolec³¹⁵. Ofrandele de semințe de grâu, orz, secară, linte, mei sunt foarte numeroase la Dinogeția³¹⁶ și Obârșia-Olt³¹⁷. Un loc aparte și singular îl dețin semințele de struguri de la Obârșia-Olt³¹⁸.

²⁹⁰ B. Mitrea, *Necropola de la Izvorul*, MCA, IX, 1970, p.330.

²⁹¹ Oct. Toropu, *Romanitatea...*, p. 159.

²⁹² B. Mitrea, MCA, VII, 1961, p. 534; MCA, VIII, 1962, p. 2.

²⁹³ I. Vasiliu, *op. cit.*, p. 119-120.

²⁹⁴ Gh. Matei, CCA, campania 2001, Buziaș, 2002, p. 238.

²⁹⁵ Done Șerbănescu, *op. cit.*, p.668, fig.1/4,5.

²⁹⁶ B. Mitrea, MCA, X, p. 212.

²⁹⁷ O. Toropu, *Romanitatea...*, p. 159.

²⁹⁸ B. Mitrea, MCA, VII, 1961, p.532, fig.2/3.

²⁹⁹ Mănucu-Adameșteanu, *Un mormânt...*, p. 361.

³⁰⁰ M. Irimia, Tr. Cliante, *op. cit.*, p.180, fig.1/1.

³⁰¹ Gh. Matei, *op. cit.* la nota 83; CCA, campania 2000, p. 186.

³⁰² O. Toropu, *op. cit.*, p. 159.

³⁰³ *Sittes...*, p. 20.

³⁰⁴ I. Vasiliu, *op. cit.*, p. 115.

³⁰⁵ Oct. Toropu, *Romanitatea...*, p.160.

³⁰⁶ M.D. Matei, Em. I. Emandi, *op. cit.* p. 118- 120.

³⁰⁷ *Sittes...*, p. 111.

³⁰⁸ *Sittes...*, p. 30.

³⁰⁹ Henri-Irenee Marrou, *Patristică și umanism*, București, Ed. Meridiane, 1996, p. 249.

³¹⁰ O. Toropu, On. Stoica, *op. cit.*; O. Toropu, *Romanitatea...*, p. 159.

³¹¹ B. Mitrea, MCA, IX, 1963, *passim*.

³¹² O. Toropu, On. Stoica, *op. cit.*; O. Toropu, *Romanitatea...*, p. 159.

³¹³ B. Mitrea, *Necropola feudală...*, MCA, X, 1973, p. 212.

³¹⁴ B. Mitrea, *Săpăturile de la Sultana*, MCA, VII, 1961, p. 534 (în M3 s-a găsit scheletul unei galinacee).

³¹⁵ *Sittes...* *op. cit.*

³¹⁶ Dinogeția, I, p. 371.

³¹⁷ O. Toropu, On. Stoica, *op. cit.*; O. Toropu, *Romanitatea...*, p. 159.

³¹⁸ O. Toropu, *Romanitatea...*, p. 160.

Depunerea de monede, practică înrudită cu anticul Obol al lui Charon este foarte rar întâlnită, doar la Izvorul³¹⁹ și Isaccea³²⁰. Presupunem că datorită reducerii circulației monetare în epocă, se depuneau în morminte și bucăți de metal, cu aceeași semnificație. Astfel că, la Capidava au apărut plăcuțe de bronz și cuie din bronz³²¹, fără a fi asociate unor sicrie, iar la Obârșia- Olt, în aceleași condiții, o plăcuță din aur. De notat că moneda din M108 de la Izvorul era antică.

7) **Unelte agricole și meșteșugărești.** În trei morminte de la Obârșia-Olt au fost descoperite trei seceri³²² (câte una în fiecare mormânt), care trebuie legate de un anume ritual magic și nu de o practică a depunerii uneltelor în morminte. Ele au analogii la Martin în Slovacia, într-un mormânt din sec. XI-XII³²³ (unde s-au găsit trei exemplare). Seceri au apărut și la Izvorul dar tot câte un singur exemplar în fiecare mormânt³²⁴.

8) **Obiecte casnice** cum ar fi tocul de ace și fusaiole au fost descoperite la Chirnoși³²⁵ și Izvorul³²⁶. Firește că nu pot fi legate de un anumit ritual, dată fiind raritatea acestora, dar pot dovedi ocupațiile persoanei înhumate.

Pe baza acestui inventar arheologic se pot reconstitui elemente de ritual, dar un tablou complet poate fi redat doar de izvoare scrise, nedescoperite încă.

Doar la Dinogeția s-au descoperit fragmente de țesătură sugerând practica înveșmântării decedatului potrivit rangului său³²⁷. Cele câteva accesorii de veșmânt și podoabele sugerează opinia conform căreia morții erau înveșmântați.

Din categoriile de inventar arătate mai sus, valoare de ritual au doar: ofrandele animale și vegetale, obolul lui Charon, cărbunii aprinși, vasul din lut, secerile, veriga pe ochi, piesele de cult, ouăle de lut. Celelalte categorii pot fi legate de modă, stare socială, ocupație.

Un aspect asupra căruia arheologia a insistat este acela al poziției brațelor. Acestea sunt așezate în mai multe variante, chiar și în cadrul aceleiași necropole, trezind de multe ori supozițiile cele mai originale. S-au constatat trei modalități de dispunere a brațelor.

În foarte multe cazuri brațele erau așezate drept pe lângă corp așa cum vedem la Obârșia-Olt³²⁸ (49 cazuri), Isaccea³²⁹, Histria³³⁰, Chirnoși³³¹, Platonești³³², Istria-Capul Viilor³³³ și au analogii în Transilvania la Peteni³³⁴, Arad³³⁵, Drăușeni³³⁶ și în Moldova la Vornicenii Mari³³⁷.

A doua variantă este aceea a brațelor îndoite pe umăr, simplu sau încrucișate. Poziția brațelor așezate pe umăr este întâlnită la Isaccea³³⁸ și

³¹⁹ B. Mitrea, *MCA, IX, 1970, p.332*

³²⁰ I. Vasiliu, *op. cit.*, p. 119.

³²¹ Gr. Florescu, R. Florescu, Gloria Ceacalopol, *op. cit.*; O. Toropu, *Romanitatea...*, p. 159.

³²² O. Toropu, On. Stoica, *op. cit.*, passim.

³²³ Sittes...*op.cit.*, p.145.

³²⁴ B. Mitrea & alii, *MCA, IX, 1970, p.332, fig.4/4.*

³²⁵ Done Șerbănescu, *op. cit.*, p.667.

³²⁶ Bucur Mitrea, *MCA, IX, p.332, p.4/3.*

³²⁷ Dinogeția I, p. 373.

³²⁸ O. Toropu, *Romanitatea...op. cit.*, p. 158.

³²⁹ I. Vasiliu, *op. cit.*, p. 108, 1.4.

³³⁰ Alexandru Suceveanu, *Un mormânt din sec. XI e.n la Histria*, SCIVA, 3, 1973, p. 497.

³³¹ Done Șerbănescu, *op. cit.*, p.667.

³³² Gh. Matei, CCA, 1995, p. 90.

³³³ Vl. Zirra, *op.cit.*, p.363, fig.2,5,6.

³³⁴ I. Vasiliu, *op. cit.*, p.108.

³³⁵ *Ibidem*, p. 108.

³³⁶ *Ibidem*, p.108.

³³⁷ M. D. Matei, Em. I. Emandi, *op. cit.*, p. 117.

³³⁸ I. Vasiliu, *op. cit.*, p.108, varianta B.

Dinogeția³³⁹ dar și la Istria-Capul Viilor³⁴⁰ și are analogii la Vornicenii Mari³⁴¹ în Moldova, Gornea-Căunița de Sus³⁴², Ilidia³⁴³, Pojejena³⁴⁴ în Banat.

A treia variantă este aceea a brațelor așezate pe piept, abdomen sau bazin cu mici variații și este prezentă în mai toate necropolele menționate mai sus.

În necropola de la Obârșia-Olt³⁴⁵ sunt 24 de cazuri de absență a unuia sau ambelor brațe, consecință a unor accidente, boli sau războaie. La Isaccea (M 23, M 50, M 60, M 105, M 157, M 164, M 172) este ciudată starea proastă de conservare a unor schelete din care s-au păstrat doar oasele mari ale picioarelor și craniul³⁴⁶.

Probabil că poziția brațelor constituie un element de ritual, însă destul de dificil de cercetat. De pildă în zilele noastre, Biserica Ortodoxă Română reglementează, în baza vechilor canoane, poziția brațelor persoanelor decedate. Poziția indicată oficial este aceea a brațelor așezate pe piept ținând în mâini o iconiță³⁴⁷. Vechile canoane datează însă din secolul IV, când au fost reglementate o serie de norme bisericești păstrate de tradiție și erau aplicate pe teritoriul bizantin dar și în afara acestuia, oriunde existau comunități creștine.

Necropolele de incinerare

În număr de optsprezece, necropolele și mormintele izolate de incinerare sunt situate în Dobrogea și răzleț în județele limitrofe Dunării: Ialomița, Brăila și Giurgiu, Teleorman, înaintând până la o depărtare de 30-40 km în stânga Dunării. Din acestea doar șase sunt mai mari și au între 100-600 de morminte. Sunt încadrate cronologic din secolul VIII până la mijlocul secolului al- X-lea. Morminte de incinerare apar și în cadrul unor necropole de înhumare dar aparțin unor faze diferite. Exemple în acest sens sunt necropolele de la Sultana și Izvorul (unde de fapt sunt trei necropole). Caracterul de salvare al săpăturilor de la Chirnogi nu a permis obținerea unor date cu privire la acest aspect. Însă la Obârșia- Olt mormintele de incinerare (grupate în partea de sud-est a necropolei de înhumare) sunt intersectate de mormintele de înhumare (astfel M 57, M 63, M 88 intersectează pe M59, M69, M85 de incinerare)³⁴⁸. Intersectarea mormintelor, lucru posibil și pentru alte necropole, dovedește că cele două rituri din cadrul unei necropole s-au succedat și nu au coexistat.

Majoritatea necropolelor sunt orientate N-S, dar sunt și excepții, la Castelu orientarea fiind E-V. Se observă că mormintele sunt dispuse în nuclee mari, la rândul lor așezate pe grupe familiale (la Tichilești³⁴⁹ și Satu- Nou³⁵⁰ (Pl.XVI/C). La Sihleanu³⁵¹, Castelu³⁵² și Chiscani³⁵³ mormintele sunt ordonate în șiruri (Pl.XVI/A). Mormintele au o adâncime relativ mică, media fiind de 0,40-0,50 m, așa cum am întâlnit și la mormintele de înhumare. Din acest motiv sunt afectate chiar și de lucrări agricole, uneori.

³³⁹ Gh. Ștefan, I. Barnea, M. Comșa, E. Comșa, *op. cit.* p. 371.

³⁴⁰ Vl. Zirra, *op.cit.*, p.363, fig.3.

³⁴¹ M. D. Matei, Em. I. Emandi, *op. cit.*, p. 118.

³⁴² Ilie Uzum, *Necropola feudală- timpurie de la Gornea- Căunița de Sus* (jud. Caraș- Severin), Banatica, VI, 1981, p. 182.

³⁴³ A. Bejan, *Banatul în sec. IV-XII*, Timișoara, Ed. De vest, 1995, p.139; I. Vasiliu, *op. cit.*, p.108.

³⁴⁴ Ilie Uzum, *Două cimitire feudale- timpurii la Gornea și Pojejena*, Tibiscus, III, 1974, Timișoara, p. 160-164.

³⁴⁵ O. Toropu, *Romanitatea...op. cit.*, p.158.

³⁴⁶ I. Vasiliu, *op. cit.*, p.118, p.122,123,125,128-129.

³⁴⁷ *Credința Ortodoxă*, Ed. Trinitas, Iasi, 1995, p.297.

³⁴⁸ O. Toropu, *Romanitatea...op. cit.*, p. 156., O.Toropu, On. Stoica, *La necropole...*, p.175.

³⁴⁹ N. Harțuche, Fl. Anastasiu, *op. cit.*, p.281-283.

³⁵⁰ N. Harțuche, Fl. Anastasiu, I. Broscățean, *op. cit.*; Bucur Mitrea, *Săpăturile de la Satu- Nou*, MCA, VIII, 1962, p. 644.

³⁵¹ Harțuche, Anastasiu, *op. cit.*, p.282.

³⁵² A. Rădulescu, N. Harțuche, *op. cit.*, p. 8.

³⁵³ Harțuche, Anastasiu, Broscățean, *op.cit.*, p.138.

Cele mai multe necropole sunt localizate pe terase sau promontorii (Chiscani, Canlia, Frătești, Istria-pl.XVI/B). Altele sunt situate pe pante (Nalbant) sau lângă ape (Gârlița). În fine, altele se află în câmp (Platonești). În ciuda interesului constant pe care l-au antrenat în lumea specialiștilor, mormintele de incinerare nu au constituit obiectul unor studii antropologice sistematice, cu excepția necropolei de la Canlia. Datorită incinerării incomplete, se mai păstrează fragmente osoase care pot furniza date antropologice.

Datarea necropolelor s-a făcut prin trei metode, combinate sau unilateral. În primul rând pe baza inventarului iar acolo unde acesta a lipsit, a modalității depunerii cenușei în mormânt. Situația topostratigrafică permite citirea fazelor unei necropole și implicit orientează încadrarea cronologică a acesteia, fiind astfel o metodă indirectă de datare.

Deoarece puține morminte dețineau inventar s-a acordat o atenție deosebită ritualului depunerii resturilor incinerate în mormânt care înregistrează mai multe variante, chiar în cadrul aceleiași necropole. O primă clasificare a fost făcută de Radu Harhoiu³⁵⁴ încă din 1972, clasificare pe care o reactualizăm și completăm în lucrarea de față.

Prima și cea mai simplă consta din depunerea cenușei și a oaselor în groapă simplă, întâlnită în morminte de la Chiscani³⁵⁵, Păuleasca³⁵⁶, Frătești³⁵⁷, Sihleanu³⁵⁸, Satu-Nou II³⁵⁹, Istria-Capul Viilor³⁶⁰, Platonești³⁶¹.

În a doua variantă oasele sunt depuse în groapă cu pietre și ceramică, așa cum întâlnim la Castelu³⁶², Păuleasca³⁶³, Frătești³⁶⁴. La Castelu pachetele de pietre au un număr variabil de 3-27 pietre și forme diferite, dreptunghiulare, pătrate, semicirculare, ovale³⁶⁵.

În a treia variantă oasele cu cenușă sunt depuse în urnă dar fără a exista o regulă anume, înregistrându-se astfel mai multe variante. Prima ar fi depunerea oaselor în urnă neacoperită: Canlia³⁶⁶, Satu-Nou³⁶⁷, Gârlița³⁶⁸, Castelu³⁶⁹, Istria-Capul Viilor³⁷⁰, Nalbant³⁷¹, Chiscani³⁷², Dorobanțu³⁷³ și Păuleasca³⁷⁴.

³⁵⁴ Radu Harhoiu, *Câteva observații asupra necropolei birituale de la Canlia*, jud. Constanța, Pontica, V, 1975, p.566, fig.2.

³⁵⁵ N. Harțușe, F. Anastasiu, I. Broscățean, *op. cit.*, p.139.

³⁵⁶ M. Comșa, Gh. Bichir, *op. cit.*, p. 317-320.

³⁵⁷ C. Isăcescu, *op. cit.*, p.201-205; S. Dolinescu Ferche & allia, *op. cit.*, p. 419-430.

³⁵⁸ N. Harțușe, Fl. Anastasiu, *op. cit.*, p.103 .

³⁵⁹ Bucur Mitrea, *op. cit.*, p. 536.

³⁶⁰ Vl. Zirra, *op. cit.*, passim; DID, III, p.47.

³⁶¹ Gh. Matei, CCA, 1997, p. 58.

³⁶² A. Rădulescu, N. Harțușe, *op. cit.*, p. 80.

³⁶³ M. Comșa, Gh. Bichir, *op. cit.*, p. p.318.

³⁶⁴ C. Isăcescu, *op. cit.*, p.201, 202,205, (M3, M6,M14-M17) ; S. Dolinescu Ferche & allia, *op. cit.*, passim.

³⁶⁵ A. Rădulescu, N. Harțușe, *op. cit.*, p. 80.

³⁶⁶ R. Harhoiu, *Câteva observații...*,p. 565.

³⁶⁷ Bucur Mitrea, MCA, V, 1959, p. 536.

³⁶⁸ C. Cârjan, *op. cit.*, p. 409.

³⁶⁹ A. Rădulescu, N. Harțușe, *op. cit.* p. 79.

³⁷⁰ Vl. Zirra, *op. cit.*, passim.

³⁷¹ Gavrilă Simion, *op. cit.*, p. 224.

³⁷² N. Harțușe, Fl. Anastasiu, I. Broscățean, *op. cit.*,p.139

³⁷³ N. Angheliescu, *Un mormânt...*p.437.

³⁷⁴ M. Comșa, Gh. Bichir, *op. cit.*, p. 318.

A doua constă din depunerea resturilor cremate în urnă cu capac, de multe ori aceasta fiind un fragment sau chiar un alt vas: Canlia³⁷⁵, Satu-Nou³⁷⁶, Gârlița³⁷⁷, Castelu³⁷⁸, Istria- Capul Viilor³⁷⁹, Chiscani³⁸⁰, Păuleasca³⁸¹, Platonești³⁸².

În a treia situație resturile sunt depuse în urnă acoperită cu o lespede, situație întâlnită la Satu-Nou³⁸³, Castelu³⁸⁴, Istria-Capul Viilor³⁸⁵.

În fine, o altă subvariantă este reprezentată de urna depusă în casetă de piatră așa cum se întâlnește la Satu-Nou³⁸⁶, Castelu³⁸⁷, Istria³⁸⁸, Platonești³⁸⁹.

În ultima subvariantă urna este străjuită cu pietre așa cum vedem în câteva morminte de la Gârlița³⁹⁰, Castelu³⁹¹ (într-un singur caz), Istria-Capul Viilor³⁹².

În a patra variantă oasele cu cenușă sunt depuse în casetă de piatră și cu ceramică, la Castelu³⁹³ și Istria-Capul Viilor³⁹⁴.

În fiecare mormânt se află resturile incinerate ale unui singur individ dar există și excepții, câteva morminte duble sau chiar triple (ex. Canlia). Însă în acele cazuri nu s-a putut preciza dacă urnele au fost îngropate în același timp sau una din ele a fost depusă ulterior.

În unele cazuri, vasul nu cuprindea toată cenușa și atunci restul rămas se depunea alături.

În toate necropolele, rugul funerar se afla în afara acesteia. Fragmente de chirpic ars, considerate a fi făcut parte din rug, s-au descoperit la Castelu în M. 23 și M.119³⁹⁵. Este posibil să nu fi existat o amenajare specială destinată rugului, ci acesta fie să fi fost de fiecare dată improvizat din materialul lemnos care servea drept combustibil, fie ca arderea să se fi realizat într-o groapă, de unde resturile au fost adunate și îngropate în necropolă. Ce-i drept la marginea unor așezări Dridu s-au găsit niște gropi, ca niște albi, destul de adânci și largi, unele cu resturi de cărbuni, cărora nu li s-a găsit nici o explicație plauzibilă. Unii arheologi au presupus că ar fi avut un caracter de cult, iar regretata Maria Comșa considera că ar fi morminte cenotaf (a se vedea subcapitolul destinat gropilor din așezările Dridu). Deoarece în momentul când au fost cercetate gropile respective nu a fost analizată cenușa de pe fundul lor pentru a se determina proveniența, pentru verificarea ipotezei noastre nu ne rămâne decât să sperăm că pe viitor, când asemenea complexe vor mai fi descoperite, vor fi analizate și din acest punct de vedere. Găsim că era mai simplu ca locul de

³⁷⁵ R. Harhoiu, *op. cit.*, p. 567.

³⁷⁶ B. Mitrea, MCA, V, 1959, p.536; MCA, VIII, 1962, p.644.

³⁷⁷ C. Cârjan, *Cimitirul feudal- timpuriu...* p. 401.

³⁷⁸ A. Rădulescu, N. Harțuche, *op. cit.*, p. 79(M. 13, M. 64, M. 176).

³⁷⁹ Vlad Zirra, *op. cit.*, passim.

³⁸⁰ N. Harțuche, Fl. Anastasiu, I.Broscațean, *op. cit.*, p.139, tipul 2

³⁸¹ M. Comșa, Gh. Bichir, *op. cit.*, p.318.

³⁸² Gh. Matei, CCA, 2001, p. 238.

³⁸³ B. Mitrea, *op. cit.*, p.644 (face trimitere la urnele în casetă de piatră descoperite în anii anteriori).

³⁸⁴ A. Rădulescu, N. Harțuche, p. 80, p. 9.

³⁸⁵ Vl. Zirra, *op. cit.*, passim.

³⁸⁶ B. Mitrea, MCA, VI, 1960, p. 581.

³⁸⁷ A. Rădulescu, N. Harțuche, *op. cit.*, p. 81.

³⁸⁸ Vl. Zirra, *op. cit.*, p.359, fig.3/3,6.

³⁸⁹ Gh. Matei, CCA, 2000, p. 186; CCA, 1997, P. 56; CCA, 1996, p. 46.

³⁹⁰ C. Cârjan B, *op. cit.*, p.409.

³⁹¹ A. Rădulescu, N. Harțuche, *op. cit.*, p. 42.

³⁹² Vl. Zirra, *op. cit.*, p.369, fig.10.

³⁹³ Rădulescu, N. Harțuche, *op. cit.*, p. 80.

³⁹⁴ Vl. Zirra, *op. cit.*, passim.

³⁹⁵ Rădulescu, N. Harțuche, *op. cit.*, p.21, p. 60.

ardere să se fi aflat în preajma așezării, deoarece era mai ușor în condițiile evului mediu, să transporti o urnă cu cenușă spre necropolă decât un cadavru³⁹⁶.

Depunerea cenușei în urna, respectă o anumită regulă de depunere a resturilor osoase. La Gârlița³⁹⁷ și Castelu oasele craniului sunt situate deasupra în timp ce la Chiscani, oasele craniului sunt dispuse la fundul vasului³⁹⁸.

Și în cazul necropolelor de incinerare am recurs la ordonarea inventarului, redus numeric, dar diversificat din punct de vedere tipologic. Vom exemplifica în fiecare caz fără a avea pretenția că epuizăm subiectul.

Din categoria podoabelor de veșmânt s-au găsit doar câteva cataramă la: Canlia³⁹⁹, Gârlița⁴⁰⁰, Castelu⁴⁰¹, Istria-Capul Viilor⁴⁰², Chiscani⁴⁰³, Platonești⁴⁰⁴.

Podoabele sunt ceva mai multe, inele de diverse tipuri (Satu-Nou II, Chiscani, Gârlița, Păuleasca)⁴⁰⁵, inele de tâmplă (Satu-Nou, Castelu, Păuleasca⁴⁰⁶), verigi (Canlia, Castelu⁴⁰⁷), mărgele de diverse categorii (Satu Nou II, Castelu, Istria-Capul Viilor, Păuleasca, Chiscani, Sihleanu⁴⁰⁸), cercei (Satu-Nou II, Gârlița, Izvorul, Platonești⁴⁰⁹), brățări (Platonești, Gârlița⁴¹⁰).

Din categoria armelor s-au găsit sporadic vârfuri de săgeată la Satu Nou II, Castelu, Chiscani (un singur exemplar), Păuleasca⁴¹¹. Cuțitele, destul de numeroase, s-au apărut în mormintele de la Canlia, Satu-Nou, Gârlița-Ostrov, Castelu, Istria, Chiscani, Platonești⁴¹².

Piese de casnice și uneltele sunt foarte rare. La Satu-Nou, Chiscani, Izvoru-Giurgiu au fost descoperite fusaiole⁴¹³ iar la Castelu a apărut un cosor⁴¹⁴. Amnare de două tipuri au fost găsite în număr ceva mai mare decât în necropolele de inhumație la Canlia, Istria, Chiscani, Păuleasca⁴¹⁵. Ca și în unele morminte de inhumație apar bucăți de tablă sau fier (de exemplu la Satu-Nou).

³⁹⁶ La unele popoare din epocă și care practicau incinerarea, ca de pildă radimicii, viaticii și severianii, incinerarea cadavrului se făcea undeva pe lângă sat, după care oasele se depuneau în urnă care era așezată pe o coloană de lemn la marginea drumului, fiind îngropată probabil mai târziu. Detalii găsim în *Cronica lui Nestor*, Izvoarele Istoriei Românilor, vol.VII, București, Ed. Bucovina, 1935, p.40.

³⁹⁷ C. Cârjan B., *Pontice*, I, p. 409.

³⁹⁸ N. Harțușe, Fl. Anastasiu, C. Broscățean, *op. cit.*, p.139-140.

³⁹⁹ R. Harhoiu, *op. cit.*, p.567, fig. 3/3.

⁴⁰⁰ C. Cârjan A., *op. cit.*, Pontice, II, p.112, fig.2a.

⁴⁰¹ A. Rădulescu. N. Harțușe, *op. cit.*, p. 82, pl. XXXI, fig. 1-4.

⁴⁰² Vl. Zirra, *op.cit.*, p.392, fig.28/1-6; Fiedler, *op. cit.*, p. 429, M. 49; M. 54, M. 93 M. 98; DID,III, p.53

⁴⁰³ N. Harțușe, Fl. Anastasiu, C. Broscățean, *op. cit.*,p.157.

⁴⁰⁴ Gh. Matei, CCA, 2001, p. 239; campania 2002, p.239.

⁴⁰⁵ N. Harțușe & allia, *op.cit.*, p.157, C. Cârjan, *op.cit.*,p.115, M. Comșa, Gh. Bichir, *op. cit.*, p.319; Fiedler, *op. cit.*, p. 181, fig. 40.

⁴⁰⁶ B. Mitrea, *op. cit.*; A. Rădulescu, N. Harțușe, *op. cit.*, p. 83, fig. XXXI/ 19; M. Comșa. Gh. Bichir, *op. cit.*, p.319.

⁴⁰⁷ Radu Harhoiu, *op.cit.*, p.567, fig.3/4; A. Rădulescu, N. Harțușe, *op.cit.*, p.82, pl.XXXI/2,3,4.

⁴⁰⁸ B. Mitrea, *op. cit.*; A. Rădulescu, N. Harțușe, *op. cit.*, p. 84, Pl. XXXI, fig.18,20,21; VL.Zirra, *op.cit.*, p.393, fig.29/8,9; Fiedler, *op. cit.*, p.434; M. Comșa, Gh. Bichir, *op. cit.*, p.319; N. Harțușe, Florin Anastasiu, Săpăturile...p.103; Harțușe, Anastasiu, Broscățean, *op.cit.*, p.157, fig.14/1.

⁴⁰⁹ N. Harțușe, Fl. Anastasiu, I. Broscățean, *op. cit.*, p.150, M 37B, fig.14/2; A. Rădulescu. N. Harțușe, *op. cit.*, p. 83, pl. XXX, fig. 13; Comșa, Bichir, *Necropola...*,p.319, C. Cârjan, Pontice 2, p.127, fig.18; Mitrea & allia, MCA, IX, p.332; Matei, Coman, CCA, campania 2002, p.239.

⁴¹⁰ Matei, Coman, CCA, Campania 2002, p.239; C. Cârjan, *op.cit.*, p.127, fig.13.

⁴¹¹ A. Rădulescu, N. Harțușe, *op.cit.*, p.82, pl.XXXI/13,16;M. Comșa, Gh. Bichir, p.319; G. Simion, *op. cit.*, p.224; Harțușe, Anastasiu, Broscățean, *op.cit.*, p.157, fig.14/2.

⁴¹² R. Harhoiu, *op. cit.*, p.567, fig.3/1,5; A. Rădulescu. N. Harțușe, *op. cit.*, p. 81., Harțușe, Anastasiu, Broscățean, p.157, fig.14/4; Matei, Coman, CCA, campania 2002, p.239; Vlad Zirra, *op.cit.*,p.392, fig.28/8-13 ; C. Cârjan, *op.cit.*, p.127, fig.2.

⁴¹³ B. Mitrea, *Contribuții...*p.105; Harțușe, Anastasiu, Broscățean, *op.cit.*, p.156, M.8, fig.14/6., B. Mitrea & allia, MCA,IX, p.332.

⁴¹⁴ A. Rădulescu. N. Harțușe, *op. cit.*, p. 82, pl. XXXI/II.

⁴¹⁵ R.Harhoiu, *op. cit.*, p. 567, fig. 3/2; Vl. Zirra, *op.cit.*,p.392, fig.28/14, DIDI,III, p.47; N. Harțușe, Fl. Anastasiu, I. Broscățean, *op. cit.* p. 157. Rădulescu, Harțușe, *op. cit.*, p.82, pl. XXXI, Comșa, Bichir, p. 319.

Tot în categoria ofrandelor includem și vasele sparte ritual din care în mormânt se găsesc întotdeauna doar câteva fragmente. Depunerea unui vas întreg așa cum s-a remarcat în unele morminte de la Castelu nu poate fi considerată ofrandă. Nu se precizează în toate cazurile, dacă aceste piese de inventar au ars împreună cu defunctul sau au fost adăugate ulterior. La Castelu de pildă, în mormântul 1, cele două mărgelile albastre din sticlă încrustată cu alb au ars cu decedatul⁴¹⁶. Tot resturi ale unor ofrande trebuie să vedem și în fragmentele de cărbune din necropola de la Păuleasca⁴¹⁷. În cazul necropolelor de incinerare ofrandele pot fi studiate în urma analizelor de laborator, atât în cazul în care au fost depuse pe rug dar și când au fost depuse ulterior. Analizele antropologice arată că la Canlia în M.3, pe rugul funerar au fost sacrificați șapte iepuri arși odată cu defunctul⁴¹⁸. Tot o ofrandă animală a fost observată la Satu-Nou⁴¹⁹, unde o urnă a fost acoperită cu o falcă de bou sau de cal. La Castelu în M 57 a fost depus un câine întreg, iar în M 137 și M 140 o falcă de câine și respectiv un os⁴²⁰. Un cap de cal apare și în M9 de la Sihleanu⁴²¹. Un schelet de câine, (așezat cu capul către est) a fost descoperit și la Chiscani în M 12. În aceeași necropolă în M 40, apare un os de bovidu neincinerat⁴²². Ofrande animale au fost evidențiate și în necropola de la Frățești⁴²³ unde s-au găsit oase de animale (mandibulă de porc, picior de ovină, craniu de ovină, oase de pasăre etc). Cu alte cuvinte cu ocazia înmormântării a fost sacrificat un animal, dar care nu a fost ars, ci probabil consumat de membrii comunității, în cadrul unui banchet funerar.

Analizele antropologice făcute pentru necropolele de la Canlia⁴²⁴, Gușterița⁴²⁵ și Ocna Sibiului⁴²⁶ au adus numeroase date interesante cu privire la ritual. Din păcate acestea nu pot fi extinse pentru toate necropolele datorită faptului că lotul analizat este redus, comparativ cu numărul descoperirilor. Dar nici nu pot fi trecute cu vederea.

Menționăm rezultatele necropolelor de la Gușterița și Ocna-Sibiului care, deși nu fac parte din teritoriul analizat de noi, au evidențiat un lucru foarte important și anume că cele două necropole, ambele de incinerare, au aparținut unor comunități diferite din punct de vedere antropologic. Astfel, în necropola de la Gușterița sunt morminte simple (doar șase erau duble) ce aparțin unei populații cu trăsături antropologice mediteranoide. La Ocna Sibiului majoritatea mormintelor sunt duble și aparțin unei populații est-euroipoide clasice de origine nomadă sau seminomadă. Iată cum, două populații diferite etnic aveau același rit funerar, al incinerării. Populația cu trăsături mediteranoide este cu certitudine o populație locală de origine daco-romană. Cealaltă necropolă a aparținut probabil unui grup de slavi. Cele două populații menționate mai sus moșteneau ritualul funerar din strămoși, fără ca între ele să fi avut loc influențe culturale. Se observă, de asemenea, diferențe de inventar, mai ales de ofrande.

Necropolele de incinerare au fost considerate un fenomen specific teritoriului Dunării de Jos și au fost atribuite diferit, fie slavilor, bulgarilor, daco-românilor sau unei faze de conviețuire slavo-române. Cert este că aceste necropole nu sunt specifice doar acestei perioade istorice și nici măcar Dunării de Jos. Sunt întâlnite și în Bulgaria și în Slovacia dar și în Transilvania și

⁴¹⁶ Ibidem, p. 84.

⁴¹⁷ M. Comșa, Gh. Bichir, op. cit., p.318.

⁴¹⁸ Dardu Nicolăescu Ploșor, W. Wolski, *Studiul antropologic al osemintelor provenite din necropola birituală de la Canlia*, sec. VIII-XI, SCIV 3/1975, p. 353- 371.

⁴¹⁹ B. Mitrea, *Săpăturile...* p.644.

⁴²⁰ A. Rădulescu, N. Harțuche, op. cit., p. 35, p. 66-67.

⁴²¹ Harțuche, Anastasiu, *Săpăturile...* p.104.

⁴²² N. Harțuche, Fl. Anastasiu, *Necropola...* op. cit. p.65

⁴²³ C. Isăcescu, *Noi date...*, p.202 (M6, M10 etc.)

⁴²⁴ D. Nicolăescu Ploșor, Wanda Wolschi, op. cit., p.353-371.

⁴²⁵ Dardu Nicolăescu- Ploșor, Wanda Wolschi, *Elemente de demografie și ritual funerar la populațiile vechi din România*, București, Ed. Academiei RSR, 1975, p.166-248.

⁴²⁶ Idem, p.250-272.

Moldova, la fel de bine cum ritul incinerăției apare constant în toate epocile și culturile anterioare din acest areal. Ceea ce este cu adevărat important și ar trebui reținut este faptul că aceasta este ultima perioadă din istoria milenară a acestor locuri când se mai practică incinerăția. Acestea sunt ultimele necropole de incinerăție dintr-o istorie lungă de peste o mie de ani. Incepând cu geții și urmașii lor și terminând cu ultimii veniți care s-au așezat temporar aici, mă refer la slavi, incinerăția a fost practică în toate culturile.

De aceea acest fenomen trebuie analizat în contextul istoric al vieții spirituale din epoca respectivă.

Cea mai simplă exemplificare a contextului istoric de atunci o reprezintă descoperirea într-o urnă de incinerăție din cimitirul de la Preslav a unei cruci encolpion⁴²⁷. Slavii necreștini menționați de Constantin Porfirogenetul la Dunărea Mijlocie și populația locală de sorginte daco-romană sunt singurele populații care, în virtutea tradițiilor strămoșești, ar fi putut practica incinerăția. Și acest lucru este dovedit chiar și de analizele antropologice arătate mai sus.

În necropolele de incinerăție sunt prezente și înmormântări de crani. Cazurile pot fi legate însă de decapitare, practică uzitată în conflictele medievale. De pildă în necropola de incinerăție de la Tichilești în M.26⁴²⁸ este îngropat un craniu în poziție verticală. Și la Castelu în M.110 se află înhumat un craniu⁴²⁹ precum și la Sihleanu⁴³⁰.

Concluzii

Cea mai importantă observație se leagă de **raportul numeric** dintre cele două categorii de necropole precum și dintre acestea și așezări.

Constatăm că s-au descoperit doar 18 necropole și morminte izolate de incinerăție pe care dacă le raportăm la un număr de peste 80 de așezări în diverse stadii de cercetare alte câteva zeci evidențiate prin cercetări de suprafață rezultă că ritul incinerăției era destul de redus. Dacă adăugăm și constatarea că numărul necropolelor și mormintelor izolate de înhumăție este ceva mai mare, înseamnă că atenția noastră trebuie să fie îndreptată spre înhumăție care, din punct de vedere istoric, este într-adevăr un fenomen destul de interesant. Subliniez acest lucru pentru că din punct de vedere istoric înhumăția nu se leagă nici de tradițiile daco-romanilor și nici de ale slavilor, dar este din punct de vedere religios caracteristică creștinismului iradiat de o biserică bine organizată.

O altă observație se leagă de **dimensiunile acestor necropole**. În timp ce unele necropolele de incinerăție au un număr impresionant de morminte, cimitirele de înhumăție sunt dezechilibrate din acest punct de vedere. Cele din cetăți sunt foarte mari în timp ce, în teritoriul rural, predomină necropolele mici și mormintele izolate.

De aici, înțelegem că existau comunități rurale care practicau incinerăția și aveau cimitire obștești. În cazul necropolelor de înhumăție se observă însă două situații. În primul rând existența unor cimitire obștești atât în mediul rural (Izvoru) dar și urban (Dinogeția). Faptul că în mai multe situri s-a descoperit un număr mic de morminte de înhumăție ne sugerează ipoteza unor mici necropole de familie. Aceasta ar fi o explicație și pentru faptul că încă nu s-au descoperit cimitirele a peste 70 de așezări. Este adevărat că este mai dificil să reperăm necropolele de înhumăție datorită adâncimii lor dar necropolele mari lasă totuși urme evidente pe suprafața solului și în aspectul vegetației. Necropolele mici și mormintele izolate pot fi ușor pierdute când avem de căutat pe spații imense. Iar practicarea înhumăției în necropole de familie a supraviețuit pe teritoriul României până acum 50 de ani. Studiile etnografice

⁴²⁷ Eugenia Zaharia, *Populația românească în Transilvania în sec. VII-VIII*, Ed. Academiei RSR, p. 90-105.

⁴²⁸ N. Harțușe, Fl. Anastasiu, *Preliminarii...*, p.335; Ionel Căndea, *op. cit.*, p. 41.

⁴²⁹ Ionel Căndea, *op. cit.*, p. 41; A. Rădulescu, N. Harțușe, *op. cit.*, p. 10.

⁴³⁰ Harțușe, Anastasiu, *Săpăturile...*, p.103, M.20.

referitoare la satul românesc au arătat că în România la mijlocul secolului XX, se mai aflau aproximativ 200 de sate fără cimitire obștești⁴³¹. Deși inițial se credea că această practică era specifică satelor risipite sau de munte, s-a dovedit practicarea ei și în satele adunate și în cele de șes și podiș, unde terenul așezat se găsește din belșug⁴³². Practica era răspândită pe tot teritoriul României inclusiv în Oltenia și Muntenia⁴³³. În aceste așezări se păstra tradiția îngropării morților în gospodărie, într-un loc special destinat numit pograde sau „*la morminți*”.

Din punct de vedere arheologic localizarea acestor necropole mici este aproape imposibilă deoarece se aflau departe de așezare, în teritoriul aferent acesteia. Faptul că toate mormintele izolate de inhumație au fost descoperite întâmplător și cercetate în cadrul unor săpături de salvare, întărește această opinie.

Majoritatea mormintelor (indiferent de rit) nu au inventar, ceea ce ne sugerează opinia că regula era absența acestuia. Atunci când este prezent, se remarcă la ambele rituri aceleași categorii de piese. În parte, accesoriile de veșmânt sunt legate de vestimentația timpului respectiv și nu de un anumit ritual așa cum și podoabele reflectă moda timpului. Izvoarele bizantine sunt relativ sărace, în descrierea pieselor de vestimentație purtate de popor.

În ambele categorii de necropole au fost găsite resturi ale unor ofrande animale și vegetale dovedind o populație de agricultori și mici meșteșugari. Cu riscul de a mă repeta trebuie să spun că în ambele categorii de necropole lipsesc armele, iar cele câteva vârfuri de săgeți aflate sporadic, ar trebui puse în legătură cu vânătoarea și mai puțin cu războiul. De aici opinia noastră că aceste necropole au aparținut unei populații pașnice.

În mormintele din ambele categorii de necropole se aflau resturile unui singur individ. Mormintele duble sunt foarte puține și apar cu totul întâmplător. Pornind de la acest aspect ipoteza apartenenței lor unor comunități slave trebuie exclusă. La slavi regula o constituiau mormintele duble. Acest aspect este menționat și de cronicarii vremii. Mauricius spune despre femeile slave că erau atât de atașate de soții lor încât preferau să fie sugrumate la moartea acestora decât să trăiască în văduvie:

*„Femeile lor sunt de o cumițenie mai presus de firea omenească, așa încât multe din ele cred că moartea bărbaților e și moartea lor și se lasă sugrumate de bunăvoie.”*⁴³⁴

În afară de categoriile de inventar comune celor două mari categorii de necropole se observă și elemente comune de ritual. În aproape toate necropolele de incinerare găsim aceleași variante de depunere a cenușei și în aproape toate necropolele de inhumație observăm asemănări în privința planurilor, grupării mormintelor, poziției brațelor etc. Aceste similarități și analogii dovedesc că aceste necropole aparțin unor comunități care ajunseseră la un anumit nivel de omogenizare culturală și aveau un sistem comun de valori.

Din această perspectivă necropolele completează imaginea oferită de așezări cu deosebite detalii de ordin etnic, spiritual, cultural.

Firește că fiecare necropolă are și elemente specifice. De pildă necropola de inhumație de la Isaccea înregistrează diferențe în privința inventarului între necropola plană și necropola tumulară. Care sunt acestea? În primul rând chiar prezența inventarului. Dacă vom calcula procentual inventarul, constatăm că în

⁴³¹ Vladimir Trebici, Ion Ghinoiu, *Demografie și etnografie*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1986, p. 310.

⁴³² *Ibidem*, p. 320.

⁴³³ *Ibidem* p. 310.

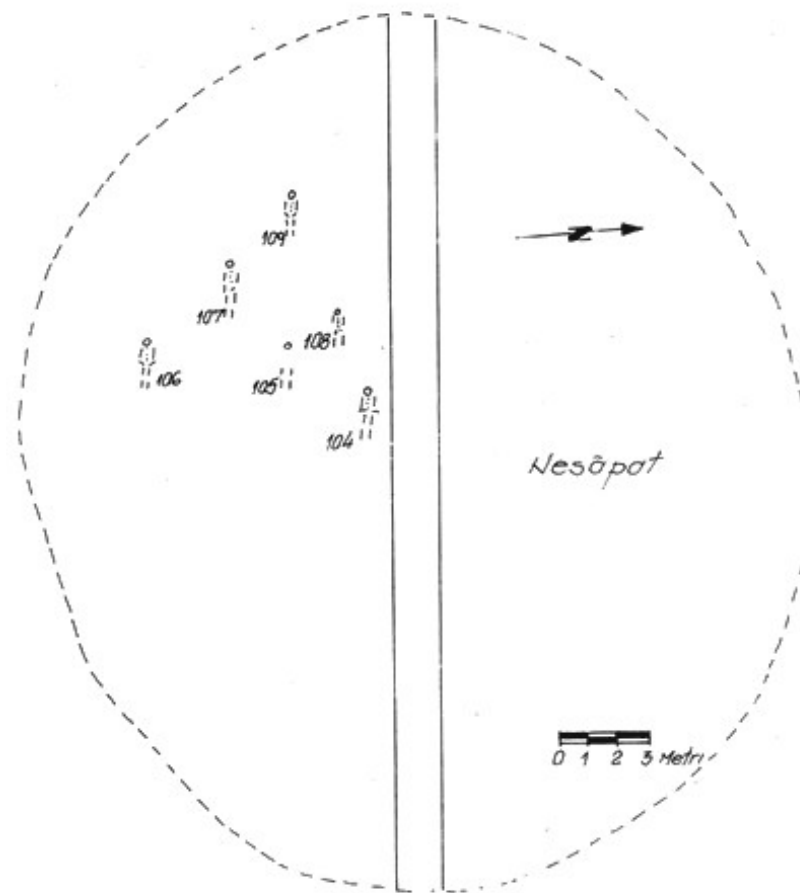
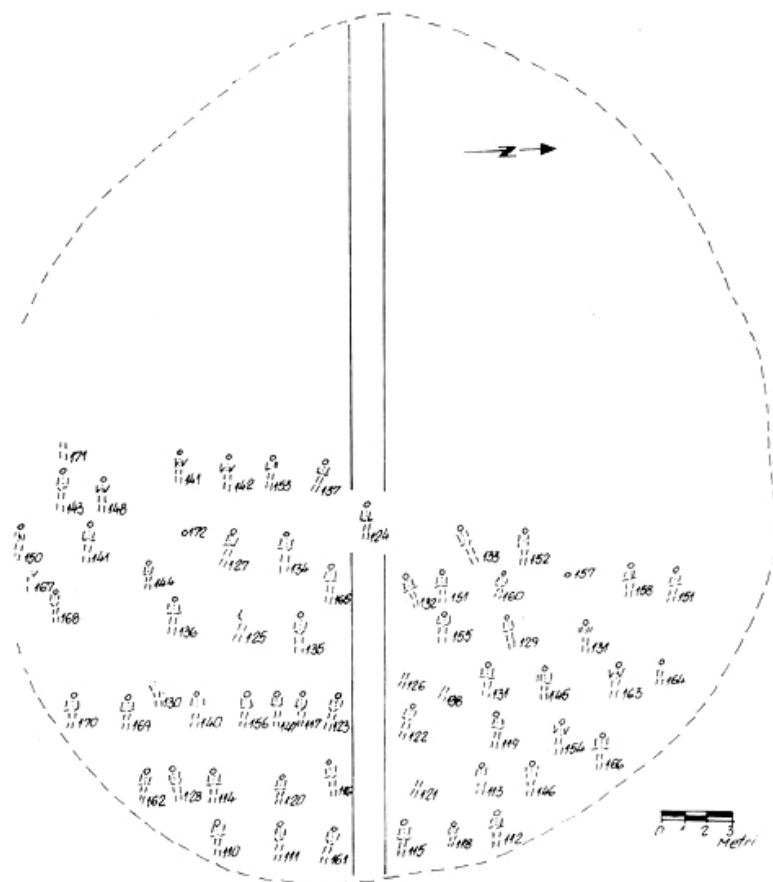
⁴³⁴ Mauricius, *Arta militară*, FHDR, II, 1970, XI,4.6, p.557.

necropola plană deși au fost cercetate mai multe morminte doar în 23% dintre morminte aveau inventar. În necropola tumulară deși numărul mormintelor cercetate a fost mai mic, 33% dintre cazuri aveau inventar. Piese creștine și monede bizantine au apărut doar în necropola plană, în timp ce în necropola tumulară apar ouă de lut ars, cuțite și amnare piese care nu se regăsesc dincolo. Tot în necropola tumulară s-au observat verigile depuse pe ochi, trădând așa cum am mai spus anumite credințe. Podoabele apar însă în ambele necropole dovedind, așa cum am arătat mai sus, că sunt legate oarecum de modă. Însă aceste aprecieri, deși juste, nu pot fi generalizate din simplul motiv că cimitirul nu este săpat în întregime. Prin urmare avem niște rezultate parțiale. Ne întrebăm dacă nu cumva la Isaccea sunt două necropole. Chiar și autorul cercetărilor a considerat că diferențele înregistrate de poziția brațelor și de orientarea unor morminte se datorează prezenței unor persoane de altă credință decât cea creștină⁴³⁵. Este posibil însă ca la Isaccea să fi fost două necropole aparținând unor comunități diferite. Dacă necropola plană poate fi atribuită, fără rezerve, comunității autohtone, creștine, necropola tumulară cu analogii în Muntenia ridică unele semne de întrebare. Poate aceasta să dovedească prezența unei comunități nord-dunărene la adăpostul unei cetăți de pe malul drept al Dunării? Este o ipoteză.

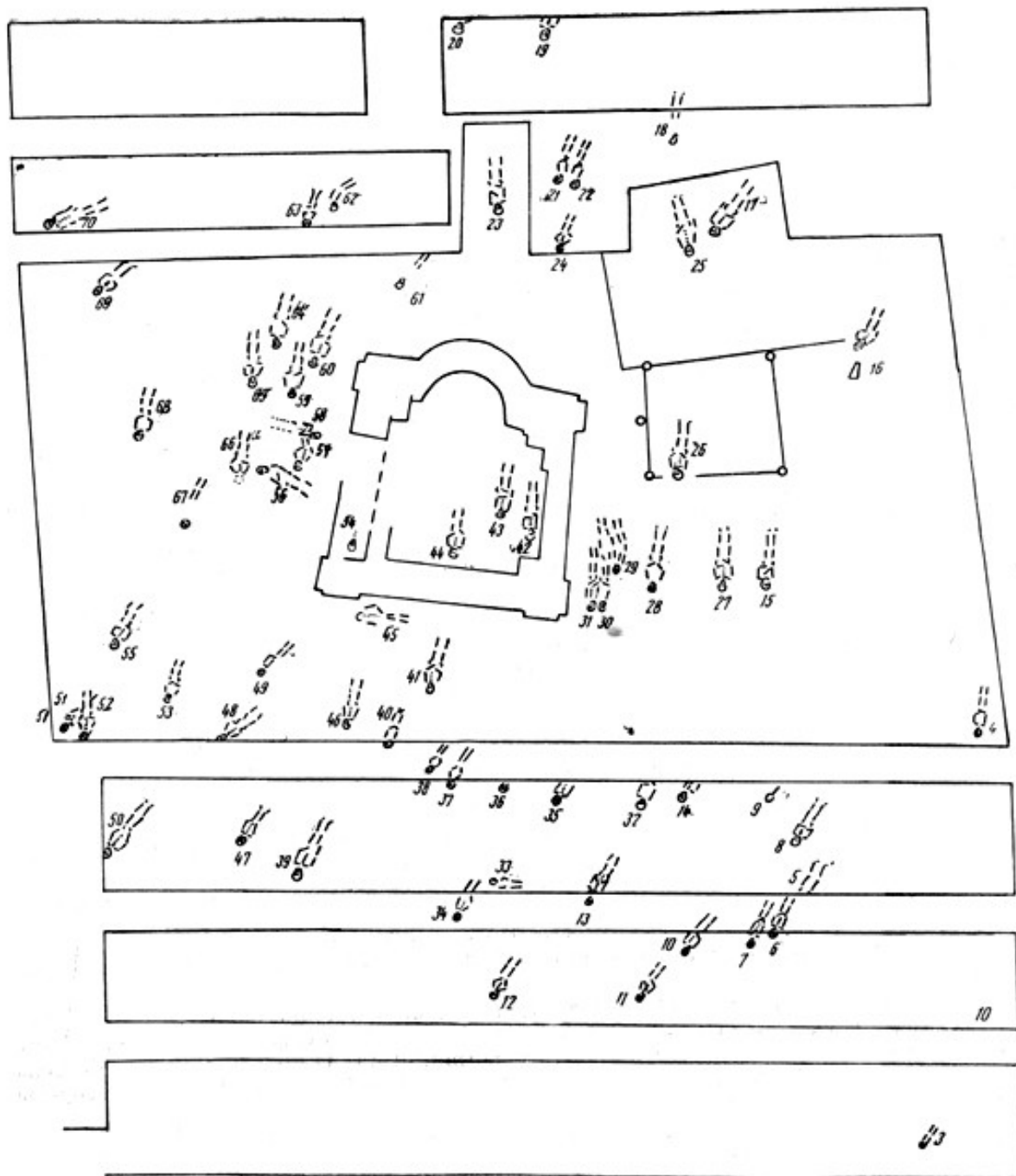
Pe de altă parte, necropolele întregesc vizibil harta locuirii medieval-timpurii. Acestea au aparținut unor așezări, aflate sau nu în apropierea lor, care deși nu au fost descoperite, cu siguranță au existat. În favoarea acestui aspect pledează numărul mare de morminte precum și inventarul lor cu analogii în inventarul așezărilor studiate.

În teritoriul analizat au fost descoperite și o serie de morminte pecenege pe care le vom analiza într-un alt context, deoarece semnificația lor nu este culturală ci mai degrabă social-politică, trădând anumite evenimente.

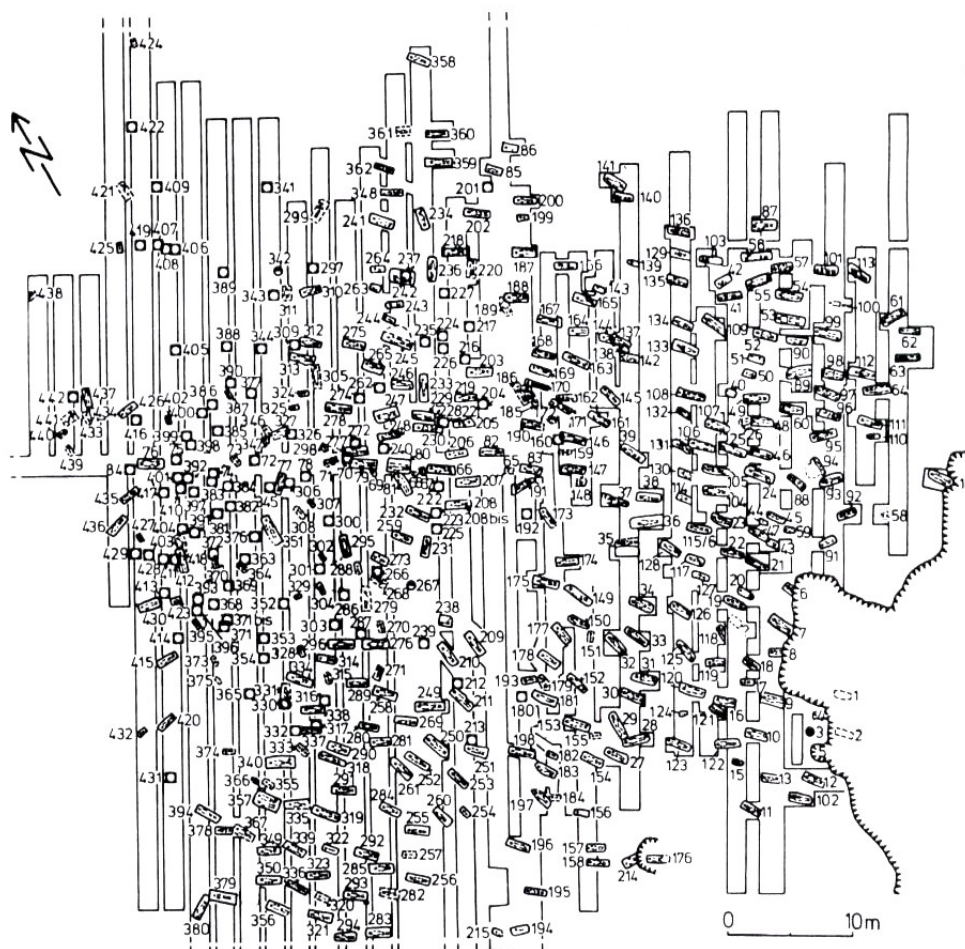
⁴³⁵ Ioan Vasiliu, *Cimitirul...*p.108-109.

PL. XI. NECROPOLA TUMULARĂ DE LA ISACCEA (după I. Vasiliu, Cimitirul, p. 521-522)

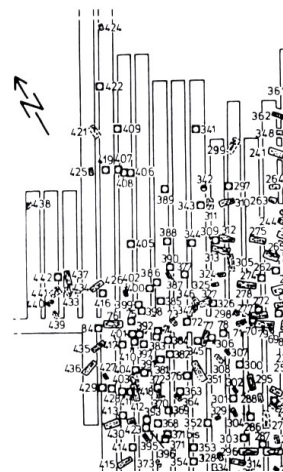

PL. XII. BISERICA DE LA DINOGETIA DIN SEC. XI-XII
 CU BISERICĂ CIMITERIALĂ.
 (după Gh. Ștefan et. Alia, *Dinogetia*, 1967, p. 368, fig. 195)

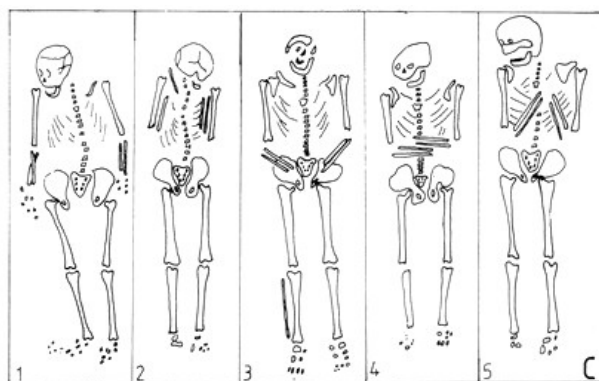

**PL. XIII. PLANUL NECROPOLEI
BIRUTIALE DE LA IZVORUL-GIURGIU**
(după Fiedler, 1992)

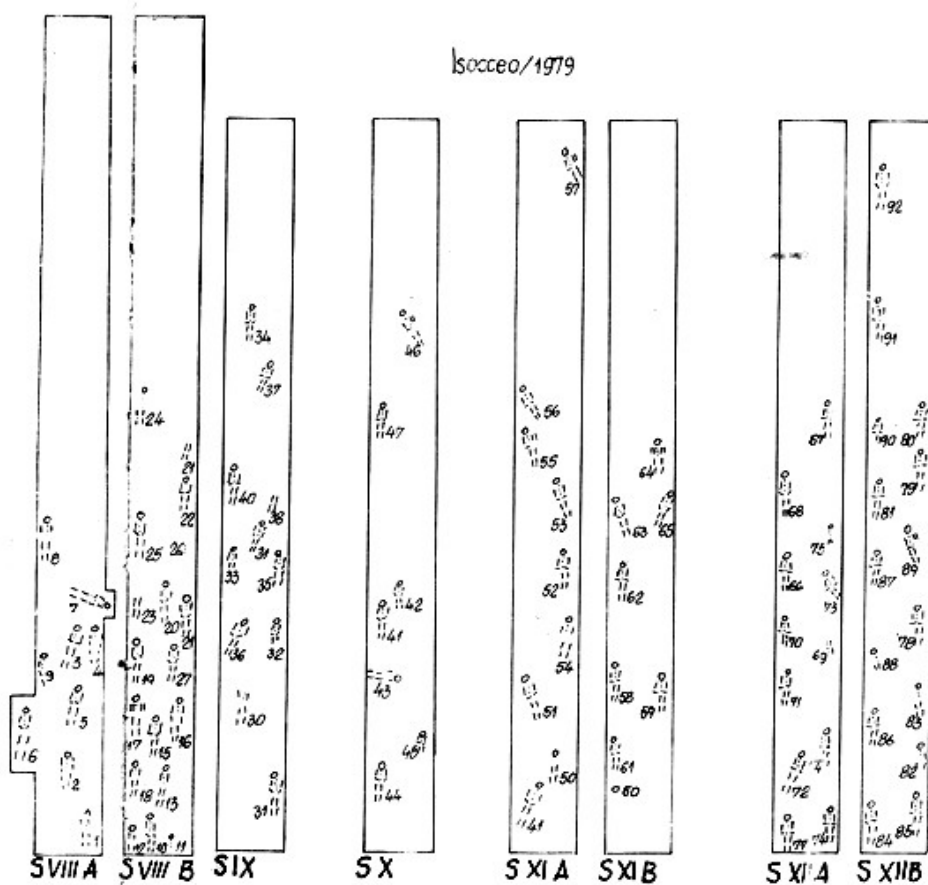
În detaliu se observă că mormintele de
incinerare sunt concentrate pe un anumit
areal din cadrul necropolei.

PL. XII. Planul necropolei birutiale de la Izvorul- Giurgiu (după Fiedler, 1992)

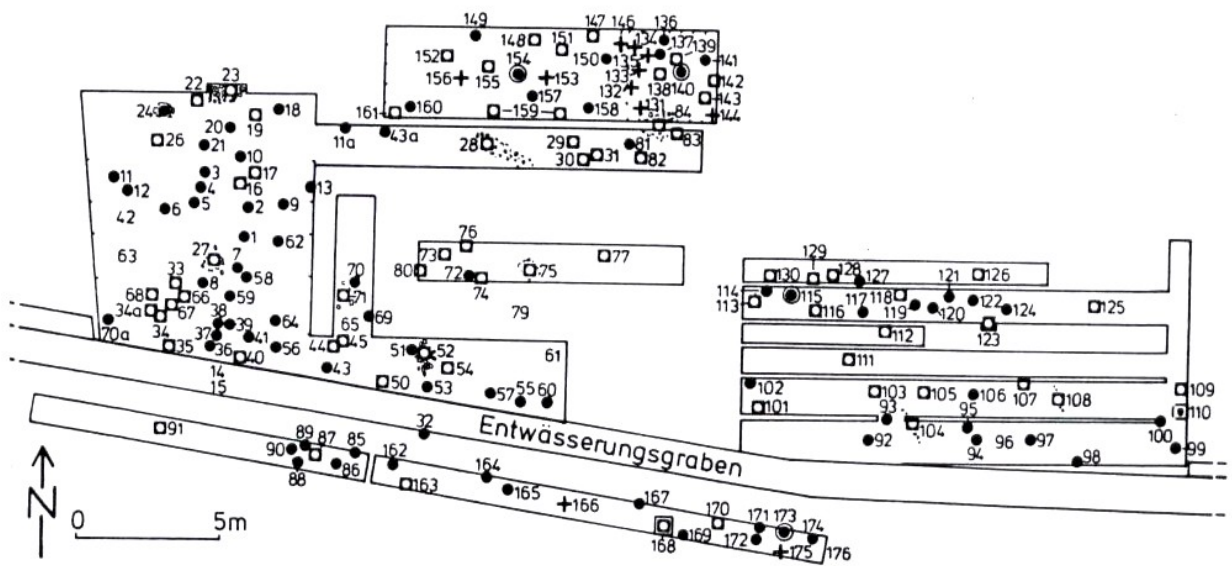
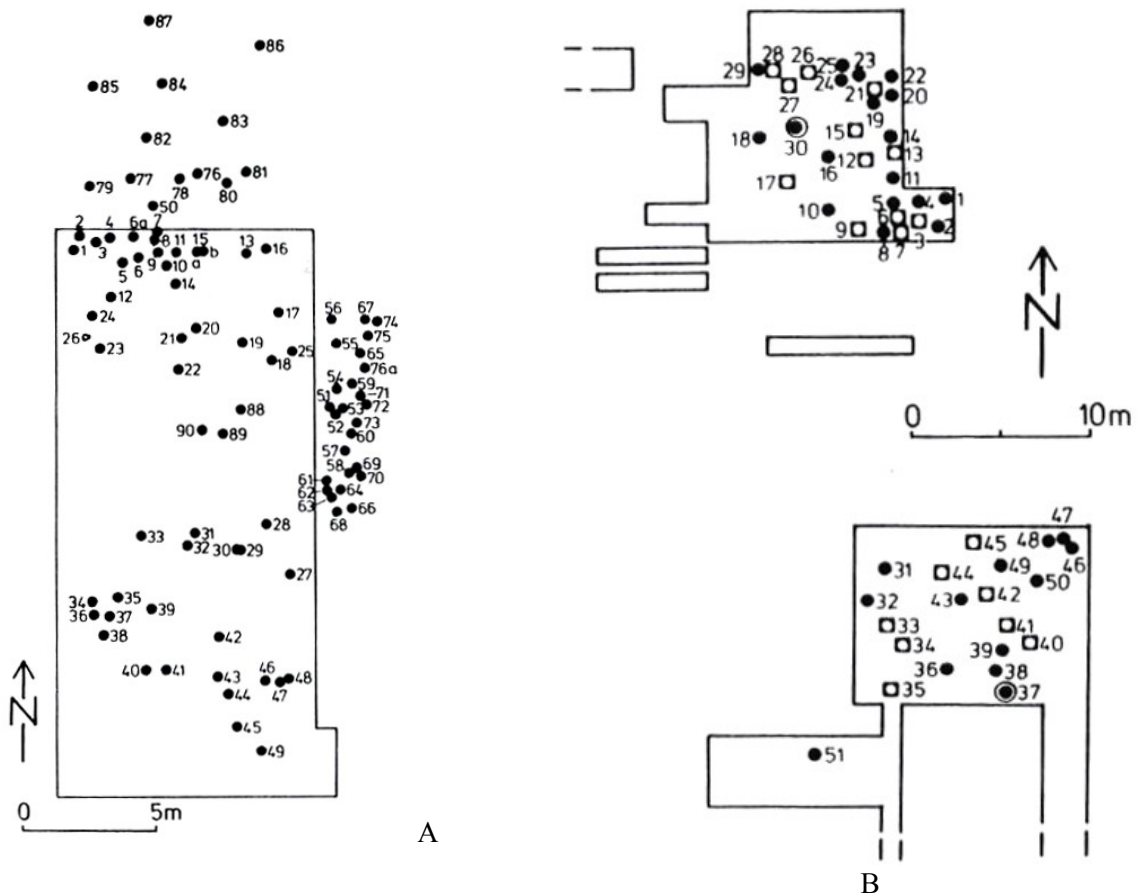

Variante diferite de așezare a brațelor în cadrul necropolei de la Isaccea (după Vasiliu, *Cimitirul...*, p. 527)

PL. XIV. NECROPOLA PLANĂ DE LA ISACCEA
(după Ioan Vasiliu, *Cimitirul...*, p.523-524)

PL. XIII. NECROPOLA PLANĂ DE LA ISACCEA (după Ioan Vasiliu, *Cimitirul...*, p.523-524)

PL. XVI. PLANUL NECROPOLELOR DE INCINERAȚIE DE LA TICHILEȘTI (A), CHISCANI (B) ȘI CASTELU (C)

(după Fiedler, 1992, A,B, după Rădulescu, Harțuche, *Cimitirul...*, pl. I).

CAPITOLUL IV

FACTORI DE INFLUENȚARE ȘI COMUNICARE ÎN ACTIVITĂȚILE ECONOMICE DE BAZĂ

Activitățile economice de bază definesc modul de viață al unei comunități, îi asigură subzistența și un loc în sfera schimburilor comerciale. Este dificil să apreciem influența lor în dinamica și evoluția societăților istorice dar se pare că, după toate dovezile, migrațiile slavilor, bulgarilor, maghiarilor, turanicilor, au avut ca impuls inițial o criză economică, o perturbare în cadrul desfășurării ocupațiilor tradiționale. Sărăcirea pământului, schimbările climaterice, sporul demografic au constituit rațiunile pentru care comunități întregi au pornit în căutarea de pământuri noi cu condiții propice desfășurării îndeletnicirilor lor. Ca să glumim puțin, în vremurile istorice reconversia profesională nu funcționa și atunci când condițiile de mediu nu mai corespundeau standardelor cerute de desfășurarea anumitor activități se căuta un alt loc, un alt pământ cu condiții favorabile. Să nu uităm că până în vremurile moderne omul nu a intervenit asupra factorilor de mediu. Digurile și sistemele de irigație, chiar dacă erau cunoscute, puteau fi aplicate doar prin eforturile concentrate ale unui aparat de stat.

Prin urmare orice discurs asupra economiei istorice ar trebui început cu o evaluare a condițiilor fizico-geografice, care erau ceva mai mult decât un cadru general ci constituiau, așa cum am spus în titlu, factori de influențare.

Dacă în timpurile noastre economia tinde să devină un organism independent, internațional și multicultural, în vremurile istorice fiecare structură socială dezvoltă propria sa economie. Forma cea mai evoluată era economia bizantină, dar și triburile de stepă aveau propriile lor structuri economice. Impactul factorilor social-politici și ai tradiției asupra relațiilor economice era mult mai puternic decât azi și aceștia constituiau adevărați factori de comunicare.

Stadiul actual al cercetărilor

Nici o lucrare monografică nu tratează economia evului mediu timpuriu, dar există totuși o serie de articole și studii, care acoperă o mare diversitate tematică și corelate conturează o imagine, destul de coerentă din perspectivă arheologică, dar neclară în privința conexiunii economiei cu structurile sociale ale timpului.

Dar să vedem categoriile de informații de care dispunem. În rapoartele arheologice sunt descrise, printre altele, o serie de piese de inventar care ilustrează desfășurarea unor activități economice (semințe carbonizate, unelte, lupe de fier, zgură) dar și complexe cu relevanță economică (cuptoare) etc. Pe baza lor s-au formulat opinii cu privire la tehnologiile utilizate, anul agricol, specii cultivate, etc.

Monografiile siturilor arheologice, așezări rurale sau cetăți (Dridu, Bucov, Capidava, Dinogeția, Păcuiul lui Soare), unde stadiul cercetărilor este avansat, cuprind capitole destinate fiecărei ocupații în parte, precum și evaluarea activităților economice în contextul istoric concret al perioadei analizate. Acestea au furnizat și date privind influența factorilor de mediu și social-politici asupra economiei așezărilor medieval-timpurii.

Studiile asupra unor aspecte particulare cum ar fi tehnologia prelucrării metalelor, mărcile de olar, difuziunea unor anumite categorii ceramice,

depozitele de arme și unelte, prelucrarea lemnului, circulația monetară, sigilografie, au adus numeroase detalii și completări⁴³⁶.

Studiul structurilor sociale (cum ar fi obștea sătească⁴³⁷ sau satul medieval⁴³⁸) a evidențiat legătura directă dintre organizarea socială și caracterul economiei.

Există de asemenea monografiile ale meșteșugurilor dintr-un anumit teritoriu, sau din anumite etape cronologice⁴³⁹ sau specifice unui anumit domeniu, cum ar fi mineritul⁴⁴⁰. Aceste lucrări deosebit de valoroase au fixat economia secolelor VIII-XI în spațiul cronologic mai larg al evului mediu timpuriu, reușind să surprindă evoluția meșteșugurilor din perspectivă istorică.

Un loc important îl au monografiile de sinteză care, deși tratează

teritoriul unor provincii istorice sau chiar al întregii țări, pe perioade cronologice mai largi, ca de pildă sec. IV-XI sau mai restrânse, sec. VIII- XI, acordă un loc important factorului economic pe care îl integrează, astfel, contextului politic, cultural și social al epocii⁴⁴¹.

Metodele de investigație utilizate au fost complexe, de la simple descrieri, tipologii și studii comparative, până la investigații de laborator metalografice, paleofaunistice, palinologice efectuate de institute de profil din țară și străinătate. Cercetările arheologice au fost corelate uneori cu mărturiile scrise ale cronicarilor bizantini, arabi, occidentali. Din cercetările efectuate până în prezent se desprind o serie de concluzii pe care le vom sintetiza în continuare.

Ocupația principală a comunităților din teritoriul analizat de noi a fost agricultura, aspect evident încă de la primele cercetări ale perioadei⁴⁴². Între cultivarea plantelor și creșterea animalelor exista un echilibru.

Cultivarea plantelor a fost dovedită de prezența uneltelor agricole, a semințelor carbonizate, a amprentelor de cereale lăsate în negativ pe bucățile de paiantă, a gropilor de bucate. Repertoriul uneltelor cuprinde piesele principale ale plugului (brăzdare și cuțite de plug), secerile din bronz și fier, coase și cosoare, hârlețul și săpăliga. Practicarea agriculturii atestată și în cadrul culturilor arheologice anterioare dovedește păstrarea unei tradiții și continuitatea populației autohtone.

⁴³⁶ Bibliografia problemei este amplă. Pe parcursul lucrării vom face trimitere punctuală la diferite aspecte.

⁴³⁷ Constantin Serban, *Obștea sătească*, SAI, XVII, 1972, p.132; Eugenia Zaharia, *Rolul istoric al obștilor sătești. Contribuții la cunoașterea istoriei românilor în mileniul I*, AMM, II, Vaslui, 1980, p.134; Geza Bako, *Despre organizarea obștilor sătești ale epocii feudale-timpurii din SE României*, SCIV, 3/1975, p.372; Eugenia Zaharia, *Populația românească din Transilvania în secolele VII-VIII*, Ed. Academiei RSR, 1977, p. 108-116.

⁴³⁸ N. Constantinescu, *Le stade et les perspectives de la recherche archeologique du village medieval de Roumanie*, Dacia, N.S.VIII, 1964, p.265; St. Olteanu, *Arheologia și structurile feudale-timpurii ale satului românesc*, SCIVA, 30, 3, 1979, p.403-409; Panait I. Panait, *Cercetarea arheologică a culturii materiale din Țara Românească în sec. XIV*, SCIV, 22, 2, 1971, passim; Ghenuță Coman, *Contribuții la cunoașterea satului din teritoriul est-carpatic în sec. V- XI*, AMM, II, Vaslui, 1980, p. 82-119.

⁴³⁹ Dan Gh. Teodor, *Meșteșugurile la nordul Dunării de Jos în sec. IV-XI d.Hr.*, Ed. Helios, Iași, 1996, p.98-114.

⁴⁴⁰ Ștefan Olteanu, N. Maghiar, *Istoria mineritului*, București, 1966, passim.

⁴⁴¹ St. Olteanu, *Societatea românească la cumpănă de milenii*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1983, p.58-132; *Societatea carpato-danubiano-pontică în sec. IV-XI. Structuri demo-economice și social-politice*, Editura Didactică și pedagogică, București, 1997, p. 58-205; Ion Barnea, Ștefan Ștefănescu, *Din istoria Dobrogei*, III, Ed. Academiei RSR, 1971, p. 8

⁴⁴² St. Olteanu, *Agricultura la est și sud de Carpați în sec. IX-XIV (I)* Muzeul Național I, București, 1974, p.39; Ștefan Olteanu, *Societatea românească...* op. cit., p.74.

Agricultura extensivă a favorizat, în opinia unor specialiști, migrațiile sezoniere⁴⁴³, presupuse de densitatea, fără precedent, a așezărilor Dridu. Asupra acestei probleme ne-am pronunțat la capitolul destinat așezărilor, considerând că ne aflăm în fața unui anumit tip de așezare asemănător cătunului care se dezvoltă prin roire periodică, care duce la formarea nucleului unei noi așezări. Prin urmare așezarea avea două nuclee, care aparțineau, de fapt, unei singure comunități. Așa cum am spus mai existau și alte motivații ale strămutării vetrei satului, cum ar fi: inundații, epidemii, calamități naturale, invazii.

Cercetările arheologice completate cu analizele palinologice dovedesc cultivarea unor specii de grâu, mei, orz și ovăz, seară, legume⁴⁴⁴, vița de vie și plante textile⁴⁴⁵ (Anexa I).

Agricultura se practica în cadrul obștilor sătești organizate după modelul obștii bizantine⁴⁴⁶. Această activitate economică se află în strânsă legătură cu regimul proprietății, mai mult decât alte ocupații. În acest sens lucrurile nu par lămurite deplin. S-au adus dovezi atât pentru existența proprietății individuale⁴⁴⁷ dar și pentru proprietatea obștească, dovada principală invocată de autori fiind depozitele de unelte⁴⁴⁸. Însă regimul proprietății poate fi lămurit pe deplin doar de documente, de mărturiile literare, elocvente doar pentru realitățile din teritoriul bizantin.

În acord cu evoluția societății medievale europene, în care s-au încadrat și aceste ținuturi, ele au păstrat un specific anume, rezultat din realitățile politico-sociale.

Creșterea animalelor, în cadrul micii gospodării sătești, este dovedită prin prezența, în toate așezările studiate, a unei cantități apreciabile de material osteologic (Anexa II). Procentul mare de material osteologic provenit de la bovine și suine indică existența unor comunități sedentare, deoarece creșterea acestor animale (mai ales a suinelor) se realizează în condiții incompatibile cu nomadismul⁴⁴⁹.

În afară de agricultură, dar în legătură directă cu aceasta, în economia locală un loc aparte îl avea economia de transformare (meșteșugurile) dependentă de gradul de dezvoltare al societății și de necesitățile comunităților locale. Unele meșteșuguri erau casnice și se desfășurau aproape în fiecare gospodărie, ca țesutul, prelucrarea pieilor, prelucrarea osului, dovedite de nelipsitele fusaiole, gresii, perforatoare, arcere. Altele impuneau o anumită specializare care, pentru vremea respectivă, presupune existența unor tradiții meșteșugărești.

O importanță deosebită s-a acordat, cum era firesc, extragerii și prelucrării metalelor. În evul mediu, în general, s-a consumat mult metal. Era materia primă fundamentală, cerută și în vreme de pace și în timp de război. Cu atât mai mult cu cât, în regiunile de care discutăm, metalele erau rare și piesele lucrate foarte apreciate. S-a dovedit prin analize metalografice că în lipsa unor surse bogate de minereu organic, materia primă era extrasă din orizonturile miniere de formațiuni secundare aflate sub formă de punji de oxizi de fier⁴⁵⁰.

⁴⁴³ St. Olteanu, *Arheologia și...*, p. 8; Dan Gh. Teodor, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V-XI. Contribuții istorice și arheologice la problema formării poporului român*, Iași, Ed. Junimea, 1978, p. 130.

⁴⁴⁴ Maria Comșa, *Cultura veche românească. Așezările de la Bucov-Ploiești*, Ed. Academiei RSR, București, 1978, p.45.

⁴⁴⁵ Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, *Dinogetia*, I, Ed. Academiei RSR, București, 1967, p.63.

⁴⁴⁶ E.Zaharia, *Rolul istoric...*, p.134; St. Olteanu, *Societatea carpato-danubiano-pontică...*, p.242-253.

⁴⁴⁷ St. Olteanu, *Arheologia și...*, p.407.

⁴⁴⁸ St. Olteanu, *Agricultura la est...*, p.39; Idem, *Arheologia și...*, p.408; *Societatea românească...* p. 64.

⁴⁴⁹ St. Olteanu, *Societatea românească...*, p.76.

⁴⁵⁰ St. Olteanu, *Valorificarea bogățiilor miniere de către poporul roman în epoca veche și medie*, *Revista de istorie* 3, 1981, p. 466-485; Vechi preocupări de reducere a minereului de fier pe teritoriul orașului București, București, IX, 1972, *Materiale de istorie și muzeografe*, p.111; Idem, *Roumains, slaves et nomades dans le processus de valorisation du minerai du fer du territoire romain au IV-XI siècles de n.e.*, *Dacia*, NS, XXII, 1978, p.300; Idem, *Contribuții privind obținerea fierului din minereu în așezarea de sec.*

Dealminteri nu există așezare în care să nu se fi descoperit lupe de fier, fonanți de calcar, zgură de fier. Resturile prelucrării metalului presupun prezența, în fiecare așezare, a unui meșter și implicit a unui atelier de fierărie. Unii istorici au susținut chiar și ipoteza că depozitele de arme și unelte au aparținut unor ateliere de fierărie⁴⁵¹. La Bucov, Brănești-Vadul Anei și în alte așezări s-au descoperit ateliere de fierărie și cuptoare de redus minereul care, prin dimensiuni și caracteristici constructive, au servit unor activități de metalurgie extractiv - reducătoare.

Practicarea olăritului a fost dovedită de descoperirea unui bogat material ceramic, întreg și fragmentar și a cuptoarelor de olar. Circulația produselor ceramice a fost documentată pe baza studierii materiei prime și a tehnologiei utilizate⁴⁵², precum și a mărcilor de olar intrate în atenția cercetătorilor⁴⁵³.

Prelucrarea lemnului este slab dovedită arheologic datorită perisabilității acestui material însă practicarea acestui meșteșug este susținută de descoperirea uneltelor de prelucrare a lemnului și de utilizarea acestui material în construirea locuințelor (structuri vizibile încă la Nufăru⁴⁵⁴) dar și a cetăților. În mod excepțional cuțitele mai au urme de fibre de lemn din mâner⁴⁵⁵. S-a vorbit și de existența unei tradiții în prelucrarea lemnului, transmisă pe linia slavă și prezentă prin aceștia în întreaga zonă de păduri din Europa Centrală⁴⁵⁶, dar care nu atinge performanțele bizantine. O descoperire absolut senzațională este substrucția de lemn a platformei turnului porții de la Păcuiul lui Soare precum și evidențierea tehnicii de fundare pe piloți de lemn a zidului de incintă⁴⁵⁷.

Cetățile de la Dunărea de Jos, administrate cu întrerupere de bizantini, au favorizat comerțul dovedit, din plin, de descoperiri monetare, sigilare, dar și de relatările cronicarilor etc. Relațiile de schimb constituie, în toate structurile economice, un indicator semnificativ al dinamismului și viabilității unei economii. O primă categorie de mărfuri comercializate la Dunărea de Jos au fost, cu siguranță, materiile prime. Comerțul cu grâne este atestat, indirect, prin răscoala orașelor paristriene condusă de Nestor în 1071⁴⁵⁸. O altă categorie de mărfuri, au constituit-o vinul, rășinile, uleiurile, atestate de numeroasele fragmente de amfore bizantine, din care unele, șampilate. O categorie aparte cuprindea ceramica și podoabele. Nu este exclus ca acestea să fi fost legate și de un comerț ambulant. Un rol important în acest domeniu revenea orașelor cetăți de la Dunăre în care se aflau ateliere. S-ar explica astfel caracteristicile tipologice cu puține variabilități ale acestor produse. În cazul unor ateliere de olărit cu o desfacere locală, aria de răspândire ar fi fost mult mai restrânsă.

Comerțul se reflectă însă, nu doar în numărul pieselor descoperite ci și în calitatea și valoarea monedelor. Din acest punct de vedere comerțul din această perioadă are unele particularități. Prima ar fi utilizarea redusă a monedei,

VI- VII e.n. de la Ciurel în lumina cercetărilor de laborator, CAB, III, 1981, p. 466 sq.; *Societatea românească...*, p.96-101; Dan Gh.Teodor, *Meșteșugurile...*, p.21 sq.

⁴⁵¹ O trecere în revistă este făcută în lucrarea A. Canache, Florin Curta, *Depozite de unelte și arme medievale timpurii pe teritoriul României*, Mousaios, IV, Buzău, 1994, p.180.

⁴⁵² M. Comșa, *Ceramica din pastă caolinoidă din Câmpia Română și unele probleme privind legăturile teritoriului de la nordul Dunării cu Dobrogea în sec. IX-X*, CCDJ, I, p. 198; Eugenia Zaharia, *Săpăturile de la Dridu. Contribuție la arheologia și istoria perioadei de formare a poporului român*, București, Ed. Academiei RSR, 1967, p.131; Petre Diaconu, Dumitru Vâlceanu, *Păcuiul lui Soare*, I, Ed. Academiei RSR, 1972, p.121.

⁴⁵³ Gh.Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, *op.cit.*, p. 205-p. 220; P. Diaconu, *Din nou despre originea mărcilor de olar*, Pontica, XXV, 1992, p.355-358; Valeriu Sârbu, *Semne în relief pe ceramica feudală- timpurie descoperită în județul Brăila*, Studii și Comunicări, II, Focșani, 1979, p. 36- 39.

⁴⁵⁴ Oana Damian, Nona Palincăș & alții, *Nufăru*, Punct.A.Petre, CCA campania 2003, p.218-219, p.48.

⁴⁵⁵ Un astfel de exemplar a apărut în așezarea de la Vlădeni-Popina Blagodeasca într-o groapă de bucate (a se vedea repertoriul inventarului descoperit, cap.VII.4).

⁴⁵⁶ Radu Florescu, *Lucrul lemnului în așezarea feudală-timpurie de la Capidava*, Revista de Etnografie și Folclor, X, 5, 1965, passim.

⁴⁵⁷ Petre Diaconu, Oana Damian, Monica Mărgineanu Cârstoiu, *Ostrov*, com. Ostrov, CCA, campania 2003, p.226-227, pl.50.

⁴⁵⁸ Attaliates, *Istoria*, FHDR, III, p. 76.

influențată probabil de criza din Imperiul Bizantin și reflectată și de numărul mic de monede descoperite în așezările de la nordul Dunării, doar la Șirna-jud. Prahova⁴⁵⁹, Izvorul-Giurgiu⁴⁶⁰ și un sigiliu la Băneasa-București⁴⁶¹. Acestea se mai adaugă descoperirile izolate din județul Călărași (Grădiștea, Clinciu, Domnești), Glina, Roșiorii de Vede, Zimnicea (jud. Teleorman), Snagov (jud. Prahova), Pietroiu (jud. Ialomița), Comana, Butimanu din județul Călărași și Buftea (jud. Ilfov)⁴⁶². Un loc important îl au tezaurele de la Piua-Petrii-jud. Ialomița (datat în timpul lui Constantin al IV-lea Pogonatul (668-685) și de la Priseaca- Olt⁴⁶³.

Alta era situația Dobrogei care aflată aproape tot timpul în granițele unei formațiuni statale, a beneficiat de un alt mediu comercial, dovedit de un număr mai mare de descoperiri monetare.

Pentru secolele VII-X se înregistrează 17 descoperiri de monede izolate⁴⁶⁴ și trei tezaure⁴⁶⁵. Prezența unei cantități mai mari de monedă în sec. X- XI, aproximativ 700 de exemplare precum și apariția unor monede *fourre* au conturat ipoteza existenței unui atelier monetar dobrogean pentru care s-au propus mai multe localizări. După opinia lui Gh. Mănușu Adameșteanu acesta s-ar fi aflat la Noviodunum – Isaccea⁴⁶⁶ (jud. Tulcea). Drumurile comerciale consacrate, printre care drumul de la “*varegi la greci*” erau folosite, indiferent de situația politică a regiunii.

Din cele arătate mai sus rezultă că economia epocii este cunoscută sub aspectul mijloacelor de producție, a structurii, a interdependențelor. Mai puțin însă au fost abordate elementele de dinamică economică despre care vom vorbi în continuare.

Dinamica factorilor de influențare și comunicare în secolele VIII-XI

Economia unei regiuni este rezultatul corelării, pe baza elementului demografic, a trei categorii de factori: de mediu, conjunctură social-politică, tradiție. În trecut, ca și acum, activitățile economice au înregistrat o anumită dinamică reflectată în etape economice cu intensități diferite, de avânt, și prosperitate și perioade de temporizare. Dacă acest lucru este evident în cetăți el poate fi remarcat și în așezările rurale de tip Dridu, unde diferențele economice sunt relevate de prezența sau absența unor complexe cum ar fi gropile de bucate.

Influența mediului fizico- geografic asupra agriculturii

Calitatea solului, asupra căruia acționează apa, aerul și clima influențează în mod decisiv atât cultivarea plantelor cât și creșterea animalelor.

⁴⁵⁹ Stefan Olteanu, Nina Neagu, *Cercetările de la Șirna*, SAC, 1996, p. 104.

⁴⁶⁰ Bucur Mitrea, *Contribuții la problema formării poporului român. Necropola din sec. VIII de la Izvorul Giurgiu*, Ilfov, File de Istorie, București, 1978, p. 105.

⁴⁶¹ Margareta Constantiniu, Panait I. Panait, *Așezarea de la Băneasa- sat*, CAB, II, 1965, p. 130, fig.47.

⁴⁶² Gh. Poenaru-Bordea, Corneliu Popa, *Noi date numismatice privind prezențele bizantine în Câmpia Română în sec. IX-XI*, Ilfov. File de istorie, București, 1978, p. 136.

⁴⁶³ Costel Chiriac, *Despre tezaurele monetare bizantine din sec. VII-X de la est și sud de Carpați*, Pontica, XXIV, 1991, p. 373.

⁴⁶⁴ Gabriel Custurea, *Schimbările comerciale din regiunea danubiano-pontică*, Pontica, XXIV, 1991, p. 387; Idem, *Circulația monedei bizantine în Dobrogea (sec. IX-XI)*, Ed. Ex- Ponto, Constanța, 2000, p.169-182; Radu Ocheșeanu, *Câteva monede bizantine din sec. VII-XI descoperite în Dobrogea*, Pontica, XIV, 1981, p. 310; Gh. Poenaru Bordea, Radu Ocheșeanu, A. Popescu, *Monede din Dobrogea în colecția Muzeului din Brăila*, Studii și Cercetări de Numismatică, XII, București, 1998, p. 85.

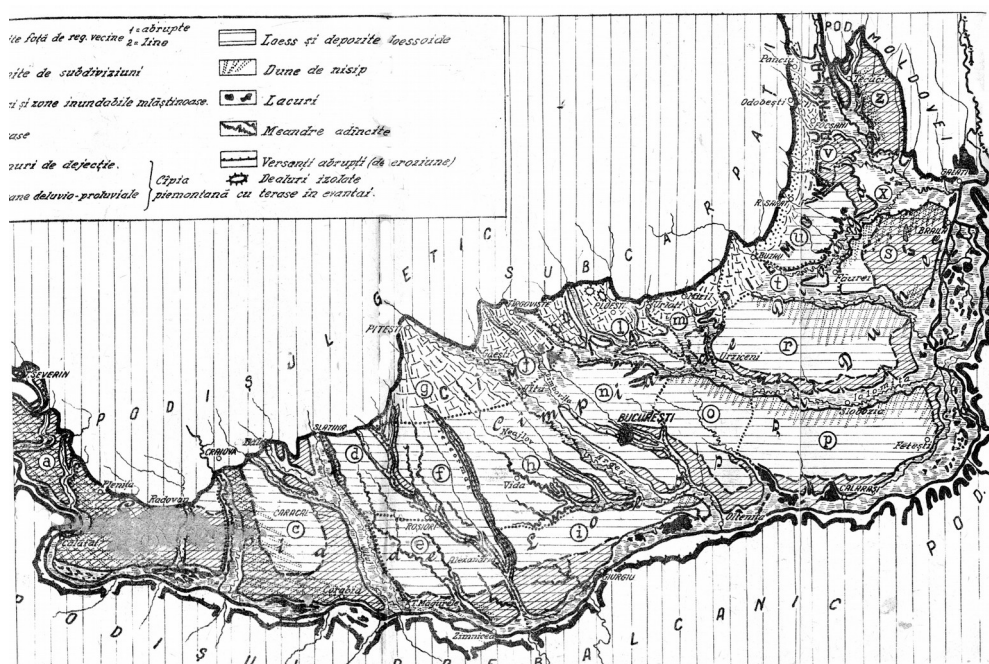
⁴⁶⁵ Gabriel Custurea, *Schimbările...* p. 387.

⁴⁶⁶ Gh. Mănușu Adameșteanu, *Un atelier monetar dobrogean din sec. XI*, Studii și Cercetări de Numismatică, XII, 1997, p. 119- 149; Idem, *Din nou despre monedele bizantine turnate din sec. XI*, Peuce, XII, 1996, p. 327.

Ca formă de relief, Țara Românească este formată din câmpie, zona colinară și piemontană și zona de munte iar în Dobrogea, forma de relief predominantă este podișul. La rândul ei Câmpia Română, compusă din Câmpia Olteană și Câmpia Munteană constituie, prin calitatea solului, hidrografie și precipitații⁴⁶⁷, unul din cele mai complete ținuturi joase ale Europei .

O plimbare pe harta Câmpiei Române ne arată că este străbătută de o rețea hidrografică majoră formată din 13 râuri și prezintă trei elemente de bază: lunca, terasa și câmpul, fiecare cu un rol precis în economia regiunii (Pl. XVII).

La rândul lor, acestea sunt presărate cu lacuri de câmpie, multe din ele provenind din vechi albie de râu părăsite, lacuri de văi propriu-zise sau limane fluviatile. În trecut rețeaua hidrografică era mult mai bogată, așa cum demonstrează studiile geografice (Pl. XVIII). Hidrografia Dobrogei a suferit și ea schimbări notabile dacă amintim că în perioada sec. VIII-XI s-au format cordoanele litorale ce au închis golful Halmyris, transformându-l în laguna Razim⁴⁶⁸ .

a. Câmpia Dănceul;	g. Câmpia Piteștilor;	o. Câmpia Mostiștei;
v. Câmpia Focșanilor;		
b. Câmpia Băileștilor;	i. Burnasului;	p. Bărăganului de Sud;
z. Tecuciului;		
c. Caracalului;	j. Târgoviștei;	r. Bărăganului de Mijloc;
x. Siretului Inf.		

⁴⁶⁷ Geografia fizică a RPR, Institutul de Cercetări Geografice, București, 1955; îndrumător al capitoului Câmpia Română, Petre Coteș.

⁴⁶⁸ Radu Stefan Ciobanu, *Considerații asupra situației demografice din Dobrogea în sec. XIII-XV*, Muzeul Național, VII, București, 1983, p.110.

d. Boianului;	l. Ploieștilor;	s. Bărăganului de Nord;
e. Călmățuiului;	m. Mizilului;	t. Buzăului;
f. Burdea;	n. Vlăsiei;	u. Râmnicului;

PL. XVII. CÂMPIA ROMÂNĂ.HARTA MORFOLOGICĂ.

apud. *Geografia României*, 1955, Petre Coteț coord., Cap. Câmpia Română,

Tot în secolele IX-X a avut loc transgresiunea Razim prin care nivelul Mării Negre s-a ridicat cu aproximativ trei metri, având drept consecință formarea lacului Techirghiol și actuala configurație a litoralului dobrogean⁴⁶⁹.

Fluviul Dunărea a suferit o serie de modificări care, deși nu sunt menționate în izvoarele istorice, pot fi puse în evidență în cazul cetăților dunărene. Astfel cercetările morfohidrografice arată că cetatea de la Păcuiul lui Soare a fost construită pe malul stâng al Dunării. Trecerea ei în ostrov s-a datorat dinamicii albiei Dunării⁴⁷⁰. Acest lucru susținut de geografi, mai puțin de arheologi, este foarte important din punct de vedere istoric. Ar fi prima cetate cercetată pe malul stâng al Dunării, de aici și evoluția ei singulară în cadrul cetăților dobrogene.

De asemenea notăm faptul că cercetările geografice de teren au evidențiat vechi albi de râu, atât ale Dunării cât și ale marilor râuri. De pildă geografii notează că pe Valea Jegăliei a fost un vechi braț al Dunării. Cercetările arheologice arată că în apropierea aceluși traseu, aflat azi în stepă se aflau așezările de la Ștefan cel Mare (jud. Călărași) și Vâlcele (jud. Călărași). În prima s-a găsit chiar un cârlig de undiță și oase de pește, dovadă a practicării pescuitului.

În privința tipurilor de sol, Câmpia Română prezintă o zonare longitudinală (Pl.XIX). Este o alternanță de soluri cu productivitate naturală bună și soluri cu productivitate naturală redusă⁴⁷¹.

Solurile cu o fertilitate naturală bună sunt solurile brun- deschise de stepă uscată și solurile castanii din partea de est a Bărăganului, începând de la Călărași și până la ieșirea Buzăului în lunca Siretului. Mai apar în restul Bărăganului sub formă de fâșii, în câmpia Băileștilor, Călmățuiului și Burnasului (pe terasele Dunării).

Tot din aceeași categorie de soluri, cu o fertilitate naturală bună, fac parte solurile brune de pădure din Câmpia Neajlovului, Vlăsia și Câmpia Ploieștilor .

Erau terenuri foarte fertile și cernoziomurile degradate din Câmpia Olteniei, nordul Burnasului, Mostiștea, partea de vest a Bărăganului de mijloc.

Solurile cu fertilitate redusă sunt aluviunile din lunca Dunării și luncile marilor râuri, solurile cu nisipuri eoliene mobile sau fixate în Câmpia Dănceu, Caracal, Băilești și parțial în Bărăgan și sărăturile din lungul luncii Neajlov-Argeș și parțial în Bărăgan. Este firesc ca în trecut, ca și acum, aceste regiuni să nu fi fost cultivate, dar nu excludem o altă întrebuințare.

Pentru agricultura istorică, mult mai importantă decât fertilitatea pare să fi fost textura solului. În funcție de rezistența pe care o opun uneltelor agricole agronomii disting soluri grele, mijlocii și ușoare⁴⁷².

De asemenea, studiile agricole ne arată că, există o tipologie a solurilor în funcție de timpul optim de prelucrare al acestora, fapt ce presupune o bună cunoaștere a regimului climateric. Calendarul agricol pe care țărani români l-au păstrat până la mijlocul sec. XX, nu era o tradiție picantă ci un instrument de lucru absolut necesar oricărei comunități de agricultori, vădind tocmai capacitatea de adaptare a comunităților umane la mediu.

⁴⁶⁹ Petre Coteț, *Geomorfologia României*, București, Ed. Tehnică, 1973, p.394-396.

⁴⁷⁰ Petre Coteț, *Scurte considerații morfohidrografice asupra ostrovului Păcuiul lui Soare din Balta Ialomiței*, SCIVA,4, 1967, p. 617- 622. Autorii săpăturilor de la Păcuiul lui Soare se opun însă acestei opinii și susțin că a fost ridicată pe malul drept al Dunării: Petre Diaconu, Dumitru Vâlceanu, Păcuiul lui Soare, Ed. Academiei RSR, 1972, p. 58.

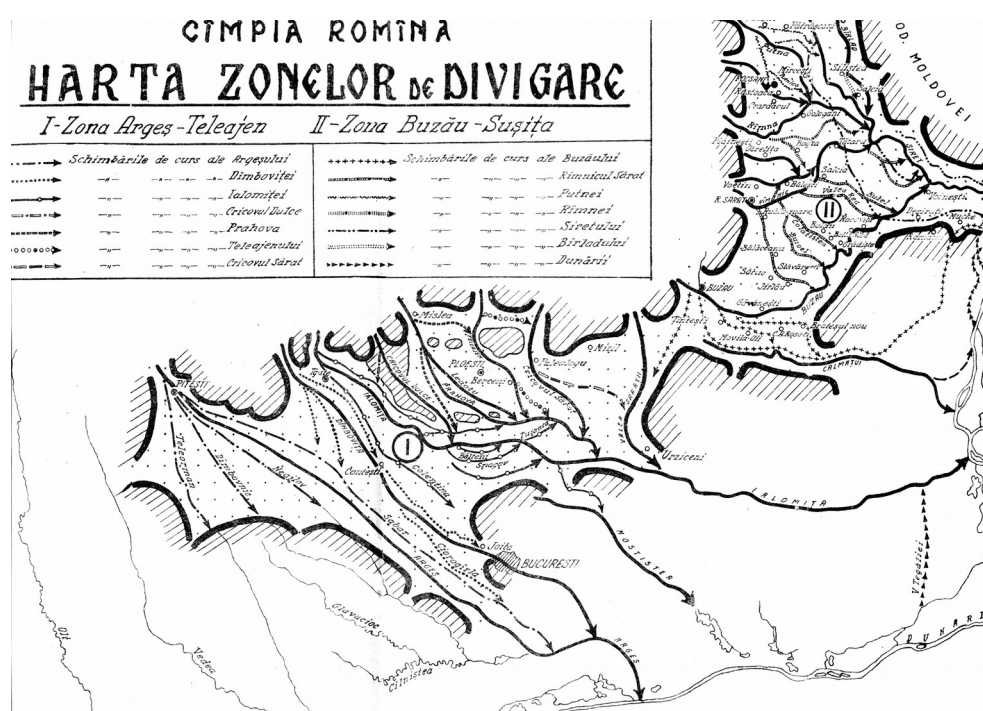
⁴⁷¹ C.V. Oprea, *Solurile din România*, Editura Academiei RSR, 1960, p. 366.

⁴⁷² *Ibidem*, p.367.

Asupra solului și rețelei hidrografice se exercită influența covârșitoare a regimului climateric. Dobrogea, Câmpia Română și sudul Moldovei au un climat pontic care se manifestă prin ierni geroase, veri caniculare și sezoane ploioase scurte precum și prin schimbări neașteptate în timp⁴⁷³. Această instabilitate climaterică evidențiată de cercetătorii contemporani, a fost surprinsă și de scriitorii antici.

Theophanes Confesor ne povestește despre iarna timpurie a anului 763 d. Hr. astfel:

„din luna octombrie se ivi un ger mare și năpraznic, nu numai în pământul nostru ci mai ales în Răsărit, miazănoapte și apus așa încât pe țărmul de nord al pontului, pe o lungime de o sută de mile, Marea a înghețat până la o adâncime de treizeci de coți, de la Zinchia până la Dunăre la fluviul Cufis, la Danastris, Danapris și Necropile, iar restul țărmului până la Messembria și Medeea a suferit la fel. Peste gheață a căzut și zăpadă și a sporit cu încă douăzeci de coți, așa încât marea s-a făcut una cu pământul și putea fi străbătută pe jos, pe deasupra ghețurilor, din Chazaria până în Bulgaria și la celelalte neamuri vecine”⁴⁷⁴.

PL. XVIII HARTA ZONELOR DE DIVIGARE
Schimbările de curs ale principalelor râuri din Câmpie
(după Coteț, P., *Curs de Geografie a României*, 1955)

Înghețarea mării, în asemenea proporție, este evident o exagerare, dar ceva era totuși adevărat.

Gerul năprasnic care îngheța Dunărea până se făcea pod de gheață trecut cu piciorul de barbari este menționat și de Mihail Psellos⁴⁷⁵, Ioan Mauropus⁴⁷⁶, Scriitorii Istoriei Împăraților⁴⁷⁷. Dunărea înghețată la temperaturi de -20°C sau chiar mai scăzute menținute un număr suficient de zile pentru a se forma pod. Ori asemenea temperaturi ridică o serie de probleme comunităților obișnuite cu un climat temperat-continental.

⁴⁷³ V.Tufescu, *România*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1974, p. 191.

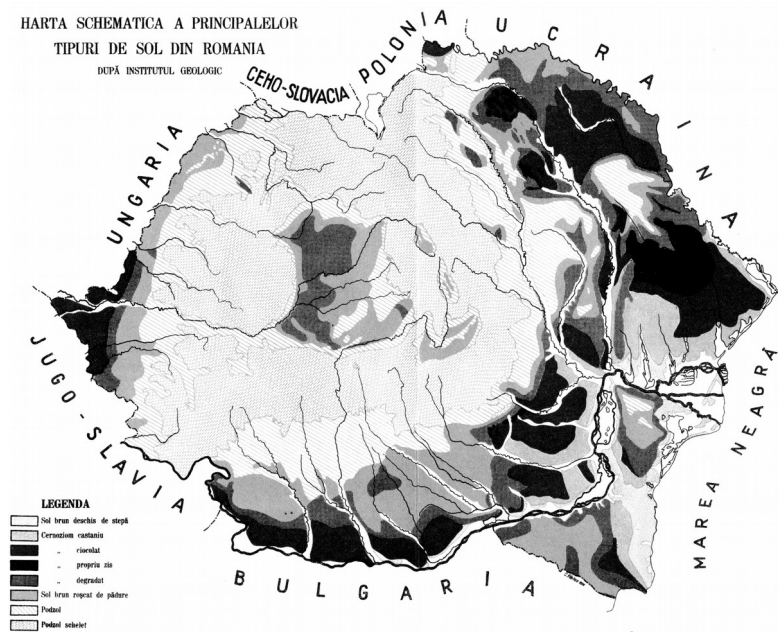
⁴⁷⁴ *Theophanes Confesor*, FHDR, II, p.621.

⁴⁷⁵ Mihail Psellos, FHDR, III, p.49.

⁴⁷⁶ Ioan Mauropus, FHDR, III, p.5.

⁴⁷⁷ *Scriitorii Istoriei Împăraților*, FHDR, II, p. 99.

HARTA SCHEMATICA A PRINCIPALELOR
TIPURI DE SOL DIN ROMANIA
DUPA INSTITUTUL GEOLOGIC

PL.XIX. HARTA SOLURILOR DIN ROMÂNIA
(apud Gh. Ionescu Sisești, *Cultura Grâului*, București, 1940)

Regimul precipitațiilor este diferit pe litoral și în zona de câmpie. Pe litoral, în Bărăgan și sudul Moldovei, ploile au un aspect torențial și nu servesc agriculturii amplificând forța erozivă pe terenurile în pantă⁴⁷⁸.

În câmpie, cantitatea de precipitații variază între 500 - 600 mm. Datorită zonelor semiendoreice, fără scurgere superficială, interfluviile remarcate prin orizontalitate, fac ca după ploi mari și la topitul zăpezii acestea să se transforme în câmpuri netede cu bălțiri de ape⁴⁷⁹. La uscarea rapidă a solului contribuie australul, vântul ce bate dinspre nord-vest.

Nici temperatura medie a aerului nu se bucură de o mare stabilitate. Situația înregistrată pentru București în ultima sută de ani arată diferențe de temperatură de la 5-7 grade în lunile de vară.

Studii asupra fenomenelor orajoase s-au efectuat cu mare atenție pentru zona litoralului datorită importanței comerciale a acestuia. Concluzia a fost că numărul zilelor cu mare agitată este numai de o zi pe lună doar în nordul zonei, iar vara frecvența furtunilor este minimă. Orajele ca fenomene complexe cu intensificări bruște ale vântului, alături de fulgere și tunete aveau o frecvență mai redusă pe litoral decât în restul regiunilor țării⁴⁸⁰.

O asemenea caracteristică pare să fi fost valabilă și pentru trecut. Theophanes Confesor ne relatează despre o asemenea furtună în Marea Neagră, furtună care se pare că nu a afectat țărmul Scythiei :

„In acest an se ridică marea în Tracia până la 4000 pași și acoperi țărmul în părțile orașelor Odessos, Dionysopolis și Aphrodisias. Mulți oameni pieriră în valuri. Și cu voința lui Dumnezeu marea se retrase din nou în locurile ei de baștină⁴⁸¹.

Între mediul fizico-geografic de acum o mie de ani și cel de astăzi

există cu siguranță mari diferențe. Reconstituirea mediului istoric este foarte dificilă. Izvoarele istorice și cercetările arheologice pot stabili doar repere generale. Geografii de la începutul secolului deplângeau faptul că situația

⁴⁷⁸ V. Tufescu, *op.cit.*, p.199.

⁴⁷⁹ V. Tufescu, *op. cit.*, p.213.

⁴⁸⁰ Mira Șelariu, Octavian Șelariu, *Date privind furtunile și fenomenele orajoase pe litoralul românesc la Mării Negre*, Comunicări de Geografie, 2, Constanța, 1972, pasim.

⁴⁸¹ Theophanes Confesor, FHDR, II, p.601.

mediului pe timpul străbunilor lor era diferită. Stepa Bărăganului acoperită de ierburi din care nu se vedeau calul și călărețul, devenise o amintire în lucrările lui Gh. M. Murgoci. Gr. Antipa începea, încă de la începutul secolului XX, o cercetare științifică a zonei inundabile a Dunării (însemna pe atunci 900.000 ha) și propunea mijloacele de ameliorare a regiunii⁴⁸². Toate aceste amănunte ar trebui luate în considerație atunci când vorbim de habitatul istoric⁴⁸³ care a evoluat într-un mediu diferit față de cel de astăzi⁴⁸⁴.

În asemenea condiții specifice de sol, climă și apă, se ridică întrebarea cu privire la speciile de plante cultivate.

Una din cele mai apreciate cereale din perioadă trebuie să fi fost grâul care putea fi consumat atât simplu, cât și în combinație cu alte cereale, așa cum s-a constatat la Dinogetia. Cultivarea se realizează doar în sole separate. Varianta propusă de unii cercetători, conform căreia, cerealele se cultivau amestecate în aceeași solă⁴⁸⁵ nu poate fi valabilă, pentru că nu ține seamă de principiul timpului optim de germinare și cultivare al fiecărei plante. După cum se cunoaște cultivarea grâului se poate realiza cu succes în zonele cu soluri de stepă (brun deschise de stepă) și cernoziomuri⁴⁸⁶. Prin urmare puteau fi cultivate solurile din Câmpia Bărăganului unde acestea alternează, din câmpia Mostiștei, a Burnasul, din Câmpia Călmățuiului și Câmpia Băileștilor.

Din acest areal se exclud însă interfluviile care, prin umiditatea prea mare, nu sunt propice cultivării grâului de toamnă. Băltirea apei în aceste regiuni face ca în ciuda solului fertil, grâul de toamnă, a cărei perioadă de germinare este de 270 zile, să degere, așa cum gerul îndelungat și viscolul puternic determinau același lucru în Bărăgan.

⁴⁸² Grigore Antipa, *Regiunea inundabilă a Dunării*, Institutul de Arte Grafice Gobl, București, 1910, p. 169-309.

⁴⁸³ La Vlădeni-Popina Blagodeasca, în rezervația arheologică, în anul 2004 nu s-au mai făcut lucrări agricole. Rezultatul a fost incredibil. În numai un an de zile polios vegetația de stepă s-a refăcut uimitor. Era foarte deasă având o înălțime medie de 1 m, iar ciulinii care formau perdele întinse depășeau uneori doi metri înălțime. Pentru a continua cercetările arheologice în așezarea medieval-timpurie localizată acolo a trebuit să defrișăm și să ne facem drum. Surpriza a fost mare chiar și pentru săteni obișnuiți cu o câmpie întinsă, prăfoasă și secetoasă. Această situație mi-a sugerat ipoteza că acum o mie de ani în jur trebuie să fi fost o pădure, deoarece îmi era greu să imaginez o așezare într-o stepă cu o astfel de vegetație. Opinia mi-a fost întărită de săteni care mi-au spus că până în 1970 pădurea se afla până la 500 de metri de locul așezării noastre.

⁴⁸⁴ Acesta a fost motivul pentru care am utilizat în studiul nostru hărți elaborate până în anii 50 ai secolului XX, când a început sistematizarea agriculturii, îndiguiri, desecări, nivelări.

⁴⁸⁵ Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, *op. cit.* p.58.

⁴⁸⁶ Gh. Ionescu-Șișești, *Cultura grâului. Cu privire specială la condițiunile din România*, București, Ed. Cartea Românească, 1938, p.192.

Analizele palinologice din amprentele de cereale păstrate, efectuate pentru Bucov, Dinogeția și Dridu au dus la determinarea mai multor specii de grâu: *Triticum Dicocum*, *Triticum Species*, *Triticum Aestivum*, *Triticum vulgare* (ANEXA II). Presupunem că au fost cultivate soiuri de toamnă. Considerația noastră se bazează pe aprecieri agrotehnice. Deși pentru aceeași specie de grâu pot exista variante de toamnă și de primăvară, agronomii arată că grâul de primăvară a fost obținut prin selecție naturală sau artificială din cel de toamnă și era o necesitate stringentă pentru țări cu geruri deosebit de aspre (ex. Canada). Este adevărat că iernile de acum o mie de ani erau deosebit de aspre, dar climatul temperat–continental presupune un alt regim al solului. Mai mult chiar, primăvara este de multe ori în acest climat, un anotimp scurt, ploios și în general capricios situație care condiționează și azi arăturile de primăvară.

Tăvile pentru uscat cereale, descoperite în așezări, dovedesc cultivarea unui soi de grâu care se curăța greu de pleavă sau care din cauza climei nu ajungea la maturitate. Singurele specii de grâu ale cărui boabe rămân în pleavă, la care se adaugă uneori și fragmente de rahis, sunt *Triticum monococum* și *Triticum dicocum*, specii deja prezente în descoperiri așa cum am arătat mai sus. Pâinea se poate prepara doar din *Triticum monococum*. *Triticum dicocum* sau arpacașul se consumă fiert. Există dovezi care arată că grâul fiert se consuma chiar și în Bizanț, sub forma unui preparat făcut din amestec de boabe de grâu și fructe uscate numit *Κολυβα*, preparat de femei pentru comemorarea morților⁴⁸⁷. Aceeași denumire și funcție are și în ziua de astăzi la români.

Grâul de diferite specii a fost consumat atât sub formă de pâine, fiertură dar și pesmeți, precursorii pastelor făinoase de azi. Pâine se prepara însă și din orz, așa cum aflăm dintr-o relatare a Annei Comnena care povestind o luptă din timpul primei cruciade arată că pe vasul cruciaților se aflau saci plini cu pâini de orz, care erau atât de tari încât la un moment dat au fost folosite ca proiectile⁴⁸⁸.

Așa cum arătam mai sus creșterea animalelor a fost dovedită arheologic de prezența în așezări a numeroase resturi osteologice. Însă analizarea condițiilor pedo-climaterice sugerează o serie de opinii.

Chiar dacă nu erau recomandate pentru cultivarea plantelor, deși acest lucru nu era exclus, luncile Dunării și ale marilor râuri asigurau, prin vegetația abundentă, hrana animalelor atât pe timpul verii, când pășunile de pe terase și câmp se uscau, cât și în toamnă, până la începutul iernii.

O bună cunoaștere a posibilităților climei și solului a făcut, ca din timpurile vechi, datorită climatului mai blând bălțile și luncile să intre în circuitul transumanței mocanilor transilvăneni, atestați documentar în Balta Ialomiței încă din 1408.

Dacă vom compara rezultatele analizelor osteologice efectuate pe eșantioane recoltate din mai multe așezări din Muntenia și Dobrogea atât din mediul rural dar și cetăți, ajungem la câteva concluzii interesante (Anexa II).

În primul rând observăm lipsa diferențelor dintre mediul rural și urban, precum și de la o etapă cronologică la alta.

În al doilea rând se constată prevalența mamiferelor mari: bovine, ovicaprine, porcine.

În al treilea rând se observă procentul mic de păsări, moluște sau pești. Uneori acest aspect este inexplicabil dată fiind vecinătatea, cel puțin în ziua de azi, cu un râu.

La fel de mic este procentul animalelor de tracțiune, calul și măgarul, ceea ce ne face să credem că transportul se realiza cu carul cu boi. Spre această opinie ne conduce și prezența la Dridu a unor bovine bătrâne, precum și faptul că, se pare, măgarul se consuma⁴⁸⁹.

⁴⁸⁷ Guglielmo Cavallo, *Omul Bizantin*, București, Polirom, 2000, p.157.

⁴⁸⁸ Anna Comnena, *Alexiada*, București, Ed. Minerva, 1977, Cartea X, VIII, 9, p.97.

⁴⁸⁹ La Dridu într-un cuptor menajer s-a descoperit un măgar întreg. Din poziția în care erau dispuse oasele animalului se pare că fusese pregătit pentru preparare. A se vedea E. Zaharia, *Săpăturile...*, p. 233-236.

În toate siturile, procentul de material osteologic provenit de la animale sălbatice este nesemnificativ, de unde concluzia că vânătoarea era sporadică. Animalele care cădeau pradă vânătorilor ocazionali erau cerbul, mistrețul și iepurele.

Dintre animalele domestice evidențiate de analize, bovinele înregistrează cel mai mare procent de-a lungul întregii perioade studiate, iar preferința pentru aceste animale se explică prin multiplele avantaje oferite, atât ca sursă de hrană, cât și ca animale de tracțiune la muncile agricole și transport. Tot carele cu boi asigurau transportul și în satele bizantine⁴⁹⁰. Creșterea bovinelor este însă mai dificilă decât a ovicaprinelor. Vitele au nevoie de pășuni de calitate și surse de apă în apropiere, de grajduri mari și uscate, de o îngrijire zilnică. Necesită un program de pășunat și pe timpul nopții și au nevoie de anumite nutrețuri uscate și murate pe timpul iernii. Aceste detalii zootehnice indică faptul că creșterea lor se putea realiza, în condiții optime, doar în gospodării stabile.

Această situație are analogii în Imperiul Bizantin. Studiile asupra satului bizantin (facilitate de existența registrelor cadastrale), arată că bizantinii creșteau multe animale, printre care multe bovine și ovicaprine. O gospodărie țărănească putea întreține până la trei sute de ovine. Fiecare familie de țărani poseda în medie nouă oi și capre⁴⁹¹.

Dacă pecenegii sunt asimilați marilor crescători de vite, datele de mai sus impun anumite nuanțe. În trecut termenul de „vite” desemna bovine mari dar și caprine, așa cum reiese din opera lui Constantin Porfirogenetul⁴⁹²:

„Să știi că rușii își dau toată silința să trăiască în pace cu pecenegii. Căci cumpără de la ei vite cornute și cai și oi și de pe urma acestui fapt duc un trai mai ușor și mai îmbelșugat, deoarece nici o vită din cele amintite mai înainte nu sunt prin Rusia”.

Traicul nomad al pecenegilor era compatibil cu creșterea ovicaprinelor și cailor. Bovinele vândute rușilor presupunem că proveneau în cea mai mare parte din alte surse, ei fiind doar intermediari. Singurele surse de la care nomazii puteau achiziționa bovine erau populațiile sedentare de agricultori, inclusiv populația veche românească de pe teritoriul Munteniei.

Această combinație fericită de terasă, luncă și câmp favorizează societățile sedentare, oferind într-un spațiu restrâns atât posibilități de cultivare a plantelor, de creștere a animalelor, cât și de întemeiere a vetrei satului. Într-o proiecție ideală, vatra satului era localizată pe terasă, plantele erau cultivate în câmp și animalele crescute în luncă.

Situația satelor medievale ialomițene, așa cum reiese din documentele secolele XIV –XVI, dovedește din plin această împărțire. În hrisoave se arată că ocinile (delnițele) membrilor obștilor sătești, cuprindeau atât câmp, cât și pădure și apă, implicit luncă. Există chiar nominalizate pătulele din luncă. Formularea „...ca să fie lui ocina ...toată oricât s-ar alege de pretutindena din pădure, din câmpu, din mori, din livezi....” este des întâlnită în documente⁴⁹³. Ocinele țăranilor cădeau perpendicular pe linia apei, fiind delimitate în câmp de un hotar dacă nu natural, sau artificial (Kurgan) cel puțin marcat cu pietre sau cu alte semne. Nu este exclus ca satele culturii Dridu, să fi utilizat în același fel resursele mediului natural. Cert este că arheologic a fost cercetată doar vatra satului, ceea ce presupune și existența unei moșii, a unui teritoriu economic aferent acestei așezări.

O concluzie generală ar fi aceea că, în condițiile pedo-climatiche ale Câmpiei Române practicarea agriculturii presupunea cunoștințe temeinice, transmise din generație în generație. Deși progresul uneltelor agricole, apariția brăzdarului asimetric, cormanei și avantrenului⁴⁹⁴ trebuie să fi îmbunătățit mult

⁴⁹⁰ Giuglielmo Cavallo (coord.), *Omul bizantin*, Polirom, 2000, p. 62.

⁴⁹¹ *Ibidem*, p. 64.

⁴⁹² Constantin Porfirogenetul, *Carte de învățătură pentru fiul său Romanos*, București, 1971, p. 15.

⁴⁹³ Emilia Corbu, *Habitatul medieval ialomițean în lumina primelor atestări documentare din sec. XIV-XVI*, în Ialomița , III, Slobozia, 2000, p. 140-174.

⁴⁹⁴ Ștefan Olteanu, *Societatea românească...*, p.69.

condițiile de cultivare, totuși, zonarea solurilor a produs și o zonare a locuirii, pe care delimităm o observăm și pe harta siturilor arheologice, unde zone intens locuite alternează cu pete albe.

În concluzie, am putea spune că, mediul fizico-geografic a condiționat și influențat evoluția agriculturii istorice. Din acest punct de vedere Câmpia Română și cursul Dunării inferioare nu pot fi studiate separat. Formele de relief din cadrul ei sunt complementare și doar împreună au putut oferi condiții de locuit unei populații sedentare. În consecință studiarea întregii regiuni, de la Dunăre și până în Carpați oferă o imagine completă a locuirii.

Extinderea acestei cercetări și la sudul Dunării, nu poate fi justificată din punct de vedere economic din cel puțin două motive. Sudul Dunării este un podiș cu o rețea hidrografică mult mai săracă, pe de o parte și pe de altă parte a fost inclus, în anumite intervale cronologice, în Imperiul Bizantin. Prin urmare practicarea agriculturii a fost condiționată de cerințelor Imperiului adică de sistemul de colonizare și de impozitare. De aceea considerăm că cele două regiuni, nordul și sudul Dunării Inferioare au constituit două regiuni diferite nu numai politic și social dar și economic.

O observație interesantă este legătura dintre concentrările demografice și anumite soluri fertile și zone de luncă. Astfel de coincidențe nu pot fi întâmplătoare ci vădesc o populație cu preocupări agricole preponderente și totodată bună cunoscătoare a geografiei terenului, florei și faunei locale. Concentrările de locuire din jurul Bucureștiului și Mostiștei corespund cu o zonă de silvostepă, bogată în ape și cu soluri din cele mai bune.

Un mare semn de întrebare ridică însă siturile din stepa Bărăganului, (Bucu, Ștefan cel Mare, Vâlcele, Platonești) care deși aflate în apropierea unor cursuri de ape și cu soluri cu fertilitate naturală bună, condițiile de secetă, ploile torențiale și schimbările climaterice bruște, viscocele puternice ce dezgoleau câmpul, nu ar fi permis decât cultivarea anumitor specii de plante. Secarea albiei râurilor și uscarea pășunilor în timpul verii pun sub semnul întrebării chiar și creșterea vitelor. Singura explicație ar fi aceea că Bărăganul acum o mie de ani era mai degrabă o silvostepă și nu stepa de astăzi.

O dovadă clară a cultivării plantelor este concentrarea demografică din zonele cu pământ brun-roșcat de pădure: câmpia piemontană, câmpia Ploieștiului, Vlăsiei, Neajlovului, Mostiștei. Acest sol aflat în „*regiunea dealurilor înspre câmpie și prin văile largi, se lasă în câmpie din regiunea Ploieștiului până aproape de Dunăre*”⁴⁹⁵ are proprietățile cele mai potrivite agriculturii istorice printr-o serie de caracteristici ca: textura grăunțoasă, mai adecvată tehnologiei timpului; temperatura mai potrivită (9-10 grade) fără oscilații extreme. Fertilității solului se adaugă existența pădurilor de stejar și de fag în Oltenia și care au favorizat un regim mai bogat al precipitațiilor. Pășunile bogate din această regiune favorizează și creșterea bovinelor.

Influența situației politico-administrative asupra situației economice

Dinamica demografică și în consecință dezvoltarea economică a acestei regiuni au fost influențați pe de o parte, de situația social-politică internă, adică modul de organizare a societății în obști sătești și în formațiuni politice și pe de altă parte de factorii social-politici externi adică vecinătatea cu Imperiul Bizantin⁴⁹⁶ (a cărei revenire la Dunărea de Jos dovedește un oarecare interes în regiune) și de apariția în regiune a bulgarilor și a pecenegilor. Deși cronologic fiecare din evenimentele arătate mai sus s-au derulat separat în segment istorice diferite, totuși acestea s-au întrepătruns, s-au determinat reciproc, s-au influențat.

Vecinătatea directă cu Imperiul Bizantin a avut în general o influență pozitivă asupra acestor regiuni, manifestată în special prin stimularea

⁴⁹⁵ Gh. Munteanu - Murgoci, *Opere alese*, București, Ed. Universității, 1957, p.248.

⁴⁹⁶ Petre Diaconu, *Les pecenque au bas Danube*, Ed. Academiei RSR, 1970, p.25.

activităților economice, prin modelul de organizare administrativ-teritorială, dar mai ales prin receptarea unor elemente de cultură și civilizație bizantină. Aceeași vecinătate a adus în regiune și populații interesate de a se statornici în Imperiul Bizantin cum au fost bulgarii și cele două triburi pecenege aflate sub comanda lui Kegen sau interesate doar de a-și face o mică stăpânire în vecinătatea Bizantinilor cum au fost rușii lui Sviatoslav, sau pur și simplu interesați de jaf, cum erau pecenegii.

În același timp apariția bulgarilor și pecenegilor au constituit factori care au temporizat dinamica activităților economice fundamentale ale comunităților locale. Cercetările arheologice au dovedit că în sec. VIII-IX în Câmpia Română, locuirea concentrată pe linia Dunării este dezzechilibrată sub raport numeric, iar acest fapt corespunde cronologic cu trecerea bulgarilor la sud de Dunăre la începutul secolului VIII. Puține așezări și mai multe necropole. Printre așezări se află cele de la Dulceanca⁴⁹⁷ și Balta Verde⁴⁹⁸, precum și necropole birituale și de incinerare la: Chirnoși⁴⁹⁹, Frătești⁵⁰⁰, Gârlița⁵⁰¹, Istria⁵⁰², Izvorul⁵⁰³, Nalbant⁵⁰⁴, Obârșia-Olt⁵⁰⁵, Sihleanu⁵⁰⁶.

Așezări mari cu continuitate aproape neîntreruptă de locuire au fost descoperite la limita dintre câmpie și dealurile subcarpatice, adică la Bucov, Șirna și Târgșoru-Vechi în care au apărut unelte agricole și meșteșugărești din fier, piatră, os.

Tot din așezări provin, cu siguranță, și unelte și armele din depozitele de la Bârlogu (Argeș) și Curcani (Călărași). Deși au fost datate în sec. VIII-IX și respectiv IX⁵⁰⁷ nu este exclusă și o datare mai târzie, dată fiind cunoașterea relativă a evoluției culturii Dridu reflectată în nivele și faze.

În literatura de specialitate occidentală se conturează opinia că primul țarat bulgar ar fi ocupat teritorii și la nordul Dunării. Istoricul D. Obolenski arată că în urma tratatului încheiat de Asparuh cu împăratul Constantin IV Pogonatul (668-685) bulgarii ar fi primit teritorii de o parte și alta a Dunării⁵⁰⁸. Doar că se ignoră un detaliu administrativ. Împăratul ar fi putut oferi bulgarilor dreptul de a se așeza la sudul Dunării dar nu avea nici o jurisdicție asupra teritoriilor nord-danubiene. Pe de altă parte interesul bulgarilor era de a intra în Imperiu nu de a rămâne la poartă. Cu alte cuvinte afirmația nu poate fi probată. O afirmație asemănătoare preluată probabil din literatura bulgară apare și în ediția a VI a unei enciclopedii americane difuzate pe Internet. Se afirmă acolo:

„In 680 they defeated a Byzantine army and occupied the territory between the Danube and the Balkan Mountains. At the same time they still held Wallachia, Moldova, and Bessarabia.”⁵⁰⁹ (În 680 ei au învins armata bizantină și

⁴⁹⁷ S. Dolinescu-Ferche, *O locuință feudală- timpurie descoperită la Dulceanca I*, SCIVA, 27, 2, 1976, p. 247-259.

⁴⁹⁸ Octavian Toropu, *Romanitatea târzie și străromânii în Dacia traiană sud-carpatică*, Craiova, Ed. Scrisul Românesc, 1976, p. 155.

⁴⁹⁹ Done Șerbănescu, *Morminte din perioada prefeudală descoperite la Chirnoși*, (jud. Ilfov), SCIV, 24, 4, 1973, p. 667- 670.

⁵⁰⁰ . Suzana Dolinescu-Ferche, Mihai Ionescu, *La necropole birituale du VIII siècle a Frătești- Giurgiu*, Dacia XIV, 1970, p. 419-430; Constantin Isăcescu, *Noi date privind necropola feudală-timpurie de la Frătești- Giurgiu*, Cercetări Arheologice, V, 1982, p. 201-212 .

⁵⁰¹ Corneliu Cârjan, *Cimitirul feudal- timpuriu de la Gârlița Ostrov*, Pontice, I, Constanța, 1968, p.409; *Necropola de epocă feudal-timpurie de la Gârlița-Ostrov*, Pontica, 2, 1969, p.111-132.

⁵⁰² Vlad Zirra, *Necropola de la Istria Capul Viilor*, Dacia, NS, VII, 1963.

⁵⁰³ Bucur Mitrea, Constantin Preda, Mihai Chițescu, Adrian Rădulescu, Mihai Ionescu, *Necropola feudal-timpurie de la Izvorul*, MCA, IX, 1970, p.329-335.

⁵⁰⁴ G. Simion , *Necropola feudală timpurie de la Nalbant*, Peuce, II, Tulcea, 1972, p. 221.

⁵⁰⁵ Oct.Toropu, Onoriu Stoica, *La necropole prefeodale d-Obârșia Olt*, Dacia, XVI, 1972, p. 164-188.

⁵⁰⁶ Nicolae Harțușe, Florin Anastasiu, *Săpăturile arheologice de la Sihleanu*, Istros, I, 1980, p. 93-100.

⁵⁰⁷ A. Canache, V. Curta, *op.cit.*, p. 199-200.

⁵⁰⁸ D. Obolenski, *Un Commonwealth medieval- Bizanțul*, București, Ed. Corint, 2002, p. 79.

⁵⁰⁹ *The Encyclopedia of World History*, Sixth edition. Peter N. Stearns, general editor. Copyright 2001 by Houghton Mifflin Company. Published by Houghton Mifflin Company. Datele se găsesc în III. *The Postclassical period, 500-1500*, F. Europe, 461-1500, 2. Eastern Europe, 500-1025, b. The first Bulgarian

au ocupat teritoriul dintre Dunăre și Munții Balcani. În același timp mai dețineau Valahia, Moldova și Basarabia).

Cam greu pentru cei 20 000 de bulgari conduși de Asparuch să controleze un teritoriu atât de mare. Cert este că apariția lor în regiune coincide cu o situație demografică scăzută, întâlnită chiar și dincolo de Dunăre, în Imperiul Bizantin. Mai mult chiar, așezările cele mai mari sunt departe de Dunăre, aproape de zona colinară. Nu știm care au fost relațiile lor cu autohtonii dar se pare că, în același timp, mai precis în 760, aflăm din aceeași sursă că, 208 000 slavi scăpați cu fuga din Bulgaria au cerut azil Bizantinilor care le-au dat permisiunea de a se așeza în Asia Mică⁵¹⁰. Pentru acel timp 200 000 de persoane însemna un popor întreg și care, evident, nu putea fi pus pe fugă de doar 20 000 de bulgari, atât cât menționează scriitorii bizantini. Nu este subiectul lucrării de față de a cerceta această situație, dar notăm faptul că în secolul VIII migrația slavilor și bulgarilor încă nu se încheiase și prin urmare teritoriul lor de la sudul Dunării nu se conturase pe deplin.

În a doua jumătate a sec. IX, după o etapă războinică, țaratul bulgar intră într-un declin evident, situație la care pare să fi contribuit, printre altele, creștinarea din 864 și slăbiciunea țarului Petru (927-969), la care se adaugă politica bizantină consecventă de a nu permite state în granițele sale istorice. Creștinarea însă nu a fost o figură de stil. A dus la slăbirea spiritului războinic prin crearea unor lupte interne în sânul aristocrației, în primul rând. Să nu uităm că în 902 are loc o mare răscoală anticreștină, în urma căreia 22 de familii aristocratice bulgare vechi sunt decapitate. A existat însă și un spirit sincer din partea bulgarilor de a cunoaște noua învățătură chiar dacă patosul dus la extrem a avut și efecte nedorite ca erezia bogomilică. Alt prilej de certuri și dispute. Bunăvoința cu care discipolii fraților Chiril și Metodiu au fost primiți de bulgari, după ce acest amplu proiect bizantin eșuase în mediul slav din Moravia, vădește iarăși un interes crescând pentru credința creștină. Problemele pe care Hristos le-a pricinuit politicii bulgare sunt vădite și de preocuparea de a stabili legături cu Roma, urmate firește de o întoarcere la Bizantini.

Pe acest fond de căutări spirituale și într-o țară sleită de expedițiile țarului Simeon se produce revenirea bizantină și recucerirea jumătății de răsărit a Bulgariei care au pus capăt definitiv gloriei primului țarat bulgar. Răscoalele din 976, 1000 și 1025 demonstrează autoritatea Imperiului care nu era doar militară ca în secolul VIII ci, între timp, îmbrăcase aspecte politice, economice, religioase și sociale și, nu în ultimul rând, culturale. Această autoritate nevăzută a modelat și transformat societatea bulgară. Ambiția țarului Simeon (893-927), crescut și educat la Constantinopol, de a cuceri Bizanțul este, mai degrabă, un deziderat de ordin cultural, o aventură care nu se compară cu politica barbară

Empire, 2.

⁵¹⁰ *Ibidem, 8.*

dar clară a străbunicului său Krum (802- 814). Ambiția lui Simeon a fost ultima încercare, nereușită, a bulgarilor de a evada din mreaja culturală bizantină.

Incetarea conflictelor militare la Dunărea de Jos pentru aproape o sută de ani, în a doua jumătate a secolului IX și prima jumătate a sec. X, a avut ca efect o creștere demografică în Câmpia Română și Dobrogea. Din acest interval chronologic avem cele mai multe așezări și necropole din toată perioada luată în discuție. Au apărut 18 așezări noi: Alexandria-Olt⁵¹¹, București-Alba⁵¹², Băneasa-București⁵¹³, Bragadiru-Ilfov⁵¹⁴, Gura-Canliei-C-ța⁵¹⁵, Castelu-C-ța⁵¹⁶, Căscioarele-Călărași⁵¹⁷, Camena-C-ța⁵¹⁸, Făcăi-Braniște⁵¹⁹, Ileana-Podari⁵²⁰, Mărculești⁵²¹, Mihai Bravu⁵²², Radovanu⁵²³, Ștefan cel Mare⁵²⁴, Vâlcele-CI.⁵²⁵, Verbița-Dolj⁵²⁶, Vlădeni-Popina Blagodeasca⁵²⁷-Ialomița.

Continuă locuirea în așezări mai vechi la Șirna, Bucov, Târgșoru-Vechi. Urme de locuire, mai puțin cercetate, apar și în viitoarele cetăți de pe Dunăre, Dinogetia⁵²⁸ și Capidava⁵²⁹. Acestea se adaugă și șapte necropole și morminte izolate (a se vedea capitolul *Necropole...*). Numărul mare de așezări nu a fost urmat însă și de un inventar bogat al acestora. În așezările din câmpie s-au descoperit puține unelte dar diferite din punct de vedere tipologic. Spre finalul acestei perioade se datează și depozitul de unelte și arme de la Radovanu din sec. X⁵³⁰.

⁵¹¹ Bucur Mitrea, Constantin Preda, *Săpăturile de salvare de la Alexandria*, MCA, V, 1959, p.175.

⁵¹² Panait, I.Panait, *Săpăturile de la Bucureștii – Noi*. Sectorul Alba, Muzeul de istorie al municipiului București, CAB, 1963, p.104-125.

⁵¹³ 72. Margareta Constantiniu, Panait I. Panait, *O așezare feudală-timpurie la Băneasa-sat*, Muzeul de Istorie al Municipiului București, CAB, II, 1968, p. 98-140.

⁵¹⁴ Mioara Turcu, *Cercetări arheologice la Bragadiru*, Muzeul de Istorie a Municipiului București, CAB, III, 1981, p. 35-41.

⁵¹⁵ Mihai Irimia, *Observații preliminare privind așezarea antică de la Gura Canliei*, Pontica, XIV, Constanța, 1981, p.68-119.

⁵¹⁶ Adrian Panaitescu, *Date noi privind feudalismul timpuriu în zona comunei Castelu*, Pontica, XIII, 1980, p. 284 sq.

⁵¹⁷ Valeriu Sârbu, Stănica Pandrea, Oana Damian, Paul Damian, Elvira Safta, Alexandru Niculescu, *Așezările de la Căscioarele- Greaca - Prundu*, volum coordonat de Valeriu Sârbu, Brăila, Ed. Istros, 1996, p.107-128.

⁵¹⁸ Gh.Ștefan, Șantierul arheologic Histria. *Cercetările din sectorul Camena- Slava Rusă- Babadag*, SCIV, 5, 1-2, 1954, p.110.

⁵¹⁹ Octavian Toropu, Onoriu Stoica, *Așezarea prefeudală și feudală- timpurie de la Făcăi- Braniște*, mun. Craiova, *Historica*, II, Craiova, 1971, p.53-77.

⁵²⁰ Vlad Zirra, *Necropola de la Istria- Capul Vilor*, Dacia, NS, VII, 1963, Fiedler, op.cit., p.429.

⁵²¹ Petre Diaconu, *Săpăturile arheologice de la Mărculești- Viișoara*, MCA, V, 1957, 543-546.

⁵²² Gheorghe Mănucu Adameșteanu, *Raport preliminar asupra săpăturilor de salvare de la Mihai Bravu*, jud. Tulcea, Pontica, XXIII, Constanța, 1990, p.183-219.

⁵²³ Maria Comșa, *Tipuri de locuințe din sec. IX-X de la Radovanu- Valea lui Petcu*, CCDJ, V-VII, Călărași, 1989, p.143-153.

⁵²⁴ Emilia Corbu, *Așezarea medieval- timpurie de la Ștefan cel Mare*, jud. Călărași, Pontica, XXX, Constanța, 1997, p.251-275.

⁵²⁵ Emilia Corbu, Vasile Oprea, *Considerații privind așezarea medieval- timpurie de la Vâlcele*, jud. Călărași, Ialomița, III, Slobozia, 2000, p.62-69.

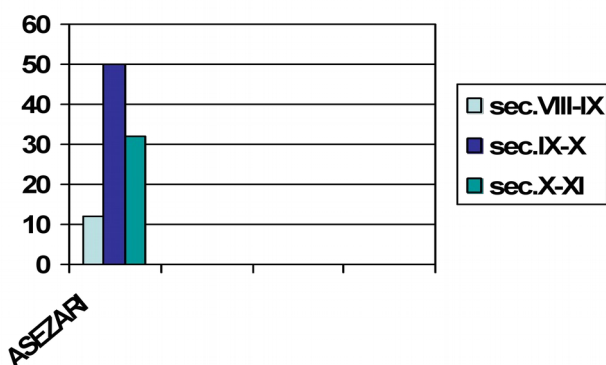
⁵²⁶ Octavian Toropu, Ștefan Voicu, *Noi descoperiri în perioada feudal- timpurie în Oltenia*, SCIV, 4, 1971, p. 671-675; Oct. Toropu, *Romanitatea...*, p. 150.

⁵²⁷ Ștefan Olteanu, Emilia Corbu, *Sondajul arheologic de la Vlădeni- Popina Blagodeasca*, în CCA, 2001, p. 272-273; *Săpăturile arheologice de la Vlădeni – Popina Blagodeasca*, în CCA, 2002, p.334-336; Idem, *Așezarea medieval-timpurie de la Vlădeni-Popina Blagodeasca*, CCA, 2003, p. 339, Emilia Corbu, CCA,2004, p. 369-372.

⁵²⁸ Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, *op. cit.*, p. 204.

⁵²⁹ Gr. Florescu, Radu Florescu, Petre Diaconu, *op. cit.*, p. 136; Radu Florescu, *Date noi de la Capidava, In legătură cu cultura materială a zonei Dunării de Jos în perioada anterioară campaniilor lui Ioan Tzimisches*, Apulum, VI, 1967, p. 260.

⁵³⁰ A. Canache, Florin Curta, *Depozite de unelte și arme medieval- timpurii de pe teritoriul României*, Mousaios, IV, Buzău, p. 200.

**PL. XXI. DENSITATEA DEMOGRAFICĂ
ÎN SECOLELE VIII-XI**
(exprimată în procente)

Inventarul relativ redus poate fi pus pe seama cercetărilor parțiale din unele așezări dar și abandonării acestora, în urma căreia au fost evacuate materialele utile. Acest ultim aspect se corelează cu starea inventarului rămas pe loc, ceramica neîntregibilă și absența materialelor de construcție.

Deși urme ale reducerii minereului de fier, fragmente de zgură și lupe de fier, au fost descoperite în majoritatea siturilor, nu au fost găsite multe piese finite.

În a doua jumătate a secolului X, situația de la Dunărea de Jos devine din nou încordată datorită noului conflict bizantino-bulgar soldat cu apariția rușilor în zonă iar pe de altă parte amenințării pecenege. Bizantinii cer lui Petru „conducătorului” bulgarilor să apere frontiera⁵³¹, reamintindu-le datoria pe care o au față de Imperiu. În acest demers de revenire bizantină se înscrie și strategia împăratului Nichifor Phocas (963-969) care solicită implicarea cneazului de Kiev, Sviatoslav, împotriva bulgarilor. Episodul staționării acestora aici mai mult decât le permitea misiunea și a considerentelor economice avute în vedere de prințul rus, au fost pe larg tratate în literatura de specialitate ca dovada cea mai clară a stării economice înfloritoare pe care această regiune o avea.

Împăratul Ioan Tzimisches (969-976) readuce temporar administrația bizantină la Dunărea de Jos. Dobrogea, bizantină acum, oferă un material divers de cercetare de la Păcuiul lui Soare, Capidava și Dinogetia precum și din două așezări localizate în nordul Dobrogei, Independența-Ghiolul-Petreei și Aegyssus-Tulcea⁵³². Tot în Dobrogea se află și necropolele și mormintele izolate din acest segment cronologic, toate de înhumatie, Isaccea⁵³³, Niculițel⁵³⁴, Capidava⁵³⁵ și

⁵³¹ Kedrenus, FHDR, III, p.137, cap. 22; DID, III, p.71.

⁵³² A se vedea repertoriul așezărilor publicat în capitolul VII.4.

⁵³³ Ioan Vasiliu, *Cimitirul feudal- timpuriu de la Isaccea*, Peuce, X, 1991, Tulcea, p.107-141.

⁵³⁴ Gh. Mănușu Adameșteanu, *Un mormânt din sec. X descoperit la Niculițel*, Peuce, X, 1991, p.361.

Dinogeția⁵³⁶. Deși sunt relativ puține situri cercetate sistematic în raport cu suprafața teritoriului analizat, acestea au furnizat majoritatea datelor cunoscute pentru evul mediu-timpuriu din secolele VIII-XI.

O activitate economică intensă, producătoare de bunuri și comercială, fapt de necontestat pentru Dobrogea este evidențiată de numeroase dovezi arheologice privind existența unor ateliere de olărit, de podoabe, de reducere a minereului și implicit de fierărie.

Această imagine poate fi extinsă oarecum și pentru câmpia Munteniei. La Curtea-Veche⁵³⁷ și Străulești⁵³⁸ pe teritoriul Bucureștilor (Ciurel sau str. Apolodor), la Dridu⁵³⁹ și Țândărei⁵⁴⁰, Vlădeni-Popina Blagodeasca au fost descoperite așezări din care unele continuă locuirea din secolele precedente, așa cum arătam mai sus.

Însă în aceste așezări apar urme de violență cum ar fi bordeie incendiate și schelete umane în locuințe ca la Dridu și Târgșor⁵⁴¹, dar și la Dinogeția. Ele par să sugereze unele evenimente nefericite. Deși a fost contestată prezența pecenegilor din a doua jumătate a secolului X, în Câmpia Română⁵⁴² asemenea dovezi arheologice par să îl confirme pe Constantin Porfirogenetul care menționează:

„De mai din jos de părțile Dunării, începând din fața Distrei, se întinde Pecenegia și sălașele pecenegilor țin până la Sarchel, capitala hazarilor...”⁵⁴³.

Doar că aceste sălașuri nu erau permanente de vreme ce același autor spune în altă parte:

„Apoi să mai știi că pecenegii, după sfârșitul primăverii, trec dincolo de râul Nipru și peste vară totdeauna stau pe acolo”⁵⁴⁴. Această relatare coroborată cu cele câteva materiale arheologice descoperite ne indică, mai degrabă, o prezență temporară.

Scriitorii bizantini menționează aproape constant începând cu a doua jumătate a secolului al-IX-lea⁵⁴⁵ acest popor aflat în relații când de alianță, când de război cu Imperiul, dar întotdeauna descris ca un inamic de temut. Constantin Porfirogenetul dedică primul capitol din opera sa pecenegilor spunând:

„Socotesc adică de mare folos totdeauna pentru împăratul romeilor voința de a ține pace cu poporul pecenegilor...”⁵⁴⁶.

Pentru secolele IX-X, sunt menționați de Theophanes Continuatus⁵⁴⁷, Nicolaus Mysticus⁵⁴⁸, Simeon Magister⁵⁴⁹.

În a doua jumătate a secolului al-X-lea și secolul XI (mai ales a doua jumătate, când trec în Imperiu) scrierile sunt mult mai numeroase, pecenegii

⁵³⁵ Necropola de la Capidava este din păcate inedită. Se află publicate 4 morminte în Gr. Florescu, Radu Florescu, Gloria Ceacalopol, *op. cit.*, p. 577.

⁵³⁶ Gh. Stefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, *op. cit.*, p. 367; Ion Barnea, *Noi descoperiri...* p. 298.

⁵³⁷ S. Morintz, Petre Roman, Panait I. Panait, Gh. Cantacuzino, *Săpături arheologice în București*, MCA, VIII, 1962, passim; Ionașcu, S. Morintz, Gh. Cantacuzino, D. V. Rosseti, *Șantierul arheologic București*, MCA, VII, 1961, p. 658, p. 662.

⁵³⁸ M. Constantiniu, Panait I. Panait, Șantierul Băneasa – Străulești. *Cercetările din sectorul Măicânești*, București, VI, Materiale de istorie și muzeografie, 1968, p. 64-68.

⁵³⁹ Eugenia Zaharia, *Săpăturile de la Dridu...* p. 135-144.

⁵⁴⁰ Anca Păunescu, Elena Rența, *Cercetări arheologice la Țândărei*, Cercetări Arheologice, IX, București, 1992, p. 109.

⁵⁴¹ Eugenia Zaharia, *op. cit.*, p. 75; Anca Păunescu, *Șantierul arheologic Târgșoru-Vechi*, Cercetări Arheologice, I, București, 1975, p. 231.

⁵⁴² Petre Diaconu, *Les pecenèques au bas Danube*, Ed. Academiei RSR, 1970, p. 22-25.

⁵⁴³ Constantin Porfirogenetul, FHDR, II, p. 658; Idem, *Carte de învățătură...*, p. 63.

⁵⁴⁴ Constantin Porfirogenetul, *Carte de învățătură...*, p. 17.

⁵⁴⁵ *Scriptores Incertus de Leone Armenio*, FHDR, IV, p. 9.

⁵⁴⁶ Constantin Porfirogenetul, *Carte de învățătură...*, p. 14.

⁵⁴⁷ *Theophanes Continuatus*, FHDR, II, p. 674.

⁵⁴⁸ *Nicolaus Mysticus*, FHDR, IV, p. 11.

⁵⁴⁹ *Simeon Magister*, FHDR, II, p. 630.

fiind menționați de Leo Gramaticus⁵⁵⁰, Mihail Attaliates⁵⁵¹, Kekaumenos⁵⁵², Ioan Skylitzes⁵⁵³, Nichifor Bryenios⁵⁵⁴, Anna Comnena⁵⁵⁵, Mihail Psellos⁵⁵⁶. Amintirea lor dăinuie și în sec. XII-XIII și chiar mai târziu, în scrierile lui Manuel Straboromanos⁵⁵⁷, Macarios Calorites⁵⁵⁸, Nichita Choniates⁵⁵⁹, Ioan Zonaras⁵⁶⁰.

Raidurile pecenegilor în câmpia munteană sunt însă evidențiate, în primul rând, de prezența mormintelor pecenege. Aceste complexe sunt de regulă descoperiri izolate de la unul la trei morminte de inhumație, localizate pe martori de eroziune, tell-uri sau pe terasa înaltă a râurilor. În privința ritualului practicat se observă că defuncții erau așezați vest-est (cu capul la vest) și au un inventar specific constituit din arme de fier (săgeți, pumnal, sabie, plăci pentru tolba de săgeți), podoabe din aur, fier sau bronz, piese de harnașament (scări pentru șa, zăbală, psalie) și aproape nelipsite ofrande de cal și uneori de oaie. Se observă un obicei al dispunerii ofrandelor de cal, părțile din capul și picioarele calului fiind așezate la capul sau picioarele defunctului. Nu au inventar ceramic.

Se înregistrează însă două excepții, la Platonești (unde se află și un borcan ars până la negru)⁵⁶¹ și la Curcani (unde sunt și cioburi Dridu)⁵⁶², dealtminteri singurele morminte localizate în situri aparținând culturii Dridu.

Piese de inventar dovedesc că aceste morminte aparțin unor războinici. Până în prezent au fost descoperite în Muntenia, sporadic în Dobrogea și aproape că lipsesc din Oltenia. Au fost încadrate cronologic în a doua jumătate a secolului al X-lea și în prima jumătate a secolului XI. Determinările antropologice efectuate pe craniul din mormântul de la Tangâru dovedesc, fără echivoc, trasăturile turanide ale individului, trăsături atribuite pecenegilor⁵⁶³.

Morminte pecenege au fost descoperite și în județul Buzău (Ziduri - com. Râmnicelu, Ulmeni, Ziduri)⁵⁶⁴, în jud. Brăila (Râmnicelu⁵⁶⁵, Lișcoteanca⁵⁶⁶), jud. Ialomița (Platonești⁵⁶⁷, Movilița⁵⁶⁸), jud. Călărași (Curcani⁵⁶⁹, Oltenița⁵⁷⁰). Pe teritoriul Bucureștiului la Lacul Tei⁵⁷¹, în jud. Teleorman (Vitănești, Tangânu)⁵⁷².

⁵⁵⁰ Leo Gramaticus, FHDR, II, p. 648.

⁵⁵¹ Mihail Attaliates, *Istorie*, FHDR, III, p. 75, cap. 7-8,

⁵⁵² Kekaumenos, *Sfaturi și povestiri*, 23-25, cap. 3-4, FHDR, III, p. 31.

⁵⁵³ Skylitzes, *Continuarea Cronografiei*, cap. I, FHDR, III, p. 652-63.

⁵⁵⁴ Nichifor Bryenios, *Istorie*, FHDR, III, p. 181.

⁵⁵⁵ Anna Comnena, *Alexiada*, FHDR, III, p. 109-111, cap. 8-9.

⁵⁵⁶ Mihail Psellos, *Cronografia*, cap. 2, FHDR, IV, p. 49-51.

⁵⁵⁷ Manuel Straboromanos, *Cuvântarea lui Manuel Straboromanos către împăratul Alexie Comenul*, FHDR, III, p. 172-173.

⁵⁵⁸ Macarios Calorites, FHDR, IV, p. 101.

⁵⁵⁹ Nichita Choniates, FHDR, III, p. 247.

⁵⁶⁰ Ioan Zonaras, FHDR, III, cap. 41-42, p. 221-225.

⁵⁶¹ Gh. Matei, CCA, 1998, p. 58, M. 299.

⁵⁶² B. Mitre, C-tin Deculescu, *Descoperiri arheologice de la Curcani*, SCIV, 17, 3, 1966, p. 546.

⁵⁶³ C. Maximilian, N. Haas, *Materialul osos dintr-un mormânt feudal de la Tangâru*, MCA, V, 1959, p. 159.

⁵⁶⁴ Eugen Marius Constantinescu, *Morminte de călăreți nomazi de la cumpăna mileniilor descoperite în județul Buzău*, Mousaios, IV, partea I, 1994, p. 165-177.

⁵⁶⁵ N. Harțușche, Fl. Anastasiu, *Morminte de călăreți nomazi*, Istros, I, 1980, p. 264-280.

⁵⁶⁶ *Ibidem*, p. 470.

⁵⁶⁷ Gh. Matei, CCA, 1998, p. 58, M. 299.

⁵⁶⁸ Gh. Diaconu, P. Diaconu, *Un mormânt de călăreț nomad din sec. XI-XII descoperit la Movilița*, SCIV, 1, 1967, p. 135-140.

⁵⁶⁹ B. Mitrea, C-tin Deculescu, op. cit., p. 546; M. Sâmpetru, *Inmormântări pecenege din Câmpia Dunării*, SCIV, 3, 1973, p. 413-468.

⁵⁷⁰ M. Sâmpetru, op. cit., p. 460.

⁵⁷¹ M. Sâmpetru, op. cit., p. 455.

⁵⁷² Valeriu Leahu, George Trohani, *Cercetările arheologice de la Vitănești*, jud. Teleorman, Cercetări Arheologice, III, 1979, p. 127.

În Dobrogea singurul mormânt atribuit pecenegilor a fost descoperit la Histria⁵⁷³ unde printre piesele de inventar, destul de numeroase, se aflau și două pandantive cordiforme atribuite de cercetători populațiilor turanice⁵⁷⁴. Pe baza acestora și a prezenței în cetățile dobrogene a unor artefacte care iarăși pot fi atribuite nomazilor, autorul consideră că mormântul în cauză poate fi atribuit pecenegilor. Nu excludem această posibilitate, deși o analiză antropologică ar fi fost absolut necesară, însă avem rezerve față de atribuire etnice pe baza inventarului.

Prima observație este aceea că aceste morminte sunt localizate în zone cu mari concentrări demografice. Acestea sunt dovada prezenței războinicilor pecenegi în Muntenia și sunt legate de anumite evenimente istorice.

Având în vedere numărul relativ mic de astfel de complexe, raportat la numărul mare de descoperiri aparținând culturii Dridu, se ridică întrebarea modului în care au acționat pecenegii în Muntenia. Credem că inițial au avut loc incursiuni ale războinicilor pecenegi în zonă care nu s-au soldat cu mari pierderi pentru nici una din părți.

Dat fiind faptul că așa cum am văzut așezările culturii Dridu prezintă urmele unei abandonări, credem că populația locală s-a retras, opinie exprimată și de alți istorici. Unele așezări păstrează însă urmele unor incidente violente așa cum arătam mai sus. În Dobrogea unde mormintele de războinici lipsesc (mormântul de la Histria a aparținut unei femei) se observă la Capidava⁵⁷⁵ și Dinogeția⁵⁷⁶ urmele unor mari distrugerii: incendii, gropi comune etc. La Târgșoru-Vechi și Dinogeția s-a descoperit câte un bordei în care se aflau scheletele familiei, prăbușite pe podea. Faptul că familiile acelea și-au găsit sfârșitul datorită prăbușirii bordeiului incendiat peste ei și că nu au mai fost scoși de acolo și îngropați, presupune că, cel puțin pentru o perioadă de timp, așezarea a fost abandonată. Același lucru îl dovedește și faptul că într-o groapă de cuptor de la Dridu se aflau scheletele aruncate în dezordine a două femei, precum și groapa comună de la Capidava. Aceasta înseamnă că în momentul invaziei, locuitorii se aflau în așezare.

Deci aceștia nu au mai apucat să se retragă și probabil că au fost robiți.

O altă dovadă a faptului că unele așezări au fost incendiate o dovedește compoziția detritusului din unele bordeie de la Vlădeni-Popina Blagodeasca și Ștefan cel Mare și în care se aflau lentile de de arsură, cenușă, paianță puternic arsă. Incendierea explică de ce locuitorii, deși poate s-au salvat, nu au mai revenit la aceste vetre de sat.

În 1970 Petre Diaconu a publicat un studiu amplu și documentat⁵⁷⁷ în care pe baza relatărilor scrise și a vestigiilor materiale stabilea traseul și impactul pecenegilor asupra Dobrogei și Câmpiei Române. Cercetările ulterioare au confirmat o parte din opiniile sale, cum ar fi faptul că în a doua jumătate a sec. X pecenegii nu constituiau o prezență efectivă în Muntenia⁵⁷⁸, că Ioan Tzimisches a luat măsuri ample de fortificare a limesului și a lăsat trupe aici, că pecenegii au marcat sfârșitul culturii Dridu⁵⁷⁹ etc.

În stadiul actual al cercetărilor noi credem că revenirea bizantină la Dunărea de Jos s-a datorat, în primul rând, apropierea pecenegilor de granița imperiului și a avut ca scop fortificarea limesului. Spre această concluzie converg mai multe date pe care le vom sintetiza mai jos:

1) Bizantinii supravegheau demult mișcările pecenegilor. Constantin Porfirogenetul dedică la mijlocul secolului al X-lea un capitol amplu pecenegilor, ocupațiilor lor și atrage atenția că nici un popor din jur nu se ridică

⁵⁷³ Al. Suceveanu, *Mormânt din sec. XI e.n. de la Histria*, SCIVA, 3, 1973, p. 496-501.

⁵⁷⁴ *Ibidem*, p. 497-498.

⁵⁷⁵ Gr. Florescu, Radu Florescu, Gloria Ceacalopol, *op. cit.*, p. 561.

⁵⁷⁶ Ion Barnea, *Noi descoperiri...*, Bordeicul nr. 175, p. 308.

⁵⁷⁷ Este vorba despre Petre Diaconu, *Le peceneque au Bas Danube*, Ed. Academiei RSR, 1970, p. 22-51.

⁵⁷⁸ Diaconu, *Le peceneques...*, p. 23-27.

⁵⁷⁹ *Ibidem*, p. 23-33.

împotriva lor⁵⁸⁰. Acest amănunt dovedește puterea pe care o aveau pecenegii în acel moment și care nu putea fi neglijată de bizantini.

2) Relațiile relativ bune pe care bizantinii le au cu pecenegii într-o primă fază când încearcă să îi câștige ca aliați în diverse conflicte, mai ales cu bulgarii.

3) Apariția pecenegilor în Muntenia, așa cum dovedesc mormintele mai sus menționate, schimbă radical situația. Până la invazia în Imperiul Bizantin nu mai era decât un pas, acela al trecerii Dunării. Pe care de altfel l-au făcut în primii ani ai secolului XI. Intre anul când Constantin Porfirogenul își scria tratatul, adică în 952 și anul când un alt împărat bizantin va conduce expediția militară din 971, s-au scurs doar 20 de ani, de ajuns ca diplomația bizantină să dea semne de oboseală.

4) Nici bulgarii și nici rușii și nici chiar bizantinii nu puteau opri eventuala invazie pecenegă, așa cum s-a și dovedit în 1048. Ba mai mult, prezența lui Sviatoslav al Kievului la Dunărea Inferioară putea constitui oricând un pretext pentru pecenegi de a pătrunde în zonă. În 1048 au pretextat prezența lui Tirach, dușmanul lor, în teritoriul bizantin.

5) Relațiile bizantino-pecenege se deterioraseră între timp, dovada fiind necesitatea încheierii unui tratat în a doua jumătate a secolului al-X-lea.

6) Prezența împăratului Ioan Tzimisches în fruntea armatei bizantine arată, încă o dată, că scopul lor era, nu doar alungarea rușilor, ci luarea unor măsuri de consolidare a limesului, măsuri pe care numai un împărat le putea comanda. Ori că unul din obiectivele prioritare ale lui Ioan Tzimisches a fost consolidarea limesului este arătat de timpul acordat de împărat și măsurile dictate, relatate atât de clar de Leon Diaconul, repararea zidurilor de incintă, amplasarea de garnizoane, schimbarea numelui cetăților etc⁵⁸¹.

Mormintele pecenege, chiar și în cazul când acestea nu aparțin și altor turanici, deși este destul de dificil de a le atribui doar după inventar, relevă mai degrabă o trecere a pecenegilor prin acest teritoriu și nu o staționare a lor, care ar fi trebuit dovedită de prezența cel puțin a unei necropole întregi. Dar trecerea pecenegilor implica un interval destul de mare de timp. Din relatările Annei Comnena știm că pecenegii deși se deplasau cu familiile lor și tot avutul, ceea ce implică o înaintare lentă, aveau grupe operative de câteva mii de războinici care mergeau înainte și „curătau” traseul pe care urma să înainteze grosul mulțimii. Cu un astfel de detașament s-a confruntat Alexios Comnenul în prima fază a confruntării sale, după care s-a întors la Constantinopol⁵⁸². Ca să nu mai vorbim de echipele care jefuiau de o parte și alta a traseului.

Pe de altă parte nu cunoaștem ritualul funerar al oamenilor simpli din poporul pecenegilor, femei sau copii, membri ai triburilor dar care nu aveau atribuții războinice. Nu știm dacă aceștia trebuiau înmormântați tot cu ofrande de cal sau piese de harnașament. Cum arătau necropolele acestor triburi aflate în mișcare lentă. Se aflau tot în tumuli sau erau plane? Singura necropolă tumulară se află la Isaccea și din toate mormintele cercetate acolo nici unul nu are ofrande de cal, deși cum am arătat există o diferență între inventarul acestora și inventarul necropolei plane.

În consecință mai multe date de ordin arheologic și literar conduc la ipoteza că în a doua jumătate a sec. X și prima jumătate a sec. XI, viețuirea populației locale din Câmpia Română a fost periclitată vremelnic de noua conjunctură social-politică generată de raidurile pecenegilor în regiune. Comunitățile locale aveau, cel puțin, două alternative de retragere, deoarece o conviețuire este greu de presupus datorită activităților economice diferite. Populația locală avea de ales între o retragere „la pădure”⁵⁸³ sau altfel spus în zonele de dealuri și păduri sau la adăpostul cetăților din Dobrogea și de pe

⁵⁸⁰ Constantin Porfirogenetul, *Carte de învățătură...* op. cit., p. 14-18.

⁵⁸¹ Leon Diaconul, *Istoria*, FHDR, II, p. 677 sqq.

⁵⁸² Anna Comnena, *Alexiada*, vol. II, Ed. Minerva, 1977, p. 6-10

⁵⁸³ Constantin C. Giurescu, *Retragerea la pădure, nu retragerea la munte*, Muzeul Național, III, 1976, p.14.

malul Dunării, măbind populația acestora. Prima variantă nu trebuie privită ca încetarea tradiției agricole atât timp cât pădurile de foioase din deal și șes, oferă condiții pentru practicarea agriculturii. În legătură cu a doua variantă, Attaliates ne lasă cea mai scurtă și completă descriere despre situația acestor cetăți:

„și începuse să cârtească și populația pe jumătate barbară care locuia la Istru, căci sunt așezate pe malul acestui fluviu multe și mari orașe, care au adunat într-însele o populație de toate limbile și care întrețin nu puțin oaste”⁵⁸⁴.

Pasajul a fost interpretat, în general, ca desemnând o realitate etnică⁵⁸⁵, însă nu este exclusă o interpretare culturală. Attaliates era bun cunoscător al etniilor regiunii pe care dealtminteri le menționează în text, pe de o parte și pe de altă parte „populația pe jumătate barbară” poate însemna de fapt o populație care este pe jumătate bizantină sau care și-a însușit parțial cultura și civilizația bizantină. Există și ipoteza conform căreia cele trei cetăți de la Slon-Prahova ar fi legate de revenirea bizantină⁵⁸⁶, cu alte cuvinte de un control bizantin al drumurilor comerciale. Publicarea de curând a unor inscripții de la Slon elimină însă ipoteza prezenței bizantine efective. Probabil bizantinii au oferit doar tehnicienii, așa cum s-a procedat și în cazul cetății Sarkel, însă fortificația a aparținut unei populații locale protoromânești.

Concluzii

Densitatea demografică a atins apogeul în sec. IX-X, iar acest fapt nu este lipsit de importanță pentru că tocmai această perioadă coincide cu acalmia de la Dunărea de Jos și pacificarea bulgarilor.

Deși în a doua jumătate a sec. IX și prima jumătate a secolului X, locuirea a fost foarte intensă, au fost descoperite puține unelte și alte piese care să ne ofere mai multe detalii privind activitățile economice. Faptul se datorează abandonării premeditate a locuințelor.

Schimbări importante pentru Dobrogea se înregistrează în perioada administrației bizantine și avem o imagine aproape completă asupra activităților economice. Ne întrebăm însă dacă situația Dobrogei poate fi extinsă și asupra Câmpiei Române. Răspunsul este nuanțat.

Considerăm că în Câmpia Română atât în sec. IX –X cât și în perioadele anterioare s-a practicat agricultura, folosind aproape aceleași tipuri de unelte și tehnici similare. Nu poate fi apreciată însă dinamica acestor activități economice. Dar, sporul demografic reflectat în creșterea numărului de așezări, presupune, indirect, și o situație economică pe măsură. Cele trei cetăți dobrogene în care cercetările au fost finalizate aveau, în primul rând, un caracter militar și în al doilea rând comercial, fapt ce le deosebește esențial de celelalte așezări civile.

Prosperitatea economică ce străbate din scrisoarea lui Sviatoslav către mama sa Olga este iarăși valabilă pentru regiuni aflate în Imperiu, pentru orașele aflate pe partea dreaptă a Dunării. Acestea însă au influențat și situația din Câmpia Română. Vecinătatea directă cu orașe atât de bogate a favorizat schimbul de mărfuri dar și producerea acestora.

Starea foarte fragmentară a unor unelte, numărul mic al acestora sau publicarea parțială a întregului material nu a făcut posibilă o încadrare

⁵⁸⁴ Attaliates, *Istoria*, FHDR, III, cap. 7, p. 73.

⁵⁸⁵ P. Diaconu, *Les peceneques...* p.100-101; Gh.Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, *op. cit.*, p.380; Despre etniile care trăiau în tema Bulgariei vorbește și Nicolae Bănescu, *Etnographie et role militaire du theme de Bulgarie*, București, Balcania, VI, 1943, p. 48-52.

⁵⁸⁶ Victor Spinei, *Realități etnice și politice în Moldova Meridională în sec. X-XIII. Români și turanici*, Ed. Junimea, Iași, 1985, p.65.

tipologică a lor, decât pentru exemplarele din depozite. Dar și așa se observă integrarea acestora în tipurile de unelte întâlnite în Europa Centrală.

Tradiția

Cel de al treilea factor care a influențat dinamica activităților economice este tradiția. Aceasta poate fi privită sub aspectul ideatic al istoriei mentalităților (din păcate foarte puțin explorată) și sub aspectul concret al descoperirilor arheologice, care lasă să se întrevadă o continuitate a elementelor culturii materiale și dovedește implicit păstrarea unor tradiții.

Tradiția a avut o importanță majoră pentru perioada de care ne ocupăm. Scriitorii bizantini deși aveau alte obiective de îndeplinit în lucrările lor, lasă să se întrevadă o serie de realități sociale și relatează despre ocupațiile populațiilor din cadrul Imperiului sau care intrau în relație cu acesta. Sunt menționați vlahii chervanagii, vlahii crescători de oi, sciții nomazi care își duceau viața în căruțe, turcii sagudați etc.

Ocupația și religia defineau, cel puțin pentru bizantini, caracterul unei populații. Colonizările operate de Imperiu vizau, pe lângă factorul militar și unul strict economic, acela al cultivării pământului. Neamurile de păstori se deplasau pe areale întinse, declanșând migrații de mai scurtă sau mai lungă durată. Acestor migrații periodice de natură economică se adăugau migrațiile de natură socială ca în cazul slavilor sau cele cauzate de un impact militar ca în cazul ungarilor și bulgarilor. Cert este că fiecare din aceste populații dețineau, prin tradiție, sau prin ocupație militară un teritoriu din Imperiul Bizantin și toate aveau tendința de extindere.

Impactul dintre aceste populații și cultura și civilizația bizantină a fost violent. Cultura bizantină a remodelat, sub aspect spiritual, popoare dar a fost, la rândul ei „*barbarizată*” prin păstrarea specificului fiecărui popor. În Imperiul Bizantin și în vecinătatea acestuia trăiau comunități sedentare de agricultori. Noii veniți erau comunități seminomade, adaptate vieții petrecute în stepă.

De aceea au fost și populații care nu s-au putut integra civilizației bizantine. Este cazul avarilor și pecenegilor. Viețuirea de aproape 50 de ani în Imperiu a pecenegilor, precum și încercarea, parțial reușită, de creștinare a lor nu au dus la sedentarizare și acest fapt este dovedit de masacrul de la Lebnion din 29 aprilie 1091. Sedentarizarea a ceea ce a mai rămas din ei s-a produs târziu sub presiunea regilor maghiari, când s-au așezat în Pannonia.

Păstrarea tradițiilor nu era un lucru întâmplător ci era un deziderat care reiese chiar și din opera împăratului Constantin Porfirogenetul care menționează:

*„Căci fiecare popor are obiceiuri deosebite și legi și rânduieli schimbătoare, dar este spre folosul lui ale sale să le țină...”*⁵⁸⁷.

Conservarea tradiției era un element specific mentalității medievale, susținut și promovat de religie, în primul rând. Societatea medievală a fost o societate profund religioasă și nu vorbim doar de creștinism a cărei evoluție atinge apogeul ci și de celelalte credințe păgâne care au avut tăria să își impună anumite elemente chiar și în creștinism.

Populația sedentară de agricultori, care practica ocupațiile strămoșești în condițiile speciale pedologice și climaterice ale fiecărui areal, în cazul nostru al Câmpiei Române era direct interesată de păstrarea unor tradiții. Numai experiența acumulată de generații de țărani, de o populație cu o neîntreruptă viețuire pe aceleași teritorii, ar fi favorizat practicarea aici a agriculturii. Acest aspect se poate observa și în tradiția folosirii uneltelor.

Brăzdarul de plug de tip romanesc cu mașon din sec. VIII- XI de la Dinogetia se aseamănă ca formă cu cel din sec.V-VI⁵⁸⁸ păstrându-și caracteristicile pe areale mari și perioade de timp îndelungate.

⁵⁸⁷ Constantin Porfirogenetul, *op. cit.*, p. 24.

⁵⁸⁸ Gh.Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, *op. cit.*, 1971, p. 62.

Trăsăturile generale ale culturii Dridu reflectate în tipuri de așezări, locuințe cu amenajări interioare, diverse anexe gospodărești și ceramică⁵⁸⁹, existența unor similitudini în criteriile prezentate, perpetuarea unor ocupații implică, evident, păstrarea unei tradiții .

CONCLUZII

Caracterul agrar al economiei comunităților din Câmpia Română și Dobrogea a fost dovedit istoric și arheologic de mult timp. Noi am încercat doar să integrăm datele cunoscute, în contextul *condițiilor mediului fizico-geografic, situației social-politice* și al păstrării unor *tradiții*. În acest fel s-au adus detalii asupra *modului* în care s-au practicat cultivarea plantelor și creșterea animalelor. Dar cel mai important aspect relevat de ancorarea economiei într-o asemenea perspectivă este evidențierea legăturii directe dintre cultivarea plantelor, creșterea anumitor specii de animale și sedentarism. Echilibrul dintre cele trei elemente nu putea fi realizat decât de o populație locală purtătoare a unor tradiții agricole ancestrale.

S-a evidențiat faptul că densitatea demografică cea mai mare se află în zonele cu terenuri fertile.

S-au conturat unele chestiuni de geografie istorică cum ar fi existența unei trame hidrografice mai bogate; înaintarea pădurii în Bărăgan care ar fi avut un aspect de silvostepă; un regim climateric mai blând, în anumite etape. Sperăm ca cercetările viitoare să lămurească pe deplin aceste aspecte importante în evaluarea situației economice a unei regiuni.

⁵⁸⁹ V. Teodorescu, *Despre cultura Ipotești-Cândești în lumina cercetărilor arheologice din NE Munteniei*, SCIV, 4, 1964, p. 485-503; Eugenia Zaharia, *Donnes sur l'archeologie des IV-XI siècles sur le territoire de la Roumanie. La culture Bratei et la culture Dridu*, Dacia, NS, XV, 1971, p. 269-287.

ANEXA I

SPECII DE PLANTE CEREALIERE ȘI LEGUMINOASE DESCOPERITE ÎN SITURI ARHEOLOGICE

SPECIA	BUCOV	DINOGEȚI A	DRIDU	VLĂDENI- POPINA BLAGODEASC A ⁵⁹⁰
	SEC. IX- X	SEC. IX-XI	SEC.X- XI	SEC. VIII-IX
<i>Triticum aestivum</i>	x	-	-	-
<i>Triticum species</i>	x	x	-	-
<i>Triticum dicocum</i>	x	-	-	x
<i>Triticum vulgare</i>	-	-	x	-
<i>Secale cereale</i>	x	x	-	x
<i>Panicum species (mei)</i>	x	x	-	x
<i>Avena Sativa (ovăz)</i>	x	x	-	-
<i>Bromus Species (obsigă)</i>	x	X	-	-
linte		x	-	-
mazăre		x	-	-
bob		x	-	-
BIBLIOGRAFI A	M. Comșa, <i>Cultura...</i> , p.45.	Gh. Ștefan & allia, <i>op. cit.</i> , p. 58.	Eugenia Zaharia, <i>Săpături le...</i> , <i>op. cit.</i> , p.163.	E. Corbu, <i>Așezarea medieval-timpurie de la Vlădeni-Popina Blagodeasca</i> , CCA, 2004, p.407.

⁵⁹⁰Determinările palinologice de la Vlădeni-Popina Blagodeasca au fost efectuate de d-na Mala Constantinescu căreia îi mulțumim și pe această cale. Urmează să publicăm împreună aceste date.

ANEXA II

SPECII DE ANIMALE DOMESTICE IDENTIFICATE ÎN RESTURILE PALEOFAUNISTICE

SPECIA	BUCOV (Prahova)	ȘTEFAN CEL MARE (Călărași)	VLĂDENI- POPINA BLAGODEASCA Ialomița	DRIDU	DINOGEȚI A	CAPIDAV A	S (P
	Sec.IX- X	Sec.IX-X	Sec.IX-XI B1	Sec. X-XI	Sec. X-XI	Sec. X-XI	Se
Bovine	1625 FG.	52,71%	27,28%	43,5%	75%	-	48
Porcine	740 fg.	17,31%	23,81%	18,61%	10%	-	5
Ovicaprine	559 fg.	10,21%	7,94%	25,18%	13%	-	
Total	88%	-	-	-	-	70%	
<i>Equus Bos</i>		9,48%	-	-	-	-	
Calul	132 fg.	2,47%	13,49%	5,83%	-	x	2
Asinul	21	-	-	5,47%	-	x	
Câinele	19	1,98%	5,56%	1,87%	-	x	
Pisica	2	-	-	-	-	-	
Găina	51 fg.	-	-	X	-	x	
Gâsca domestică	5 fg.	-	-	X	-	x	
Total păsări	1,70%	-	12 fg.	72 fg.	2 %	-	
Iepure	3 fg.	-	-	X	-	x	
Castor	-	-	-	-	-	x	
Mistreț	17 fg.	0,58%	1,59%	X	-	-	
Căprioară	2	1,09%	2,38%	-	-	-	
Bour	-	-	0,79%	-	-	x	
Cerb	38 fg.	0,58	4,76%	X	-	-	
Pești	3 fg.		3	X	1	25%	
Broasca țestoasă de apă	-	-	1 fg.	-	-	-	
Melci	300 fg.	24 fg.	3	X	-	-	
BIBLIOGR AFIE	M. Comșa, <i>Cultura ...op. cit., p. 46 sq.; Sergiu Haimovi ci Fauna...</i> SCIVA, 2, 1979	E. Corbu, <i>Așezarea...</i> op. cit, p.275;	Dragoș Moise, inedit	E. Zaharia, <i>Săpături le..., p. 224 sqq.</i>	Gh. Ștefan &allia, <i>Dinogeția...</i> p. 64 sq.	Sergiu Haimovici, Gr. Ureche, <i>Fauna...</i> op. cit.;	Ha S ma i...

CAPITOLUL V

CARACTERUL ETNO-CULTURAL AL POPULAȚIEI DE LA DUNĂREA INFERIOARĂ DIN SECOLELE VIII-XI

Posedă arheologia capacitatea de a atribui etnic culturile cercetate? Ei, iată o întrebare căreia literatura de specialitate românească dar și străină îi dă două răspunsuri diferite. Primul este negativ și refuză istoricilor posibilitatea de a atribui etnic descoperirile arheologice aparținând perioadei menționate. Al doilea răspuns este pozitiv și descoperirile arheologice sunt înglobate într-un cadru etnic concret. Anumite așezări, tipuri de locuințe sau categorii de anexe sau chiar categorii de inventar sunt atribuite populațiilor menționate documentar în arealul respectiv⁵⁹¹.

Această tendință nu este proprie numai istoriografiei din ultimii cincizeci de ani, așa cum greșit se înțelege uneori, ci se regăsește și la marii istorici români din perioada interbelică precum și în cercetarea europeană actuală. Este aceasta o dovadă de patriotism, de subordonare a cercetării istorice unor deziderate politice? Nici pe departe. Este un demers firesc și necesar pentru studierea unei perioade în care izvoarele istorice vorbesc, așa cum vom vedea, de popoare, populații, „seminții“, aflate pe un anumit teritoriu și având o oarecare istorie. Este firesc ca un arheolog care studiază o așezare să se întrebe cine au fost locuitorii acesteia.

În secolele VIII- XI, conceptul de etnic, în înțelesul de popor, începe să se impună în istoria populațiilor și criteriul apartenenței la un neam începe să le marcheze istoria.

Cele două răspunsuri diametral opuse, de care vorbeam mai sus, reflectă confuzia între conceptele de sinteză etnică și sinteză culturală. Dacă răspunsul negativ nu ține seamă de contextul istoric al perioadei, oferit cu atâtea detalii de izvoarele scrise, cel de al doilea supralicitează capacitatea etniei de a crea o cultură proprie, în condițiile unui sistem social politic deschis și dinamic așa cum a fost societatea evului mediu timpuriu.

Cât de corecte și argumentate sunt însă aceste atribuiri este o chestiune care depășește obiectivul lucrării noastre. Este inutil să abordăm critic atribuiri etnice făcute de istoricii români, bulgari, sârbi, slovaci, ș.a.m.d., toate în principiu corecte dar având, poate, o anumită marjă de eroare. Demersul nostru își propune să analizeze, pe de o parte, informațiile oferite de izvoarele scrise privitoare la această chestiune, iar pe de altă parte, să vadă care din popoarele menționate în izvoare, au locuit în teritoriul sud-carpatic.

Izvoarele istorice bizantine, maghiare, rusești, occidentale, menționează numeroase populații pentru care folosește termenii de „neamuri“, „seminții“ „popoare“. Ne întrebăm însă dacă aceste populații formau o etnie în accepțiunea modernă a cuvântului, așa cum este definită de sociologie.

Din perspectiva sociologică, etnia este o comunitate umană având origine comună, ocupând același teritoriu, participând la aceeași istorie, având interese și aspirații comune, înfruntând aceeași soartă și având același destin⁵⁹². Cu alte

⁵⁹¹ Acest demers este corect din punct de vedere teoretic dar practic nu trebuie exagerat. Literatura medievală are carențe de informare și vicii de expunere (stilul timpului, interesul și sursele de informare ale autorului etc.). Pe de altă parte, nici arheologia nu are posibilitatea unei cercetări exhaustive. Totuși numărul mare de date arheologice conturează trăsături culturale distincte pentru anumite areale.

⁵⁹² Dionisie Petcu, *Conceptul de etnic*, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1980, p. 20-22; p. 214-221. Din punct de vedere sociologic etnia a fost definită și cercetată, de-a lungul timpului, din mai multe perspective: biologică-naturală, transcendențială și psihanalitică, a relațiilor social-etnice. Noi propunem o definiție care întrunește concluziile autorului citat.

cuvinte se vorbește de o unitate în privința originii, istoriei, teritoriului și intereselor.

Dacă în privința originii și istoriei comune lucrurile sunt clare, la toate populațiile fiind menționați strămoșii precum și ocupațiile, evenimentele istorice care le-au marcat etc., în privința teritoriului și a intereselor, lucrurile trebuie privite din perspectivă istorică. Izvoarele din secolele VIII-XI menționează populații sedentare care locuiau din vechime în anumite teritorii (de pildă populația romanică din Dalmația sau vlahii din Balcani), precum și populații nomade (cum au fost turancii) sau populații cu vădite preocupări agricole, dar care migraseră din alte zone: slavii, bulgarii, unгурii. Fenomenul de migrație nu trebuie confundat cu nomadismul. Pecenegii au fost semi-nomazi deplasându-se, după anotimp, pe un areal întins, însă decizia lor de a migra în imperiu a fost târzie și a aparținut doar celor două triburi conduse de Kegen. Trecerea dincolo de Dunăre a triburilor conduse de Tirach se aseamănă prin evenimentele produse, evoluție și mai ales final cu o invazie, decât cu o migrație.

Datorită nivelului tehnic scăzut al timpului o populație aflată în migrație, pornită să-și caute o nouă țară, și care parcurge mii de km pe jos poate fi confundată ușor cu triburi nomade. Doar că, în timp ce nomazii se deplasează în permanență într-un areal, emigranții au o țintă și obiective clare. Ținta o constituia Imperiul Bizantin. Obiectivele erau circumscrise ideii de a-și constitui un stat. Că a fost așa o demonstrează însăși evoluția evenimentelor în cazul țaratului bulgar, regatului maghiar și micilor state slave.

Din perspectivă istorică, interesele comune (menționate în definiția etniei) vădesc practicarea anumitor ocupații care au dezvoltat un tip de economie. De pildă păstorii au un interes comun în găsirea unor locuri bune pentru creșterea animalelor, paza acestora etc. Din acest motiv practică transhumanța sau chiar migrează.

Dacă, în prezent, teritoriul pare să fie un lucru clar, fiecare popor având un loc bine stabilit în geografia istorică, indiferent de oscilațiile politice ale granițelor, perioada secolelor VIII- XI se înscrie într-o perioadă oarecum neclară sub acest aspect. Pe de o parte, asistăm la odiseea unor popoare aflate în căutarea de noi teritorii care să permită practicarea ocupațiilor strămoșești, cum au fost slavii din nordul Dunării, bulgarii, mai târziu unгурii. Nu același lucru se poate spune despre pecenegi, uzi, cumani, care datorită semi-nomadismului ancestral s-au sedentarizat greu și preferau expedițiile de jaf.

Pe de altă parte asistăm la formarea unor state, mai mult sau mai puțin organizate, state care impun, la un moment dat, granițe politice, cum a fost statul bulgar în granițele Imperiului Bizantin sau așa-numitelor „imperii” ale populațiilor de stepă, de fapt teritorii vaste aflate sub dominația unor uniuni de triburi de stepă, cum au fost avarii, chazarii, pecenegii. Tendința de organizare a unui stat este o dovadă că în secolele VIII- XI populațiile erau deja conturate din punct de vedere etnic.

Între populație și popor exista însă o diferență. Firește că în acest domeniu, suntem tributari, oarecum, traducătorilor de cronici, documente, hrisoave. Se pare însă că prin „popor”, se înțelegea populația aflată la un moment dat în granițele unui stat. Cronicarii bizantini, vorbind despre faptele împăraților, fac trimitere de multe ori la popor, fără a preciza populațiile componente ale Imperiului, referindu-se doar la poporul romeilor, adică la locuitorii imperiului. Ori, Imperiul Bizantin era un stat multi-etnic. În cazul Imperiului Bizantin, termenul de popor desemna locuitorii imperiului, cetățeni sau nu.

În noile stătuțe însă populațiile își mențin autonomia, cum era cazul vlahilor din cadrul țaratului bulgar. Statele medievale create de bulgari, slavi, unгурi, nu erau însă state „naționale” așa cum întâlnim în epoca modernă, ci erau organizate pe principii militare, de stăpânire a unui teritoriu, de păstrare a unui anumit tip de economie sau de autonomie față de modelul bizantin de organizare. Statele din evul mediu-timpuriu erau organizate prin forță, prin război și cuprindeau în granițele lor populații diferite etnic. Conducerea era

asigurată de tribul cel mai puternic al populației care avea puterea militară de a asigura paza granițelor și administrația, manifestată uneori doar prin perceperea impozitului. Aceeași populație dădea și numele noii formațiuni statale.

Etapele parcurse de statele noi apărute pe teritoriul Imperiului Bizantin erau: 1) **enclavă etnică** (cu sau fără atribuții militare); 2) **autonomie** (de genul „sclavinii”, „bulgarii”); 3) **independență**; 4) **extindere teritorială**; 5) **stat**. Extinderea putea fi treptată și relativ pașnică ca în cazul slavilor sau violentă, pe cale militară, ca în cazul bulgarilor.

Populații la Dunărea de Jos menționate în izvoarele scrise

Izvoarele bizantine din secolul al VI-lea până în prima jumătate a secolului al XIV-lea (când evenimentele de la cumpăna de milenii încă mai fac subiectul unor relatări) ne referim la cronici, documente de cancelarie, lucrări hagiografice, documente eclesiastice, documente cartografice, panegirice, epopei, menționează pentru zona Dunării Inferioare, cu prilejul unor evenimente, pe *vlahi, bulgari, unguri, slavi, pecenegi, cumani, uzi și ...geți*.

Fenomenul migrației care a afectat regiunea, în două mari etape, secolele VI- VII respectiv secolele X-XI, au făcut ca majoritatea datelor furnizate să se refere la conflicte, războaie, întâmplări. Impactul pe care l-au avut aceste migrații pentru evoluția Imperiului Bizantin a fost hotărâtor, tocmai de aceea cronicarii, conștient sau nu, au rezervat un spațiu amplu noilor veniți.

Deși fiecare operă bizantină are parfumul său, în principiu toate se ocupă de aceleași probleme, așa încât este posibilă o sistematizare a informațiilor redată de acestea. Trecând peste chestiunile legate de stil, obiective și structură, am găsit că datele istorice oferite de izvoarele bizantine se încadrează în următoarele categorii: războaie (R), alianțe (A), pace (P), răscoale (RO), ocupații (OC) și obiceiuri (OB), creștinism (C) și relații cu alte populații (RL) (Anexa 1).

În urma operațiunii de sistematizare a datelor s-au conturat mai multe observații. În primul rând am constatat că prima mențiune a unei populații se leagă întotdeauna de un moment conflictual, răscoală sau război. Că este așa o dovedește cazul vlahilor, una dintre cele mai vechi populații din Balcani, a cărei origine Constantin Porfirogenetul o leagă de Roma și Kekaumenos de dacii conduși de Decebal și răzlețiți de cucerirea romană, sunt menționați târziu în cronici de-abia în secolul IX și atunci datorită răscoalei vlahorinhinilor. În timp ce scriitorii bizantini îi ignorau pe vlahii autohtoni și bine cunoscuți, dedicau pagini întregi bulgarilor noi veniți și intrați în conflict cu bizantinii. Datorită conflictelor trenante bulgaro- bizantine, bulgarii sunt menționați constant începând cu secolul al VI-lea și nici una din faptele lor de glorie sau de ocară nu a scăpat vigilenței istoricilor de curte.

Nu suntem adepții statisticilor, dar o socoteală simplă, raportată la informațiile oferite de izvoarele bizantine analizate, publicate până în prezent în colecția de izvoare *Fontes Historiae Daco – Romanae*, arată că 50 % dintre acestea amintesc pe bulgari, în timp ce doar 45, 2 % vorbesc de vlahi.

Mențiunile cele mai puține se referă la uzi, dată fiind apariția lor episodică la granițele Imperiului. Cauzele acestei situații, rezidă în însuși deficiențele istoriografiei bizantine. Vremea de glorie a scrierilor antice în care evenimentul istoric era analizat în spirit rațional, aproape științific, trecuse. O umbră din spiritul istoriografiei antice mai răzbate în scrierile unor împărați filosofi, cum a fost Constantin al VII-lea Porfirogenetul (912-959). Bizantinii scriu cronici, panegirice, istoria partizană a unor împărați. Pentru vremea lor aveau o anumită importanță, pentru vremea noastră au o valoare științifică redusă. Bizantinii se reduc la întocmirea unor compilații, înregistrarea faptică a unor întâmplări, conflicte etc.

Istoriile bizantinilor notează toate conflictele cu populațiile care par să se scurgă spre un imperiu condus de împărați viteji dar depășiți de evenimente. Acestea reflectă spiritul vremii, se căuta o justificare pentru criza fără precedent

în care se afla statul și care e găsită în conflictele aproape interminabile cu populații războinice, trufașe, barbare. Totuși lucrurile nu stăteau chiar așa. Criza Imperiului se datora printre altele și proastei administrări, crizei interne, lipsei de adaptare la situații noi sau pur și simplu greșelilor unor împărați sau calității oamenilor de conducere. O dovedesc domniile glorioase și echilibrate ale unor împărați cum au fost Ioan Tzimisches (969- 976) și Vasile al II-lea (976- 1025). Sunt și cronicari care recunosc acest lucru, ca de pildă Kekaumenos, care consideră că pătrunderea pecenegilor s-a datorat nepriceperii trupelor de graniță⁵⁹³.

În perioada secolelor VIII-XI s-au consolidat relațiile lumii medievale, o lume cu principii, state și oameni noi. Într-o monografie recentă care grupează studii asupra diferitelor ipostaze ale omului medieval, observăm cât de puternic era procesul de feudalizare, în timp ce statul continua să controleze printr-o legislație riguroasă comerțul și manufacturile⁵⁹⁴. Era firesc ca acest stat reglat ca un ceasornic să fie afectat de migrațiile care creșteau nesiguranța pe drumurile comerciale sau duceau la pierderea unor teritorii agricole, la scăderea numărului de contribuabili etc.

Revenind la analiza izvoarelor bizantine mai desprindem o observație de ordin general și anume că, pe măsură ce o populație se integrează mai bine culturii bizantine, știrile despre originea acesteia sunt mai puține. Astfel, doar trei izvoare vorbesc despre originea vlahilor, Kekaumenos în secolul XI⁵⁹⁵, Ioan Kynamos în secolul XII⁵⁹⁶ și Georgios Pachimeres în prima jumătate a secolului XIV⁵⁹⁷, în timp ce despre originea bulgarilor vorbesc șase izvoare, aproape toate contemporane cu evenimentele. Prin urmare bizantinii acordau importanță și originii unei populații. Uneori pe baza originii explicau anumite trăsături ale unei populații. Kekaumenos îi acuză pe vlahi că sunt necredincioși împăratului și drept argument aduce faptul că se trag din dacii conduși de Decebal, un rege care s-a opus până la moarte Romei⁵⁹⁸.

Dacă însă privim datele referitoare la creștinism, factorul cel mai puternic de integrare în lumea bizantină, cele mai multe izvoare îi amintesc pe vlahi: „Știri referitoare la organizarea vlahilor balcanici”⁵⁹⁹, „Vlahi la Atos”⁶⁰⁰, „Typica”⁶⁰¹, Ioan Katrares⁶⁰².

Dacă vorbim însă de ocupații constatăm că tot vlahii sunt cei mai des pomeniți ca având ocupații legate de păstorit, cultivarea pământului sau comerț (vlahii chervanagii). Constantin Porfirogenetul și Leon Diaconul îi arată pe pecenegi ca fiind crescători de vite mari, ocupații pe care le aveau și ungurii în țara lor de baștină.

Din perspectivă geopolitică izvoarele medievale au o carență evidentă, aceea a spațiului. Ce însemna nordul Dunării Inferioare pentru Bizantini? Un teritoriu aflat dincolo de graniță. Nu avem date concrete că ar fi fost vreodată inclus într-o formă sau alta în Imperiul Bizantin. O zonă din care, ca la orice graniță, puteau pătrunde populații străine. Dar zona nu era atât de vulnerabilă ca frontierele din Asia. Pe deasupra era o regiune europeană, cu o istorie atinsă de Imperiul Roman, cu un climat temperat-continental propice comunităților sedentare și deci pașnice. Prin urmare regiunea nu a intrat în atenția autorilor bizantini. Cu excepția împăratului Constantin Porfirogenetul care, pentru fiul său, descrie toate vecinătățile imperiului, începând cu nordul, în sensul acelor de ceasornic, toți ceilalți sunt interesați doar de evenimente.

⁵⁹³ Kekaumenos, „Sfaturi și povestiri”, FHDR, III, cap. 3, p. 23.

⁵⁹⁴ Guglielmo Cavallo, *Omnia Bizantin*, Polirom, 2000, p.167-190.

⁵⁹⁵ Kekaumenos, op. cit., FHDR, III, cap. 9, p. 39-43.

⁵⁹⁶ Ioan Kynamos, *Istoria*, FHDR, III, cap. 6, p. 239.

⁵⁹⁷ Georgios Pachimeres, FHDR, III, p. 444.

⁵⁹⁸ Kekaumenos, *Diatribă împotriva vlahilor*, FHDR, III, p. cap.9, p.41.

⁵⁹⁹ *Știri referitoare la organizarea vlahilor balcanici*, FHDR, IV, p. 25.

⁶⁰⁰ *Vlahi la Atos*, FHDR, IV, p. 51.

⁶⁰¹ *Typica*, FHDR, IV, p. 63.

⁶⁰² *Ioan Katrares*, FHDR, III, p. 519.

Situația de la nordul Dunării este menționată doar în condițiile în care de acolo venea un pericol, o populație cu care Imperiul intra în conflict. În asemenea situație suntem nevoiți să selectăm doar acele izvoare care, prin amploarea documentației, oferă o imagine de ansamblu asupra secolelor respective, oferindu-ne astfel date privind cadrul istoric în care au evoluat teritoriile analizate. Ne referim la lucrări complexe, cum ar fi operele lui Mauricius și Constantin Porfirogenetul, Leon Diaconul, Attaliates. Izvoarelor bizantine li se adaugă însă o serie de documente occidentale, orientale și nordice care conțin date relative și la zona de la nordul Dunării, cum sunt *Faptele ungarilor*⁶⁰³ și *Cronica lui Nestor*⁶⁰⁴, cronica turcă *Oguzname*⁶⁰⁵, *Geograful Anonim*⁶⁰⁶.

Împăratul Constantin al VII-lea Porfirogenetul (912-959) în lucrarea „*De administrando Imperio*” a întocmit o adevărată hartă etnografică a Europei Centrale și Răsăritene⁶⁰⁷, precum și a acelor părți din Europa Occidentală în care bizantinii aveau interese. Cartea poate fi privită și ca un tratat de politică externă, în care sunt prezentate pe larg popoarele aflate în relații cu bizantinii. Împăratul nu definește etnia dar prin amănuntele pe care le redă înțelegem că procesul de etnogeneză al popoarelor actuale era încheiat. Criteriile privind originea comună, istoria, interesele comune erau utilizate în definirea comunităților etnice.

În privința teritoriului pe care acestea îl ocupau, lucrurile însă sunt mai complicate. Observăm o mare mobilitate, o dinamică specifică populațiilor noi venite la hotarele sau în granițele imperiului, o mișcare pornită cu secole în urmă, în străfundurile Asiei, cum spunea Nicolae Iorga, și care își face simțită amploarea și în secolele VIII-XI.

Această mobilitate care a afectat toată Europa centrală și provinciile bizantine sud-dunărene, nu constituia pentru perioada aceea nici o surpriză. Însă, în același timp, remarcăm un teribil conservatorism. Popoarele ocupă teritorii delimitate de granițe naturale. Amestecul anumitor comunități este consemnat și transmis, ca de pildă cazul cavarilor care au legături de rudenie cu ungurii⁶⁰⁸.

Se observă, în lucrarea mai sus pomenită, două categorii de popoare. În prima categorie intră populațiile cu o organizare tribală cum sunt ungurii și pecenegii. A doua categorie de populații era organizată în obști sătești precursori a structurilor social-politice, cnezate și voievodate. De pildă, sârbii și croații care trecuseră la sudul Dunării și ocupaseră Dalmația locuită de o populație romanică și în care se aflau multe cetăți. Slavii erau organizați în comunități conduse de un jupan⁶⁰⁹, în același timp păstrând și denumirea pe care o parte din aceste populații o luaseră nu după origine, ci după regiunea în care locuiau, de pildă zahlumii, sau după o caracteristică a zonei, țara canalilor pentru că foloseau canalele pentru deplasare⁶¹⁰. Denumirea după repere geografice, consemnată de împărat, pare să fie un stadiu premergător formării cnezatelor și voievodatelor care cuprindeau toate satele aflate la un moment dat pe un teritoriu delimitat de granițe naturale.

Slavii din secolul VII, din opera lui Mauricius⁶¹¹ și Theophanes Confesor aveau o organizare tribală dar și formațiuni prestatale care ocupau teritorii bine

⁶⁰³ Anonymus, *Faptele Ungurilor*, în *Izvoarele Istoriei Românilor*, vol. I, ed. I. G. Popa Lisseanu, Ed. Bucovina, 1934, p. 93-117; p. 32-81.

⁶⁰⁴ Nestor, *Povestea vremurilor care au trecut*, în *Izvoarele Istoriei Românilor*, vol. VII, Ed. Bucovina, 1935, p.34 sqq.

⁶⁰⁵ Mehmed Ali Ekren, *O mențiune inedită despre românii din sec. IX în Oguzname*, cea mai veche cronică turcă, SCIVA2, 1980, p. 287- 294.

⁶⁰⁶ Geograful Anonim, *Descriptio Europae Orientalis*, în *Izvoarele Istoriei Românilor*, vol.II, trad. G. Popa Lisseanu, București, Tipografia Bucovina, I.E. Toroutiu, 1934, p. 42.

⁶⁰⁷ Constantin Porfirogenetul, *Carte de învățătură către fiul său Romanos*, Ed. Academiei RSR, 1971, Colecția Scriptorum Byzantinorum, VII; Idem, FHDR, II, p.657-671.

⁶⁰⁸ Constantin Porfirogenetul, *Carte...*, p. 60

⁶⁰⁹ *Ibidem*, p.41-47.

⁶¹⁰ *Ibidem*, p.55-57

⁶¹¹ Mauricius, *Arta Militară*, FHDR, II, București, Ed. Academiei RSR, 1970, ediția H. Mihăescu, p.432-565.

delimitate, așa au fost cele conduse de Ardagast, Piragast și Dauritas⁶¹². Interesant este că împotriva agresiunii romane, aceștia nu colaborează între ei.

Slavii din opera lui Constantin Porfirogenetul au deja denumiri teritoriale și etnice. Se numesc sârbi, croați dar și zahlumi, pagani, canali, toți organizați în obști sătești conduse de jupani⁶¹³. Deosebirea dintre slavii descriși de Maurikios și cei din timpul lui Constantin Porfirogenetul constă în modul lor de organizare influențat de bizantini.

Populațiile trăiau în enclave (bulgarii, sclavinii) menționate încă din timpul lui Iustinian și până târziu, localizate în teritorii separate fie de granițe politico-administrative, fie de granițe naturale. Fiecare populație ocupa o regiune pe care fie o moștenea din strămoși (cum era cazul romanilor din Dalmația sau a celorlalți vlahi din Balcani), fie o cuceriseră la un moment dat (cazul statului bulgar) sau o colonizaseră (ca de pildă paganii care colonizaseră țara Arenta, în timpul împăratului Heraclius (610-641) și a cărei populație romanică fusese robită de avari⁶¹⁴).

Populația daco-romanică menționată în izvoarele scrise

Un prim document în care este menționată o populație romanică la nordul Dunării este tratatul de strategie militară a lui *Maurikios* scris în secolul VII, dar care datorită obiectivului special al lucrării sale, nu oferă detalii etnografice, ca să spunem așa. Autorul atrage atenția, printre altele, asupra unei anumite categorii de populație romanică refugiată de la nordul Dunării: „*De așa zișii refugiați, trimiși să ne arate drumurile și să ne descopere pe cineva, trebuie să ne păzim cu străjnicie; măcar că sunt romani, ei au căpătat cu vremea această calitate, au uitat de ale lor și sunt cu mai multă tragere de inimă față de dușmanii*”⁶¹⁵ deși spune autorul, se aseamănă mult cu romanii. Acești romanici puteau să procure știri despre slavii și avari de la nordul Dunării (Mijlocii și Inferioare) împotriva cărora se îndreptau armatele bizantine⁶¹⁶, ceea ce înseamnă că ei locuiau în zone învecinate acestora sau chiar împreună.

Tot o populație romanică, dar la nordul Dunării Mijlocii, este menționată în *Gesta Hungarorum* din care aflăm că atunci când maghiarii au ajuns în Pannonia, au găsit acolo o populație romanică, ai cărei strămoși erau foștii păstori ai romanilor, „*pastores romanorum*”. Această populație s-a retras din fața noilor veniți:

„*După trecerea Dunării și-au așezat tabăra lângă Dunăre, până la Apele Calde de Sus. Și auzind aceasta toți Romanii care locuiau în Pannonia și-au scăpat viața cu fuga*”⁶¹⁷. Această informație este confirmată de *Geograful Anonim*, scris în 1308, în care se spune că vlahii din Balcani sunt emigrați din Pannonia:

„*...Intre Macedonia, Achaia și Tesalonicul se găsește un oarecare popor, foarte mare și răspândit, care se numește Blazi, care și altă dată au fost păstori ai Romanilor și din cauza terenului roditor și plin de verdeață, trăiau o dată în Ungaria, unde se aflau pășunile romanilor. Dar în urmă fiind izgoniți de aici de Unguri, au fugit în acele părți; ei au din abundență multă brânză excelentă, lapte și carne mai presus de alte nații*”⁶¹⁸. Firește că geograful tot Anonim îi confundă pe vlahii sud-balcanici (emigrați din fosta Dacie) cu vlahii nord-

⁶¹² Theophanes Confesor, FHDR II, București, Ed. Academiei RSR, 1970; ed. C. De Boor, Leipzig, 1880, pp.605, 609.

⁶¹³ Constantin Porfirogenetul, *Carte de învățătură...*, p.42.

⁶¹⁴ *Ibidem*, p.56.

⁶¹⁵ *Mauricius*, op. cit., 31, p. 561; Un amplu comentariu asupra acestui izvor se află în *Istoria Românilor*, vol. III, Ed. Enciclopedică, București, p. 45.

⁶¹⁶ Șt. Olteanu, *Comunități romanice între Carpați și Dunăre la finele secolului VI și începutul secolului următor*, în *Analele Universității Seria Istorie*, nr. 2, 1998, p. 51 sq.

⁶¹⁷ Anonymus, op. cit., XLVI, p. 112, cap. LI, p.117.

⁶¹⁸ Geograful Anonim, *Descrierea Europei Orientale*, p. 42.

dunăreni însă reține informația potrivit căreia la sosirea în Pannonia, ungurii au găsit aici o populație romanică.

Însă cu totul alta a fost situația cu vlahii sau blacii pe care ungurii i-au găsit în Transilvania de astăzi. Diferențele constau în organizare și relații cu populațiile învecinate. Vlahii transilvăneni aveau structuri sociale de tipul voievodatului și se aflau în relații relativ bune cu vecinii (bulgari, pecenegi, cumani) cu care se aliază împotriva ungarilor⁶¹⁹.

Tot despre aceste evenimente vorbește și Cronica lui Nestor dar în varianta slavă a migrației. Vorbind despre migrația ungarilor, autorul spune:

„Venind dinspre răsărit ei mergeau grăbiți prin munții cei înalți, care s-au numit ungurești și începură să se lupte cu volochii și cu slavii care trăiau acolo. Căci acolo erau stabiliți mai înainte slavi, iar volochii supuseseră țara slavilor”⁶²⁰. Iată și un al doilea izvor care confirmă spusele lui Anonymus.

Este în același timp poate singurul izvor care menționează o relație de subordonare a slavilor de către vlahi. Deoarece în acel timp pentru a te impune într-un teritoriu trebuia să ai fie forță militară, fie să covârșești prin număr se înțelege că vlahii aveau una dintre aceste calități. Cum vlahii nu au fost niciodată prea numeroși presupunem că aveau o anume forță militară. Formațiunile lui Gelu și Ahtum confirmă această ipoteză.

Voievodatul lui Ahtum era localizat în Banat și avea un centru întărit în cetatea Morisena. Legenda Sf. Gerard îl menționează în prima jumătate a secolului al-XI-lea. Cu alte cuvinte formațiunea prestatală a lui Ahtum, cronologic și cultural este contemporană culturii Dridu. Legenda relatează că Ahtum era un conducător puternic, se încredea în soldații și în nobilii săi și era creștin botezat la Vidin. Principatul lui Ahtum a fost cucerit prin trădarea unuia dintre consilierii voievodului și a dus la uciderea principelui⁶²¹.

Câteva izvoare literare bizantine din secolele IV-XI menționează la nordul Dunării o populație numită geți și daci. Autori din secolele IV- VIII, din care amintim Marcellinus Comes⁶²², Procopius din Caesarea⁶²³ (asimilează pe goți neamurilor getice), Iordanes⁶²⁴ (care confundă pe goți cu geți) etc. au vorbit despre o populație numită geți. Evident, este vorba de un arhaism, dar care desemnează o populație din secolele în care au trăit cronicarii.

Aceeași populație este menționată și în secolul IX în *Genesisios* în care se arată că împăratul Teofil (829- 842) a pornit cu oști poliglote de slavi, huni, vandali și geți și a pus stăpânire pe tot Orientul⁶²⁵. Or, toate populațiile menționate erau localizate în apropierea Dunării.

Anna Comnena relatează despre confruntările cu o populație denumită daci de la nordul Dunării. Deși în comentariul contemporan al izvorului respectiv se spune că prin termenul arhaic de „daci” trebuie să vedem pe unguri, având în vedere erudiția Anei Comnena pe de o parte și pe de altă parte, existența la nordul Dunării a unei populații romanizate numite vlahi, blaci dar și geți, înclinăm să vedem în dacii pomeniți de autoare tot o populație de origine daco-romană⁶²⁶. Tot Comnena menționează o populație cu numele de geți, de teama căroră sauromații (numiți misieni de cei vechi au trecut fluviul pe gheață):

„*pricina strămutării lor (sauromaților, n.n.) lor a fost dușmănia de neîmpăcat față de ei a geților, vecinii lor care îi prădau*”⁶²⁷.

Această doamnă istoric care a reușit să sintetizeze o domnie întreagă într-o carte, menționează mai multe populații din Europa Centrală și Răsăriteană dar

⁶¹⁹ Cronicarul îi menționează pe cumani, o populație contemporană cu el dar care nu era în Transilvania în a doua jum. a sec. X. Probabil confundă lupte din perioade istorice diferite. Demn de reținut este alianța.

⁶²⁰ I. Nestor, *op. cit.*, p. 46.

⁶²¹ Ion Dumitriu Snagov, *Monumenta Romaniae Vaticana*, Roma, 1996, pp. 59-61.

⁶²² Marcellinus Comes, *Cronica*, FHDR, II, p.363, par. 505.

⁶²³ Procopius din Caesarea, *Despre războaie*, FHDR, III, p. 435, II, 2,1.

⁶²⁴ Iordanes, *Getica*, FHDR, II, p. 411.

⁶²⁵ *Genesisios*, FHDR, II, p. 655.

⁶²⁶ Anna Comnena, *Alexiada*, FHDR, III, cap. 14, p.117.

⁶²⁷ *Ibidem*, cap. 2, p. 83.

și Occident, folosind denumirile contemporane ei. Așa sunt menționați cumanii, vlahii, bulgarii. În aceeași lucrare autoarea folosește și denumiri vechi cum ar fi daci, geți, dar și sciți, celți (când e vorba de latini). Sciții au fost identificați cu pecenegii. Se ridică întrebarea de ce autoarea nu a folosit un etnonim din vremea sa. Considerăm că autoarea cunoștea exact popoarele care se aflau în granițele Imperiului, dar nu și pe cele care se aflau dincolo de granițe. Având în vedere erudiția Anei Comnena acest lucru pare inexplicabil. Credem însă că pentru a fi mai explicită autoarea a utilizat termenii cu care erau desemnați strămoșii acestor popoare pentru că în epoca ei se constată, așa cum am văzut la populațiile slave, apariția denumirilor geografice, antroponimice (după numele conducătorilor) sau chiar după ocupații, așa cum consemnează Constantin Porfirogenetul.

Ba mai mult, apăruse și fenomenul de extindere a denumirii etnice a unei populații cuceritoare asupra întregului teritoriu și a populațiilor care îl locuiau. Acest lucru este arătat explicit în *Suidas*, un dicționar de cuvinte și de materii din a doua jumătate a secolului al-X-lea în care se poate citi „*dacii: care acum sunt numiți pecenegi*”⁶²⁸. Informația ni se pare destul de prețioasă pentru că începând din secolul XI, întâlnim în izvoare foarte des menționați pecenegii, care apar așa cum am văzut și în oștirile cnezatelor transilvănene. Această situație de a redenumi o populație o întâlnim și la Iordanes care spune despre geții care se numeau pe urmă goți. Ce înseamnă acest lucru? În ambele cazuri se observă că o populație sedentară, localizată într-un anumit areal, este redenumită la un moment dat, cu numele unei populații aflate în migrație sau semi-nomadă, războinică, locuind temporar în zona aceea, cum au fost atât goții cât și pecenegii.

În concluzie, pentru a evita astfel de confuzii Ana Comnena utilizează arhaisme, pentru a desemna urmașii geților și dacilor. Autorii bizantini cunoșteau destul de bine istoria imperiului roman din vremurile sale de glorie. Prin geți și daci ei desemnau populația autohtonă din Dacia, populație cu care romanii s-au confruntat la un moment dat. Același lucru îl înțelegeau și în secolele pe care noi le analizăm, adică o populație autohtonă trăitoare în fosta Dacie, descendentă din daci sau geți. Că este așa o dovedește chiar Kekaumenos care ne spune fără echivoc ca vlahii din Balcani se trag din daci de la Nordul Dunării, răzlețiti de cucerirea romană „*căci aceștia sunt așa numiți daci ziși și besi*”⁶²⁹.

Că vlahii din Balcani sunt același neam cu cei din nordul Dunării ne spune Laonic Chalcocondil, dar d-abia în secolul XV, folosind și atunci denumirea de Dacia⁶³⁰. Acum înțelegem de ce Anna Comnena contemporană cu Kekaumenos prefera să folosească un arhaism, pentru că în epoca lor, neamul dacilor nu fusese uitat, ba mai mult, avea urmași.

Contactele dintre bizantini și această populație aflată dincolo de granițele și intersele lor au fost sporadice. Nu știm despre limba, obiceiurile, evoluția culturală a acestora. Bizantinii nu fac o istorie a culturii, datele pe care le oferă despre un anumit popor sunt legate întotdeauna de evenimentele politice pe care le înfățișează.

În perioada secolelor VIII-XI, Imperiul Bizantin era un imperiu creștin de limbă greacă, neinteresat în procesul de romanizare petrecut cândva în și dincolo de granițele sale. Firește că perpetuarea limbii latine este menționată, dar cu totul întâmplător. Procopius din Caesarea la sfârșitul secolului al VI-lea spune despre antul Chilbudios din apropierea Dunării care vorbea latinește⁶³¹; în timpul conflictului bizantino-avar, Comentiolus ratează atacul de noapte pentru că avertismentul „*torna, torna*” rostit în limba băștinașă este înțeles ca un ordin de retragere⁶³².

⁶²⁸ *Suidas*, ediția Ada Adler, Leipzig, 1928-1938; FHDR, II, I, 2, p. 700-701.

⁶²⁹ Kekaumenos, op.cit., cap.9, p.41.

⁶³⁰ Laonic Chalcocondil, FHDR, IV, 1982, 31D,35B, p.453.

⁶³¹ *Procopius din Caesarea*, FHDR, II, p. 435.

⁶³² *Theophilact Simocata*, FHDR, II, p. 539, II, 15.

Aș încheia această scurtă disertație despre posibilitatea scriitorilor bizantini de a înfățișa popoarele de la nordul Dunării, cu cuvintele lui Procopius din Caesarea care spune:

„Nu a fost chip să înfățișăm mai în amănunțime ținuturile din jurul Pontului Euxin, care se întinde de la Bizanț până la Mlaștina Meotică, deoarece barbarii de dincolo de fluviul Istru numit și Dunăre, fac ca romanii să nu fie în stare să ajungă pe țărmul din părțile acelea”⁶³³.

La începutul secolului XIII, izvoarele occidentale menționează populația nord-danubiană tot cu termenul arhaic de geți⁶³⁴. Împăratul Ioan Cantacuzino în 1332, relatând conflictele bulgaro-bizantine de la începutul secolului XIV, arată că împăratul Andronic al III-lea i-a confundat pe tătari cu „geții de dincolo de Dunăre” datorită felului asemănător de a purta războiul⁶³⁵. Important este că Ioan Cantacuzino menționează atât pe ungrovlahi (adică românii de azi) sub denumirea de „geții de dincolo de Dunăre” cât și pe vlahii din Balcani, fără să știe că între cele două populații existau asemănări. Utilizarea termenului arhaic de geți este dovada cea mai concretă că nici măcar în prima jumătate a secolului XIV, bizantinii nu cunoșteau bine populațiile nord-dunărene, pe care continuau să le denumească cu numele cu care intraseră în istoria imperiului roman.

Așa cum am arătat, prin geții și dacii menționați de bizantini, trebuie să vedem populația nord-danubiană autohtonă. Că această populație avea o cultură romanică este un fapt atestat arheologic și dovedit documentar mai târziu prin utilizarea denumirii de vlahi, termen ce desemna o populație romanică. Asupra probabilității unei astfel de identificări s-au pronunțat și alți istorici⁶³⁶.

În afară de izvoarele bizantine, populația romanică de la nordul Dunării este menționată și în alte izvoare istorice. Cea mai veche cronică turcă din secolul IX, datată în anul 839, vorbește despre o populație numită ULAK aflată, așa cum reiese din enumerarea popoarelor, la vest de ruși și la nord vest de maghiari (aflați pe atunci în Atelkuz)⁶³⁷. Termenul este cu siguranță o coruptelă a termenului VLAH.

Pentru sudul României, *Diploma Cavalerilor Ioaniți* este primul document care menționează în 1247, voievodatele și cnezatele sud-carpătice⁶³⁸. Aceasta este însă foarte târzie, la două sute de ani distanță de limita superioară a epocii pe care o studiem noi. Noi credem că cnezatele lui Ioan și Farcaș, voievodatele lui Litovoi și Seneslau, erau mult mai vechi decât data atestării documentare, pentru că asemenea formațiuni nu se nasc peste noapte pe un teren sterp. Aceste formațiuni grupau populația autohtonă de origine daco-romană. Pentru voievodatele lui Litovoi și Seneslau această origine este clară prin faptul că se precizează că rămâneau mai departe românilor sau olahilor. Doar cnezatele, o formă de organizare inferioară voievodatului, ajung în domeniul Cavalerilor Ioaniți.

Între aceste formațiuni și comunitățile culturii Dridu există o legătură directă. Argumentul pe care îl aducem sunt concentrările demografice din anumite areale (a se vedea capitolul „așezări,„). Aceste concentrări demografice evidențiate pe tot teritoriul României în secolul VIII- XI⁶³⁹, au stat la baza formării organismelor prestatale atestate documentar mai târziu, pe măsură ce relațiile feudale se consolidează.

De ce aceste formațiuni sunt menționate atât de târziu? Deoarece până atunci au fost libere sau cel puțin autonome. Nu au fost incluse în nici un mare

⁶³³ Procopius din Caesarea, *Despre războaie*, FHDR, II, p. 435, III, I, 10.

⁶³⁴ Victor Spinei, *Marile migrații din estul și sud-estul Europei în secolele IX-XIII*, Iași, Institutul European, 1999 p. 273.

⁶³⁵ *Ioan Cantacuzino*, FHDR, III, p. 483.

⁶³⁶ DID, III, p.132, a se vedea și nota 192 din lucrarea menționată.

⁶³⁷ Mehmed Ali Ekren, *O mențiune inedită despre românii din sec. IX în Oguzname, cea mai veche cronică turcă*, SCIVA 2, 1980, p. 287- 294.

⁶³⁸ *Diploma Cavalerilor Ospitalieri de Ierusalim*, DIR, veac XI, XII, XIII, C. Transilvania, vol.I (1075-1250), Ed. Academiei RPR, 1951, doc. 285, p.329.

⁶³⁹ St. Olteanu, *Societatea carpato- danubiano- pontică în sec. IV-XI, Structuri demo-economice și social-politice*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1997, p. 264 sqq.

domeniu feudal. Includerea acestora în domeniul Ioaniților a făcut necesară menționarea lor în diploma regală. Să nu uităm că majoritatea documentelor medievale sunt acte de întărire a unor proprietăți. Prezența lor în documente se datorează schimbării de statut. Cancelariile regale consemnează doar evoluția proprietăților feudale nu și a cnezatelor și voievodatelor.

Relevanța etnică a datelor arheologice

Din cele arătate mai sus vedem, pe de o parte, cât de important era factorul etnic în istoria populațiilor mai sus menționate iar, pe de altă parte, cât de complexe erau raporturile dintre aceste populații la cumpăna dintre primele două milenii creștine. Existența populației de la nordul Dunării a fost dovedită de așezările și necropolele cercetate în lumina cărora se conturează un „portret-robot” al acelor comunități care aveau următoarele trăsături culturale:

- Era o populație numeroasă dovedită de numărul mare de așezări rurale deschise, concentrate de-a lungul marilor râuri.
- Era interesată de ridicarea unor fortificații de lemn, pământ sau piatră în locuri apărate natural sau la întretăierea unor drumuri comerciale.
- Aveau așezări organizate după anumite principii. În cadrul lor se aflau locuințe adâncite, mai rar de suprafață, dispuse după un anumit plan și înconjurate de cuptoare de uz casnic, gropi de bucate, alte anexe, constituind adevărate nuclee de gospodărie rurală.
- Necropolele sunt fie de înhumăție, fie de incinerație, sau cu ambele rituri dar din faze diferite. Toate au un plan. Necropolele de incinerație sunt concentrate în anumite areale și aparțin unui orizont cronologic mai timpuriu. Statistic vorbind numărul de morminte din cele două rituri, este la paritate. Teoretic însă, înhumăția pare să predomine.
- Inventarul ceramic constă din vase din pastă nisipoasă striată, cenușie lustruită și importuri bizantine sau imitații locale ale acestora și este destul de tipizat, putând fi repertoriat și catalogat,
- Circulația monetară (reprezentată de moneda bizantină) este redusă, dar existentă în tot teritoriul.
- Majoritatea așezărilor, cel puțin din spațiul sud-carpatic au fost abandonate în prima jumătate a secolului XI sau chiar mai devreme. Din acest motiv descoperirile de obiecte mărunte: unelte, arme, podoabe sunt destul de reduse. În câteva așezări târzii⁶⁴⁰, se observă urmele unor invazii violente manifestate prin: gropi comune, schelete ciopârțite, locuințe incendiate așa cum apar la Dinogetia, Capidava, Dridu, Târgșor, Băneasa- sat⁶⁴¹.

O parte din trăsăturile de bază prezentate mai sus, au rădăcini în civilizația arheologică anterioară daco-romană, în timp ce altele sunt elemente noi. Acest lucru a făcut ca o serie de istorici români dar și străini să propună atribuirea acestora populației autohtone daco-romane⁶⁴². Această ipoteză este întărită și de menționarea etnonimelor de geți și daci în izvoarele bizantine.

Pe de altă parte, câteva din elementele de cultură materială, mai ales obiecte, nu au caracter etnic. Dan Gh. Teodor este primul care atrage atenția asupra faptului că ceramica secolelor respective nu poate fi atribuită unei etnii⁶⁴³. Cultura secolelor VIII-XI preia o serie de elemente de bază din culturile arheologice anterioare, cum sunt tipul așezărilor sau al locuințelor, zonele de

⁶⁴⁰ Bordeie incendiate apar și pentru faze mai timpurii ale acestei culture. Dovadă sunt bordeiele nr.3 și 4, cu paianță arsă de la Vlădeni – Popina Blagodeasca datate, în secolele IX-X.

⁶⁴¹ Le-am menționat ca atare, cu bibliografia aferentă, în capitolul III dedicate factorilor de influențare și comunicare, în subcapitolul factorilor social-politici.

⁶⁴² Dan Gh. Teodor, *Apartenența etnică a culturii Dridu*, în *Cercetări Istorice*, NS, IV, Iași, 1973; Eugenia Zaharia, *Populația românească din Transilvania în sec. VII-VIII*, Ed. Academiei, RSR, 1977, p.117-121; Idem, *Donnes sur l'archeologie des IV-XI siecles sur le territoire de la Roumanie*, Dacia, XV, 1971, p.269-287.

⁶⁴³ Dan Gh. Teodor, *op. cit.*, passim.

amplasare a satelor, cuptoarele menajere, gropi de bucate, chiar și decorul ceramicii (decorul striat este atestat din secolele anterioare) etc., însă aduce și elemente noi: planul relativ regulat al așezării, fortificații, utilizarea roții de mână, o serie de piese de podoabă etc.

Cultura arheologică din secolele VIII-XI are, din această perspectivă, caracter medieval. Adică poartă amprenta unor schimburi comerciale din cele mai îndepărtate regiuni. Nu ne oprim aici asupra importanței drumurilor comerciale care împânzeau Imperiul Bizantin și îl legau de toată lumea barbară din afara granițelor. Având în vedere mobilitatea comunităților umane și crizele repetate ale Imperiului Bizantin, precum și capacitatea unei populații de a-și dezvolta o cultură proprie se conturează opinia potrivit căreia populații trăitoare pe un teritoriu vast, alături de populația veche-românească, în aceleași condiții social-economice, pe baza dezvoltării unor relații de schimb specifice, creează și participă la o cultură materială comună, adaptată condițiilor de mediu, evoluției tehnice, structurii sociale, schimbărilor politice etc. În același timp acestea își mențin culoarea etnică. Această identitate grefată pe specificitatea sistemului feudal, constituie baza formării cnezatelor, voievodatelor și țărilor românești medievale.

Cultura secolelor VIII-XI este creația populației sedentare din aceste ținuturi, a populației romanice de pe ambele maluri ale Dunării. Pătrunderea ungarilor în Europa centrală și a pecenegilor la Dunărea de Jos, modifică radical evoluția acesteia.

Petele albe în timp sau în spațiu nu trebuie să ne îngrijoreze prea mult. Deși vorbim de o creștere demografică în secolele VIII-XI în comparație cu perioada anterioară nu trebuie să uităm că situația demografică din evul mediu timpuriu nu se compară cu situația din zilele noastre. Un popor numeros și mare pentru acel timp putea să aibă poate un milion de oameni cum au fost pecenegii, catalogați în epocă drept un popor numeros. Celelalte populații nu atingeau asemenea cifre. Cumanii puteau ridica o armată de 40000 de oameni cu care de altminteri au și sprijinit pe bizantini în lupta de la Lebunion. Prin urmare populația lor era de câteva sute de mii de locuitori. Cifrele pe care le vehiculează istoricii bizantini, acuzați uneori de exagerare sunt mici în comparație cu situația din zilele noastre. În consecință, populația autohtonă daco-romană nu putea depăși câteva sute de mii de locuitori. Or, ce înseamnă această cifră raportată la teritoriul actual al sudului României. Înseamnă o populație grupată în anumite areale între care se aflau pete albe. Evident că rămăneau teritorii nelocuite și în care probabil că staționau temporar populațiile dornice de a trece în Imperiul Bizantin.

Deși cultura arheologică Dridu a încetat în primele decenii ale secolului XI, comunitățile din spațiul sud-carpatic au intrat într-o nouă etapă de evoluție care va culmina cu apariția primelor formațiuni statale.

Cultura Dridu, în spațiul sud-carpatic, se încadrează între două perioade istorice care, sub aspect arheologic, prezintă în stadiul actual al cercetărilor, o scădere demografică manifestată prin așezări mai puține, ne referim la perioada secolelor VI – VII și a doua jumătate a secolului al-XI-lea și secolul XII. Cele două segmente cronologice sunt marcate de migrația slavilor și bulgarilor și respectiv a turanicilor. Perioada de relativă liniște și stabilitate a permis populației autohtone să aibă o evoluție demografică și economică pozitivă.

ANEXA I
IZVOARELE BIZANTINE ÎN CARE SUNT MENȚIONATE POPULAȚII

Nr. crt.	Cronicar	Opera	Data întocmirii lucrării	Vlahi/ Populație romanică	Bulgari	Unguri	Peceneți	Uzi	Cumani	Slavi
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1.	Ennodius (FHDR, II, p.347)	X	Sec. VI		R / A	-	-	-	-	-
2.	Menander Protector (FHDR, II, p.511)	<i>Fragmente din istorie</i>	Sec.VI	-	-	-	-	-	-	R
3.	Cassiodor (FHDR, II, p.498)	<i>Scrieri variate în 12 cărți</i>	Sec. VI	--	R	-	-	-	-	-
4.	Iordanes, FHDR,II, p. 408	<i>Faptele Romanilor</i>	Sec.VI	-	R	--	-	-	-	R
5.	Victor din Tunun (FHDR, II, p. 397)	X	Sec. VI	-	R	-	-	-	-	-
6.	Marcellinus Comes FHDR, II, p. 360)	<i>Cronica</i>	Sec. VI	daci	R	-	-	-	-	-
7.	Ioannes Malalas (FHDR, II, p.502)	x	Sec. VI	-	RO	-	-	-	-	-
8.	Procopius din Caesarea FHDR, II, p. 447	<i>Despre războaiele</i>	Sec. VI	-	-	-	-	-	-	R, RI
9.	Teofilact Simocata FHDR, II, p.532	Istorii	Sec.VI-VII	-	-	-	-	-	-	R, A
10.	Mauricius FHDR, II, p.557	<i>Arta militară</i>	Sec.VII /4	A	-	-	-	-	-	R, O, R, RI
11.	Georgios Pisides, FHDR,II, p. 569	X	Sec. VII	-	RL	-	-	-	-	RI
12.	Theophanes Confesor (FHDR, II, p.592)	<i>Cronografia</i>	Sec. VII-VIII	„torna„	O, R, RO	-	-	-	-	R, RI, OI
13.	Nicheforos FHDR, II,	<i>Scurtă istorie</i>	Sec. VII-VIII	--	O, / R, / C	-	-	-	-	-

	p.624;									
14.	Georgios Monachos (FHDR, II, p. 634)	X	Sec. IX, 1/2	-	O, R	-	-	-	-	-
15.	FHDR, IV, p.7	<i>Vlahorinhinii</i>	Sec. IX	RO	-	-	--	-	-	-
16.1	Scriptor incertus FHDR, IV, p. 9)	X	Sec. IX, 2/2	-	R	-	R	-	-	-
17.11	Theophanes Continuatus (FHDR, II, p. 674)	X	Sec. IX-X	-	R	A	A	-	-	-
18.	Leon cel Înțelept, FHDR, II, p. 643	<i>Tactica</i>	Sec. IX-X	-	-	-	-	-	-	OR, RI
19.1	Nicolaus Misticus FHDR, IV, p. 11)	<i>Către Simeon, țarul Bulgariei</i>	Sec. X, 1/2	-	R	R	R	-	-	-
20.1	Simeon Magister (FHDR, II, p.630)	<i>Cronica Universală</i>	Sec. X, 1/2	-	R	-	A	-	-	-
21.1	Constantin Porfirogenetul (FHDR, II, 1970, Carte...	<i>De Administrando Imperio</i>	952	O, OC, C, R	O, R, Oc, C, RO	O, /R, OC	O, OC, R, RL.	-	-	O, C, OC
22.1	Leon Diaconul (FHDR, II p. 678)	<i>Istoria</i>	Sec. X 2/2	-	R, C,	-	A, Oc,	-	-	-
23.1	Leo Gramaticus (FHDR, II, p.648)	<i>Cronografia</i>	Sec. X 2/2	-	O, R	A	A	-	-	-
24.1	Suidas, (FHDR, II, p. 701)	<i>Lexicon</i>	Sec. X2/2	„Geți”	-	-	-	-	-	RI
25.1	FHDR, IV, p.25	<i>Știri referitoare la organizarea bisericească...</i>	s. X-XI	C	C	-	-	-	-	-
26.	Nikolaos Kataktenos, FHDR, III, p. 161	<i>Viața și faptele...</i>	Sec. XI	-	-	-	C	-	-	-
27.1	Theophilact al Ohridei	<i>Scrisoare către episcopul</i>	s. XI	-	O, R	-	-	-	-	-

	(FHDR,III p. 15)	<i>Vidinului</i>								
28.1	Mihail Attaliates, FHDR,III, p.68-77.	<i>Istoria</i>	s. XI	mixobarbari	-	P	R	Oc.	-	-
29.	Ioan Oxites (FHDR,III p.55-57)	X	s. XI 3/4		-	-	R	-	-	-
30.1	Kekaumenos(FDHR,I II,p.21)	<i>Sfaturi și povestiri</i>	s. XI,	O, OC, RO	O, RO	-	O, R	-	-	-
31.	Ioan Skylitzes FHDR, III, p.60-65.	<i>Continuarea Cronografiei</i>	s. XI	RO	-	R, P	R, RO	R	-	-
32.	Mihail Psellos, 1998, p.168 sq.	<i>Discursuri</i>	s. XI	-	R	-	R	-	-	-
33.	Nichifor Bryennios (FHDR, III,p. 81)	<i>Istории</i>	-	-	-	-	R	-	-	-
34.	FHDR,IV, p. 61	<i>Vlahi la Atos</i>	s.XI-XII	OC	-	-	-	-	-	-
35.	FHDR, IV, p.63	<i>Typica</i>	s.XI-XII	C	-	-	-	-	--	-
36.	Manuel Straboromanos, FHDR,III, p.171)	<i>Cuvântare către...</i>	s.XI-XII	-	-	-	R	-	-	-
37.	Ana Comnena (FHDR, III, p.82-119)	<i>Alexiada</i>	s. XI-XII	Oc, Ro, A daci	A	R	R	-	O, Oc, R, A	-
38.	Georgios Kedrenus, FHDR,III p.122-157	<i>Compendiu de istorii</i>	Sec. XI-XII	OC, RL	R, P, OB	A	R, A, OC O	-	-	R, A
39.	Mihail Glycas (FHDR,III, p. 65)	<i>Cronica</i>	s. XII	-	-	-	R	R	-	-
40.	FHDR, IV, p. 29	<i>Un decret al Împăratului Alexios I</i>	s. XII, 1/2	Oc.	RI.	-	-	-	RI.	-
41.1	Ioan Kynamos (FHDR,III, p.233-241)	<i>Istoria</i>	s. XII	O	-	R	-	-	R	-
42.	Teodor	<i>Stihuri...</i>	s. XII	Oc.	-	-	-	-	-	-

	Prodromos (FHDR,III, p. 188-189)									
43.	Ioan Zonaras FHDR, III, p. 192-229	<i>Cronica</i>	s. XII	-	R, RL	R, RL	R, AL	R	-	R,
44.	Euthimios Tornikes, FHDR, III, p. 381	X	Sec. XII	-	-	-	-	-	R, P	-
45.	Nichita Choniates (FHDR,III p. 254)	x	s. XII- XIII	RO, O	-	R	R, Ob.	-	R	-
46.	Macarios Calorites (FHDR, IV,p.101)	x	s. XIII, 1/2	-	-	-	R	-	-	-
47.	Theodor Skutariote s (FHDR, III,p. 407)	x	s. XIII	Rl., RO	Rl., RO	R	-	-	R	-
48.	Iacob al Bulgariei FHDR, IV, p. 107)	x	s. XIII	-	-	-	-	-	C	-
49.	Eusthatios al Tesalonicu lui (FHDR, III, p. 183)	<i>Cuvântare a presfân- tului...</i>	s. XIII	-	-	-	-	-	O, R, Rl.	-
50.	Georgios Akropolites FHDR, III, p. 397	x	s. XIII	RL / R	R,	-	-	-	RL	-
51.	Maximos Planudes, FHDR, III,	x	Sec. XIII	RO	-	-	-	-	-	-
52.	Ioan Cantacuzino, FHDR, III, p. 483	X	Sec. XIII- XIV	Ungro- vlahi= Geți, R, OB; Vlahi, RL.	R, RL	-	-	-	-	-
53.	Nasir Muhamme d,FHDR, III, p.533	x	s. XIII- XIV	RL	-	-	-	-	-	-
54.	Constantin Manases FHDR,III, p.135	<i>Cuvântare cătrec impăratul chir Manuel Comnen</i>		-	-	R,	-	-	-	-
55.	Efrem		s.XIII-	RO,O,A	RO	-	-	-	RO	-

	(FHDR, III, p. 461)	X	XIV							
56.	Nichifor Gregoras, FHDR, III, p. 497	X	Sec. XIII-XIV	RL, duce Ioan al Vlahiei	O, R, A, RL	-	-	-	RL, A	-
57.	Ioan Katrares (FHDR, III p. 519)		s. XIV ½	OC, C		-	-	-	-	-
58.	Demetrios Kydones FHDR, III, p. 525	X	s. XIV, 2/2	OC, OB	-	-	-	-	-	-
59.	Georgios Pachimeres (FHDR, III, p. 444)	X	s. XIV, 1 / 2	O, Oc., Rl.	-	-	-	-	-	-

Legenda

X = nu menționează

R = Războaie

A = Alianțe

P = Pace

Ro = Răscoale

OC = Ocupații

OB = Obiceiuri

C = Creștinism

RL = Relații cu alte populații

CAPITOLUL VI CÂTEVA DATE ARHEOLOGICE CU PRIVIRE LA VIAȚA SPIRITUALĂ DIN SECOLELE VIII- XI

În așezările și necropolele analizate au apărut o serie de obiecte (cruciulițe, medalioane cu semnul crucii sau scene religioase, obiecte de uz casnic cu semnul crucii, inscripții sau rune pe diverse obiecte etc.) care constituie dovezi de viață spirituală. Acestea nu apar doar în secolele de care ne ocupăm în lucrarea de față, ci constituie aproape o constantă a spațiului carpato-danubiano-pontic, așa cum o dovedesc studiile referitoare la secolele IV-XI⁶⁴⁴.

Jacques Le Goff considera că istoria mentalităților poate fi discutată și analizată în baza surselor literare din epocă dar și mai târziu⁶⁴⁵. Același autor remarcă însă raritatea documentelor scrise referitoare la occidentul medieval-timpuriu. Acest aspect este valabil și pentru Europa Centrală și Răsăriteană. Viața spirituală este o componentă a istoriei mentalităților și în consecință cercetarea acestui domeniu în lumina surselor literare este un demers dificil, datorită, așa cum arătam, rarității acestora.

În această situație, descoperirile arheologice aduc mărturii concrete, palpabile, mai ales acolo unde, uneori, izvoarele scrise tac. Dar pentru a înțelege aceste mărturii arheologice trebuie să pătrundem în contextul istoric al epocii.

Istoria spiritualității celor trei secole aflate la cumpăna dintre primele două milenii creștine pe un teritoriu marcat de fenomenul migrațiilor, este o provocare pentru orice istoric al culturii. Coexistența în arealul Europei Răsăritene a unor populații diferite, cu istorii și culturi diferite, aflate în relații mai mult sau mai puțin directe cu un imperiu creștin, oferă acestui spațiu geografic un specific cultural aparte.

Dacă judecăm doar după câteva evenimente, cum ar fi cruciadele pornite de occidentali, creștinarea de către bizantini a bulgarilor, slavilor, rușilor (urmată de proiectul absolut grandios de a traduce Biblia în limba slavă, prin crearea unui alfabet adaptat limbii slavilor), creațiile extraordinare din arta și arhitectura religioasă, extinderea fără precedent a monahismului și implicarea Bisericii în politica de stat, am putea afirma că în acele secole creștinismul a avut perioada sa de grație, cu atât mai mult cu cât nu intervenise încă schisma din 1054 care a frânt în două puterea uneia dintre cele mai reprezentative religii ale lumii. Efectele acesteia nu s-au văzut imediat, așa că secolul XI a stat sub semn de glorie creștină.

Cronicile bizantine evidențiază cât de adânc pătrunsese creștinismul în viața de stat, în armată, în organismele de decizie, dar cât de puțin era uneori trăit și practicat de demnitari dar și de oameni simpli. Această dihotomie între creștinismul etalat și creștinismul practicat⁶⁴⁶, pe de o parte, la care se adaugă graba și, oarecum, lipsa de metodă cu care s-au creștinat noile populații, pe de altă parte, grefate pe eludarea faptului că, creștinismul este o învățătură ce trebuie menținută prin școli și catehizare aproape permanentă, au dus la apariția unor manifestări diferite ale religiei. În acest context, conceptul de creștinism popular capătă o semnificație deosebită⁶⁴⁷.

Izvoarele istorice menționează la Dunărea de Jos populații creștine, în primul rând vlahii, goții din Dobrogea, sârbii și croații, bulgarii. Constantin Porfirogenetul vorbind despre populațiile din imperiu arată religia și stadiul creștinării fiecăreia.

⁶⁴⁴ Ștefan Olteanu, *Societatea carpato-danubiano-pontică în sec. IV-XI. Structuri demo-economice și social-politice*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1997, p.288; Liliana Trofin, *Romanitate și creștinism la Dunărea de Jos în secolele IV-VIII*, Editura Universității București, 2005, p.307-383.

⁶⁴⁵ Jacques Le Goff, *Pentru un alt ev mediu*, București, Ed. Meridiane, 1986, p. 173.

⁶⁴⁶ Iustinian al II-lea Rinothmetos a convocat în secolul VII un sinod cu scopul de a interzice sărbătorile și practicile păgâne din Bizanț care se desfășurau nestingherite în continuare, sub ochii indulgenți ai clerului. Hotărârile acestui sinod nu au fost acceptate de Roma.

⁶⁴⁷ Pentru acest subiect cităm lucrarea lui Nelu Zugravu, *Geneza creștinismul popular*, Bibliotheca Tracologica, București, 1997.

Creștinismul vlahilor și populației romanice din Dalmația este confirmat și de alte izvoare cum ar fi *Știri referitoare la organizarea vlahilor balcanici*⁶⁴⁸, *Vlahi la Athos*⁶⁴⁹, *Un decret al împăratului Alexios I*⁶⁵⁰ etc. Aveau biserici numeroase în care se aflau moaște sfinte ale martirilor din primele veacuri, dovadă a vechimii creștinării lor⁶⁵¹. Faptul că vlahii sud-dunăreni erau creștini este valabil și pentru vlahii din nordul Dunării, care au trăit în aceleași condiții. Dacă nu ar fi fost creștini Constantin Porfirogenetul i-ar fi menționat, așa cum spune despre o parte din sârbii și croații rămași la nordul Dunării și despre care afirmă că sunt necreștini. În timpul său mai erau populații slave care treceau la creștinism, cazul paganilor numiți aretani, după creștinare. Chiar și cuvântul „paganus” de care Porfirogenetul spune că ar însemna în limba slavă „nebotezat”⁶⁵² ar avea istoria lui, dacă ținem seama că acest cuvânt pare să aibă rezonanță latină. În legenda Sf. Gerard, Ahtum face trimitere la faptul că era vasal împăratului bizantin, de la care primise botezul creștin, de asemenea și Menumorut⁶⁵³.

Bisericile locale în perioada respectivă aveau destulă autonomie. Acest aspect era valabil atât pentru lumea occidentală unde se ajunge la o liturghie comună d-abia în secolul VIII⁶⁵⁴ cât mai ales pentru lumea răsăriteană. De la Walafrid Strabus aflăm că în secolul IX goții din Dobrogea își țineau slujbele în limba tudesă sau germană⁶⁵⁵.

Creștinismul populației romanizate de la nordul Dunării este dovedit însă și de numeroasele piese cu caracter creștin descoperite în siturile arheologice și care atestă continuitatea creștinismului menționat documentar încă secolele III-IV, dacă ne referim doar la Martiriul Sf. Sava Gotul⁶⁵⁶.

În Dobrogea a pulsat până în secolul VI o viață creștină organizată și puternică, dovedită de numeroase descoperiri arheologice, epigrafice dar și documente scrise⁶⁵⁷ și care arată că această provincie a fost un adevărat focar de creștinism pentru zonele învecinate. Revenirea bizantină a dat acestui ținut un nou impuls. S-au reorganizat episcopiile, s-au refăcut basilicele din cetăți, producția de piese de cult a fost reluată. Existența unei episcopii la Axiopolis (Cernavoda de azi), atât de aproape de salba de așezări localizate de-a lungul Ialomiței în Muntenia, a influențat cu siguranță și această zonă. Dealminteri întreaga istorie a acestei episcopii este un fapt care dovedește, în opinia istoricului Emilian Popescu, continuitatea populației locale: „*the attestation of the bishopric of Axiopolis provides not only information on the church organization in Dobrudja, but also evidence of the ethnic and administrative continuity of the local population*”⁶⁵⁸.

Episcopiile au existat și la Dinogeția (unde s-au găsit un crucifix și o cruciulița relicviar din aur⁶⁵⁹), Capidava, iar la Vicina a funcționat o mitropolie. O dovedește povestea lui Macarios, mitropolit de Vicina, care refuza să se prezinte la post, motivând situația tulbură din regiune⁶⁶⁰. Decizia lui Macarie nu trebuie să ne tulbure prea tare. În Bizanțul acelor secole exista obiceiul înalților

⁶⁴⁸ *Știri referitoare la organizarea vlahilor balcanici*, FHDR, IV, p.25.

⁶⁴⁹ *Vlahi la Athos*, FHDR, IV, p.50-59.

⁶⁵⁰ *Un decret al împăratului Alexios I*, FHDR, IV, p.28-31.

⁶⁵¹ Constantin Porfirogenetul, *Carte de învățătură pentru fiul său Romanos*, București, Ed. Academiei RSR, 1971, p.47.

⁶⁵² Idem, *Carte...*, p.43.

⁶⁵³ Ion Dumitriu Snagov, *Monumenta Historiae Vaticana*, Legenda Sf. Gerard, Roma, 1996, p. 59.

⁶⁵⁴ Jacques Paul, *Biserica și Cultura în Occident*, București, Ed. Meridiane, 1996, p.119.

⁶⁵⁵ *Walafrid Strabus*, FHDR, II, p.638.

⁶⁵⁶ Ștefan Olteanu, Societatea...p.294; Teodor, Gh. Dan, *Continuitatea populației autohtone la est de carpați în sec. IV-XI*, Ed. Junimea, Iași, 1984, p.84.

⁶⁵⁷ Emilian Popescu, *Christianitas Daco-Romana*, București, Editura Academiei Române, 1994, passim.

⁶⁵⁸ Ibidem, p. 438.

⁶⁵⁹ Gh. Ștefan & allia, *Dinogeția...*, p. 194.

⁶⁶⁰ *Macarie episcop de Vicina*, FHDR, IV, București, 1982, p.155.

prelați de a întârzia uneori nespuse de mult în capitala Imperiului sub diferite pretexte, cum ar fi nesiguranța drumurilor, întruniri religioase etc⁶⁶¹.

Cu tot avântul creștinismului însă, la granițele imperiului trăiau și chiar încep să se infiltreze populații necreștine, sârbii și croații albi menționați de Constantin Porfirogenetul⁶⁶², rușii lui Sviatoslav, pecenegii. Credințele acestora sunt diverse. Cronică lui Nestor oferă câteva detalii importante privind credințele slavilor, dar, ca orice religii politeiste, sunt greu de redat în amploarea lor. Leon Diaconul, relatând războiul bizantino-rus îi menționează pe ruși ca practicând sacrificii umane, incinerarea etc⁶⁶³. Pecenegii la rândul lor, asemenea populațiilor nomade, practicau șamanismul, fiind destul de reticenti față de creștinism⁶⁶⁴. Credințele acestor populații nu aveau o manifestare ctitoricească. Nu știm de temple sau alte obiecte de cult. De altminteri, unul din motivele pentru care cneazul Vladimir a pledat pentru trecerea la creștinism a fost admirația față de bisericile și slujbele din capitala Imperiului⁶⁶⁵. Așa cum împăratul Liciniu înainte de confruntarea cu Constantin s-a rugat zeilor într-o poiană plină cu statuile acestora⁶⁶⁶, probabil că și aceste populații, în principiu sărace, aveau locuri sfinte, fără a ridica monumente. Dacă ar fi ridicat cel puțin statui, acestea s-ar fi păstrat așa cum s-au păstrat acele „Kamena baba” atribuite cumanilor.

Creștinismul are o manifestare concretă și sistematică. Este vorba de o comunitate de populații diferite, aflate pe un spațiu întins, cu nivele diferite de dezvoltare economico-socială dar care vorbesc același limbaj religios și au aceeași credință. De aceea bagajul de semne și simboluri care caracterizează creștinismul trebuie privit cu toată seriozitatea. Prezența unui semn creștin într-o comunitate din secolele analizate, dovedește existența acolo a unor creștini, chiar dacă izvoarele literare nu îi menționează.

Descoperirile arheologice care dovedesc creștinismul sunt în primul rând basilicele din cetățile bizantine din Dobrogea, după revenirea bizantină. Acestora li se adaugă o serie de obiecte mărunte: cruciulițe pectorale simple, cruciulițe relicvar, crucifix, medalioane cu reprezentări religioase, tipare pentru cruciulițe. Pe lângă acestea se găsesc unele obiecte care pot avea o semnificație creștină cum sunt ouăle de lut ars și turtițele de lut care, descoperite într-o așezare creștină, pot fi atribuite, cu oarecare rezerve, creștinismului.

Reprezentarea crucii pe diverse obiecte semnifică un creștinism popular și manifest. Ne referim la inele de bronz decorate cu semnul crucii, la medalioanele de plumb cu cruce de Malta, la semnul crucii de pe obiecte casnice.

Cruciulițe pectorale simple, multe din bronz (un material preferat în epocă) dar și din fier, plumb, aramă, marmură sau piatră s-au descoperit la Capidava⁶⁶⁷, Dinogeția⁶⁶⁸, Păcuiul lui Soare⁶⁶⁹. Pe o parte din cruciulițele relicvar descoperite la Capidava, Dinogeția, Păcuiul lui Soare, Isaccea, Nufărul, Victoria, Beroe, în necropola de la Piatra Frecăței⁶⁷⁰ se află reprezentări religioase, cum ar fi Iisus Cristos Răstignit, Maica Domnului Orantă, etc. Aceeași semnificație trebuie să fi avut și medalioanele cu reprezentări religioase descoperite la Dinogeția (unde este reprezentat se pare Sf. Arh. Mihail), Isaccea, unde este reprezentată Maica Domnului⁶⁷¹ și la Nufărul, unde pe o bucată de

⁶⁶¹ Guglielmo Cavallo, *Omnia bizantin*, Ed. Polirom, București, 2000, p.197-219.

⁶⁶² Constantin Porfirogenetul, *Carte de învățătură*..., p. 52.

⁶⁶³ Leon Diaconul, FHDR, II, p.691.

⁶⁶⁴ Victor Spinei, *Migrațiile în estul și sud-estul Europei*, Institutul European, București, 1999, p. 101

⁶⁶⁵ Nestor, *Povestea anilor care au trecut*, Ed. Gh. Popa Lisseanu, In *Izvoarele Istoriei Românilor*, București, Ed. Bucovina, 1935, p. 103.

⁶⁶⁶ Eusebius din Caesarea, 1991, Cartea a II-a, 5, p. 95.

⁶⁶⁷ Gr. Florescu & alia, *Capidava*..., p. 235.

⁶⁶⁸ Gh. Ștefan & alia, *Dinogeția*..., p. 358- 365.

⁶⁶⁹ Petre Diaconu, Dumitru Vâlceanu, *Păcuiul lui Soare*, Ed. Academiei RSR, 1978, p. 137.

⁶⁷⁰ Gh. Mănușu – Adameșteanu, *Elemente de cultură bizantină la Gurile Dunării*, Peuce, IX, 1984, p.375-387; Petre Aurelian, *Săpăturile de la Piatra- Frecăței*, MCA, VIII, 1962, p. 586, fig. 23.

chihlimbar (3 x 2, 2 x 1 cm) este reprezentat cu toate detaliile un sfânt militar⁶⁷². În bordeiul nr. 175 de la Dinogeția la gâtul unui copilaș de doi ani se afla o cruciuliță⁶⁷³ ceea ce înseamnă că nu erau purtate ca podoabe ci cu rol apotropaic.

Unele din exemplare destinate purtării fragmentelor de moaște sfinte erau din aur, așa cum dovedește exemplarul de la Dinogeția. O cruce encolpion descoperită la Silistra și datată în a doua jumătate a secolului X, poartă pe avers imaginea Maicii Domnului Orantă și pe revers numele proprietarului, Ana monahia⁶⁷⁴. Această inscripție relevă două observații. Una de ordin practic, anume că aceste obiecte puteau fi lucrate și la comandă întărind astfel ipoteza existenței atelierelor locale și o a doua, de ordin spiritual, și anume prezența unei monahii într-o zonă în care sunt menționate așezăminte monahale la Dumbrăveni⁶⁷⁵, Basarabi⁶⁷⁶, Niculițel⁶⁷⁷.

Existența unor așezăminte monahale la periferia Imperiului Bizantin, în Dobrogea, o peninsulă înconjurată de ape, a influențat și populația din regiune. În secolele IX-X centrele monahale din Asia Mică fuseseră afectate puternic de arabi și turci. Monahii care scapă se retrag pe continent, unde vor pune bazele centrului monahal de la muntele Athos.

Revenind la cele arătate mai sus, o parte din aceste piese erau produse local așa cum arată tiparul pentru cruciulițe descoperit la Dinogeția, altele probabil erau aduse. Existența unei producții locale dovedește însă și o piață de desfacere favorabilă. Însă, așa cum observăm, cruciulițe simple sau relicvar s-au descoperit numai în spațiul dobrogean și foarte rar în restul Munteniei. Lipsa cruciulițelor la nordul Dunării nu înseamnă și absența creștinilor în regiune. O descoperire importantă, dar din păcate pierdută, a fost o cruciuliță din metal în mormântul nr. 1 de la Obârșia-Olt⁶⁷⁸. Așa cum vom vedea, simbolul crucii apare la nordul Dunării în diferite combinații și pe diferite obiecte.

Semnul crucii cu bare egale sau haste lățite apare pe inelele din necropolele din Oltenia de la Izvoru și Obârșia-Olt⁶⁷⁹ și pe medalioanele de plumb cu cruce de Malta de la Dridu⁶⁸⁰ și Păcuil lui Soare⁶⁸¹.

Ouăle de lut ars descoperite la Dinogeția⁶⁸² și în necropola de la Isaccea⁶⁸³ sunt legate de creștinism. O dovedește un alt exemplar, un ou de cretă încondeiat descoperit în bisericuțele de la Basarabi⁶⁸⁴. Însă un exemplar a apărut și la nord de Dunăre la Brăila în vatra orașului⁶⁸⁵.

Semnul crucii apare însă și pe banale greutăți de lut, utilizate probabil la războiul de țesut, așa cum dovedesc piesele descoperite la Căscioarele-Șuvița-Hotarului și Vlădeni-Popina Blagodeasca⁶⁸⁶.

⁶⁷¹Gh.Stefan & alia, *Dinogeția...*, op. cit., p. 366, fig. 193/ 4; Ioan Vasiliu, *Cimitirul...*, op. cit., p. 135, 52.

⁶⁷² Gh. Mănuclu- Adameșteanu, *Un medalion din chihlimbar descoperit la Nufăru*, Pontica, XVII, 1984, p. 225.

⁶⁷³ Ion Barnea, *Noi descoperiri din epoca feudalismului timpuriu la Dinogeția Garvăn*, jud. Tulcea, MCA, X, 1973, p. 308, fig. 15/4.

⁶⁷⁴ George Atanassov, *O cruce encolpion de la Durostorum*, în Dobrogea Sbornic, XI, 1994, p. 51.

⁶⁷⁵ Costel Chiriac, *Complexul rupestru de la Dumbrăveni*, Pontica, XXI-XXII, 1989, p. 256.

⁶⁷⁶ Ion Barnea, Ștefan Ștefănescu, DID, III, 1971 p. 180-237.

⁶⁷⁷ Idem, p. 238; Cristian Moisescu, *Un monument feudal dobrogean necunoscut- biserica Sf. Atanasie de la Niculițel*, Muzeul Național, III, 1976, p. 242-247.

⁶⁷⁸ Octavian Toropu, *Romanitatea târzie și străromânii în Dacia Traiană sud- carpatică*, Ed. Scrisul Românesc, Craiova, 1976, p. 160.

⁶⁷⁹ B. Mitre, C. Preda, M. Chițescu, Gh. Rădulescu, M. Ionescu, *Necropola feudală-timpurie de la Izvorul*, MCA, IX, 1970, p. 332; O. Toropu, O. Stoica, *La necropole prefeodale d-Obârșia-Olt*, Dacia, XVI, 1972, p. 170, fig. 7/10-12.

⁶⁸⁰ Eugenia Zaharia, *Săpăturile de la Dridu. Contribuții la arheologia și istoria perioadei de formare a poporului român*, București, ed. Academiei RSR, 1967, p. 127, fig. 53 / 7.

⁶⁸¹ Petre Diaconu, Dumitru Vâlceanu, op. cit., p. 141, fig. 57 / 3, 4.

⁶⁸² Idem, p. 327, fig. 149 / 12, 13.

⁶⁸³ Ioan Vasiliu, *Cimitirul feudal timpuriu de la Isaccea*, Peuce, IX, 1984, p. 135, PL. VIII/ 18.

⁶⁸⁴ Ion Barnea, Ștefan Ștefănescu, DID, III, 1971, p. 227, fig. 1.

⁶⁸⁵ Ionel Căndea, *Brăila. Origini și evoluție până în sec. XVI*, Brăila, Ed. Istros, 1995, p. 48.

Prezența necreștinilor la nordul Dunării Mijlocii este atestată de mărturiile literare de care am vorbit mai sus, dar acestea nu fac referire și la situația de la nordul Dunării Inferioare. Mărturii concrete asupra prezenței sau absenței lor nu credem că există. Însă, au fost formulate o serie de ipoteze pe baza ritului funerar. Atribuirea necropolelor de inhumație și de incinerare doar pe baza ritului funerar unele creștinilor și altele necreștinilor, este însă prea simplistă. Despre acest aspect, al interpretării oarecum unilaterale s-a vorbit și în alte lucrări. Domnul Ștefan Olteanu a arătat că situația coexistenței elementelor creștine cu cele necreștine este întâlnită pe un spațiu larg, inclusiv în Europa Occidentală⁶⁸⁷. În teorie creștinismul respinge incinerarea, dar istoria ne arată că în practică situația este uneori alta. Așa se face că într-o urnă de incinerare din necropola de la Preslav a fost descoperită o cruce encolpion⁶⁸⁸.

Necropolele de inhumație pot fi atribuite cu siguranță creștinilor atunci când în cadrul inventarului lor apar simboluri creștine, în morminte defuncții se află cu capul la vest și picioarele la răsărit, când așezările din apropierea acestora, contemporane cu necropola, aparțin unei populații sedentare și care, de asemenea, au în inventar obiecte creștine.

Necropolele de incinerare pot fi atribuite slavilor doar în contextul istoric concret al prezenței lor în zonă. Slavii necreștini menționați de Constantin Porfirogenitul la mijlocul secolului X trăiau la Dunărea mijlocie⁶⁸⁹. Nimeni nu pomenește extinderea acestora și la Dunărea de Jos și în Dobrogea. Existența unor enclave slave în secolele anterioare, în secolul VI și la începutul secolului VII, nu implică existența lor pe același teritoriu două secole mai târziu, având în vedere deplasările de populație care au avut loc. Un aspect uitat este acela că în necropolele slave mormintele sunt duble în marea lor majoritate iar în necropolele de care noi am discutat mormintele sunt simple.

Un alt aspect al vieții spirituale din epoca respectivă, atestat arheologic de o serie de dovezi, este scrisul. Semne alfabetiforme izolate se găsesc pe vase, arșice, descoperite la Dinogeția⁶⁹⁰ (Pl. XX/1), Castelu⁶⁹¹ (Pl. XXI), Ștefan cel Mare-Călărași⁶⁹². La Căscioarele-Suharna pe peretele unei oale din pastă cenușie, din cele publicate, se observă incizii care nu se înscriu în tiparul decorului, ci par mai degrabă semne alfabetiforme⁶⁹³. Semne „runice“ se află însă și pe un brăzdar de plug din depozitul de unelte și arme de la Bârlogu-Argeș⁶⁹⁴. Inscricțiile s-au descoperit la Basarabi în bisericuțele din masivul de cretă⁶⁹⁵, la Bucov pe peretele unui atelier⁶⁹⁶ și la Dinogeția pe peretele unui bordei⁶⁹⁷, la Slon unde cele șapte inscripții publicate de curând de Maria Comșa. Inscricțiile de la Slon constituie proba indubitabilă a existenței unei scrieri utilizate în arealul sud-carpatic⁶⁹⁸ (Pl. XX/2).

Pentru realizarea însemnărilor arătate mai sus, au fost utilizate mai multe alfabete: glagolitic, chirilic și runic. Dacă însemnările din chirilică și glagolitică au fost citite, inscripțiile „runice”, încă nu au fost descifrate. Asupra

⁶⁸⁶ Emilia Corbu, *O greutate de lut cu semnul crucii din secolele X-XI, descoperită la Vlădeni-Popina Blagodeasca*, jud. Ialomița, Anuarul Episcopiei Sloboziei și Călărașilor „Almanah Bisericesc”, p. 39-43; V. Sârbu & alia, *Așezări din zona Căscioarele ...*, Istros, 1996, p. 119, fig. 159/3

⁶⁸⁷ Ștefan Olteanu, *Societatea carpato...*, p. 295.

⁶⁸⁸ Eugenia Zaharia, *Populația românească din Transilvania în sec. VII-VIII*, Ed. Academiei RSR, p. 90-105.

⁶⁸⁹ Constantin Porfirogenitul, *Carte de învățătură...*, p. 52.

⁶⁹⁰ Gh. Ștefan Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, *op.cit.*, p. 221, fig. 141.

⁶⁹¹ Rădulescu, Harțuche, 1967, p. 126, pl. XXX.

⁶⁹² inedit

⁶⁹³ Valeriu Sârbu & alia, *Așezările...*, fig. 157/8.

⁶⁹⁴ A. Canache, Fl. Curta, *Depozite de unelte și arme medievale-timpurii de pe teritoriul României*, Mousaios, IV, Buzău, 1994, p. 199.

⁶⁹⁵ Barnea, Ștefănescu, *DID*, III, p. 180-230, fig. 51-58.

⁶⁹⁶ Maria Comșa, *Cultura veche românească. Așezările de la Bucov-Ploiești*, 1978, p. 128.

⁶⁹⁷ Gh. Ștefan & alia, *op. cit.*, 1967, p. 201; fig. 130.

⁶⁹⁸ Maria Comșa, *Inscricții runice din sec. IX-X descoperite la Slon – Prahova*, în *Cercetări Arheologice*, XI, București, 2000, p. 615.

acestora din urmă am dori să ne oprim. Majoritatea istoricilor acceptă, direct sau indirect, că sunt scrise cu alfabetul runic. Pentru că runele au fost utilizate pe un spațiu vast până la Don, Maria Comșa atribuie alanilor rolul de purtători ai acestei scrieri de la care ar fi fost preluată de protoromâni și transmisă mai departe sașilor⁶⁹⁹. Coroborată cu menționarea alanilor în izvoare scrise, cu o serie de vase atribuite acestora, această ipoteză pare să fie destul de puternic argumentată. Însă nu asupra acestui aspect dorim să ne oprim noi ci asupra altor date privind această scriere. Este interesant faptul că scrierea runică a fost citită și înțeleasă și deci nu mai reprezintă un mister (Pl.XXII). În baza citirii acestei scrieri, celebrul tezaur de la Pietroasa a fost atribuit goților. Însă scrisul inscripțiilor de la Slon, ca și unele grafite de la Basarabi, diferă de scrierea runică cunoscută atât prin forma semnelor, cât și prin ligatura acestora. În inscripțiile de la Slon sunt amestecate și semne grecești. Același lucru este valabil și pentru inscripțiile de la Basarabi, unde inscripțiile runice sunt în număr de aproximativ 60 față de 15 chirilice, 2 grecești și una glagolitică⁷⁰⁰.

Datele istorice și arheologice arată faptul că în perioada respectivă apar alfabetele noi, din care amintim alfabetul chirilic inventat de Chiril și Metodie și alfabetul armean inventat de Maștoț⁷⁰¹. Cele două alfabetele erau de fapt adaptări ale alfabetului grecesc la sunetele limbii populațiilor respective. Practic se adăuga la un alfabet cunoscut și răspândit unele semne noi care proveneau fie dintr-o scriere proprie a populației respective, fie prin comasarea semnelor grecești pentru transcrierea unor sunete specifice limbii pentru care se creaa alfabetul.

Noi credem că așa zisa scriere „runică” de care am vorbit mai sus este de fapt scrierea populației autohtone. Runele prezente în acest alfabet se datorează mai degrabă unei moșteniri gotice reprezentate de alfabetul creat de Wulfilas.

Scrierea gotică considerată dispărută se pare însă că a fost păstrată de goții din Dobrogea. Aceștia își desfășurau liturghia în limba proprie, tudescă, în secolul VIII, așa cum ne relatează Walafriid Strabus⁷⁰². Ori, dacă acești goți desfășurau slujbele în limba proprie înseamnă că aveau și cărți în limba proprie scrise cu semnele gotice, amestec de rune cu litere grecești. Cu alte cuvinte, scrierea gotică se păstra, cel puțin teoretic.

Ca să înțelegem mai bine contextul istoric de care vorbim trebuie să ne amintim de povestea alfabetului inventat de frații misionari Chiril și Metodie. În cadrul Imperiului Bizantin cultul creștin se desfășura în limba proprie fiecărui popor. Nu același lucru se întâmpla și în Imperiul Carolingian, unde apăruse deja teoria trilingvismului și cultul se desfășura în limba latină. Acest lucru l-a determinat pe prințul morav Rostislav să ceară bizantinilor să îi ajute ca moravii să aibă slujbe în limba proprie. La porunca împăratului cei doi frați au creat, de-a lungul mai multor ani, un alfabet destinat popoarelor slave, pornindu-se de la limba vorbită de slavii din Imperiu, mai precis din jurul Tesalonicului. Acest proiect bizantin a fost aplicat în zona Moraviei. Deși întregul proiect care însemna traducerea cărților sfinte, a liturghiei în limba slavă precum și slujbe în limba poporului s-a bucurat de sprijinul populației locale și a principilor slavi, cei care au pus capăt acestui demers generos au fost principii germani. Aceștia au înlăturat prin forță pe frații misionari pe care i-au trimis la Vatican să dea explicații și i-au împrăștiat pe discipolii lor. Sf. Chiril a creat de fapt alfabetul glagolitic și a trecut la cele veșnice la numai 42 de ani, pe când se afla la Vatican. Fratele său Metodie și discipolii au creat alfabetul chirilic, considerat, în urma experienței din Moravia, mai adaptat limbii slavilor din zona respectivă⁷⁰³. Ceea ce se cuvine subliniat din cele arătate mai sus este faptul că,

⁶⁹⁹ Maria Comșa, *Inscripții...*, p.622.

⁷⁰⁰ Ion Barnea, Ștefan Ștefănescu, *DID*, III, , p. 203-211., fig.64-69.

⁷⁰¹ Vladimir Colin, *Povestea scrisului*, ed. Tineretului, 1966, p. 83; Victor Duță, *Călătorie în lumea scrierii și a tiparului*, București, 1988, Ed. Sport -Turism, p. 414.

⁷⁰² *Walafriid Strabus*, FHDR, II, p. 638.

⁷⁰³ Anthony Emil Tachiaos, *Sfinții Chiril și Metodie și culturalizarea slavilor*, Ed. Sophia, București, 2002: lucrarea trebuie parcursă integral, noi am rezumat ideile cele mai importante.

în cadrul Imperiului Bizantin și în zonele de influență ale acestuia, cultul creștin se desfășura în limba fiecărui popor, așa se explică existența unor scrieri tradiționale alături de alfabetele nou create. Spiritul misionar bizantin, mult mai tolerant, a permis astfel perpetuarea unor tradiții culturale vechi. Dincolo de sfera de influență bizantină, creștinismul începe să aibă o altă față. Impunerea limbii latine era urmată și de excluderea oricărui alfabet local. Acesta este un argument în plus că, din punct de vedere cultural și religios, regiunile nord-dunărene se aflau în sfera de influență bizantină.

O altă problemă este limba în care au fost scrise aceste inscripții. În zadar cunoaștem un alfabet dacă limba în care a fost scrisă inscripția nu mai există. Toate aceste semne și inscripții au fost scrise în limba vorbită în acel moment de populația căreia se adresa, o limbă de acum o mie de ani.

Unul și același alfabet însă poate fi folosit pentru mai multe limbi. O dovedește alfabetul chirilic folosit pentru documentele românești în limba slavonă dar și pentru scrisoarea lui Neacșu scrisă în limba română. O dovedește inscripția de pe ulciorul de la Capidava, unde numele de Petre deși este scris cu litere grecești, redă un cuvânt cu rezonanță latină⁷⁰⁴ (pl.XXIII).

În fine mă voi opri puțin asupra acestui vas cu inscripție descoperit la Capidava și datat în a doua jumătate a sec. X și care are o întreită semnificație:

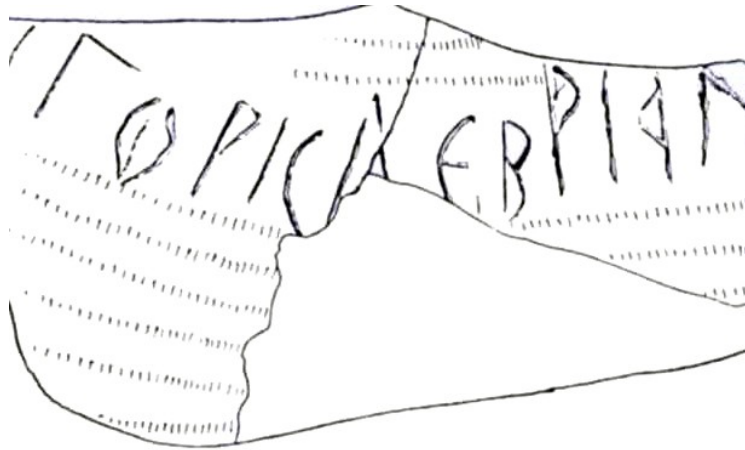
- a) conține o inscripție creștină și o chrisma;
- b) utilizează alfabetul grecesc. Acest aspect l-a determinat pe regretatul Adrian Rădulescu să afirme că înainte de pătrunderea alfabetului chirilic, în această regiune, s-a folosit alfabetul grecesc⁷⁰⁵.
- c) Menționează pentru prima dată un nume străromânesc, este vorba de antroponimul Petre.

Aș adăuga însă, în continuarea celor arătate mai sus că acest vas ar fi putut avea și o utilizare didactică, practică, asemeni unei cărți la îndemână pe care erau trecute literele alfabetului grecesc. La fel de bine ar fi putut să fie un vas de cult, așa cum ne sugerează inscripția Acest lucru întărește ideea că acest alfabet putea fi utilizat pentru a scrie în limba populației locale, lucru de altminteri, așa cum arătam, preferat și încurajat de bizantini.

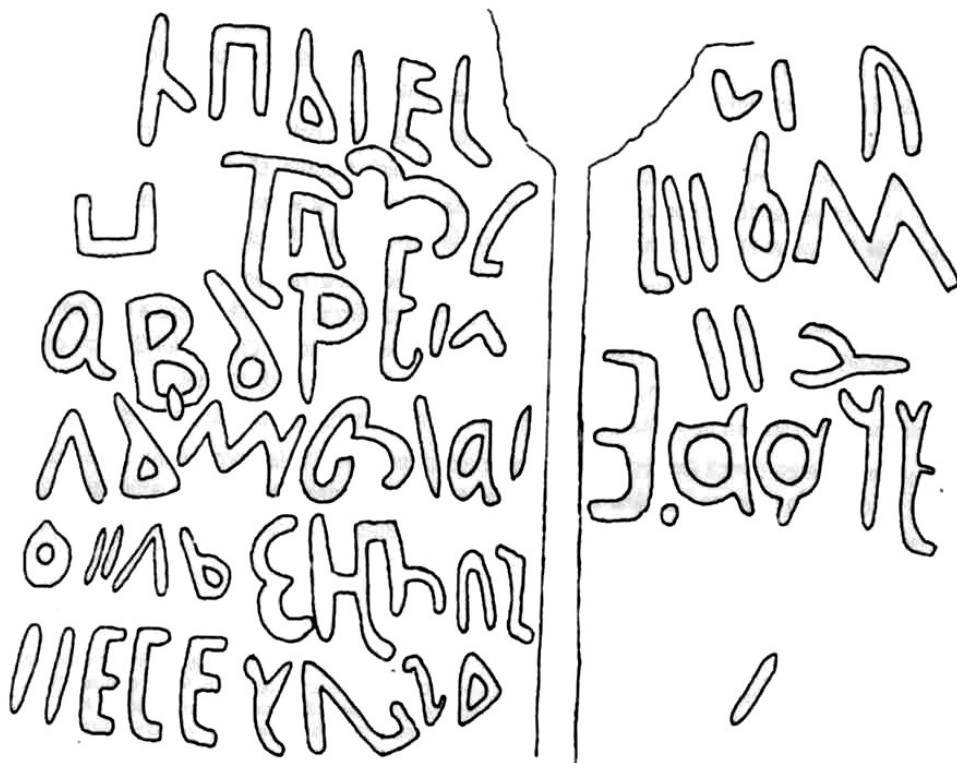
Aceste câteva mărturii de viață spirituală, redată de diverse piese descoperite prin cercetări arheologice, integrează spațiul de care ne ocupăm într-un context cultural mai larg care poate fi analizat atât pe orizontală, adică pe un spațiu geografic care depășește limitele teritoriului de care ne ocupăm cât și pe verticală, având rădăcini în perioadele anterioare.

⁷⁰⁴ Adrian Rădulescu, *Un atestat străromânesc la Capidava*, Pontica, III, 1970, p. 255-270, pl. III/a, b, c, d.

⁷⁰⁵ *Ibidem*, p.270.

1

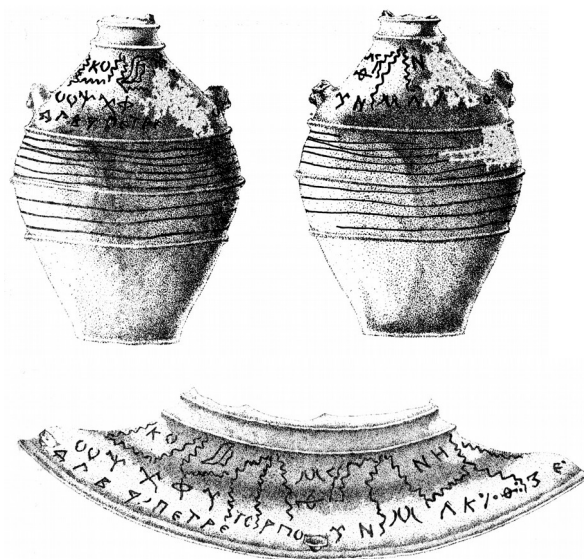
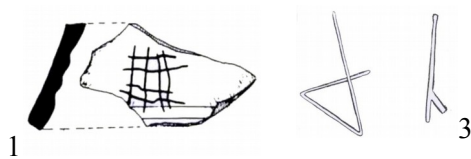

2

PL. XX. INSCRIȚII DIN SECOLELE VIII-XI.

1. Dinogetia (Gh. Ștefan & allia, Dinogetia, 1967, p.201, fig.130)

2. Slon-Prahova (M. Comșa, Inscriptii..., p.621, fig.8)

PL. XXI. SEMNE ALFABETIFORME
 Fig. 1, 2 Aegissus-Tulcea (Vasiliiu, Manucu-Adamesteanu, *op.cit.*, p.555)
 Fig. 3 Castelu (Rădulescu, Harțuche, *op.cit.*, p.126).

PL. XXIII. ULCIORUL CU INSCRIȚIE DE LA CAPIDAVA (A. Rădulescu, *Un atestat...*, p. 259, pl. II;p. 266, pl. IV)

Semn grafic	Semnificație
ƿ	Feu forman= întâi vitele (Vich în germană)
п	Ur alter = apoi bourul (ur vechea germană)
þ	Thuris thritten stabu = în rândul al treilea uriașul
ᛚ	Os ist hime oboro = Dumnezeu le urmează
ᚱ	Rât endost ritan = Roata scrisă la urmă (rad în germană)
ƿ	Chaon thane cliuot = făclia rășinoasă lipită de ea (Kien în germană)
✱	Hagal= grădina (Hagel în limba germană)
ᛚ	Naut habet = nevoie este (Not în limba germană)
l	Īs = gheață (Eis din l lung în limba germană)
ʝ	Ar = An (Jahr în limba germană)
ᛚ	Endi sol = și soare (und sonne în limba germană)
↑	Tiu = Ziu (zeul războiului pronunțat ț)
ᚷ	Brica = mestecăn (birke în limba germană)
ᛞ	Endi Man midī = și cu bărbat (und Mann mit în limba germană)
ᛚ	Lagu the leohto = apoi marea strălucitoare (leohtleuchtend)
ᛚ	Yr al bihabet = arc de lemn de tisă încheie totul

ALFABETUL RUNIC redat de starețul mănăstirii Fulda, Hrabanus Maurus, la începutul secolului al IX-lea (După E. Hering, 1960, p. 113)

PL. XXII ALFABETUL RUNIC

CAPITOLUL VII

INVENTARUL ARHEOLOGIC DESCOPERIT ÎN AȘEZĂRILE ȘI NECROPOLELE DIN SECOLELE VIII-XI

În cursul campaniilor arheologice s-au descoperit numeroase obiecte (unelte, arme, podoabe, vase ceramice sau piese de uz casnic) care au furnizat date privind cronologia siturilor, influențele culturale, evenimentele istorice etc.

Noi am recurs la repertorierea acestora în vederea sistematizării datelor diverse pe care le furnizează, cu scopul definirii caracterului cultural și a evidențierii elementele tradiționale de cele noi.

În ansamblu, se remarcă perpetuarea unor tradiții, a unor modele culturale vechi, mai ales în decorul ceramicii, în prepararea pastei, arderii, mărcilor de olar, în anumite tipuri de podoabe (mai ales în privința tehnicii), a unor piese casnice. În același timp observăm apariția unor elemente noi care constituie specificul acestei epoci. Ne referim la anumite forme de vase, la generalizarea roții lente, la podoabele de factură bizantină, la armamentul destinat unei cavalerii ușoare etc.

Am analizat acele categorii de piese care au o valență culturală deosebită, adică ceramica, uneltele, armele, podoabele. Nu ne-am oprit asupra pieselor mărunte (fusaiiolele, perforatoarele din os, greutățile pentru plasa de pescuit, cute, arcere, amnare) deoarece evoluția lor în timp este ne semnificativă, acestea fiind de fapt secundare evoluției unui meșteșug sau unei ocupații. De pildă, forma unei fusaiole este dată de funcționalitate, mai puțin de modă.

VII.1. CERAMICA

Cei care au avut ocazia să viziteze un sit arheologic medieval-timpuriu au fost, cu siguranță, impresionați de sutele și miile de cioburi răspândite peste tot și care, spre dezamăgirea restauratorilor, nu se întregeau. Acest aspect, aparent minor, devine problematic atunci când este aproape general. Ce poți spune despre un vas din care se mai păstrează 2 cioburi? Firește că faci o descriere a ceea ce vezi, dar aceasta nu reprezintă totul.

Sintetizarea datelor privind ceramica descoperită în așezările și necropolele culturii Dridu este necesară deoarece, în practică, se constată că cioburile constituie, în majoritatea cazurilor, singurul inventar al complexelor arheologice și prin urmare elementul-cheie al datării, chiar și aproximative.

Nu există o monografie dedicată ceramicii acestei perioade dar au fost realizate o serie de studii și articole cu privire la aspecte esențiale ale acesteia:

filiație, terminologie, evoluție. Deși cultura Dridu are un aspect relativ unitar, vom aborda studiul ceramicii pe segmente cronologice, așa cum au fost date siturile sau nivelurile dintr-un sit, adică secolul VIII - prima jumătate a secolului IX, a doua jumătate a secolului IX-prima jumătate a sec. X și, în fine, a doua jumătate a sec. X - primele decenii ale secolului XI.

Considerații privind ceramica din secolul VIII- prima jumătate a secolului IX

Ceramica acestei perioade este cunoscută grație cercetărilor din necropolele de la: Chirnogi (jud. Călărași)⁷⁰⁶, Frătești (jud. Giurgiu)⁷⁰⁷, Gârlița-Ostrov⁷⁰⁸ (jud. Constanța), Istria-Capul Viilor jud. Constanța)⁷⁰⁹, Sultana⁷¹⁰, Nalbant (jud. Tulcea)⁷¹¹, Obârșia-Olt⁷¹², Sihleanu (jud. Brăila)⁷¹³, Izvorul-Giurgiu⁷¹⁴ și descoperirile izolate de la Șarânga (jud. Buzău)⁷¹⁵, Mircea Vodă⁷¹⁶ (jud. Călărași), Mihail Kogălniceanu (jud. Constanța)⁷¹⁷.

Singurele așezări care surprind și orizontul cronologic luat în discuție sunt Balta Verde (cu descoperiri de suprafață și două urne de incinerare)⁷¹⁸, Târgșoru Vechi⁷¹⁹, Șirna⁷²⁰ și Bucov. Ceramica este publicată detaliat doar pentru Bucov, punctele Tioca (locuințele B2, B12, B10, B19, B 20) și Rotari (B1, B2, C1)⁷²¹.

Metodologic s-ar impune analizarea categoriilor de pastă împreună cu tehnica de ardere și decorul. Inșă o astfel de metodă care rezidă de fapt în descrierea detaliată a pieselor este recomandată pentru întocmirea unui raport arheologic și este eficientă pentru piesele întregi. Având în vedere că ne aflăm în fața unui studiu de sinteză trebuie să departajăm criteriile de descriere.

Primul criteriu de clasificare a acestei olării a fost pasta. În funcție de degresanți s-a constatat prezența a două specii: ceramică nisipoasă și ceramică cenușie. Forma vasului și arderea sunt oarecum dependente de calitatea pastei.

Ceramica nisipoasă are, în funcție de calitatea degresantului, două variante. În prima variantă, pasta conține nisip și pietricele la care se adaugă uneori și cioburi pisate. Exemple în acest sens sunt urnele de la Nalbant (jud. Tulcea). Este arsă reducător cu nuanțe de la cărămiziu la cenușiu, aspect datorat

⁷⁰⁶ Done Șerbănescu, *Morminte din perioada prefeudală descoperite la Chirnogi*, SCIV, 24, 4, 1973, p.667-670.

⁷⁰⁷ Suzana Dolinescu-Ferche, Mihai Ionescu, *La necropole birittuelle du VIII siecle a Frătești- Giurgiu*, Dacia, XIV, 1970, p.419-430; C-tin Isăcescu, *Noi date privind necropola feudală- timpurie de la Frătești-Giurgiu*, Cercetări arheologice, V, 1982, p. 201.

⁷⁰⁸ Cornelii Cârjan, *Cimitirul feudal- timpuriu de la Gârlița- Ostrov*, Pontice, I, 1968, p. 111-132.

⁷⁰⁹ Vlad Zirra, *Necropola de la Istria- Capul Viilor*, Dacia, NS, VII,1963; Uwe Fiedler, *Studien zu graberfeldern des 6 bis 9 Jahrhunderts a der Unteren Donau*, vol. I, Bonn, 1992, p. 451; DID, III, p. 56.

⁷¹⁰ Bucur Mitrea, *Ceramica galbenă de epocă feudal- timpurie din necropola de la Sultana*, Dacia, NS, XVII, 1973, p. 344.

⁷¹¹ Gavrilă Simion, *Necropola feudală timpurie de la Nalbant*, Peuce,II, 1971, p.232-240.

⁷¹² Octavian Toropu, Onoriu Stoica, *La necropole prefeodale d'Obârșia Olt*, Dacia, XVI, 1972, p. 164.

⁷¹³ Nicolae Harțușche, Florin Anastasiu, *Preliminarii la repertoriul arheologic al județului Brăila*, Istros, I, 1980, p.93.

⁷¹⁴ Bucur Mitrea, C. Preda, M. Chițescu, Gh. Rădulescu, M. Ionescu, *Necropola feudală timpurie de la Izvorul*, MCA, IX, 1970, p. 330.

⁷¹⁵ Fiedler, *op. cit.*, p. 451

⁷¹⁶ *Ibidem*, p. 451

⁷¹⁷ M. Irimia, Tr. Cliante, *Morminte din epoca feudală-timpurie descoperite în pct. Sitorman* (com. M. Kogălniceanu, Pontica, XIX, 1986, p. 179, fig.1/1.

⁷¹⁸ Dumitru Berciu, Eugen Comșa, *Săpăturile arheologice de la Balta Verde și Gogoșu*, MCA, II, 1956, passim.

⁷¹⁹ Sebastian Morintz, Victor Teodorescu, *Șantierul arheologic de la Târgșoru*, MCA, VII, 1961. Cercetările continuă și în prezent. În cursul cercetării nivelului medieval a fost surprinsă și o locuință din sec. VIII-X (a se vedea: Târgșoru-Vechi- CCA, campania 2004, p. 378.

⁷²⁰ Ștefan Olteanu, Nina Neagu, *Așezările din sec. III-XI de la Șirna* (jud. Prahova), MCA, XIII, 1979, p. 277- 279.

⁷²¹ Maria Comșa, *Cultura veche românească. Așezările de la Bucov-Ploiești*, Ed. Academiei RSR, 1978, p.60- 91.

calității pastei și unor vicii de ardere. Miezul este cenușiu în spărtură. Din pasta cu caracteristicile de mai sus se lucrau, cu precădere, borcane din care câteva poartă mărci de olar. S-au descoperit și fragmente de ulcioare.

Vasele sunt executate la roata lentă și cu mâna (foarte puține). La Frătești, Nalbant, Obârșia-Nouă-Olt, Izvorul-Giurgiu sunt prezente ambele tipuri de execuție⁷²². Decorul constă din incizii orizontale și valuri neglijente, iar la Nalbant și Sihleanu apar mai multe variante decorative: benzi de linii; fascicule verticale și oblice; împunsături (doar la Nalbant); valuri formând ochiuri între ele (Istria, Nalbant); incizii verticale pe umăr și corp striat; décor cu striuri late de aspectul unor caneluri (apărut în mai toate siturile luate în discuție). Pe buza unor vase ape unor decor vălurit prezent și în etapa următoare (Pl. XXIV).

Această olărie pare să descindă direct din olăria secolelor anterioare. La Dulceanca, de pildă, în așezarea din secolul VI⁷²³ cioburile pisate lipsesc din pastă, ceramica lucrată la roata lentă aproape că se generalizează, în timp ce olăria lucrată cu mâna este foarte puțină. De asemenea, arderea devine mai bună dar petele de nuanță cărămidie alternează cu cele negre.

În a doua variantă, pasta nisipoasă conține doar nisip în cantități variabile, uneori destul de mult ca în necropola de la Obârșia. Arderea este oxidantă. Este lucrată la roata lentă dar și cu mâna. Sunt situri în care ambele tipuri de execuție coexistă. Pe suprafața exterioară se observă un strat de barbotină.

Decorul, mult mai bogat și variat, este ordonat în registre. Striurile, care pot acoperi tot corpul vasului, sunt mai fine. Varietatea decorativă poate fi legată însă și de calitatea mai bună a pastei. Formele preferate sunt borcane, oale și vase de provizii, cum sunt cele descoperite la Bucov.

Ceramica cenușie este prezentă în toate siturile luate în discuție dar în cantități foarte mici, doar două urne la Nalbant și Izvorul și sporadic la Frătești. În cantitate mai mare se află la Obârșia –Olt⁷²⁴, prezentă în 19 morminte și Bucov⁷²⁵, precum și în așezarea de la Șirna. Vase din această categorie au fost găsite și în morminte izolate (Mihail Kogălniceanu-Constanța)⁷²⁶ și descoperiri izolate din Dobrogea la Poarta-Albă, Medgidia⁷²⁷. Arderea este reducătoare până la obținerea culorii cenușii care a dat numele acestei categorii. La Obârșia-Olt și Bucov este prezentă și arderea oxidantă, până la nuanța de roșu-deschis, aproape la paritate cu ceramica arsă reducător.

Formele de vase caracteristice acestei categorii sunt oalele, cu una sau două toarte (Pl. XXV, 1-3) și ulcioare. Ulcioarele au două variante, în funcție de diametrul umerilor: a) amforoidal, diametrul maxim în zona umerilor, decorat cu caneluri și cu o șanțuire rotunjită pe buză; b) cu diametrul maxim în partea inferioară a corpului, gât alungit și gură trilobată, decorat cu hașuri lustruite (Pl. XXV, 4-7).

A treia categorie ceramică, dacă ne ghidăm după calitatea pastei sau o subcategorie dacă ne orientăm după degresanți este ceramica din pastă caolinoidă. Confecționată din lut de calitate superioară, asemănător caolinului, această categorie are o evoluție proprie. În secolele VIII-IX este extrem de redusă cantitativ. La Obârșia-Olt, s-a găsit un singur fragment.

Prezența celor două categorii ceramice, cu elementele tehnico-ornamentale arătate mai sus și raportul dintre acestea, definesc o cultură

⁷²² Constantin Isăcescu, *Noi date privind necropola feudală-timpurie de la Frătești-Giurgiu*, Cercetări Arheologice, V, 1982, p. 210; G. Simion, *Necropola feudală-timpurie de la Nalbant*, Peuce, II, 1971, p.235; O. Toropu, On. Stoica, op.cit., p.177, fig.12/4.

⁷²³ Suzana Dolinescu -Ferche, *Așezări din sec. III și VI în SV Munteniei. Cercetările de la Dulceanca*, București, Ed. Academiei RSR, 1974, p. 91-98.

⁷²⁴ Octavian Toropu, Onoriu Stoica, op. cit., p. 164 sqq.

⁷²⁵ M. Comșa, *Cultura veche...op. cit.*, p. 85.

⁷²⁶ M. Irimia, Tr. Cliante, op. cit., p. 181, fig.1/1.

⁷²⁷ Maria Comsa, *Ceramica alanică din sec. VIII descoperită în centrul Dobrogei*, Pontica, XII, 1979, p.152, fig.1 imag. 3, 2, a, b.

materială nouă la Dunărea de Jos. Totuși ceramica păstrează din cultura anterioară următoarele caracteristici:

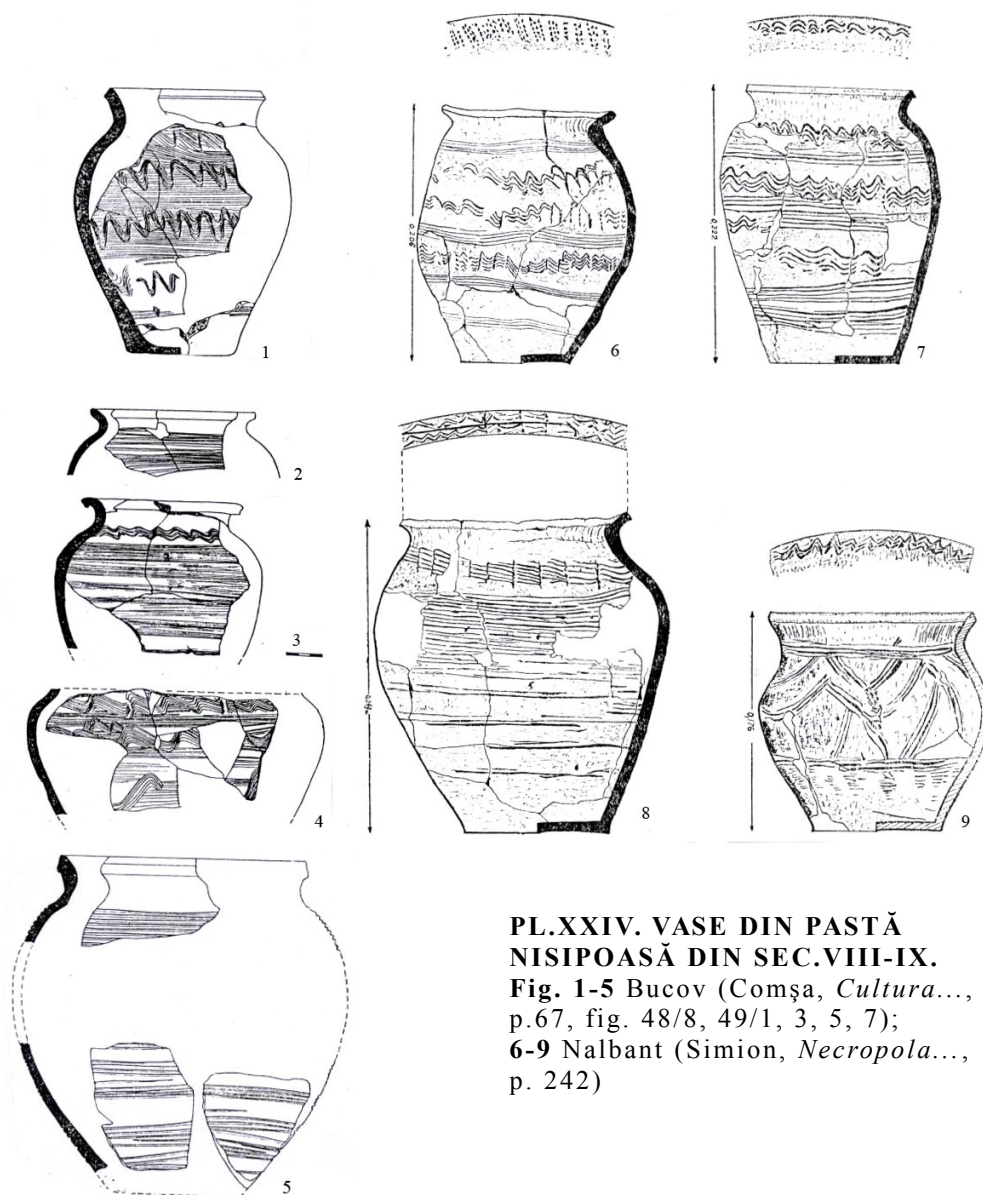
1) Coexistența celor două tehnici de execuție, cu mâna și la roată. Proporția este însă inversată față de perioada anterioară. Predomină ceramica lucrată la roată. Începând din secolul VIII, se folosește frecvent roata de mână și uneori roata rapidă (rar).

2) Coexistența celor două specii ceramice, nisipoasă și cenușie.

3) Utilizarea cioburilor pisate în pastă, alături de nisip și microprundiș.

Se deosebește de cultura anterioară prin dispariția ceramicii lucrate la roata rapidă, cantitatea mică de ceramică cenușie și prezența mărcilor de olar.

Vase lucrate la roata rapidă sunt prezente la Bucov și în primul nivel de la Capidava și dovedesc păstrarea unor legături cu Imperiul Bizantin. Firește că cioburi cu urme de roată rapidă au mai apărut și în alte locuri, dar se acceptă ca dovadă peremptorie a folosirii acestei tehnici doar fundul cu umbo și eventual vasul întreg. Deși nu face parte din teritoriul analizat de noi, dar confirmă opinia de mai sus, trebuie să spunem că în Banat (la Remetea Mare- Gomila lui Pituț și la Căunița de Sus)⁷²⁸ continuă să apară ceramică lucrată la roata rapidă.

**PL.XXIV. VASE DIN PASTĂ
NISIPOASĂ DIN SEC.VIII-IX.**

Fig. 1-5 Bucov (Comșa, *Cultura...*, p.67, fig. 48/8, 49/1, 3, 5, 7);
6-9 Nalbant (Simion, *Necropola...*, p. 242)

Altă trăsătură ar fi cantitatea foarte redusă de ceramică cenușie. Având în vedere faptul că majoritatea materialului ceramic analizat provine din necropole,

⁷²⁸ Adrian Bejan, *Banatul în sec. IV-XII*, Editura de Vest, Timișoara, 1995, p. 72, 76.

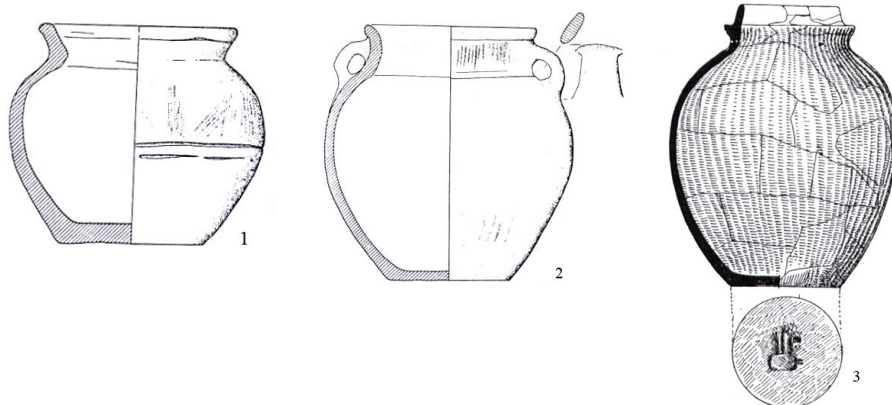
nu este exclus ca pentru urne, să fi fost preferate anumite vase, respectiv cele nisipoase.

Un alt element specific acestei perioade este apariția mărcilor de olar. În literatura de specialitate au fost considerate o consecință tehnică a utilizării roții lente. Însă în sec.VIII-IX, numărul lor este extrem de redus (doar la Sihleanu, Sultana, Istria și Frătești) în raport cu utilizarea pe scară largă a roții de mână.

Criteriile de datare

Din cele publicate se observă că au fost considerate criteriile de datare ale siturilor și implicit ale ceramicii:

- contextul stratigrafic notat fie de intersectarea unor complexe, fie de prezența unor complexe mai timpurii. La Obârșia-Olt și Nalbant sunt și morminte datate în sec.VII, prin urmare se poate observa direct diferența față de ceramica perioadei anterioare.

**PL.XXV. VASE DIN PASTĂ CENUȘIE
DIN SEC. VIII-IX.**

Fig.1 - Martie-jud. Tulcea (U. Fiedler, *Graberfeldern...*, tab. 41); **fig. 2, 5** - Izvorul-Giurgiu (U. Fiedler, *Graberfeldern...*, tab. 38); **fig. 3, 7** - Bucov (M. Comșa, *Cultura...*, p. 90, fig. 80/6, fig. 81/12); **4.** - Istria-Capul Viilor (Fiedler, *Graberfeldern...*, tab. 33); **fig. 6** - Sultana (Fiedler, *Graberfeldern...*, tab. 41)

- analiza tipologică a inventarului;
 - coexistența cu tipuri ceramice specifice (cum sunt gelbe-keramic și ulcioarele cu gura treflată, considerate importuri, prima din lumea avară și a doua din stepele nord-pontice, unde de fapt a existat o influență bizantină permanentă și dirijată, Pl.XXVI, 5-7);
 - podoabe și monede pentru așezarea de la Șirna și necropolele de la Istria-Capul Viilor, Izvorul-Giurgiu, Obârșia-Nouă Olt:
- a) Mărgelele în formă de sămânță de pepene;
 - b) Cercei de bronz cu variantele :
 - b1. Cu spirală de bronz atașati la o verigă (Pl. XXVI/4);
 - b2. Cu sferă de bronz atașată la verigă (Pl. XXVI/ 1-3, 8-10).

Mărgelele în formă de sămânță de pepene au apărut până acum doar în trei exemplare, două la Istria-Capul Viilor⁷²⁹ și una la Bucov –Tioca⁷³⁰.

Cercei cu spirală de bronz atașată la o verigă au fost găsiți în necropola de la Frătești⁷³¹ și Obârșia-Nouă-Olt⁷³².

Cerceii din bronz cu sferă lipită la verigă sunt prezenți la Istria-Capul Viilor⁷³³ (în M 128), Frătești⁷³⁴ și Obârșia-Nouă-Olt⁷³⁵. Aceste tipuri de cercei nu apar mai târziu și nici după revenirea bizantină.

Arderea oxidantă este un alt element care s-ar constitui într-un criteriu de datare pentru o parte a olăriei din pastă fără microprundișuri, de bună calitate. Prezența unei cantități mai mari, de vase arse oxidant în necropola de la Sultana unde s-au găsit și trei vase gelbe-keramic din a doua jum. a sec.VIII, ne conduce spre această ipoteză.

⁷²⁹ Fiedler, *op. cit.*, p. 439, pl. 29, fig. 8, M 220; V. Zirra, *Dacia*, VII, 1963, p. 393, fig. 29/9.

⁷³⁰ M. Comșa, *Cultura...*, p. 121, pl. XXIV, fig. 1, XXVI, fig. 3 în B1.

⁷³¹ C. Isăcescu, *Noi date privind necropola feudală-timpurie de la Frătești - Giurgiu*, *Cercetări Arheologice*, V, 1982, p. 212, pl. III/4,5

⁷³² O. Toropu, On. Stoica, *op. cit.*, p.179, fig. 5/2.

⁷³³ U. Fiedler, *op. cit.*, p. 435; V. Zirra, *Dacia*, VII, 1963, p. 393, fig. 29/7.

⁷³⁴ Constantin Isăcescu, *op.cit.*, p. 212.

⁷³⁵ O. Toropu, On. Stoica, *op. cit.*, p. 180, fig. 5/ 7, 8.

Un element rar întâlnit în această perioadă, dar extrem de important, rămâne totuși moneda. Până în prezent singura monedă dintr-o așezare a apărut la Șirna, unde a fost descoperită o monedă din timpul lui Niceforos (802-811)⁷³⁶.

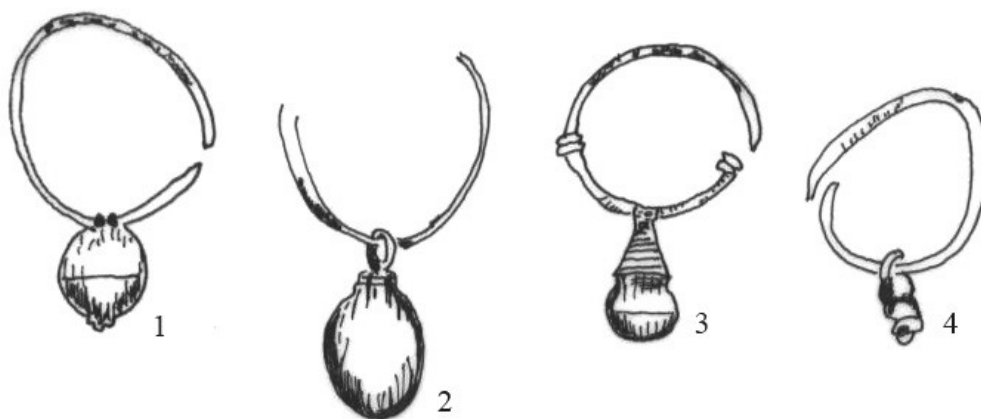
Răspândire și analogii

Trăsăturile de mai sus sunt specifice olăriei prezente de o parte și alta a Dunării, adică Oltenia, Muntenia, Dobrogea. Ceramica din Dobrogea se remarcă însă prin decorul variat și îngrijit.

Analogiile cu Moldova se regăsesc în pasta cu microprundișuri și cioburi pisate, dar acolo se află în cantitate mult mai mare ca, de pildă, la Dodești-Vaslui⁷³⁷. La Hansca această categorie ceramică este lucrată și cu mâna⁷³⁸.

În cartea apărută recent a colegului nostru Călin Cosma, cu privire la descoperirile arheologice din secolele VIII-X din vestul și nord-vestul României, materialul ceramic este sistematizat în funcție de tehnica de execuție și este tratat unitar în cadrul orizontului cronologic menționat mai sus⁷³⁹. Dar chiar și așa se observă că și în Transilvania este prezentă ceramica nisipoasă cu aceeași descriere ca și cea din sud. O specie aparte pare să o constituie olăria lucrată la roată rapidă. Am observat că, deși materialul este neîntregibil ca și în sud, colegii transilvăneni atribuie calificativul de roată rapidă și în funcție de calitatea pastei, ceea ce teoretic este corect. Pasta nisipoasă care poate să conțină aceleași tipuri de degresanți este însă...compactă, are o ardere bună, destul de uniformă, uneori cărămizie⁷⁴⁰. Cioburi cu o descriere identică am găsit și la Vlădeni-Popina Blagodeasca (jud. Ialomița). În asemenea context considerăm că utilizarea roții rapide, în perioada secolelor VIII-XI, rămâne totuși o problemă deschisă.

Elementul distinctiv al olăriei din secolele VIII-IX din sudul țării, față de celelalte regiuni ale României, îl constituie ceramica cenușie. Așa cum am arătat o specie similară era prezentă pe acest teritoriu și în secolele anterioare, însă noutatea o constituie faptul că este lucrată la roata de mână.

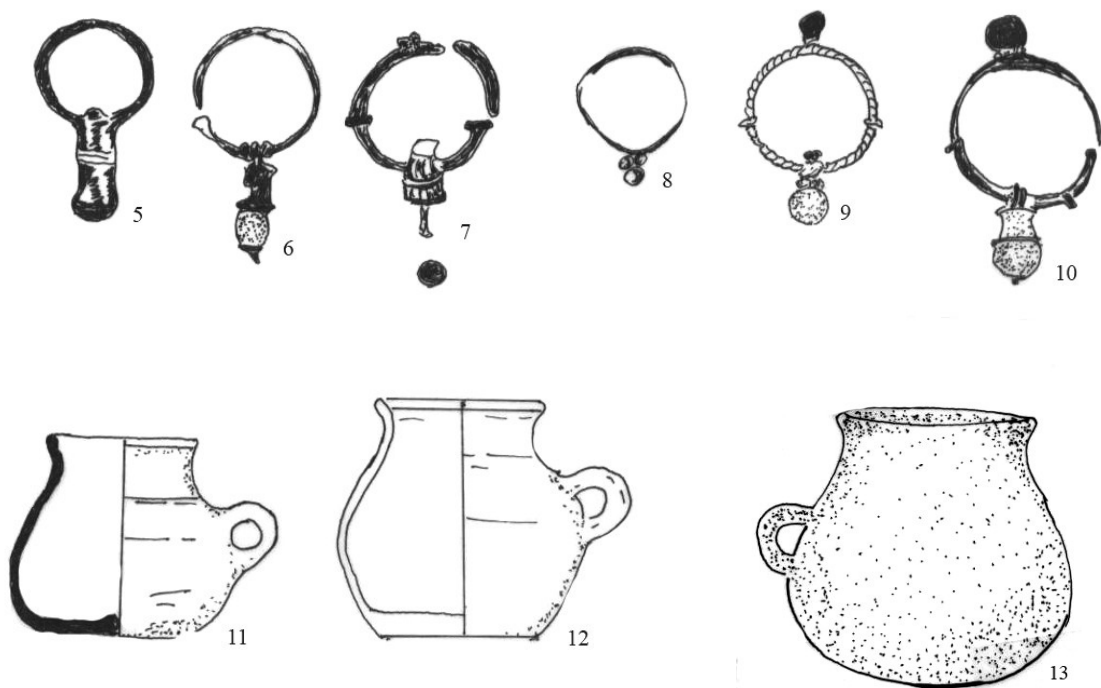
⁷³⁶ Ștefan Olteanu, Nina Neagu, *Șirna „Fântâna lui Hârțu”*, jud. Prahova în SAC (1983-1992), Brăila, 1996, p. 104.

⁷³⁷ Dan Gh. Teodor, *Continuitatea populației autohtone la est de Carpați în sec. IV-XI*, Iași, Junimea, 1984, p. 49-107.

⁷³⁸ Gh. Postică, *Românii din codrii Moldovei în evul mediu timpuriu*, Universitatea Chișinău, 1994, p. 109 sqq.

⁷³⁹ Călin Cosma, *Vestul și Nord-Vestul României în secolele VIII-X d. Hr.*, Cluj-Napoca, 2002, p. 99-113.

⁷⁴⁰ Călin Cosma, *op. cit.*, p. 109.

PL. XXVI. ELEMENTE DE DATARE ALE CERAMICII DIN SEC. VIII-IX.

Fig. 1-3 Obârșia-Nouă (Toropu, Stoica, *La necropole...*, fig. 5/7, 8, 11); 4 Frătești (pl. III/4) 5-7 Obid-Slovaci (*Sittes*, p. 179, fig. 76); 8-10 Zelovce-Slovacia (*Sittes*, p. 300, fig. 126); 11-12 Sultana (Mitrea, *Ceramica...*); 13 Obid Slovaci (*Sittes*, p. 179, fig. 76);

Ceramica din a doua jumătate a secolului IX și prima jumătate a secolului X

În acest interval cronologic, societatea medievală-timpurie a înregistrat o dinamică demografică deosebită. Majoritatea siturilor sunt datate, însă, pe baza materialului ceramic.

Ceramica provine dintr-un număr de 29 de situri din care 19 așezări și 10 necropole de pe teritoriul Munteniei, Olteniei și Dobrogei. În Muntenia sunt siturile de la București-Alba⁷⁴¹, Bragadiru⁷⁴², Brăilița⁷⁴³, Băneasa⁷⁴⁴, Căscioarele⁷⁴⁵, Chirnoși⁷⁴⁶, Mărculești⁷⁴⁷, Radovanu⁷⁴⁸, Ștefan cel Mare-pct. Feteasca⁷⁴⁹, Vâlcele⁷⁵⁰, Șirna⁷⁵¹, Chiscani⁷⁵², Sultana⁷⁵³. În Dobrogea cele mai importante situri sunt Capidava⁷⁵⁴, Dinoștia⁷⁵⁵ (cu un nivel anterior revenirii bizantine?), urmate de descoperirile din teritoriul dobrogean de la Castelu⁷⁵⁶, Mihai Bravu⁷⁵⁷, Dumbrăveni,⁷⁵⁸ Dorobanțu⁷⁵⁹, Gura- Canliei⁷⁶⁰, Constanța⁷⁶¹. În

⁷⁴¹ Panait I. Panait, *Săpăturile de la Bucureștii- Noi*, 1960, Sectorul Alba, CAB, 1963, p. 112- 118.

⁷⁴² Mioara Turcu, *Cercetări arheologice la Bragadiru*, CAB, III, 1981, p.39-41.

⁷⁴³ Nicolae Harțușe, Florin Anastasiu, *Brăilița*, Muzeul Brăilei, 1968, p.39.

⁷⁴⁴ Margareta Constantiniu, Panait I. Panait, *O așezare feudală-timpurie la Băneasa-sat*, CAB, II, p. 98-141. Ceramica este descrisă în cadrul fiecărui complex.

⁷⁴⁵ Valeriu Sârbu, Stănică Pandrea, Elvira Safta, Paul Damian, Oana Damian, Emilian Alexandrescu, *Așezările de la Căscioarele-Greaca-Prundu*, Ed. Istros, Brăila, 1996, p. 111-116.

⁷⁴⁶ George Trohani, *Săpăturile arheologice de la Chirnoși (1971-1072)*, Cercetări Arheologice, I, 1975, p.141-145.

⁷⁴⁷ Petre Diaconu, *Săpăturile de la Mărculești- Vișoara*, MCA, V, 1957, p. 544-545, fig. 1.

⁷⁴⁸ Maria Comșa, *Tipuri de locuințe din sec. IX-X de la Radovanu-Valea lui Petcu*, CCDJ, V-VII, 1989, p.143-147.

⁷⁴⁹ Emilia Corbu, *Așezarea medieval –timpurie de la Ștefan cel Mare-Feteasca*, Pontica, XXX, 1998, p. 252-275.

⁷⁵⁰ Emilia Corbu, Vasile Oprea, *Considerații privind așezarea mediaval-timpurie de la Vâlcele* (jud. Călărași), Ialomița, III, 2000, p. 62- 65.

⁷⁵¹ Ștefan Olteanu, Nina Neagu, V. Nicolae, *Locuințe din sec. IV-VI și IX-X, descoperite la Șirna, jud. Prahova*, MCA, XVII partea a II-a, 1983, p.347-348.

⁷⁵² Nicolae Harțușe, Florin Anastasiu, I. Broscățean, *Necropola de incinerare feudală-timpurie de la Chiscani-sat*, jud. Brăila, Danubius, I, 1967, p. 154-156.

⁷⁵³ Bucur Mitrea, *Săpăturile de la Sultana*, MCA, VII, 1961, p. 535-536.

⁷⁵⁴ Gr. Florescu, Radu Florescu, Petre Diaconu, *Capidava*, I, Ed. Academiei RPR, 1958, p. 168.

⁷⁵⁵ Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, *Dinoștia*, Ed. Academiei RSR, 1967, p. 204.

⁷⁵⁶ Adrian Rădulescu, Nicolae Harțușe, *Cimitirul feudal- timpuriu de la Castelu*, Muzeul Regional Dobrogea, Constanța, p. 85.

⁷⁵⁷ Gh. Mănucu-Adameșteanu, *Raport preliminar asupra săpăturilor de salvare de la Mihai Bravu*, Pontica, XXIII, 1990, p. 183- 219 (ceramica este descrisă în cadrul fiecărui complex).

⁷⁵⁸ Costel Chiriac, *Complexul rupestru de la Dumbrăveni*, Pontica, XXI-XXII, 1988-1989, p. 256.

⁷⁵⁹ Niță Angheliescu, *Un mormânt de incinerare din epoca feudală-timpurie descoperit la Dorobanțu*, SCIV, 2, 1963, p.437.

⁷⁶⁰ Mihai Irimia, *Observații preliminare privind așezarea antică de la Gura Canliei*, Pontica, XIV, Constanța, 1981, p. 117-119.

⁷⁶¹ Corneliu Cârjan, *Ceramica de epocă feudală- timpurie descoperită pe teritoriul orașului Constanța*, Pontice 2, 1969, p. 373- 393.

Oltenia sunt așezările de la Alexandria⁷⁶², Făcăi-Braniște⁷⁶³, Verbița⁷⁶⁴, precum și necropola de la Păuleasca⁷⁶⁵.

Doar o parte dintre aceste așezări au furnizat materiale întregibile și în cantități suficiente care au permis o descriere completă, necesară unor studii comparative. Ne referim la cetățile în care au apărut urme de locuire anterioară revenirii bizantine, precum și la necropole.

Un impediment serios în elaborarea unei tipologii este modul de publicare al vaselor descoperite. Nu întotdeauna arheologii respectă o terminologie unitară în descrierea pieselor. Pentru a nu crea disjunții artificiale vom prezenta mai jos, criteriile utilizate de majoritatea cercetătorilor.

PASTA. Așa cum am arătat mai sus calitatea lutului constituie elementul de bază în analizarea olăriei acestei perioade.

În funcție de compoziția pastei, se observă trei categorii :

- I. Pasta nisipoasă, în care lutul este amestecat cu nisip de granulație diferită, paiete de mică, scoici pisate, pigmenți de ocră, cioburi pisate, adăugate probabil în funcție de compoziția naturală a lutului. Se observă două subcategorii. Prima în care pasta conține nisip de granulație mică, având astfel un aspect îngrijit și uniform. A doua subcategorie are nisip de granulație mare și rezultatul este o pastă rugoasă la pipăit. Ambele subcategorii apar în toate siturile. La exterior vasele sunt angobate. Pasta nisipoasă predomină în tot acest orizont cronologic.
- II. Pasta fină, amestecată uneori cu paiete de mică apare în cantități mici (un procent de 10-20 % pe fiecare sit). Din această categorie de pastă se obține prin ardere reducătoare ceramica cenușie. O subvariantă cu angobă roșie-portocalie, este prezentă doar în anumite situri, cum ar fi Capidava, Castelu, București-Alba, Mihai Bravu (în L3), Șirna, Ștefan cel Mare- pct. Feteasca⁷⁶⁶, Vlădeni-Popina Blagodeasca⁷⁶⁷.
- III. Pasta caolinoidă apare în aproape toate siturile dar în cantități foarte mici, de aproximativ 2% (la Castelu doar în două morminte M20 și M 114) și conține uneori ocră sau este decorată cu vopsea roșie. Acest decor se menține după opinia unor specialiști până în secolul XI⁷⁶⁸.
- IV. Ceramica smălțuită este întâlnită la Capidava⁷⁶⁹ și la Gura Canliei⁷⁷⁰ în cantități mici. A fost considerată ca o ceramică de import, dar există și produse de fabricație locală.

Tehnica de lucru

Ceramica acestui interval cronologic este lucrată cu roata de mână. Autorii săpăturilor de la Chiscani afirmă însă folosirea *roții de mână cu turație rapidă*⁷⁷¹. Știm cu toții că roata rapidă era manevrată cu piciorul, așa că din

⁷⁶² Christian Schuster, Marin Nica, *Săpăturile de salvare de la Morărești*, jud. Dolj, (1993), în *Cercetări Arheologice în aria nord- tracă*, I, 1995, passim.

⁷⁶³ Octavian Toropu, Onoriu Stoica, *Așezarea prefeudală și feudală- timpurie de la Făcăi Braniște*, mun. Craiova, *Historica*, II, 1971, p. 59-62.

⁷⁶⁴ Octavian Toropu, *Romanitatea...*p.153.

⁷⁶⁵ Maria Comșa, Gh. Bichir, *Date preliminare cu privire la necropola de la Păuleasca*, SCIV, 24, 2, 1973, p.318-319.

⁷⁶⁶ Gr. Florescu, Radu Florescu, P. Diaconu, *op. cit.*, p. 171; Adrian Rădulescu, N. Harțușche, *op. cit.* p. 94; Panait I. Panait, *Săpăturile de la Bucureștii- Noi*. Sectorul Alba, CAB, 1963, p. 119, fig. 24-26; Gh. Mănușcu Adameșteanu, *Raport preliminar...*, p.198-199 Prin bunăvoința domnului profesor Ștefan Olteanu, am avut prilejul să ne documentăm personal asupra ceramicii de la Șirna, încă inedită; Emilia Corbu, *op. cit.*, p. 263, pl. IX, fig. 1.

⁷⁶⁷ Ștefan Olteanu, Emilia Corbu, CCA, campania 2001, p. 335.

⁷⁶⁸ A. Rădulescu, N. Harțușche, *op. cit.*, p. 90; Corneliu Cârjan, *Ceramica...*,p. 373-393.

⁷⁶⁹ Gr. Florescu, Radu Florescu, P. Diaconu, *op. cit.*, p. 179.

⁷⁷⁰ M. Irimia, *op.cit.*, p.118, fig.27/2,3.

⁷⁷¹ Nicolae Harțușche, Florin Anastasiu, Ion Broscătean, *Necropola de la Chiscani-Brăila*, Danubius, I, Galați, 1967, p. 154.

descrierea autorilor înțelegem că urnele de la Chiscani au fost lucrate tot la o roată de mână, dar au o calitate mai bună, de altminteri specifică perioadei.

O opinie diferită este adusă în monografia Capidavei, din care reiese că vasele erau lucrate la roata de picior⁷⁷². Se insistă pe aspectul frumos al vasului, grija pentru execuție, lucruri vizibile de altfel în toate siturile. Însă sunt publicate doar cioburile pentru că majoritatea covârșitoare a ceramicii din nivelul II este neîntregibilă.

Tot o ceramică lucrată la roata rapidă este prezentă și la Bucov, dar este considerată de import, ceea ce este cu totul altceva. Acestea ar fi singurele situri în care s-a considerat că olăria a fost lucrată la roata de picior. În realitate, cu excepția Bucovului, celelalte se pare că au fost lucrate tot la roata de mână.

Tot o situație deosebită au și vasele lucrate cu mâna, care aproape că dispar. O situație singulară este întâlnită la Băneasa unde în L1 și B6 a apărut un vas lucrat cu mâna, respectiv o tipsie⁷⁷³ și un vas-crațiță⁷⁷⁴. Firește că la Băneasa sunt două etape de locuire, iar B6 face parte din etapa mai veche, totuși în același complex apar și vase purtând mărci de olar, care certifică astfel prezența acestor vase într-un nivel datat în secolele IX-X.

Arderea

Arderea vaselor este realizată în ambele variante cunoscute în epocă, adică oxidantă și reducătoare. Arderea oxidantă este de bună calitate și se remarcă mai ales la ceramica fină, angobată cu nuanțe de roșu-portocaliu sau de roșu-cărămiziu. Pe olăria din pastă nisipoasă nuanța este mai intensă datorită poate și compoziției pastei. Această ardere de bună calitate este uniformă cuprinzând inclusiv miezul. Cioburi arse oxidant sunt prezente în cantități mici în aproape toate siturile. La Capidava se remarcă pentru acest interval cronologic, o predominare chiar, a ceramicii din pastă roșie cu mult nisip și cu slem roșu.

Arderea reducătoare, de bună calitate, este prezentă pe vasele din „ceramică cenușie”, aflată în cantitate mică dar constantă, în aproape toate siturile. Sunt însă și vase din pastă nisipoasă arse reducător până la negru, uniform (Pl. XXVII/1).

O adevărată problemă ridică însă vasele care au o ardere neuniformă, cu nuanțe de la roșu-cărămiziu la cenușiu și miezul negru în spărtură. După opinia unora, acestea sunt arse oxidant (PL. XXVII/2, 3, 4). Noi credem însă că s-a dorit o ardere reducătoare, dar datorită faptului că nu a fost bine înăbușit cuptorul, oxigenul a continuat să pătrundă și s-au obținut nuanțe diferite. La fel de bine puteau fi și alte cauze, cum ar fi așezarea defectuoasă a vaselor în cuptor. Se pare că nu se datorau unei situații accidentale pentru că acoperă spații geografice și cronologice largi ci mai degrabă unei deficiențe tehnologice, de construcție a cuptorului. Nu este exclus ca olarii să fi dorit să obțină un aspect pătat al vasului, ca o pată de culoare, pe baza unor principii estetice sau funcționale. Oricare ar fi fost motivul, din punct de vedere tehnic în timpul arderii, voit sau nu, canalul de ventilație a fost închis parțial.

Forme de vas

Formele de vase din acest interval cronologic sunt mult mai variate decât în perioada anterioară.

Borcanul apare atât în așezări cât și în necropole, unde este majoritar. Lucrat din pastă nisipoasă din ambele subcategorii, cu pereții de grosimi diferite și de capacități diferite, borcanul este, fără tăgadă, vasul acestei perioade, ceea

⁷⁷² Gr. Florescu, Radu Florescu, Petre Diaconu, *op. cit.*, p.163.

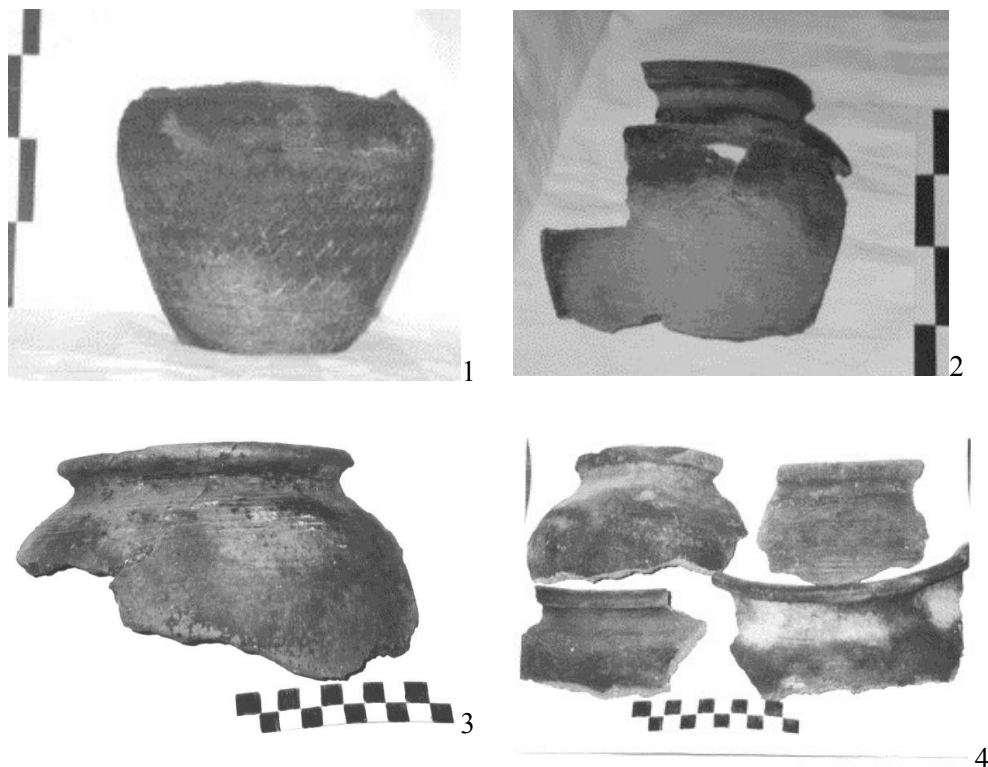
⁷⁷³ M. Constantiniu, Panait I. Panait, *O așezare...*, p.120, fig. 43,1-3.

⁷⁷⁴ *Ibidem*, p.103, fig. 25.

ce ridică o serie de întrebări privind valențele utilitare ale acestuia în gospodărie.

Oala cu o toartă este documentată de un număr mic de exemplare dar apare în aproape toate siturile. Este lucrată din pastă fină, arsă reducător la nuanța de cenușiu. Cu buza dreaptă sau colac și corpul globular, oalele au capacități medii și mari. Toarta rotundă sau lamelară în secțiune este prinsă de obicei pe buză și pe umăr. Decorul, de regulă lustruit, este combinat uneori cu un registru de incizii cu aspect de canelură, sau cu un val trasat cu un vârf bont.

Strachina este mai rar întâlnită. La Capidava apare în nivelul II⁷⁷⁵ unde au fost descoperite 8 exemplare în formă de cupă cu fund inelar, pictate cu vopsea roșie. Sunt lucrate din argilă vânăță⁷⁷⁶, coaptă numai, după opinia autorilor.

PL.XXVII. CERAMICĂ NISIPOASĂ DE LA VLĂDENI-POPINA
BLAGODEASCA (jud. Ialomița)

În consecință se încadrează, după pastă, în tipul de ceramică cenușie, deși unele au angobă roșie (Pl. XXVIII/ 1, 3).

Castroane au fost găsite la Căscioarele (pct. „La Suharna” și „La Stână”) și la Castelu⁷⁷⁷. Castroanele de la Căscioarele au corpul tronconic cu buza dreaptă sau ușor invazată și decorate cu registre alternante de benzi de linii în val sau striuri. Rămâne de stabilit însă care este diferența dintre aceste castroane și străchinile de la Capidava, deoarece în privința formei par să se confunde sau să fie foarte apropiate mai ales că în nici unul din cazuri nu avem date privind capacitatea acestora. Castroanele de la Castelu sunt denumite de autorii săpăturii străchini⁷⁷⁸ (Pl. XXVIII/2, 4, 6).

Interesant este că în aceeași necropolă întâlnim exemplare lucrate din pastă diferită. În M 124 este o strachină din pastă cu mult nisip, pietricele și angobă portocalie, în timp ce strachina din M 127 are corpul bombat, buza scurtă

⁷⁷⁵ Gr. Florescu, Radu Florescu, Petre Diaconu, *op. cit.*, p.168, fig. 96

⁷⁷⁶ Grigore Florescu a fost primul și aproape singurul care a descris ceramica medieval-timpurie în funcție de calitatea intrinsecă a lutului. Termenul de „pastă vânăță” îi aparține.

⁷⁷⁷ A. Rădulescu, N. Harțușche, *op. cit.*, p.63, M.124, M 127, M.18, Pl.XII, Pl.VI, M.18.

⁷⁷⁸ *Ibidem*, p.90., pl.XIII.

și dreaptă, marginea teșită spre exterior și este din pastă albă, fină având ca degresant nisip, angobată.

Ulcioare întregi sau fragmentare au fost descoperite la Capidava, Dinogetia și Gura Canliei (un ulcior smălțuit), Băneasa- sat, Căscioarele-Șuvița-Hotarului⁷⁷⁹. În absența exemplarelor întregi este destul de dificil să documentezi acest tip de vas pe baza cioburilor, cu excepția firește a fragmentelor de buză sau de umăr. Cele 22 de fragmente de ulcior de la Capidava, cât și la Gura Canliei, sunt smălțuite verde măsliniu, fără décor. La Dinogetia apar ulcioare amforoidale din pastă amestecată cu nisip lucrata la roata de mână. Au gura treflată, gât înalt cilindric, corp puternic bombat, tras în jos. Acest tip este prezent încă din sec. VIII-IX, dar era lucrat din pastă fină, cenușie. În consecință ulcioarele din sec. IX-X pot fi considerate ca derivate din tipul anterior, schimbarea pastei fiind poate o adaptare la condițiile locale. Exemplarul de la Băneasa are forma unui ulcior amforoidal cu gura largă și două anse⁷⁸⁰.

Amfora este întâlnită la Căscioarele, pct. Șuvița Hotarului⁷⁸¹ în B9 C55 și la Șirna, un fragment de mânășă de amforă. Sunt lucrata din pastă fină, au ardere bună, oxidantă, angobă gălbuie.

Un vas deosebit este, cu siguranță, **plosca**. Un fragment dintr-un astfel de vas s-a găsit la Căscioarele⁷⁸² în pct. „La Suharna” în B9 C55. Spun deosebit pentru că plosca este un vas de călătorie adecvat, prin formă și capacitate, transportului apei.

Căldările de lut sunt rare. La Castelu în 176 de morminte a apărut un singur exemplar⁷⁸³. Vasul de la Castelu, considerat căldare pecenegă, este un vas cu corp globular, rotunjit către fundul plat cu dm. 6 cm, cu gura largă și cu două orificii de o parte și de alta a buzei. Este de mărime medie cu dm. de 20,5 cm și înălțimea de 21,7 cm și lucrat din pastă relativ bună, netezită superficial, cu aspect zgrunțuros, aspră la pipăit, cu nuanțe de la gălbui la cărămiziu. Însă astfel de vase nu sunt considerate, în opinia unor cercetători, ca fiind căldări de lut⁷⁸⁴, deși orificiile de pe buză permiteau suspendarea vasului deasupra focului.

Vase cu asemenea caracteristici apar și în cultura Dridu și Saltovo. Tot un borcan cu găuri pe gât apare în aceeași necropolă în M 16. Căldările de lut atribuite pecenegilor au fundul rotunjit și urechiușe interioare, deși forma poate fi bitronconică, cilindrică sau tronconică.

Tot un vas deosebit pentru această perioadă este tipsia, care apare într-un singur exemplar la Băneasa în B6 și este lucrată cu mâna dintr-o pastă de proastă calitate cu concrețiuni de calcar și urme de pleavă⁷⁸⁵. Are pereții înalți, puțin oblici și fundul gros. Prezintă o ardere incompletă, nuanța fiind de roșu-cărămiziu.

Cratița este întâlnită tot într-un singur exemplar și tot la Băneasa în L1. Are formă cilindrică cu fundul plat și marginile trase în interior. Are două urechiușe interioare modelate în continuarea buzei⁷⁸⁶. Prezintă o ardere slabă cu nuanțe de cafeniu (Pl. XXVIII/5). Urechiușele interioare ale vasului, trădează o utilizare asemănătoare căldărilor de lut, adică suspendate deasupra focului.

Deși autorii săpăturii le datează cu întreg complexul în prima jumătate a sec. X, ultimele două forme de vas ridică serioase semne de întrebare atât datorită tehnicii de lucru, formei, apariției singulare, toate situându-le într-un

⁷⁷⁹ Gr. Florescu, Radu Florescu, Petre Diaconu, *op. cit.*, p. 179, fig. 99; Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, *op. cit.*, p. 164, fig. 100 - 2,6,8; Valeriu Sârbu & alia, *Așezările...*, p. 123, bordei 9; M. Irimia, *op. cit.*, p. 118.

⁷⁸⁰ Margareta Constantiniu, Panait I. Panait, *O așezare...*, p. 116, fig. 35.

⁷⁸¹ Valeriu Sârbu & alia, *op. cit.* p. 123, bordei 9.

⁷⁸² *Ibidem*, p. 115.

⁷⁸³ Adrian Rădulescu, Nicolae Harțușe, *op. cit.*, p. 15, M 11, p. 100, Pl. V, 11 b.

⁷⁸⁴ Petre Diaconu, *Din nou despre căldările pecenege*, în CCDJ, X, 1996, p. 156.

⁷⁸⁵ M. Constantiniu, P. I. Panait, *O așezare...*, p. 120, fig. 43, 1-3.

⁷⁸⁶ *Ibidem*, p. 103, fig. 25.

orizont mult mai timpuriu. Însă, așa cum vom vedea, tepsia și cratița apar și mai târziu la Dinogetia.

Vasele cu urechiușe interioare, destul de rare în arealul studiat (la Vlădeni- Popina Blagodeasca, din circa 2000 de cioburi doar unul este o buză de vas perforată) documentează procedeul preparării hranei deasupra unei vetre sau foc deschis, prin suspendarea vasului. Borcanele, de pildă, puteau fi utilizate la prepararea hranei doar în cuptor. Este un aspect minor, aparent banal, dar care situat în contextul unei utilizări practice ne descoperă consecințe nebănuite. Așa se explică numărul mare de borcane care puteau fi utilizate atât în cuptoarele situate în locuințe cât și în afara acestora.

**PL.XXVIII. NOI FORME DE VASE
DIN SEC. IX-X**

FIG. 1-2 Capidava (Florescu & allia, *Capidava...* p. 170, fig. 96-97)

Fig. 3, 4, 6 Castelu (Harțuche, Rădulescu, *Cimitirul...*, pl.VI, XIII;

Fig.5 Băneasa-sat (Constantiniu, Panait, *O așezare...*, p. 105, fig. 25)

Decorul

Decorul ceramicii nisipoase constă din combinații de striuri realizate cu pieptenele (cu un număr diferit de dinți), dispuse orizontal, vertical sau în val, precum și în registre alternante de linii orizontale și val. Umărul este decorat uneori cu valuri, împunsături, linii verticale, linii oblice, gropițe. Uneori striurile au aspectul unor caneluri asociate cu gropițe, ghirlande sau arcade.

Corpul vasului este decorat pe toată suprafața de combinații de linii orizontale și valuri trasate cu pieptenele cu doi, trei, cinci sau șapte dinți. Trebuie să recunoaștem că din punct de vedere tehnic acest decor este singurul care poate fi aplicat pe o pastă de calitate a celei nisipoase. Cele mai frecvente

decoruri le redăm în subcapitolul destinat repertoriului ceramicii și nu cred că am epuizat acolo toată fantezia olarilor medievali de a realiza, cu ajutorul unui pieptene și într-o singură tehnică, impresiunea în lutul moale, decorul a mii de vase de-a lungul a trei sute de ani.

Ceramica cenușie este decorată prin lustruire în mai multe variante.

Mărcile de olar

O caracteristică a olăriei acestei perioade o constituie mărcile de olar de pe fundul vaselor. Mărcile apar atât pe ceramica nisipoasă cât și pe ceramica fină ca în necropola de la Castelu, unde, în afară de borcane, o marcă apare și pe o strachină din pastă fină de culoare gălbuie⁷⁸⁷. Numărul vaselor marcate nu este atât de mare, pe cât ne-am fi așteptat, având în vedere utilizarea exclusivă, a roții de mână, una din condițiile aplicării mărcilor. Însă nu trebuie să uităm că așezările au furnizat un material, în mare parte, neîntregibil.

Având la bază figuri geometrice, linie, cerc, pătrat, romb, combinate între ele sau multiplicat, mărcile de olar se prezintă într-un număr de variante care pot fi catalogate (Pl.XXIX). Exemplificăm o parte din acestea și situările în care au apărut :

- 1) Cruce simplă (Chiscani);
- 2) Cruce înscrisă în cerc (Chiscani, Bragadiru, București-Alba, Șirna iar în alte situri, de pildă Castelu, a fost considerată cerc cu patru spițe);
- 3) Cruce de Malta (Chiscani , Castelu);
- 4) Cruce gamată simplă (Chiscani , Castelu, Vâlcele - B3);
- 5) Cruce gamată compusă (Castelu, Băneasa -B3);
- 6) Cercul în care s-a înscris o linie curbă terminată la capăt cu trei linii simple (Chiscani);
- 7) Cerc cu spițe (Castelu);
- 8) Cerc solar cu opt raze (Băneasa-B3, B6);
- 9) Două cercuri concentrice (Dorobanțu , Căscioarele-Valea Fântânilor);
- 10) Două cercuri concentrice cu o cruce în mijloc (Chiscani);
- 11) Două cercuri concentrice legate între ele prin linii simple, iar în cercul mic se află litera K cu hastă orizontală (Castelu);
- 12) Două cercuri concentrice legate între ele prin linii oblice (Castelu);
- 13) Două cercuri concentrice cu raze între ele (Băneasa - în B 6);
- 14) Mai multe cercuri concentrice (Băneasa -B6);
- 15) Trei cerculețe reunite în forma unei frunze de trifoi (Castelu);
- 16) Pătrat tăiat de două linii în cruce și alte două diagonale cu un oval în fiecare triunghi delimitat (Chiscani);
- 17) Pătrat împărțit de două diametre sau cruce înscrisă în pătrat (Băneasa-B3, Vlădeni-Popina- Blagodeasca);
- 18) Pătrat împărțit de două diagonale(Băneasa-B6);
- 19) Două pătrate înscris unul în celălalt și legate cu linii la colțuri (Castelu);
- 20) Două pătrate înscrise din care în centrul careului mic este înscris un vârf de lance (Castelu);
- 21) Cerc simplu(Nufăru, Castelu);
- 22) Semne ce par litere considerate caractere runice (Nufăru, Castelu);
- 23) Romburi întretăiate (Bragadiru) ;
- 24) Romb din colțul căruia pornesc antene cu vârf îndoit în unghiuri drepte;
- 25) Cerc cu spițe (Castelu);
- 26) Pieptene(Castelu) ;
- 27) Imaginea schematizată a unui om apare la Castelu în M 139 și este unicat pentru această perioadă (Pl.XXIX/4).

De remarcat însă că sunt situri (București-Alba, Vâlcele, Ștefan cel Mare-pct. Feteasca, Vlădeni- Popina Blagodeasca) în care mărcile apar în număr redus, de la unu la trei exemplare. O situație deosebită întâlnim la Capidava, unde cele

⁷⁸⁷ A. Rădulescu, N. Harțuche, *op. cit.*, p. 19, M. 18, Pl. VI, fig. 18.

circa 100 de mărci (Pl. XXIX/2) sunt descoperite în nivelul I⁷⁸⁸ încadrat cronologic de la Ioan Tzimisches (969-976) la Teodora (1055-1056). Dacă inițial se considera că, deși cele două nivele de bordeie sunt clar diferențiate stratigrafic totuși, atât în interiorul bordeielor cât și în stratul de depuneri „materialele nu se găsesc deosebite net”⁷⁸⁹ ulterior s-a revenit. Radu Florescu în 1967 a publicat date noi cu privire la cultura materială a zonei Dunării de Jos în perioada anterioară campaniilor lui Ioan Tzimisches, reflectate în special prin descoperirile de la Capidava. De data aceasta se precizează clar că între ultimul nivel de locuire și primul nivel datat cu monede de la Ioan Tzimisches sunt deosebiri de cultură materială, mergând până la o cezură de locuire între fazele probabil IV și III, când au loc „evenimente istorice importante”⁷⁹⁰. În asemenea situație, deși eram tentați să presupunem că o parte din mărci aparțineau și nivelului doi, totuși trebuie să admitem că mărcile de olar aparțin în totalitate primului nivel, fapt care dealtminteri are analogii cu situația de la Dinogetia.

În literatura de specialitate discuțiile privitoare la originea, funcția și importanța acestor semne, au prilejuit numeroase controverse. În monografia din 1957, Petre Diaconu considera că au o origine slavă⁷⁹¹, pe baza observației că apar în tot spațiul ocupat de neamurile slave, de la care au fost însușite și de populațiile de alt neam trăitoare alături de aceștia. Observa totuși că ele apar în peninsula Balcanică încă din sec. VIII, fapt explicat însă prin aceea că aici slavii au moștenit o tradiție culturală foarte puternică. Autorul a revenit asupra celor afirmate după ce descoperirile de mărci au devenit tot mai frecvente. În privința originii, semnificației și importanței mărcilor de olar s-au pronunțat și M. Comșa, V. Sârbu precum și alții care au publicat material ceramic sau studii de mai mică sau mai mare întindere⁷⁹². În lumina acestor studii se evidențiază originea romană a acestora, legătura directă cu utilizarea roții de mână, semnificația de marcă de olar și nu de altceva.

Din perspectivă cronologică remarcăm că din sec. VIII până în a doua jumătate a sec. X, mărcile de olar sunt în număr relativ mic. Dată fiind starea fragmentară a ceramicii din așezări, vom lua în studio necropolele. Astfel că în necropola de la Tichilești (datată în sec. VIII-IX) din 90 de morminte doar șase au mărci de olar, în timp ce în necropola de la Chiscani (din sec. IX-X) din 36 morminte, 11 au mărci de olar⁷⁹³. Apar și în necropolele de la Sultana și Sihleanu. La Sultana, un ulcior amforoidal⁷⁹⁴, tip considerat legat de lumea avară, prin urmare de un spațiu din Pannonia în care încă în sec. VI persista tradiția romană a mărcilor, poartă marcă de olar. În aceeași necropolă, datată la începutul secolului IX, mărcile apar și pe borcane din ceramică nisipoasă. La Istria sunt prezente în M 87 și M 97⁷⁹⁵.

Prezența lor în număr mai mare este constatată în cetățile danubiene, în nivelele de locuire corespunzătoare revenirii bizantine. Nu putem compara însă situația cetăților caracterizate de o cultură materială cvasiurbană cu situația culturii materiale anterioare revenirii bizantine. Pe de altă parte, având în vedere că o cetate presupune o populație mai mare și o continuitate de locuire pe cel puțin un secol, este firesc ca aici să apară cele mai multe descoperiri de acest tip.

Nu știu dacă se mai poate adăuga un element nou la tot ce s-a scris până acum despre mărcile de olar, însă aș dori să sugerez că acestea pot fi mai mult

⁷⁸⁸ Gr. Florescu, Radu Florescu, Petre Diaconu, *op. cit.*, p.215.

⁷⁸⁹ *Idem*, p.155-156.

⁷⁹⁰ Radu Florescu, *Date noi de la Capidava. În legătură cu cultura materială a zonei Dunării de Jos în perioada anterioară campaniei lui Ioan Tzimisches*, Apulum, VI, 1967, p. 264.

⁷⁹¹ Gr. Florescu, Radu Florescu, Petre Diaconu, *op. cit.*, p. 255.

⁷⁹² De curând d-na Gabriela Talmaschi a susținut la Universitate din București o teză de doctorat având ca subiect decorul ceramicii culturii Dridu și în care a repertoriat 1514 mărci de olar. Așteptăm cu nerăbdare publicarea lucrării.

⁷⁹³ V. Sârbu, *Semnele în relief de pe ceramica feudală- timpurie descoperită în județul Brăila*, Studii și Comunicări, II, Focșani, 1979, p. 36- 39.

⁷⁹⁴ B. Mitrea, *Săpăturile...MCA*, 1961, p.532, fig.2.

⁷⁹⁵ Vl. Zirra, *Dacia*, VII, 1963, p. 386, fig. 22.

decât o tradiție romană ajunsă în lumea bizantină. Din studiile de specialitate reiese că în Imperiul Bizantin exista un sistem de impozitare general și eficient⁷⁹⁶. Cu siguranță atelierelor meșteșugărești, oriunde s-ar fi aflat în lumea bizantină, plăteau un impozit la stat, în schimbul căruia aveau anumite drepturi. Cum își deosebeau aceste ateliere mărfurile lor de ale altor ateliere? Probabil prin marcarea. Atelierele din cetățile bizantine intrau, cu siguranță, sub jurisdicția bizantină. Dar nu același lucru se poate spune de cele din teritoriul rural.

PL. XXIX. MĂRCI DE OLAR

FIG. 1 Dinogetia (Gh. Ștefan et allia, *Dinogetia*, p. 09-213, selecție din fig. 133-136); **2.** Capidava (Florescu & allia, *Capidava*, p. 219, fig.114); **3.** Păcuiul lui Soare (Diaconu, Vâlceanu, *Păcuiul*, p. 131, pl. 54); **4-5** Castelu (Rădulescu, Harțuche, p.118, pl.XXII, p.124, pl. XXVIII).

Elemente de datare

⁷⁹⁶ *Omnia Bizantina*, ediție coordonată de Guillelmo Cavallo, Ed. Polirom, București, p. 167-195.

Datarea siturilor și implicit a ceramicii din secolele IX-X s-a realizat, în principal, pe două căi. În primul rând pe baza altor categorii de inventar, a căror încadrare cronologică este mai bine cunoscută, cum sunt monedele și podoabele. Datarea pe baza prezenței monedelor a fost posibilă numai într-un mic număr de cazuri. Nivelul anterior și ulterior nivelului cu monede a fost datat și în funcție de acesta, cum este cazul Capidavei⁷⁹⁷ și Dinogetiei⁷⁹⁸ unde stratul anterior nivelului datat cu monede de la Ioan Tzimisches (969-976) a fost încadrat cronologic (având în vedere și diferențele de cultură materială) în sec. IX-X. Firește că moneda asociată cu un context stratigrafic clar dintr-un complex închis este un argument de primă importanță.

Însă nu trebuie omis faptul că monedele puteau să aibă o circulație în timp mai lungă decât bănuim. În *Alexiada*, Anna Comnena⁷⁹⁹ relatând războiul bizantino-normand, spune că, la un moment dat, Alexios Comnenul (1081-1118) încercând o alianță cu regele Germaniei, Henric I, îi trimite acestuia un avans de 144 000 de galbeni, însă monede vechi, cu efigia lui Roman (1068-1071), anterioare devalorizării. Cu alte cuvinte Alexios Comnenul pune în circulație o sumă mare de monede anterioare domniei lui. Aceste monede pot să apară în nivele culturale aparținând acestei perioade, început de sec. XII, datându-le, în cazul unui inventar sărac, într-o perioadă anterioară.

Episodul arătat mai sus nu a fost izolat. În tratatul de pace încheiat cu Bohemond, Imperiul se obliga să plătească acestuia anual 200 de livre de aur în monede cu efigia împăratului Mihail⁸⁰⁰. Cu alte cuvinte ne aflăm în fața unei introduceri în circulație, în mod periodic, anual, cum se arată, a unor monede vechi. În cazul arătat, specialiștii sunt de părere că este vorba de Mihail al IV-lea (1034-1041), deci din prima jumătate a sec. XI. După șase luni Bohemond a murit, dar nu știm dacă tratatul a devenit nul.

„O mulțime de monezi de toate felurile de diferite forme și efigii de valoare diferită, pentru a le da conșilor”⁸⁰¹ a cerut Alexios de la guvernatorul Ciprului pentru a obține sprijinul conșilor latini cruciați din Asia Mică împotriva lui Tancred, relatează Anna Comnena, iar faptul că nu pare surprinsă de această situație, ne arată că devalorizarea monedei bizantine era cunoscută în toată Europa.

Trebuie să observăm însă că, în majoritatea așezărilor, s-au găsit monede de bronz sau argint, iar moneda mărunță are o circulație limitată în timp, putând data astfel cu mai mare acuratețe decât moneda de aur.

Datarea pe baza analogiilor tipologice a fost utilizată în majoritatea așezărilor. S-au luat în discuție anumite forme și decoruri mai ales pentru așezările din Muntenia, unde datorită sărăciei inventarului ceramica este de multe ori singurul element de datare. Astfel la București Alba⁸⁰² procentul ridicat de ceramică lustruită și lipsa liniilor verticale sau oblice pe umăr au favorizat datarea în sec. X. La Bragadiru⁸⁰³ s-a observat preponderența decorului incizat orizontal, asocierea cu liniile verticale și decorul alveolar. La Căscioarele⁸⁰⁴ criteriile au fost vasele amforoidale cu console sub torți, datate între mijlocul sec. IX- începutul sec. X, prezența ceramicii caolinoide și cantitatea redusă a ceramicii cenușii lustruite. Pentru majoritatea siturilor s-a optat însă pentru analogii generale, mai degrabă asemănări de forme, tipuri de pastă, decoruri. De

⁷⁹⁷ Gr. Florescu, Radu Florescu, Petre Diaconu, *op. cit.*, p. 135.

⁷⁹⁸ Gh. Stefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, *op. cit.*, p. 16, p. 25- 29.

⁷⁹⁹ Ana Comnena, *Alexiada*, București, Ed. Minerva, 1977, p. 142, Cartea III, X, 4.

⁸⁰⁰ Anna Comnena, *op. cit.*, XIII, XII, 25.

⁸⁰¹ Ibidem, XIV, II, 5, p. 260.

⁸⁰² Panait. I. Panait, *Săpăturile de la Bucureștii –Noi. Sectorul Alba*, CAB, 1963, p. 124.

⁸⁰³ Mioara Turcu, *op. cit.*, p.41

⁸⁰⁴ Valeriu Sîrbu & alia, *Așezările...*, p. 115 sq.

pildă la Căscioare și Chiscani s-au trecut în revistă aproape toate analogiile din situările perioadei.

Din cele arătate mai sus, se observă că au fost considerate elemente de datare procentul de ceramică cenușie și caolinoidă, precum și anumite decoruri mai rare sau cu o circulație redusă. Absența căldărilor pecenege a coborât întotdeauna datarea, în timp ce prezența lor a ridicat-o.

Un impediment serios în fața unei datări certe îl constituie sărăcia sau absența celorlalte categorii de inventar (podoabe, arme, unelte etc.) care corelate cu celelalte criterii de datare (stratigrafie, tipul complexului, situația topostratigrafică) ar fi înlesnit oarecum situația.

Materialul ceramic neîntregibil găsit în multe așezări, ar trebui să ne dea de gândit. Unde se află restul acestor vase din care noi găsim fragmente? Oriunde s-ar fi aflat ar fi trebuit găsite. Dacă acestea nu sunt atunci, fie ne aflăm în fața unei curențe de cercetare de teren (care nu este exclusă, atâta timp cât așezările nu sunt cercetate în întregime), fie în fața unei absențe „artificiale”⁸⁰⁵ datorată modului în care se prelucrează materialul ceramic în vederea restaurării.

Procentul de ceramică cenușie sau caolinoidă este mic în toate situările, prezența acestor categorii într-o cantitate mai mare, în anumite complexe, este aleatorie.

Concluzii

Prin ce se deosebește ceramica prezentată mai sus de ceramica din segmentul cronologic anterior din secolul VIII și începutul secolului IX.

Există multe elemente de continuitate în privința celor două mari categorii ceramice. Însă, apar și unele diferențe care se cuvin menționate.

O primă deosebire se constată în privința tehnicii de execuție. Vasele lucrate cu mâna aproape că dispar. Singurele care amintesc de acest procedeu arhaic sunt cele două exemplare de la Băneasa, de care am vorbit mai sus.

De asemenea, dispar vasele considerate a fi gelbe-keramic cu forma atât de specifică din care exemplare întregi au fost găsite doar la Sultana⁸⁰⁶. Însă tipul de pastă fină, arsă oxidant, angobată, continuă să apară în fragmente, aparținând altor forme de vas, amfore, ulcioare, legate de lumea bizantină.

Mărcile de olar se înmulțesc și își diversifică reprezentările grafice.

Cum era de așteptat, apar variante decorative noi pe bază de linie și val. Se acordă atenție umărului decorat cu împunsături, alveole etc.

Se poate vorbi chiar de o varietate în privința formelor vaselor. Având în vedere, însă, că pentru acest orizont cronologic ceramica provine mai mult din așezări, în timp ce pentru perioada anterioară provenea mai mult din necropole, nu excludem ca diversitatea de forme să se datoreze tocmai faptului că așezările furnizează toate elementele de cultură materială și că în locuințe se pot găsi mai multe tipuri de vase decât în necropole.

Se observă o anumită preferință pentru pasta cu nisip fin, cu mică, de aspect omogen și cu un aspect calitativ superior, ceea ce denotă o perfecționare a tehnicii dar și o cauză a varietăților decorative, dat fiind faptul că pe pasta fină se pot imprima mai ușor decoruri mai complicate.

Însă la fel ca și în sec.VIII-IX sunt prezente aceleași tipuri de pastă (nisipoasă și cenușie), tehnică (roata de mână), decor (incizat), inclusiv raportul dintre cantitatea de ceramică nisipoasă, fină și caolinoidă. Diversitatea de care am vorbit mai sus poate fi și o consecință a numărului mai mare de situri studiate, în comparație cu perioada anterioară.

⁸⁰⁵ Știm că restauratorii tratează separat materialul arheologic din fiecare campanie, pe complexe sau pe nivele. Dacă însă cioburi din același vas se află în complexe diferite la distanță mai mare, cercetate în campanii diferite, atunci posibilitatea asamblării lor este mică. La aceasta se adaugă, firește, aspectul relativ „uniform” al întregii olării din perioadă. Nu există restauratori specializați în ceramica medieval- timpurie care să sesizeze deosebirile, uneori minime, dintre o pastă sau alta, date, în unele cazuri, doar de prezența sau absența unui degresant.

⁸⁰⁶ Bucur Mitrea, *Ceramica galbenă*...p. 344.

Diferențele dintre cele două subperioade sunt minime și după opinia noastră ceramica sec.IX-X pledează pentru o evoluție pozitivă a culturii materiale anterioare și implicit pentru o perfecționare a centrelor de olărit.

Ceramica din a doua jumătate a secolului
al X-lea și prima jumătate a secolului XI

În a doua jumătate a secolului X și prima jumătate a secolului XI, cultura materială la Dunărea de Jos a fost influențată de revenirea administrației bizantine, cel puțin în unele cetăți dobrogene. Aceasta se manifestă prin pătrunderea unor elemente de cultură materială bizantină, grație intensificării schimburilor comerciale, creșterii siguranței pe drumuri etc.

În această perioadă, cu excepția Dobrogei, unde cetățile de la Dinogetia, Nufăru, Capidava, Hârșova, Păcuiul lui Soare cunosc o etapă de înflorire urbană, în restul teritoriului așezările continuă să aibă un caracter rural⁸⁰⁷. Cetățile dar și cercetările de suprafață de la Camena⁸⁰⁸, Coadă Ghiolului (pe malul sudic al lacului Buceag)⁸⁰⁹, așezările de la Independența⁸¹⁰, Limanu⁸¹¹, Vișina⁸¹², Babadag⁸¹³, Aegyssus-Tulcea⁸¹⁴, Constanța⁸¹⁵, Castelu⁸¹⁶, au furnizat un bogat și interesant material ceramic. În Muntenia sunt atestate arheologic așezările de la Dridu⁸¹⁷, Târgșor⁸¹⁸, București-Curtea Veche, str. Apolodor⁸¹⁹, Băneasa-Străulești⁸²⁰, Piuă Petrii⁸²¹, Țândărei⁸²², Vlădeni-Popina Blagodeasca⁸²³, dar vestigiile ale acestei perioade au fost descoperite și în alte părți, ca de pildă cuptorul de olar de la Borcea (jud. Ialomița)⁸²⁴.

⁸⁰⁷ Despre acest caracter rural al așezărilor din Muntenia, Oltenia și Dobrogea am discutat la capitolul dedicat așezărilor.

⁸⁰⁸ Gh. Ștefan, *Șantierul arheologic Histria. Cercetări le din sectorul Camena- Slava Rusă- Babadag*, SCIV, 5, 1-2, 1954, p.110.

⁸⁰⁹ Petre Diaconu, Niță Anghelescu, *Urme vechi de locuire în colțul de sud- vest al Dobrogei*, în Revista Muzeelor, 4, 1968, p. 348.

⁸¹⁰ Gh. Mănușcu Adameșteanu, *Săpăturile de salvare din așezarea medieval- timpurie de la Independența- Ghiolul Petrii*, Peuce, X, 1991, p.365-369 (ceramica este prezentată în cadrul fiecărui complex).

⁸¹¹ Șt. Ștefănescu, Ion Barnea, *Din Istoria Dobrogei*, vol. III, p. 178.

⁸¹² Gh. Mănușcu Adameșteanu, Mihaela Mănușcu Adameșteanu, *Așezarea de la Vișina*, jud. Tulcea, MCA, XVI, 1992, p. 211-215..

⁸¹³ Ioan Vasiliu, *Considerații finale asupra locuirii feudale- timpurii de la Babadag*, Peuce, XII, 1996, p. 170-174.

⁸¹⁴ Ioan Vasiliu, Gh. Mănușcu Adameșteanu, *Considerații finale asupra locuirii feudal- timpurii de la Aegyssus-Tulcea*, (campania 1979- 1980), Peuce, IX, 1984, p. 143-147.

⁸¹⁵ Corneliu Cârjan, *Ceramica de epocă feudală...*, p. 373-393

⁸¹⁶ Adrian Panaitescu, *Date noi privind feudalismul timpuriu în zona comunei Castelu*, Pontica, XIII, 1980, p. 288.

⁸¹⁷ Eugenia Zaharia, *Săpăturile de la Dridu. Contribuții la perioada formării poporului român*, Ed. Academiei RSR, 1967, p.79-93.

⁸¹⁸ Anca Păunescu, *Șantierul arheologic Târgșorul Vechi*, Cercetări Arheologice, I, 1975, p. 232-233.

⁸¹⁹ I. Ionașcu, S. Morintz, Gh. Cantacuzino, D.V. Rosseti, Șantierul arheologic București, MCA, VII, 1961, p. 662; Sebastian Morintz, Petre Roman, Panait I. Panait; Gh. Cantacuzino, *Săpăturile arheologice de la București*, MCA, VIII, 1962, passim.

⁸²⁰ Margareta Constantiniu, Panait I. Panait, *Șantierul Băneasa-Străulești*, Cercetările din sect. Măicănești, București, VI, Materiale de istorie și muzeografie, p. 64.

⁸²¹ Informații inedite de la d-na Anca Păunescu, căreia îi mulțumim și pe această cale.

⁸²² Anca Păunescu, Elena Rența, *Cercetări arheologice la Țândărei*, în Cercetări Arheologice, IX, București, 1992, p. 109.

⁸²³ Ștefan Olteanu, Emilia Corbu, CCA, campania 2000, p. 272; idem, CCA, campania 2001, p. 335, cuptorul nr.1.

⁸²⁴ Teodor Papisima, Vasile Oprea, *Un cuptor de ars oale din epoca feudală- timpurie*, Pontica, XVII, 1984, p. 238-240.

În Oltenia s-a descoperit ceramică la Mărăcinele (unde se află și un cuptor de olar), Izâmșa, Golenți, Galiciuica, Basarabi⁸²⁵, Perișor⁸²⁶.

Câteva descoperiri arheologice arată că în Dobrogea și Muntenia

continuă viețuirea și în a doua jumătate a secolului XI, ca de pildă la Dridu-Metereze⁸²⁷, Târgșor⁸²⁸.

Tot materialul ceramic provine din așezări. Necropolele de la Isaccea și Dinogeția și cele patru morminte de la Capidava nu au piese de olărie. În nivelurile de locuire din cetăți, s-au descoperit exemplare întregi precum și piese întregibile care permit astfel o corectă și completă evaluare a ceramicii acestei perioade. Aproape că fiecare cetate a făcut o clasificare proprie a materialului descoperit, cu interesul vădit de a da cât mai multe detalii, dar și de a obține o cronologie cât mai strânsă.

Categoriile ceramice atestate pentru secolele VIII-X, continuă și în această perioadă și prin urmare este firesc să o numim **ceramică locală**, pentru a o deosebi de o altă categorie apărută grație influenței bizantine și pe care o numim **ceramică de import**. O parte din tipurile de vase din ultima categorie erau prezente și în perioada anterioară, dar în cantitate mică, ca de pildă amforele și străchinile din pastă roșie.

Ceramica locală

Pentru a păstra același demers metodologic, vom prezenta fiecare categorie ceramică în funcție de pastă, ardere și formă. În funcție de pastă, se delimitează două subcategorii:

- a) Ceramica nisipoasă, în cadrul căreia o variantă o constituie olăria din pastă caolinoidă;
- b) Ceramica din pastă fină, arsă reducător, cenușie.

Ceramica nisipoasă se află în proporție covârșitoare în toate siturile menționate. Exemplarele descoperite în cetăți au facilitat o clasificare a acesteia:

- a) pasta roșie închis, specifică vaselor decorate cu roțița.
- b) pasta cu grăunți de cuarț;
- c) pasta albă cu mult nisip fin în ea;
- d) pasta cu rocă pisată în compoziție, cum apare la Dinogeția;
- e) pasta cu mult nisip în compoziție, cioburi sau scoici pisate;

⁸²⁵ Octavian Toropu, *Romanitatea târzie și străromânii în Dacia traiană sud-carpatică*, Craiova, Scrisul Românesc, 1976, p. 155 sq.

⁸²⁶ Octavian Toropu, Ștefan Voicu, *Noi descoperiri în perioada feudal-timpurie în Oltenia*, SCIV, 4, 1971, p. 671-675.

⁸²⁷ Mircea Udrescu, *Materialul zoo- arheologic din așezarea medieval-timpurie de la Dridu "La Metereze"*, SCIVA, 3-4/ 1990, p. 301- 308.

⁸²⁸ Sebastian Morintz, Victor Teodorescu, *Șantierul arheologic Târgșor*, MCA, VII, 1961, passim.

f) pastă grosieră cu nisip, pietricele, calcar și ierburi uscate, apărută atât la Dinogetia cât și la Aegyssus, cât și în Muntenia la Târgșoru Vechi.

Vedem că dintr-un motiv sau altul se acordă o mai mare atenție îmbunătățirii calității lutului. Roca pisată sau cuarțul, pietricele, calcarul, nu mai sunt simpli degresanți ci, prin calitățile lor, acumulează și rețin căldura. Vasele devin mai rezistente.

Arderea este incompletă, uneori slabă și, la fel ca la olăria perioadei anterioare, cioburile prezintă pete de la cărămiziu la cenușiu închis .

Vasele sunt modelate pe roata de mână, dovadă în acest sens fiind lipsa coastelor orizontale pe interior și a umbo-ului. Descoperirea la Dridu a celor șase fragmente de vas lucrate de mână⁸²⁹, precum și în alte părți ca la Vlădeni-Popina Blagodeasca, nu par a fi atât de sugestive încât să justifice continuarea acestui procedeu până în secolul XI. Mai degrabă ceramica lucrată cu mâna, apărută în această perioadă, poate să dovedească prezența unor pecenegi. Se știe că aceștia au păstrat până târziu tehnica vaselor lucrate cu mâna. Căldările pecenege propriu-zise erau lucrate cu mâna⁸³⁰.

Forme de vas

În privința formelor predomină tot **borcanul**. La Dridu reprezintă trei pătrimi din total. Varianta cea mai des întâlnită este borcanul cu diametrul maxim în zona umerilor, diametrul gurii fiind mai mare decât diametrul bazei. A fost acordată poate o prea mare atenție profilului, care prezintă variante diferite dar nu de formă, ci de înclinație. Astfel, după acest indiciu doar la Dinogetia se înregistrează cinci variante de borcan⁸³¹. La Păcuiul lui Soare sunt descrise tot cinci variante în funcție de forma buzei, umărului și decorului.

Față de perioada anterioară, borcanele înregistrează două profile relativ noi. Primul în formă de butoiăș și al doilea cu profil unghiular, ambele prezente la Capidava. Probabil au fost descoperite și în alte părți dar au fost definite altfel. Tot în această perioadă se observă că gura vaselor devine mai largă, gâtul aproape lipsește, buza este puțin rotunjită.

De regulă, fiecare sit își propune o tipologie proprie, cu criterii de clasificare diferite. Acest lucru face dificilă o clasificare a ceramicii acestei perioade. La Dridu, de pildă, cele două mari variante de borcan sunt clasificate în funcție de forma buzei: melc, teșită, rotunjită. Unele buze au, pe suprafața exterioară, praguri, cum sunt la Capidava. Altele au buza în formă de streășină sau melc ca la Băneasa-Străulești.

Calitatea execuției a fost criticată, uneori. La Capidava, autorii menționează o execuție neglijentă a formelor, care devin asimetrice și cu suprafață neregulată.

Oalele, definite ca borcane cu toartă, prezintă mai multe variante în funcție de forma și secțiunea torții care poate fi tubulară, ovală sau triunghiulară în secțiune, dispuse fie la nivelul buzei, de unde coboară pe umeri până la mijlocul corpului uneori, fie la nivelul umerilor, prezente la Capidava, Dinogetia, Păcui.

Tot acum apar forme noi: **oala** cu urechi de agățat (Capidava⁸³²) și oala cu urechiușe tubulare dispuse orizontal (la Dinogetia⁸³³). Nu excludem ca acestea să fie diverse variante de căldări pecenege, asupra cărora vom reveni. Cum am mai spus, o varietate de vas cu perforații pe buză, apăruse din perioada anterioară a secolelor IX-X. Oalele din pastă nisipoasă lipsesc în mediul rural, unde apar doar borcane.

Ulciorul cu două torți are două variante, în funcție de formă:

1) amforoidală (Pl. XXX/ 4-6);

⁸²⁹ Eugenia Zaharia, *op. cit.*, p.88.

⁸³⁰ Victor Spinei, *Marile migrații din estul și sud- estul Europei în sec. IX-XIII*, Institutul European, 1999, p. 97.

⁸³¹ Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, *op. cit.*, p. 135.

⁸³² Gr. Florescu, Radu Florescu, Petre Diaconu, *op. cit.* p. 196, fig. 81/3, fig. 82/4.

⁸³³ Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, *op. cit.* ; p. 142, fig. 80/ 12, 13, fig. 80 /17.

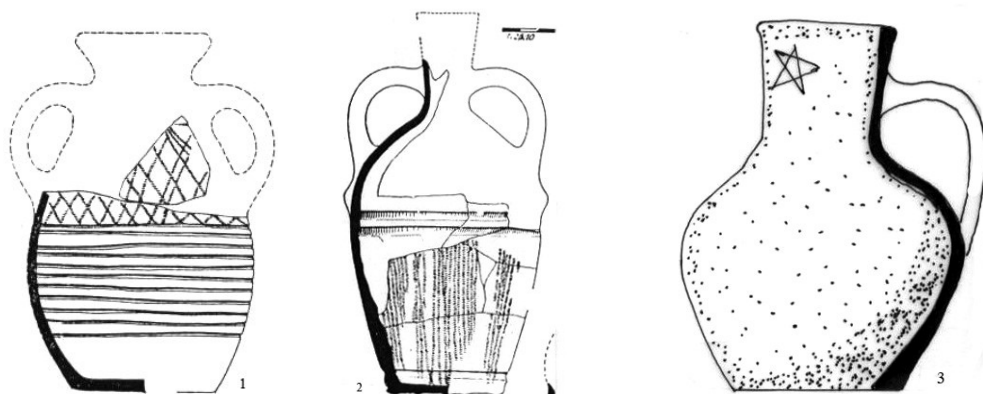
2) de butoiaș cu umăr prelung și toarte svelte (Pl.XXX/ 1-3).

La Dinogeția este prezent ulciorul cu gura treflată ornamentată cu linii orizontale, întâlnit încă din secolul VIII. Cel mai interesant exemplar din această perioadă rămâne, fără discuție, ulciorul cu inscripția PETRE (scrisă cu caractere grecești) descoperit la Capidava, exemplar unic în această privință. Are formă tronconică cu două toarte și umerii ușor arcuiți, lucrat la roata înceată din pastă cenușie-închis, nisipoasă⁸³⁴. Interesantă la acest vas este îmbinarea tradiției locale a execuției cu procedeul bizantin al aplicării inscripțiilor și diferitelor semne, fapt dovedit, pe deplin, de ulcioarele smălțuite de import, din care o parte sunt marcate pe mânășă sau corp, așa cum s-au găsit la Păcuiul lui Soare sau în alte părți.

Vasul de provizii, din care numai la Capidava (Pl.XXX/7) sunt două exemplare întregi⁸³⁵, este mai puțin prezent la Dinogeția. Prezența acestor vase însă trebuie analizată în contextul descoperirii în aceeași așezare a gropilor de bucate care înlocuiau vasele de provizii.

Străchinile își diversifică formele și doar la Capidava⁸³⁶ s-au descoperit patru variante de străchini, descinse din gradul de înclinație al pereților, lucrate din argilă albă cu nisip. Inșă acest tip de vas apare sporadic la Dinogeția⁸³⁷ și în mediul rural, pe teritoriul orașului Constanța⁸³⁸ și la Dridu⁸³⁹.

Castroanele de la Păcui sunt sferoidale, tronconice și bitronconice⁸⁴⁰. În funcție de înclinația pereților și forma buzei se înregistrează șapte variante. Totuși se remarcă asemănarea acestora, inclusiv în privința dimensiunilor, cu străchinile găsite și în alte părți în special, de pildă Capidava. Observația noastră se corelează și cu faptul că, tot la Păcui, găsim doar două tipuri de străchini diferențiate, de astă dată, doar prin calitatea pastei nisipoase. Cu alte cuvinte, castroanele de la Păcui pot fi același tip de vase numite, în alte situri, străchini (Pl.XXXI).

⁸³⁴ Adrian Rădulescu, *Un atestat străromânesc la Capidava*, Pontica, III, 1970, p.255.

⁸³⁵ Gr. Florescu, Radu Florescu, Petre Diaconu, *op. cit.* p. 197, fig. 92, 95.

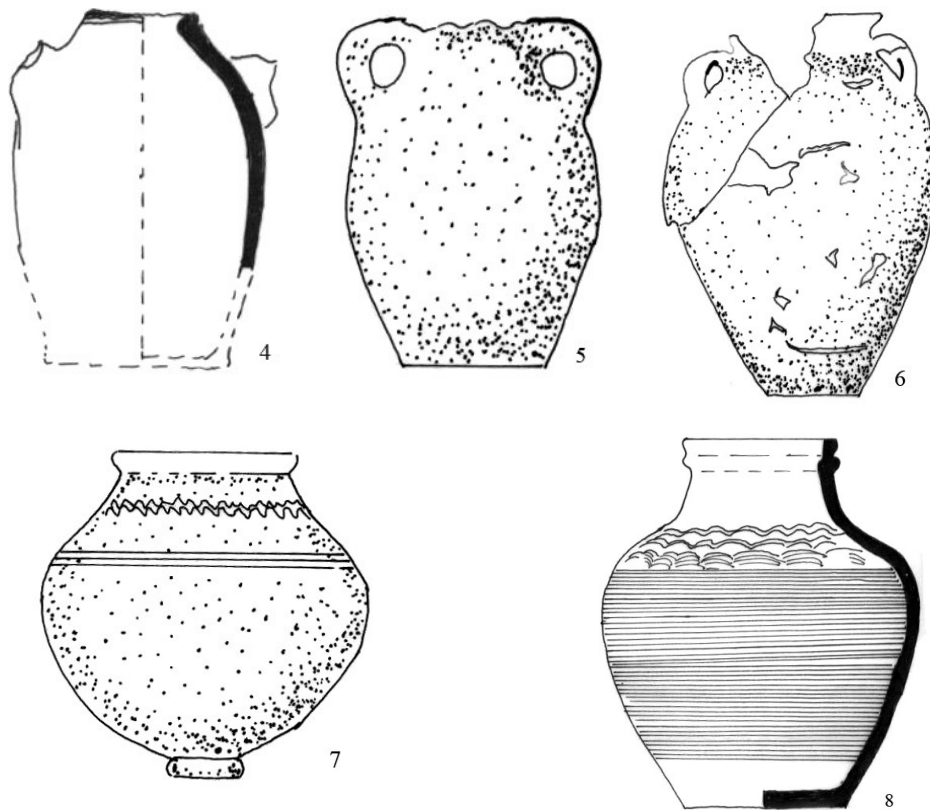
⁸³⁶ *Ibidem*, p. 197.

⁸³⁷ Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, *op. cit.*, p. 142, fig. 77/3.

⁸³⁸ Corneliu Cârjan, *Ceramica...* p.373.

⁸³⁹ Eugenia Zaharia, *op. cit.*, p. 81, pl. XV, 6.

⁸⁴⁰ Petre Diaconu, Dumitru Vâlceanu, *op. cit.*, p. 78, fig. 28.

PL. XXX. ULCIOARE ȘI VASE DE PROVIZII DIN SECOLELE X-XI
Fig.1, 2 Bucov (M. Comșa, *Cultura...*, p. 92, fig. 82); **fig. 3** Păcuiul lui Soare (Diaconu, Vâlceanu, *Păcuiul...*, p. 110, fig. 47); **fig. 4, 5, 7, 8** Capidava (Gr. Florescu & allia, p. 170, fig. 99, p. 158, fig. 86; p. 170, fig. 95; p. 164, fig. 92); **fig. 6** Băneasa (M. Constantiniu, Panait, *O așezare...*, p. 139, fig. 56).

Ulcelele au apărut doar la Dinogeția și Păcui⁸⁴¹.

Tăvița cu coadă se află printre raritățile de la Dinogeția⁸⁴². Este aproape singurul exemplar de acest gen.

Opaițele apar, mai ales, în cetățile din Dobrogea. La Dinogeția sunt descoperiri relativ rare pentru această perioadă. Exemplarele de la Dinogeția și Păcui permit catalogarea mai multor variante derivate din forma diferită a corpului: ovoidale, sferoidale, tronconice, în formă de tăviță⁸⁴³.

Decorul

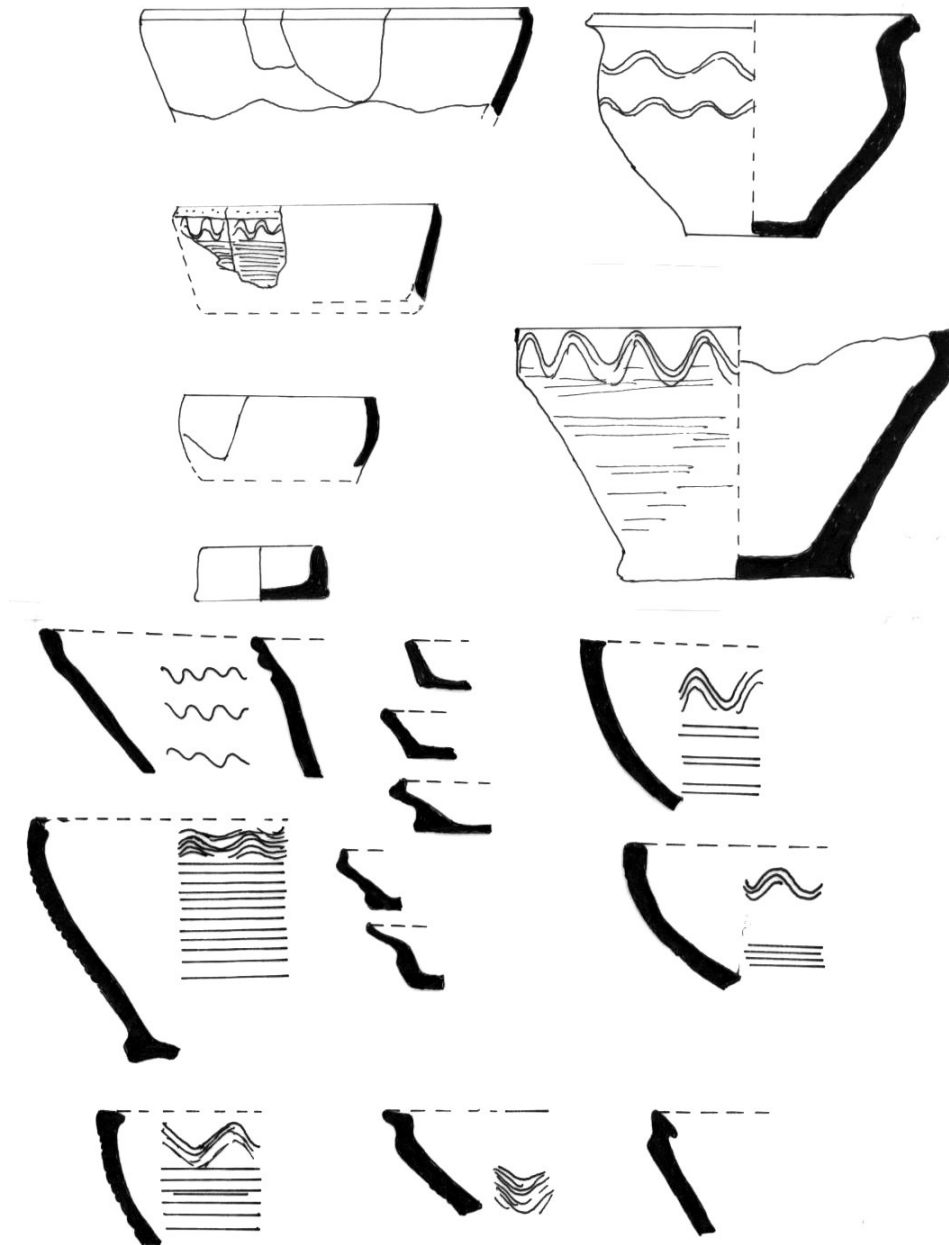
În general variantele repertoriaste pentru perioada sec. IX-X, continuă și în perioada de care discutăm. Acestea se adaugă:

- decorul cu roțița dințată cu triunghiuri, dreptunghiuri etc. ;
- șirul de înțepături sau împunsături realizate cu un instrument cu dinți (apărut și în mediul rural din Dobrogea și Muntenia, ca de pildă Băneasa-Străulești, Babadag, Dridu);

⁸⁴¹ Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, *op. cit.*, p. 190, fig. 126; Petre Diaconu, Dumitru Vâlceanu, *op. cit.*, p. 82, fig. 30/8, 9, 10.

⁸⁴² Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, *op. cit.*, p. 164, fig. 101/7; p. 137, fig. 85/15.

⁸⁴³ *Ibidem*, p. 185, fig. 115/2, fig. 119/2.

PL. XXXI. CASTROANE DIN SEC. X-XI DE LA PĂCUIUL LUI SOARE

(apud P. Diaconu, D. Vâlceanu, *Păcuiul...*, p.80- 83, selecții din fig. 28, 29, 30)

- decorul cu „frunze de brad” crestate în jurul gâtului cu cuțitul, întâlnit pe ceramica din pastă având în compoziție cioburi pisate, nisip fin și concrețiuni de calcar;
- liniile crestate în „X” în jurul gâtului;
- decorul cu pastile care este prezent și în Muntenia la Târgșorul-Vechi.

Însă așa-zisul aspect neglijent al decorului cu valuri, formând ochiuri între ele, considerat a fi specific acestei perioade, este totuși prezent în Câmpia Română încă din perioada anterioară.

Ceramica cenușie păstrează aceleași caracteristici menționate pentru perioada anterioară. Este arsă atât oxidant cât și reducător. Se cuvine să menționăm că sub aspect metodologic, atât pentru ceramica perioadei anterioare cât și pentru studiul de față, am inclus în cadrul ceramicii fine produsele din pastă de bună calitate, fără degresanți, uneori cu mică. Acest tip de pastă arsă reducător ducea la obținerea ceramicii cenușii (din care se făceau oale cu torți) și arsă oxidant avea nuanțe de la roșu-cărămiziu până la galben portocaliu. În ambele variante decorul era realizat prin lustruire. Deosebirea este că din

aceeași pastă, arsă oxidant, sunt lucrate mai multe forme de vase: borcane, ulcioare, oală cu una sau două torți, vas de provizii.

Din pastă fără degresanți, cu aspect fin, erau lucrate următoarele categorii de vase:

- Borcanele cu gât scurt, buză îngroșată și umeri dezvoltati, decor în rețea.
- Ulcioarele de la Aegyssus⁸⁴⁴ și Târgșor⁸⁴⁵ unde apare un exemplar cu gât lung și gură trilobată. Tot aici trebuie inclus și ulciorul din ceramică roșie lucrat la roata înceată de la Păcui⁸⁴⁶.
- Oale cu o toartă apar la Babadag⁸⁴⁷, Vișina⁸⁴⁸. Sunt executate cu măiestrie, având pereții subțiri și bine arși. La Dridu, din ceramică cenușie, a fost lucrată și o oală globulară cu două torți mici rotunde⁸⁴⁹. Fragmente de la oale cu torți, cu angobă portocalie și decor lustruit, apar și la Vlădeni-Popina Blagodeasca, precum și în alte părți dar, datorită stării fragmentare, nu ne putem da seama de numărul torților avute inițial⁸⁵⁰.
- Vasele de provizii (specifice teritoriului dobrogean) au fost descoperite la Vișina⁸⁵¹. Descoperirile de acest gen apar și la Păcui, unde s-au găsit fragmente de la 10 exemplare „*din pastă bine aleasă*”, cu perete de 14 mm, înalte de 0,85 m cu diametrul maxim de 0,65 m și dm. guri de 0,30 m și lucrate la roata rapidă⁸⁵². Doar că aceste exemplare nu au fost lucrate în aceleași ateliere care produceau ceramica „cenușie” arsă sau nu, reducător.

Ceramica din humă alburie conține în pastă nisip fin și ocră și este de bună calitate. A fost găsită aproape toate siturile perioadei dar în cantități mici. Amintim pentru teritoriul rural așezările de la Babadag⁸⁵³ și Vlădeni-Popina Blagodeasa⁸⁵⁴. În afară de borcane din această categorie de pastă sunt lucrate atât căldări cât și opaițe. Un vas specific este ulciorul cu gât înalt, strâmt, cilindric și corpul ovoidal. O subcategorie o reprezintă vasele cu suprafața vopsită sau pictată cu ocră din care, la Dinogeția, au fost descoperite borcane, oale, ulcioare⁸⁵⁵. Ceramică din humă alburie a apărut încă din sec. VIII și a continuat în cantități mici, dar constante, în toată perioada studiată.

Studierea resurselor de materie primă, a răspândirii acestor vase în teritoriu, au permis localizarea unui centru de producție în Dobrogea centrală. În același context se observă faptul că aceste vase încep să dispară odată cu revenirea bizantină⁸⁵⁶. În lumina celor arătate mai sus, trebuie să apreciem faptul că, această ceramică este produsă local, fiind specifică acestei culturi.

Ceramica de import

În secolele X- XI apar o serie de vase care, sub aspectul pastei, formei, decorului, tehnicii de lucru (o parte lucrate la roata rapidă) se deosebesc de olăria locală. Majoritatea provin din centrele bizantine.

Elementul specific este smalțul dar și anumite forme ceramice nesmălțuite cum sunt amforele de la Capidava și Dinogeția, vasul de mercur de la Dinogeția.

⁸⁴⁴ Ioan Vasiliu, Gh. Mănuclu Adameșteanu, *op. cit.*, p. 143 sq., Pl. III/5, 6 ; IX/ 4, 5.

⁸⁴⁵ Anca Păunescu, *op. cit.*, p. 231.

⁸⁴⁶ Petre Diaconu, Dumitru Vâlceanu, *op. cit.*, p. 108, fig. 47, pl. XXVII/6.

⁸⁴⁷ Ioan Vasiliu, *Considerații finale...op. cit.*, p. 169-186.

⁸⁴⁸ M. Mănuclu Adameșteanu, Gh. Mănuclu Adameșteanu, *op. cit.*, p. 205-216.

⁸⁴⁹ Eugenia Zaharia, *op. cit.*, p. 85.

⁸⁵⁰ Ștefan Olteanu, Emilia Corbu, *Cercetările arheologice de la Vlădeni-Popina Blagodeasca*, CCA, campania 2001, p.235, bordeiul nr.2.

⁸⁵¹ M. Mănuclu Adameșteanu, Gh. Mănuclu Adameșteanu, *op. cit.*, p.205-216.

⁸⁵² Petre Diaconu, Dumitru Vâlceanu, *op. cit.*, p. 116, fig. 51, 52.

⁸⁵³ Ioan Vasiliu, *Considerații finale...op. cit.*, p. 172.

⁸⁵⁴ Ștefan Olteanu, Emilia Corbu, *Cercetările de la Vlădeni-Popina Blagodeasca*, CCA, campania 2001, inedit (cuptorul nr. 1); Idem, CCA 2002, cuptorul nr. 2, inedit. Prezentate în cadrul Sesiunilor Naționale de Rapoarte Arheologice.

⁸⁵⁵ Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, *op. cit.*, p. 163-164.

⁸⁵⁶ Maria Comșa, *Ceramica din pastă caolinoidă din Câmpia Română și unele probleme privind legăturile teritoriului de la nordul Dunării cu Dobrogea în sec. IX-X*, CCDJ, I, 1985, p.100-101.

Vasele smălțuite sunt ulcioare, borcane, căni, străchini descoperite atât în cetăți cât și în mediul rural în așezări, dar și în banale cercetări de suprafață.

Smalțul verde (cu două nuanțe) și maron-gălbui este aplicat numai la exterior cu o singură excepție, aceea a fragmentului de castron de la Păcuiul lui Soare smălțuit în interior.

Smalțul de culori diferite de la Dinogeția este pictat sau incizat, dar are și aplicații în relief, așa cum ne arată descoperirile de la Păcuiul lui Soare. Vasele din această categorie sunt lucrate la roata rapidă și au pereții mai subțiri, așa cum vedem la Capidava.

Opiniile privind originea acestei olării sunt împărțite. Barbu Slătineanu propune o filiație din ceramica cu smalț oliv din secolele IV-V⁸⁵⁷. Petre Diaconu consideră însă că lipsește veriga de legătură între aceea și vasele smălțuite din sec. VIII-XI. Noi credem că o legătură există, atâta timp cât, această olărie a fost produsă tot de atelierele bizantine. Dispariția pentru o vreme, din teritoriul pe care noi îl analizăm s-a datorat, probabil, condițiilor social-politice din regiune. Dumitru Vâlceanu considera că această ceramică, apărută după revenirea bizantină, cu analogii și în alte situri dobrogene, trebuie să se fi produs la Dunărea de Jos⁸⁵⁸.

Oale smălțuite de dimensiuni mari cu buză verticală și corp bombat aproape sferic și două toarte, lucrate la roata rapidă au apărut la Păcui. Ceea ce le deosebește este decorul cu baghete verticale pe umăr și cu figurine zoomorfe aplicate în partea superioară a torții, pe buză⁸⁵⁹. Există însă și imitații ale acestora. De exemplu, o oală care prin pastă, ardere și tehnică de execuție se înscrie în ceramica uzuală, este însă smălțuită⁸⁶⁰.

Ulcioarele smălțuite au forme specifice și capacități diferite. Cele mici au corpul aproape globular, în timp ce ulcioarele mari sunt ovoidale, uneori mult alungite. Prezintă o serie de particularități, cum ar fi una, două, dar și câte patru anse. Unele au un tub de scurgere pe umăr. Alt element specific acestora este piciorul cilindric prezent la unele exemplare. Unele mânuși au pe partea superioară butoni verticali. Decorului cunoscut de linii și valuri se adaugă baghetele verticale în relief, pastilele circulare, cerculețele puțin adâncite la Dinogeția. La Păcui aplicațiile în relief au forme complexe de „frunze de brad” proeminente conice și reprezentări zoomorfe⁸⁶¹.

Castroanele și farfuriile cu mai multe variante de mărime, formă și decor, sunt stropite în interior cu pete dese, neregulate și mărunte de smalț verde, roșiatic sau negricios. Altele au decorul din fâșii concentrice sau în spirală de smalț verde sau cafeniu pe fond deschis alb-gălbui. Toate aceste tipuri sunt prezente la Dinogeția⁸⁶².

Decorul sgraffitat (la Dinogeția reprezintă o treime⁸⁶³) constituie o particularitate pentru această ceramică. Este un decor stilizat, vegetal, cu reprezentări zoomorfe ori combinații geometrice de rozete, palmete, cercuri concentrice, care apar și în teritoriul rural de pildă la Babadag⁸⁶⁴. Ceramica sgraffitată va continua până târziu în secolele XIII-XV.

Alte tipuri de vase din această olărie ar fi **cupele și mojarale**. O cupă din pastă de culoare roșie cu smalț verde măsliniu a fost descoperită la Aegyssus⁸⁶⁵ (Pl. XXXII/4). Un mojar, din ceramică smălțuită, a apărut tot la Aegyssus⁸⁶⁶.

II. Ceramica nesmalțuită de import se remarcă prin forme deosebite, cum sunt amfora, castronul (Pl. XXXII, 1-3), plosca, ulciorul.

⁸⁵⁷ Barbu Slătineanu, *Studii de artă populară*, Ed. Minerva, 1972, p.256.

⁸⁵⁸ Petre Diaconu, Dumitru Vâlceanu, *op. cit.*, p. 105.

⁸⁵⁹ *Ibidem*, p. 97-102, fig.42.

⁸⁶⁰ *Ibidem*, *op. cit.*, p. 101, fig. 43.

⁸⁶¹ Dumitru Vâlceanu, *Reprezentări zoomorfe pe ceramica din sec. XI de la Dunărea de Jos*, SCIV, 2, 1962, p. 373; Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, *op. cit.*, p. 230, fig. 142 /3-4; fig. 145/ 17- 18.

⁸⁶² Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, *op. cit.*, p. 236, fig. 145/ 5,6 ; p. 239.

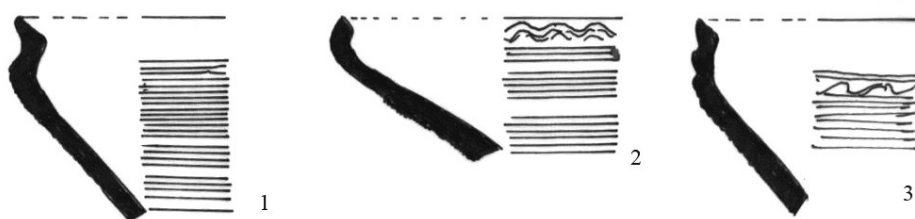
⁸⁶³ *Ibidem*, p. 244, fig. 152.

⁸⁶⁴ Ioan Vasiliu, *Considerații finale...* p. 169- 186.

⁸⁶⁵ Ioan Vasiliu, Mănușu- Adameșteanu, *op.cit.*, p. 554, pl. XIII, fig. 1.

⁸⁶⁶ Vasiliu, Mănușu- Adameșteanu, 1984, p. 546, pl. V, fig. 3.

În privința amforelor se observă prezența în continuare a tipului de amforă sferoidală întâlnit încă din sec. IX-X. Dacă în perioada anterioară descoperirile erau rare și fragmentare, acum se poate preciza bine această formă. Au o înălțime de 0,30-0,40 m, corpul puternic bombat și fundul rotunjit. Sunt lucrate din argilă curată, cu ardere bună, uniformă și cu două toarte pe umăr. Unele sunt ștampilate pe umăr cu litere grecești, runice, slave vechi, monograme, semne simbolice, graffite, nume întregi sau prescurtate. Asemenea exemplare au apărut la Dinogeția⁸⁶⁷, Capidava⁸⁶⁸, Aegyssus⁸⁶⁹, (Pl.XXXII, 6-8) Babadag⁸⁷⁰. Amfore piriforme din pastă cărămizie sau galbenă portocalie cu angobă alburie, decorată uneori cu caneluri au fost descoperite la Aegyssus⁸⁷¹ și Babadag⁸⁷². Amforele descoperite la Dridu și care prezintă caracteristicile de mai sus, dar cu console dreptunghiulare sub torți, sunt definite, de autorii cercetărilor ca diferite prin pastă și ardere de lumea bizantină, considerate ca fiind „prototipul celor din cultura Dridu”⁸⁷³, cu alte cuvinte atribuindu-li-se o origine locală. Interesant este, sub aspectul tehnicii, exemplarul lucrat din colaci atașați unul de altul, lucrat la roata de mână și care dovedește o tehnică locală, arhaică⁸⁷⁴. Tot din această categorie fac parte vase mai rar întâlnite, cum sunt cele de la Păcuiul lui Soare și anume un castron smălțuit pe ambele părți⁸⁷⁵ și plosca cu placă perforată pe gât⁸⁷⁶. Tot în categoria ceramicii de import trebuie inclusă și ceramica roșie de la Păcui, care, deși are trăsăturile ceramicii fine arse oxidant, este lucrată la roata rapidă, motiv pentru care nu poate fi inclusă în categoria ceramicii locale, considerată a fi lucrată exclusiv la roata de mână. Din această categorie fac parte ulcioare de mărime mijlocie (0,25-0,30 m înălțime, ovoidale, cu o singură toartă aplatizată, cu nervură longitudinală pe mijloc, lipită la mijlocul gâtului) și oale și ulcele (din care două întregi) care, prin caracteristicile lor, stau la baza ceramicii roșii, uzuale, din evul mediu românesc⁸⁷⁷.

⁸⁶⁷ Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, *op. cit.*, p. 249 sq.

⁸⁶⁸ Gr. Florescu, Radu Florescu, Petre Diaconu, *op. cit.* p. 209.

⁸⁶⁹ Ioan Vasiliu, Gh. Mănușu Adameșteanu, *op. cit.*, p. 143 sq.

⁸⁷⁰ Ioan Vasiliu, *Considerații finale...* p. 173-174.

⁸⁷¹ Ioan Vasiliu, Gh. Mănușu Adameșteanu, *op. cit.*, p. 143 sq.

⁸⁷² Ioan Vasiliu, *Considerații finale...* p. 173, fig. V,7.

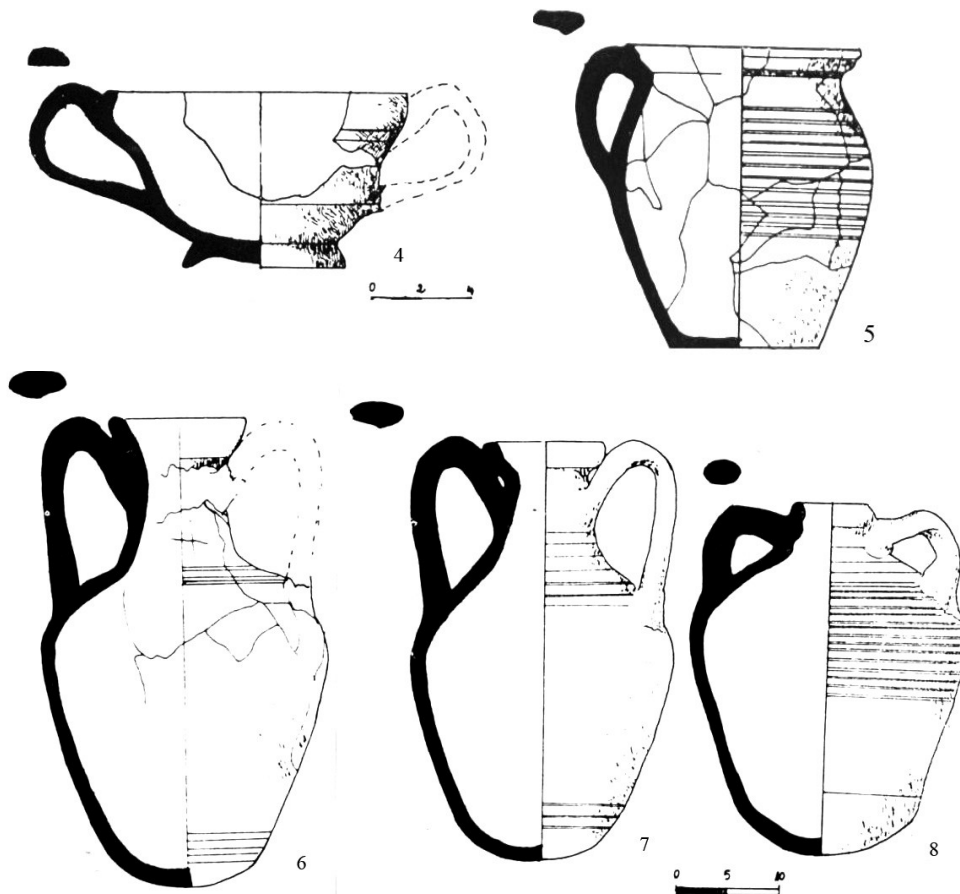
⁸⁷³ Eugenia Zaharia, *Săpăturile...*, p.86.

⁸⁷⁴ Eugenia Zaharia, *Săpăturile...* pl.XXVII, fig. 1.

⁸⁷⁵ Petre Diaconu, Dumitru Vâlceanu, *op. cit.*, p. 102.

⁸⁷⁶ *Idem*, p. 102, fig. 44.

⁸⁷⁷ *Idem*, p. 108, fig. 46.

PL. XXXII. CERAMICA BIZANTINA

Fig. 1-3 Păcuiul lui Soare (Diaconu, Vâlceanu, Păcuiul..., p.80, fig. 28/10, fig.28/14, p.81, fig.29/15); **Fig. 4-8** Aegyssus-Tulcea (Vasiliu, Mănuș Adameșteanu, *Considerații...*, p. 550, fig. IX/4;p. 554, pl.XIII, fig. 1, 2, 3).

O specie aparte, o constituie olăria cu angobă micacee lucrată la roata rapidă și cu ardere oxidantă roșie-gălbuie. La Păcui, cele 40 de fragmente descoperite, au aparținut unor ulcioare de dimensiuni mari, aproape cilindrice, cu fundul drept și toarte aplatizate⁸⁷⁸.

Mărcile de olar apar pe toate categoriile ceramice arătate mai sus, atât pe ceramica locală cât și de import. Numărul fundurilor de vas marcate este foarte mare, numai la Capidava fiind înregistrate (doar în monografie) o sută de exemplare⁸⁷⁹ și la Dinogetia cinci sute⁸⁸⁰. Diversitatea grafică a acestora face ca mărcile de olar să devină specifice acestui segment cronologic. Au fost considerate fie o perpetuare a unei tradiții antice romane⁸⁸¹, fie semne de olar legate, tehnic vorbind, de utilizarea roții de mână⁸⁸².

Interesant este că în Transilvania în sec. XII-XIII, apar o serie de semne pe buzele căldărilor de lut, cum ar fi crucea în X, roata cu trei spițe, trei linii paralele, aplicate prin ștanțare⁸⁸³ și care dovedesc, astfel, o serie de analogii cu mărcile de olar.

Căldările de lut supranumite **pecenege** sunt, în privința tehnicii și a pastei, o specie a ceramicii locale. Imprumutând forma unor căldări de metal utilizate după opinia majorității specialiștilor de pecenege⁸⁸⁴ originea lor a

⁸⁷⁸ *Ibidem*, p. 113.

⁸⁷⁹ Gr. Florescu, Radu Florescu, Petre Diaconu, *op. cit.* p. 215, fig. 114.

⁸⁸⁰ Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, *op. cit.*, p. 205, fig. 132-137.

⁸⁸¹ Petre Diaconu, *Din nou despre originea practicării mărcilor de olar*, Pontica, XXV, 1992, p.357.

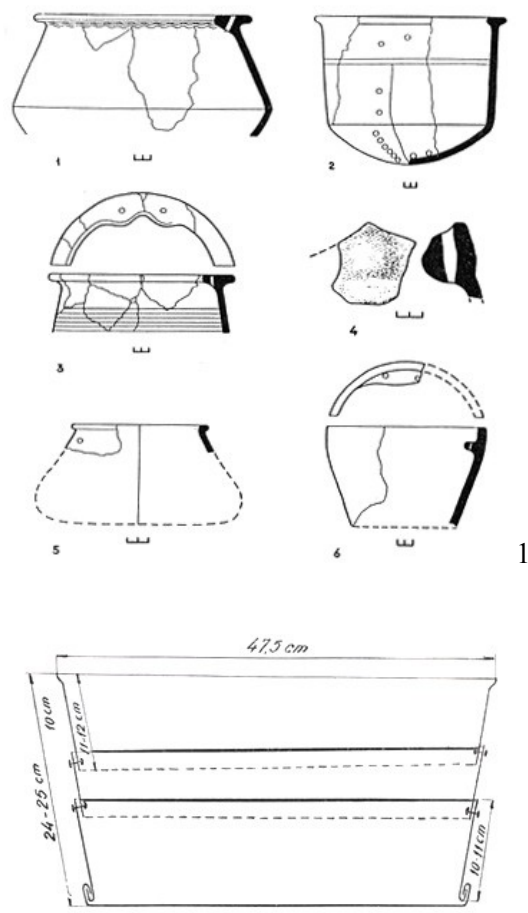
⁸⁸² Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, *op. cit.*, p. 206.

⁸⁸³ Nicolae Marcel Simina, *Căldări de lut din Transilvania și Crișana cu însemne pe buză*, *Arheologia Medievală*, I, Ed. Banatica, 1996, p. 55.

⁸⁸⁴ Petre Diaconu, *Din nou despre căldările de lut*, CCDJ, XII, 1994, p. 156.

suscitat și alte opinii. Maria Comșa le atribuia o origine alano-bulgaro-hazară⁸⁸⁵, pecenegii având doar ceramica lucrată din pastă cu pleavă la o roată primitivă. Opinia altor specialiști este aceea că exemplarele pecenege sunt cele lucrate cu mâna⁸⁸⁶.

Întâlnite pe un spațiu larg, între Don și Dunărea mijlocie, aceste vase au formă tronconică la Dinogetia și Capidava, aproape cilindrică la Dinogetia sau sferoidală (tot la Dinogetia) au fund rotund și găuri verticale pe buză. În general erau făcute din două părți separate care se lipeau între ele. Poartă în general decorul specific ceramicii nisipoase, însă unele sunt lucrate din argilă curată albă cum sunt la Capidava. Fragmentul descoperit la Dridu este lucrat din pastă cu scoici pisate⁸⁸⁷. Barbu Slătineanu le atribuie, în general, popoarelor turco-mongole⁸⁸⁸. Singurii turanici care puteau fi în aceste teritorii din a doua jumătate a sec.X erau pecenegii, prin urmare de prezența lor sau de tradiția lor trebuie legată această olărie.

PL. XXXIII. CĂLDĂRI PECENEGE ȘI VASE DIN METAL
fig. 1 Hansca-Basarabia (Gh. Postică, *Românii din..* fig.30);
fig. 2 Băneasa- sat (Constantiniu, Panait, *O așezare*, p. 127, fig. 44);
fig. 3 Vlădeni-Popina Blagodeasca (jud.Ialomița)

Mai există însă în literatura de specialitate, prezentate drept căldări de lut, și vase de formă tronconică cu pereți oblici și o margine teșită cu o spatulă de lemn, însă cu fundul drept. Lucrate din pastă grosieră cu pietricele în amestec, decorate cu brău din patru striuri largi, orizontale. Ceea ce înrudește acest tip de vas cu căldările cu fund rotund sunt torțile orizontale, interioare, dispuse diametral. Asemenea vase au apărut la Târgșoru-Vechi⁸⁸⁹ și au analogii în așezarea de la Hansca⁸⁹⁰ în Basarabia. O clasificare a acestora a fost realizată

⁸⁸⁵ Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, *op. cit.*, p. 225 sq.

⁸⁸⁶ Victor Spinei, *Marile migrații...* p. 97.

⁸⁸⁷ Eugenia Zaharia, *Săpăturile...*, p. 81.

⁸⁸⁸ Barbu Slătineanu, *op. cit.*, p.255.

⁸⁸⁹ Anca Păunescu, *op. cit.*, p. 231;

de Gh. Postică în monografia așezării de la Hansca⁸⁹¹ (Pl. XXXIII). Recent, am descoperit un vas tronconic cu torți interioare perforate la Vlădeni-Popina Blagodeasca (jud. Ialomița), în cuptorul menajer nr. 6 (Cas. A7). Acest vas era lucrat cu mâna dintr-o pastă grosieră cu nisip, microprundiș și cioburi pisate. A fost ars neuniform până la culoarea cărămiziu cu pete brune. Fără decor. Buza era puțin răsfrântă. Cioburi de vase lucrate cu mâna, de aceeași factură, s-au descoperit și pe vatra nr.2 (cas. B7). Considerăm că și acest vas poate fi atribuit pecenegilor. Dimensiunile vasului sunt: h=21 cm, dm. gurii=28, dm. bazei=24. Cele două tortițe perforate dm.= 15mm.

Elemente de datare. Așa cum am arătat mai sus, în această perioadă, ceramica înregistrează o serie de schimbări în privința formelor, decorului, tehnicii. Ceramica din sec. X- XI apare uneori într-un context arheologic destul de elocvent. Descoperirile arheologice din cadrul cetăților bizantine oferă un inventar arheologic comparativ de primă însemnătate, cum ar fi monedele, podoabele etc. Altele apar ca un element de noutate, ca de pildă căldările pecenege. În fine, și pentru această perioadă se utilizează datările pe baza analogiilor tipologice.

Pentru datarea pe baza descoperirilor monetare se impun două observații. În primul rând, descoperirile în cauză provin doar din teritoriul dobrogean, mai ales din cetăți și apar sporadic în mediul rural, cum ar fi la Babadag. În al doilea rând, datarea cu monede, este valabilă, cu prioritate, pentru complexe și mai puțin pentru stratul de cultură.

În cetăți, datarea materialului ceramic s-a realizat pe baza monedelor descoperite în complexe închise și bine precizate stratigrafic. Monedele descoperite datează din prima jumătate a secolului XI și apar și în teritoriul rural ca de pildă la Babadag, însă, monedele de la Vasile al II-lea (976-1025) la Constantin al VIII-lea (1025-1028), s-au aflat în nivelul de cultură și nu în complexe⁸⁹². Cea mai completă și complexă datare a ceramicii în raport cu moneda este realizată pentru Dinogetia.

Monedele legate mai mult de comerțul cetății nu apar și în restul Câmpiei Muntene și în spațiul rural dobrogean decât cu totul sporadic. În consecință, materialul ceramic din acest areal a fost datat pe baza analogiilor tipologice a formelor și decorului cu exemplarele din cetăți. De pildă, se consideră că așezarea de la Vișina nu a mai continuat și în sec. XI pentru că lipsesc amforele și decorul cu roțița⁸⁹³.

Faptul că monedele apar doar pentru prima jumătate a sec.XI și aproape că dispar în a doua jumătate a secolului exprimă, probabil, criza prin care trecea imperiul. Oricum valabilitatea acestora în timp și spațiu și circulația monedelor vechi mai valoroase, în perioade critice, este un fapt care nu poate fi ignorat.

Un alt element de datare aproximativă a fost acela al prezenței căldărilor pecenege, care apar în tot teritoriul studiat de noi, mai puțin în Oltenia (deși stadiul cercetărilor în acel areal este destul de restrâns).

O categorie importantă de elemente de datare sunt anumite podoabe, cum ar fi :

⁸⁹⁰ Gh. Postică, *Românii din codrii Moldovei în evul mediu timpuriu*, Universitatea Chișinău, 1994, fig.30, 6, tip.VIII.

⁸⁹¹ Gh. Postică, *op. cit.*, p. 40- 46.

⁸⁹² Ioan Vasiliu, *Considerații finale...*p. 169.

⁸⁹³ M. Mănuclu Adameșteanu, Gh. Mănuclu Adameșteanu, *Așezarea...*p.216.

- a) pandantivele cordiforme descoperite la Dinogeția,⁸⁹⁴ Băneasa-Străulești⁸⁹⁵, Histria, Păcuiul lui Soare⁸⁹⁶ (în total șase exemplare);
b) pandantivul circular cu disc central decorat în ajur descoperit la Băneasa-Străulești⁸⁹⁷ și care are analogie cu o piesă de la Caliacra.

Căldările pecenege descoperite mai ales în Basarabia (în așezarea de la Hanska, au permis o tipologie aproximativă⁸⁹⁸) sunt prezente destul de puțin în Dobrogea și Muntenia și aproape că lipsesc din Oltenia. Indiferent de originea lor apar doar în nivelurile acestui segment cronologic. În aprecierea acestui element va trebui să ținem seama de faptul că majoritatea materialului descoperit în Muntenia este în stare fragmentară, prin urmare fragmentele de la căldări se pot evidenția doar prin urechiușe și fund oval și deloc prin celelalte elemente, pasta, tehnica, arderea, fiind identice.

Concluzii

Materialul ceramic analizat are, pe cele trei segmente cronologice, o proveniență diferită. Pentru sec.VIII-XI predomină necropolele, în secolul IX-X așezările și pentru sec.X-XI, cea mai mare cantitate a ceramicii provine din cetățile dobrogene. O primă consecință a acestui fapt este starea de conservare. Ceramica provenită din necropole și din cetăți are o stare de conservare mult mai bună (multe exemplare fiind descoperite întregi), oferind astfel toate datele necesare cercetării. Nu aceasta este situația ceramicii provenite din așezările rurale unde materialele descoperite sunt în proporție covârșitoare neîntregibile.

Ceramica din a doua jumătate a secolului al IX-lea și prima jumătate a secolului al X-lea înregistrează un progres evident, mai ales în privința preparării pastei, a tehnicii de execuție, a arderii. Când privește diversitatea formelor și a decorurilor prezente pe olăria mai sus menționată, suntem de părere că acestea trebuie judecate în contextul descoperirilor. Având în vedere că pentru acest interval cronologic piesele provin din așezări, este firesc ca acestea să ofere un material ceramic divers.

Însă sunt câteva repere care se mențin în toate cele trei segmente cronologice analizate. Unul dintre acestea ar fi raportul dintre cele două categorii ceramice, nisipoasă și cenușie. Acest raport este aproximativ același. Un alt reper ar fi utilizarea roții de mână. Al treilea criteriu este arderea pătată a vaselor. Pentru că dacă ar fi o ardere incompletă ar avea un aspect exfoliat, ceea ce nu este cazul. Este o ardere completă, dar așa cum menționam mai sus, se constată o intervenție în timpul ardere.

Ceramica culturii Dridu este produsul unor ateliere de olărie situate la Dunărea de Jos, probabil în cetăți sau în apropierea acestora, pentru asigurarea pieței de desfacere. Deși viețuirea anterioară revenirii bizantine este dovedită cu relevanță doar la Capidava, izvoarele literare menționează fortărețe în zonă și înainte de 971 (așa cum am arătat la capitolul destinat așezărilor). În această zonă în care existau și resurse de materie primă și o tradiție a meșteșugurilor au fost și ateliere.

Pentru a le localiza trebuie să ținem cont de principiile generale ale meșteșugului. Într-un studiu destinat metodei și teoriei studierii ceramicii, M.

⁸⁹⁴ Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, *op. cit.*, p. 282, fig. 168 / 10- 15.

¹⁸⁰ Panait I. Panait, Șantierul Băneasa Străulești. *Așezarea din vremea feudalismului timpuriu*, București, VI, Materiale de istorie și muzeografie, p. 68, fig. 10/1.

⁸⁹⁵ Panait I. Panait, Șantierul Băneasa Străulești. *Așezarea din vremea feudalismului timpuriu*, București, VI, Materiale de istorie și muzeografie, p. 68, fig. 10/1.

⁸⁹⁶ Alexandru Suceveanu, *Mormânt din sec. XI la Histria*, SCIVA, 3, 1973, p.497, fig. 3/1,2; Petre Diaconu, *Două pandantive foliforme de bronz de la Păcuiul lui Soare*, CCDJ, Călărași, 1987, p. 113.

⁸⁹⁷ Panait I. Panait, *Șantierul...*, p. 68, fig. 10/2.

⁸⁹⁸ Gh. Postică, *op. cit.*, p. 115 sq

Rice consideră că este greu de găsit locul producției, în perspectivă evolutivă⁸⁹⁹. Acest lucru presupune analize fizico-chimice pentru identificarea sursei de materie primă, a datei fabricării și studii de macroproveniență și de microproveniență. Dacă analizele fizico-chimice lipsesc aproape cu desăvârșire din cercetările românești, în schimb indicii de macroproveniență (diferența dintre produsele locale și străine) și de microproveniență (producția dintr-un areal, raritatea) au fost luate în considerație și analizate de către fiecare arheolog. Aceste centre trebuiau să se afle într-o zonă cu sursă de materie primă complexă (lut, degresanți, pigmenți, combustibil pentru ardere, unelte de răzuit, șlefuit etc.) și condițiile de climă favorabile având un număr eficient de zile uscate pe an și care să fi facilitat și o desfacere relativ rapidă a produselor.

Până în prezent cuptoare de olar sau resturi ale acestora, au fost considerate suficiente pentru a dovedi un atelier de olărit și teoretic așa este. Cuptoare au fost descoperite la Borcea⁹⁰⁰, Nufăru (datat în sec. XII dar care atestă o continuitate din perioada anterioară)⁹⁰¹, Dinogeția⁹⁰², precum și la Mărăcinele în Oltenia⁹⁰³.

Cu excepția cuptorului de la Borcea, celelalte se aflau pe linia Dunării în Dobrogea de nord. Localizate în afara cetăților acestea păstrau, probabil, tradiții vechi și utilizarea mărcilor de olar era una din acestea.

Răspândirea acestei olării pe teritorii atât de întinse se datorează înfloririi comerțului, urmare firească a creșterii demografice din acele secole decât unei densități a centrelor de olărie.

Se ridică întrebarea dacă cele două categorii ceramice se produceau în același centru, sau erau produsul unor centre diferite. Opinia noastră este aceea că, la Dunărea de Jos, existau două mari categorii de centre de producție. Prima categorie producea ceramică nisipoasă și a doua, ceramică cenușie. De altminteri, din anii 70, Petre Diaconu a exprimat opinia că ceramica cenușie ar fi produsul olarilor goți rămași în Dobrogea⁹⁰⁴. Că a fost, sau nu, produsă de goți, cert este că această olărie necesita o anumită calitate a lutului, cuptorului, combustibilului etc., producerea ei implicând astfel, cunoștințe transmise din generație în generație.

Cele mai sigure elemente de datare pentru cultura Dridu și ceramica specifică acesteia, rămân monedele și podoabele, importurile și căldările de lut pecenege care apar din a doua jumătate a sec. X. Însă noutățile registrului decorativ, anumite forme noi, preferința pentru o anumită ardere, oferă posibilitatea unor datări tipologice aproximative dar necesare, având în vedere specificul inventarului așezărilor Dridu.

Deși în toată perioada se observă utilizarea cu precădere a roții de mână, se observă totuși reminiscența unor vase lucrate cu mâna, mai ales pentru sec. VIII-IX, și apariția controversată și discutată a unor vase lucrate la roata rapidă. Vasele lucrate la roata rapidă constituie o apariție sporadică dar interesantă. De remarcat faptul că în Banat sunt frecvente. Prin urmare ar putea fi legate de centrele de producție din Imperiul Bizantin.

S-a vorbit mult de un aspect auster al acestei olării, de o monotonie a formelor și decorului. În realitate însă, ceramica secolelor VIII-XI, se înscrie într-o evoluție firească a ceramicii din secolele anterioare. Continuă cele două modalități de preparare a pasteii, cu degresanți și fără, precum și utilizarea celor două tipuri de ardere, întâlnite și în epocile anterioare. Utilizarea roții de mână devine specifică.

⁸⁹⁹ M. Rice, *The archeological study of specialized pottery production. Some aspects of method and theory, in Pot's and potters*, Monograph, XXIV, Institute of Archeology University of California, Los Angeles.

⁹⁰⁰ Teodor Papisima, Vasile Oprea, *Un cuptor...* op. cit., p.237-240.

⁹⁰¹ Gh. Mănuclu Adameșteanu, *Un cuptor medieval de ars ceramica descoperit la Nufăru*, 1991, SCIVA 1-2, p.73.

⁹⁰² Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit., p. 127, fig. 71.

⁹⁰³ Oct. Toropu, *Romanitatea...*, p. 153.

⁹⁰⁴ P. Diaconu, D. Vâlceanu, op. cit., p. 123 sq.

Decorul este realizat prin impresiune în lutul moale cu pieptenele și roțița (specifică secolelor X-XI). Dealtminteri acest décor este singurul potrivit suprafețelor din pastă nisipoasă. Inciziile și impresiunile pot fi aplicate pe suprafețe rugoase. Atunci când pasta cu nisip de granulație fină și mică în compoziție predomină, decorul se diversifică. Apariția în sec. X-XI a pastei cu microprundișuri, resturi vegetale sau cioburi pisate, asociată cu decorul neglijent, denotă, fie apariția unui nou centru de producție, fie schimbări în economia acestora.

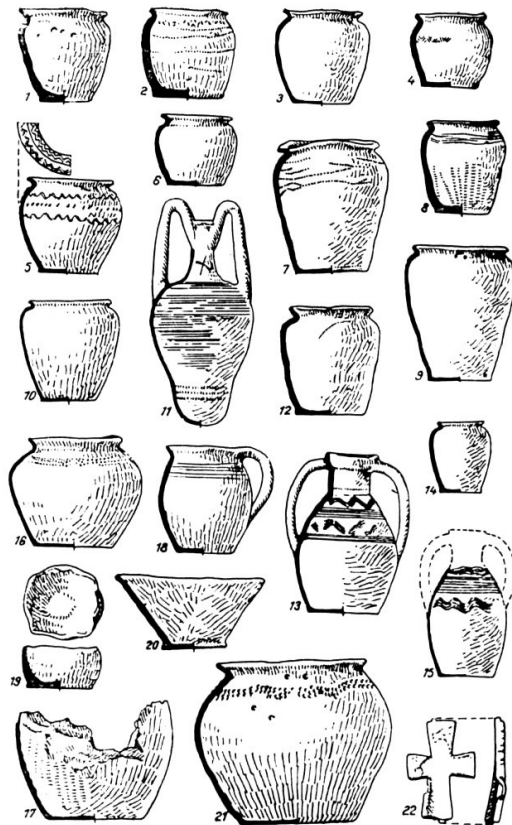
Apar însă forme și decoruri specifice, mai ales în olăria considerată de import, care prevestesc olăria medievală românească din secolele următoare, ne referim la vasele smălțuite, pasta roșie, roata rapidă.

Olăria secolele VIII-X surprinde parțial aspecte din economia unei așezări. Se observă că într-o locuință se găseau relativ puține vase ceramice, iar pentru sec. IX-X, în așezările părăsite în liniște, materialul ceramic este puțin și neîntregibil. Că aceste așezări au fost părăsite o dovedește faptul că la Dinogetia în nivelul bordeielor cu inventar bogat, în unele locuințe s-au găsit vase de toate categoriile (Pl. XXXIV).

Având în vedere forma și capacitatea vaselor, acestea erau utilizate mai mult pentru păstrarea și prepararea alimentelor lichide sau semilichide. Presupunem existența unei serii de vase din lemn și metal absolut necesare preparării și păstrării alimentelor solide. Vasele din metal, din care un exemplar este cel de la Băneasa, nu s-au păstrat (Pl. XXXIII/2). Reutilizarea metalului, expresie a crizei de material, a constituit o practică frecventă în tot evul mediu, cu atât mai mult într-o perioadă marcată de instabilitate. Nu este exclus ca transpunerea în lut a căldărilor pecenege, să fi fost tot o expresie a crizei de metal din vremea aceea. Nici armata bizantină nu a scăpat de această criză. Astfel că în timpul luptei decisive de la Lebunion împotriva pecenegilor (29 aprilie 1091), o parte din soldații bizantini purtau platoșe și căști de mătase de culoarea fierului, pentru a ascunde lipsa de echipament militar adecvat⁹⁰⁵.

Importurile bizantine încep din a doua jumătate a secolului al- IX- prima jumătate a secolului al -X-lea, iar în segmentul cronologic următor, al secolelor X-XI devin specifice.

⁹⁰⁵ Anna Comnena, *Alexiada*, vol. II, Minerva, București, 1977, p. 18, Cartea VIII, V, 4.

PL.XXXIV. INVENTARUL BORDEIULUI NR.100 DE LA DINOGEȚIA (apud E. Zaharia, *Săpăturile...*, p. 130, fig. 59)

REPERTORIUL CERAMICII

Repertorierea ceramicii a respectat descrierea propusă de autori. În astfel de situație am selectat doar caracteristicile principale. De menționat că nu în toate siturile s-a descoperit ceramică și nu pentru toate siturile aceasta a fost publicată cu toate datele necesare unei repertorieri.

PASTA

Prescurtare

Descriere de catalog

F.a. Pastă fină, omogenă, bine frământată, având în compoziție nisip foarte fin sau mică

F.b. Cu descrierea de mai sus dar în compoziție se adaugă și fragmente de calcar.

F.c. Din humă alburie

N. a Lut obișnuit cu degresant nisip, mica, rar bucățele de calcar.

N.b. Lut obișnuit cu degresant nisip, cioburi pisate, concrețiuni de calcar.

N.c. Humă alburie cu nisip și uneori ocră .

G. Pastă de aspect grosier amestecată cu mult nisip, cioburi sau scoici pisate, uneori și ierburi uscate.

TEHNICA

M . = Lucrată cu mâna

RM = Lucrată la roata de mână

RR = Lucrată la roata rapidă

ARDERE

O = Oxidantă

R . = Reducătoare

FORME DE VASE

A = Amfora

B = Borcanul

Bo = Bolul

C = Căldare

Ca = Cană

Cu = Cupă

Cr = Cratița

Ct. = Castron

Cs. = Castron cu suport

F = Farfuria

M = Mojar

O = Oala 1. cu toarte

2. cu urechiușe perforate în interior

Op = Opaițe

Ol = Olane

P = Ploscă

S = Strachina

T = Tăvița

U = Ulcea

U = Ulcior

VP = Vas de provizii

VM = Vas de mercur

UA = Ulcior amforoidal.

CI = Ceramica de import = **SM** - smălțuită

NS - nesmălțuită

DECORURI

- a.** = lustruit pe toată suprafața vasului
A = cu angobă roșie
b = lustruit cu linii în rețea
c. = cu caneluri ușoare orizontale
d. = linii verticale lustruite începând de pe umăr
D = valuri pe umăr și restul corpului cu decor lustruit
e = linii incizate orizontale separă corpul în registre umplute cu romburi mari din linii lustruite
f. = linii lustruite formând romburi în rețea.
g. = registre de câte trei linii orizontale canelate.
G = mijlocul corpului marcat de trei linii canelate iar pe de o parte și alta valuri
h. = registre alternante de linii striate orizontale și linii lustruite verticale.
I. = decorul striat acoperă tot corpul
j = registre alternante de valuri și striuri
k. = portative de 5-7 striuri orizontale
L = registre din câte trei linii canelate
LO = linii scurte oblice pe gât și decor striat sau în val
LV = pe umăr cu linii verticale dese și decor striat pe corp
m = decor striat slab imprimat
M = cu angobă micacee
n = striuri orizontale tăiate de striuri verticale.
o = striuri orizontale alternate cu striuri verticale
OB = Striuri orizontale tăiate de striuri oblice
OR = jumătatea superioară cu linii verticale și jumătatea inferioară cu linii orizontale
p. = striuri orizontale alternate cu diagonale.
P = decor cu pastile
r. = câte două striuri la un cm distanță
R = aplicații în relief pe corpul vasului
rg. = registre de linii scurte oblice și verticale
s = valuri formând ochiuri între ele
t. = valuri suprapun decorul striat
T = câte trei portative de linii striate încadrate de linii în val
u = valuri pe umăr și corp striat
v = impresiuni „cu unghia„ pe umărul vasului asociate cu striuri orizontale
VA = bandă de linii în val
VS = jumătatea superioară cu valuri și jumătatea inferioară cu striuri
x = decorul cu roțița dințată în șiruri de triunghiuri, dreptunghiuri și romburi
y = arcade mari în șiruri paralele
w = ghirlande pe umăr și corp striat
q = vopsit sau pictat cu ocru
z = zig-zag pe tot corpul
β = décor cu alveole pe buze
Δ = striuri late adânci
Γ = alveole pe umăr și corp striat
⊙ = linii lustruite în tablă de șah.
ε = linii oblice lustruite
SM = Smălțuită 1 .Cu smalț verde -măsliniu
2. cu smalț de culori diferite și decor în relief pictat sau incizat (Sgraffito)
St. = Striuri în diferite combinații
Îm. = Împunsături cu pieptenele pe umărul vasului după care decorul este cel obișnuit cu striuri sau valuri.
MO = marcă olar

**CERAMICA DESCOPERITĂ ÎN AȘEZĂRILE ȘI NECROPOLELE DIN
SEC. VIII-XI**

AȘEZĂRI

Nr. crt.	Sit	Datare	Pasta	Tehnica	Ardere	Forme ceramice	Decor
1	Babadag ⁱ	Sec. X-XI	N.b. Nc. F.a. CI CI	RM. RR ? RR RR	R - O O O	B Ct., U ? UA O1 A	i, VA, LO, k, x SM.1, b. roșie SM1,2 -
2	Bragadiru ⁱⁱ	Sec. IX-XI	N.a. F.a.	RM RM	O (incompletă). R	B	o,u,OB, i, MO b,d,f.
3	Brănești-Vadu Anei ⁱⁱⁱ	Sec. X-XI	N.a. N.b. N.c. F.b.	RM M	O, R R	B B ?	i, s, t, k,T, OB, Îm., Γ, MO e, θ, ε
4	Bucov ^{iv}	Sec. VIII-X	N.a. N.b. G Nc. F.a	RR. RM. RM RM. RM., RR.	O O, R R R., O	B, O2, U1.,VP. B, O1,Ca. Ct., Cs. B., Ct.,O1 B, O2, UA, Ct., C,	VA.,i, VS, t, s, k, q. u,s,k, i, VA, o, n, VS, St. a,b, e,d, MO
5	Bucu ^v	Sec. X-XI	Na,b? F?	? R?	? R	B O2, Ct.,	i, k, t, u, OB, n. Im b,d.
6	Bucureștii-Noi-Sector Alba ^{vi}	Sec. IX-X	Nb. F.b.	RM	O	B B, O2,	u, Im, LO, MO. b, f, e,
7	București-str. Apolodor ^{vii}	Sec. X-XI	Nb.	RM.	O	B	i, u,
8	București-Băneasa ^{viii}	Sec. X	N.a. N.b. Nc F.b. G	RM. RM RM M	O O R R	B, B U. O, R Cr., T	Δ, e,b. s, Im, MO Δ
9	București-Piața de Flori ^{ix}		N.a.	RM	R	B	K, u, VA, Im. MO
10	Capidava ^x	Sec. IX-XI	N.a N.b. F.a.	RR RR	O O R	B., S. B, O2, U, VP, S, C. B, U, O, UA, A,	SM.1, o, St.,i, VA, OB, LV, LO, v, Γ b, t, x M. MO
11	Căscioarele-Șuvița-	Sec. IX-X	N.b. G	RM	R	B, Ct., P.	u, i, MO

	Hotarului ^{xi} (jud. Călărași)		Nc. F.a	RM R	O R	B B, O, Ct., A	St. b,d,e
12	Chirnoși ^{xii}	sec. IX-X	N.a.	RM	R	B	ST, VA.
13	Constanța ^{xiii}		Na,b Fa,b.	R R	R	B,O,S	j, i, OB, OR b, MO, v
14	Dinogetia ^{xiv}	Sec. IX-XI	Na,b,c, G F a, b, c Cl.	RM, R RR	R R, O O	B, O1,2 Ul, C,CT, S B, Ul, O A, O, Ul, VM, F,	J, y, v, x. q. a, OR SM1,2,R NS
15	Dridu ^{xv}	Sec. X-XI	N a,b,c F a,b,c, G	RM M	R R R	B, O2, S, C B, O1, A CA	St, l.
16	Dulceanca ^{xvi}	Sec. VIII	N a,b F G	RM R M	R,O R R		k, VA b
17	Fetești- Vlașca ^{xvii}	Sec. IX-X	N.b. F.a.	RM RR	R O, R	B O1, U.	s, i, VA, OB, o, MO. b, d,
18	Făcăi- Branște ^{xviii}	Sec. IX-X	N.a. F.a.	R RR?	O R	B? B?	J, Im, s. L, MO
19	Gura- Canliei ^{xix}		G	RM M	R R	B B	rg., ST, j, MO.

			N.c. F.a.	R	R	UA	SM1, ST.
20	Ileana- Podari ^{xx}	Sec. X	N.a. F.a. N.c.		R O	O	a A
21	Independența- Ghiolul Petrii ^{xxi}	Sec. X-XI	N.b. F.a	R	R R,O	B, Ul. A, B, Ca, Ul, o.	U, k, MO B,c
22	Mărculești ^{xxii}	Sec. IX-X	N.a F.a.	R R	O R	B	ST, u
23	Mihai- Bravu ^{xxiii}	Sec. IX-X	N.b.	R	R	B, O	i, j, MO

			F.a.	R	O/R	O	e,h
24	Păcuiul lui Soare ^{xxiv}	Sec. X-XI	N.a,b. N.c. F.a C.l.	RM RM RM R.R.	R, O O R, O O	B,CT, S, O, U, OP. O, Ul, B Ul, O, P, CA A, Ul, F	L, j, o, v, x. Q, MO D, SM1 R, M.
25	Radovanu ^{xxv}	Sec. IX-X	N.a. F	RM R	O R	B, U, O B	St., VA a
26	Ștefan cel Mare-Feteasca ^{xxvi}	Sec. IX-X	N.a., b. F.,a.,b	RM RR?	R, O R, O	B, O, Ul.	i-u a-h, MO

						B, O.	
27	Şirna ^{xxvii}	Sec. VIII-X	Nb. F.	R R	O R, O.		VA, ST.
28	Târgşoru- Vechi ^{xxviii}	Sec. VIII- XI	N.a. F N.b. F.a	R R R	O R R	B Ul. C	i, L, rg., k, b, d, e
29	Tulcea- Aegyssus ^{xxix}	Sec. X-XI	N.a F.a G.	R R R	O O, R	B, Cu A, Ul. B	u. J, SM, y

30	Țândărei ^{xxx}	Sec. X-XI	N.b. F.a. N.c. G.	R R R M	R R R	B	b,d
31	Perișor ^{xxxii}	Sec. IX-XI	N.a. F	R. R	O. R, O	B. B	u, k, i. b,c
32	Verbița ^{xxxiii}	Sec. IX-X	Na,b F	R			j, a
33	Vișina ^{xxxiiii}	Sec.X	N.a. F.a	R R	R R	B B,O,VP	N,VA, M, O
34	Vâlcele ^{xxxiv}	Sec. IX-X	N a, b.	RM.	R	B	j, l, OB,

			F.a	RM.	R/O	B/O	b
35	Vlădeni- Popina Blagodeasc a ^{xxxv}	Sec. IX-XI	N,a,b,c, F.b.	RM RR?	R R, O	B O1, A	I,k, m, n, p, s,u,v,Lo,MO

NECROPOLE							
1	Canlia ^{xxxvi}		N.a F.a	RM RM		B B?	Va, j, c, d, MO
2	Castelu ^{xxxvii}	Sec. IX-X	N a, b N.c F.a.	R R	O R	B, Ul Ct., B	St., n, o S,Lv. B,g,e, MO
3	Chirnogi ^{xxxviii}	Sec. VIII-	N.a	RM		B	

		IX					
4	Chiscani ^{xxxix}	Sec. IX-X	N. a, b.	R	O	B	J, n, l, s, lm. Rg, MO
5	Dorobanțu ^{xl}	Sec. IX-X	F.a.	R	R	B	Zi
6	Frătești ^{xli}	Sec. VIII- IX	N. a, b. F.a.	RM M	R		
7	Gârlița ^{xlii}	Sec. VIII	N.a, b. F.a.	R, M	R	B	m, o, k. J, MO
8	Istria ^{xliii} Capul Viilor	Sec. VIII- IX	N.a, b. F.a.	RM RM,	O, R	B O2, U,	I, c, t, j, s, T, VS, LV, rg., G, MO. a,c,D.

9	Izvorul ^{xliv}	Sec. VI II-IX	Nb F.a	RM	O	B B	i ,j, c, MO a.
10	Mihail Kogălni- ceanu ^{xlv}		F.a	R	R	B	d.
11	Nalbant ^{xlvi}		N.b. F.a G.	RM R.M. M	R R R?	B B B	i, m, k, Im, p, s,u, j, VA, MO b. -
	Nufăru ^{xlvii}	Sec.	Na, b,	RM	R?	B, O,	St., VA, rg.

12	Pct.Adrian Petre	X-XI	N.c. F.a CI	R RM. RR	O? R O	Ca.,U, VP, Op. O1,2 A, O	q. b. SM1,2;R
13	Obârșia- Nouă-Olt ^{xlviii}	Sec. VIII- IX	N.a, b F.a. N.c.	R R R	O, R O, R	B B, A	ST, c, v, MO MO
14	Păuleasca ^{xlix}	Sec. IX-X	N.a, b F.a	R R	O O	B B, O	ST.,VA
15	Satu-Nou ^l		N, a,b	R	R	B	c, l, w
16	Sihleanu ^{li}		N.a.	RM	R	B	ST, i, u, t, MO
17	Sultana ^{lii}	Sec.	N a,b,	R	R	B	

		IX-X	F		R	B, Ul.	b.
--	--	------	---	--	---	--------	----

VII.2. CONSIDERAȚII PRIVIND UNELTELE DIN SECOLELE VIII-XI

În cadrul unei culturi arheologice uneltele ocupă un loc privilegiat și nu doar pentru epocile preistorice cu denumiri inspirate chiar de materialul din care se confecționau „mijloacele de producție” (epoca de piatră, epoca metalelor) dar și pentru timpurile moderne.

Uneltele definesc economia unei comunități, indică modul de viață, (sedentar sau nomad) și sunt oglinda ce păstrează, după sute de ani, chipul unor ocupații.

Nu se poate vorbi de economia unei epoci fără a se analiza uneltele, caracteristicile tipologice și randamentul acestora. Stabilitatea unei așezări este condiționată de ocupații, ale căror dovezi concrete sunt uneltele.

Deși există mențiuni documentare cu privire la economia perioadei analizate, totuși uneltele completează cronicile cu date de ordin tehnic. De aceea, analizarea acestei categorii de piese arheologice trebuie să cuprindă o diversitate de indici cum ar fi locul descoperirii, caracterul descoperirii (întâmplătoare sau în cadrul unei săpături sistematice), starea de conservare, aspectele tehnice (materia primă utilizată, tehnica de lucru, rezistența) precum și detaliile tipologice (dimensiuni, formă, tipul de bază și variantele).

În urmă cu o mie de ani se foloseau unelte din metal (fier, bronz), din lemn, din os, corn, piatră. Dintre toate o atenție deosebită s-a acordat, pe drept cuvânt, uneltelor din metal. Starea precară de conservare a majorității exemplarelor, lipsa analizelor de laborator dar și publicarea incompletă a unor piese nu permit un studiu exhaustiv, ci doar întocmirea unor clasificări, statistici și studii de macroproveniență.

În siturile analizate s-au descoperit unelte agricole și meșteșugărești care dovedesc și pentru acest teritoriu existența celor două mari ramuri ale economiei medievale, agricultura și meșteșugurile.

Majoritatea exemplarelor provin din cetățile bizantine. În așezările rurale au fost descoperite un număr mic de unelte din metal, satele furnizând, însă, ceva mai multe piese din os și piatră. Un aspect specific acestei perioade îl constituie depozitele de unelte și arme descoperite întâmplător, pe tot teritoriul țării.

Dacă ne raportăm la numărul mare de situri constatăm că au fost descoperite un număr mic de unelte, însă această carență este contrabalansată de diversitatea tipologică și funcțională a acestora.

Unelte agricole

Brăzdarul de plug constituie piesa cea mai importantă a plugului. Exemplarele analizate, la nivelul întregii țări, arată că se folosea, în continuare, brăzdarul simetric cu manșon, alături de care începe să fie utilizat brăzdarul asimetric, mult mai performant⁹⁰⁶. În teritoriul analizat de noi s-a descoperit un brăzdar simetric la Capidava⁹⁰⁷ (Pl.XXXV/2), două exemplare la Dinogeția⁹⁰⁸ și

⁹⁰⁶ Ștefan Olteanu, *Societatea carpato-danubiano-pontică în secolele IV-XI. Structuri demoeconomice și social-politice*, București, Ed. Didactică și Pedagogică, 1997, p.79 sqq.

în depozitul de la Bârlogu- Argeș⁹⁰⁹ (din cele două exemplare descoperite, s-a mai păstrat doar unul, simetric).

Cuțitele de plug marchează o etapă importantă în apariția plugului propriu-zis și încep să fie utilizate mai frecvent. Asemenea piese s-au găsit în Dobrogea la Aegyssus – Tulcea⁹¹⁰, Dinogeția⁹¹¹ și în Muntenia în depozitele de la Bârlogu- Argeș⁹¹² și Radovanu-Călărași⁹¹³.

O piesă destul de interesantă, apărută în această perioadă și întâlnită până târziu în sec. XIV, așa cum dovedesc descoperirile de la Baia, este **rama de hârleț**. Este vorba de o ramă metalică, cu vârful triunghiular, ascuțit, care se fixa pe un cadru de lemn. Astfel de unelte au apărut la Bucov⁹¹⁴, Dinogeția⁹¹⁵ și Capidava⁹¹⁶. Inșă, un astfel de hârleț, cu totul din lemn, trebuie să fi fost destul de greu și cu o eficiență relativ scăzută, atunci când era utilizat pentru săparea unor soluri tari. De aceea, având în vedere forma acestuia care este aproape identică cu a unui brăzdar de plug, credem că această ramă se fixa în talpa unui plug din lemn, cum era aratrul. În colecția de etnografie, a Muzeului Județean Ialomița, se află un plug din lemn cu partea activă din lemn sub forma unei talpi⁹¹⁷. Pe această talpă de lemn era montat brăzdarul. Plugul nu avea cuțit (Pl. XXXV/6).

Tot legat de plug era **oticul**, o invenție pentru acel timp, așa cum arată studiile comparative privitoare la agricultura secolelor precedente⁹¹⁸ și care era utilizat la curățarea brăzdarului. Un exemplar a fost descoperit la Dridu⁹¹⁹ (Pl. XXXV/1) și în depozitul de la Curcani, jud. Călărași⁹²⁰. Exemplarul de la Dridu este descris de doamna Zaharia ca un toporaș cu înmănușare verticală. Uneltele menționate mai sus, brăzdarul de plug, cuțitul de plug, rama „de hârleț” și oțicul sunt legate de arat. Ele dovedesc existența a două variante de plug din care unul tradițional, aratrul, și un altul, mai evoluat, cu brăzdar și cuțit.

Săpăliga folosită la grădinarit a fost descoperită în depozitele de la Bârlogu-Argeș⁹²¹ și Curcani-jud. Călărași⁹²².

Secerile au apărut într-un număr mai mare. Acest lucru s-a datorat și descoperirii unor exemplare în morminte. Apariția lor în situri din mediul rural presupune, chiar și în absența brăzdarului de plug, cultivarea unor suprafețe

⁹⁰⁷ Grigore Florescu, Radu Florescu, Petre Diaconu, *Capidava*, I, București, Ed. Academiei RPR, 1957, p. 234, fig. 117.

⁹⁰⁸ Gheorghe Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, *Dinogeția*, Ed. Academiei RPR, 1967, p. 58, fig. 36, 1. Ion Barnea, *Noi descoperiri din epoca feudalismului timpuriu la Dinogeția- Garvăn*, jud. Tulcea, (1963- 1968), MCA, X, 1973, p. 297.

⁹⁰⁹ A. Canache, Florin Curta, *Depozite de unelte și arme medievale timpurii pe teritoriul României*, Mousaios, IV, Buzău, 1994, p. 199.

⁹¹⁰ Ioan Vasiliu, Gh. Mănușu-Adameșteanu, *Considerații finale asupra locuirii feudale-timpurii de la Aegyssus – Tulcea*, (camp. 1979- 1980), Peuce, IX, 1984, p. 147.

⁹¹¹ Ion Barnea, *Noi descoperiri...*, p. 319.

⁹¹² Canache, Curta, *op. cit.*, p. 199.

⁹¹³ Canache, Curta, *op. cit.*, p. 202.

⁹¹⁴ Maria Comșa, *Cultura veche românească. Așezările de la Bucov Ploiești*, Ed. Academiei RSR, București, 1978, p. 45, fig. 30 / 9.

⁹¹⁵ Gh. Ștefan Ion Barnea, M. Comșa, E. Comșa, *op. cit.*, p.63, fig. 36/4).

⁹¹⁶ Grigore Florescu, Radu Florescu, Petre Diaconu, *op. cit.*, p. 234, fig. 117, 2.

⁹¹⁷ Inedit, În colecția Muzeului Județean Ialomița, nr. inv. 2562.

⁹¹⁸ Ștefan Olteanu, *Societatea carpato- danubiano - pontică...*, p. 81.

⁹¹⁹ Eugenia Zaharia, *Săpăturile...*, p. 94, fig.54/7.

⁹²⁰ Canache, Curta, *op. cit.*, p. 200.

⁹²¹ *Ibidem*, p. 199.

⁹²² *Ibidem*, p. 200.

agricole. Seceri au apărut în așezările și necropolele de la Dridu⁹²³, Obârșia-Olt⁹²⁴, Izvorul⁹²⁵, Dinogeția⁹²⁶.

Deși starea de conservare este precară, totuși se constată tipul de seceră cu mânerul drept, înfipt probabil într-o coadă din lemn. Sunt interesante unele amănunte legate de aspectul lor. De pildă, unele exemplare sunt chiar tocite cum este cel de la Bârlogu-Argeș,⁹²⁷ (unde din cele trei exemplare existente inițial, se mai păstrează unul) sau chiar au urme de reparații la vârful. Sunt indicii clare privind utilizarea acestora în agricultură.

Cosorul este o unealtă înrudită cu seceră și la fel de răspândită. Exemplarele descoperite la Bucov⁹²⁸, Dinogeția⁹²⁹, Castelu⁹³⁰, deși considerate unelte pentru viticultură, nu exclud utilizarea lor și la secerișul anumitor plante cerealiere.

Coasele sunt unelte care dovedesc creșterea animalelor, deoarece în gospodăria tradițională țărănească, acestea erau utilizate pentru cosirea fânului. Poate, nu întâmplător, exemplarele din această categorie s-au descoperit în Muntenia la Bucov⁹³¹ și Țândărei⁹³² la care se adaugă cele două exemplare descoperite în depozitul de la Curcani (jud. Călărași)⁹³³. În legătură cu creșterea animalelor se află și o piesă descoperită la Păcuiul lui Soare⁹³⁴ și anume un **instrument pentru sângerarea și marcarea vitelor**. Presupunem, pe baza analogiilor relevate de studiile etnografice, că o parte din uneltele utilizate pentru strângerea fânului erau din lemn, de pildă furcoiul.

Deși **pescuitul** era o ocupație importantă în economia cetăților bizantine, așa cum dovedesc gropile pentru păstrat pește de la Capidava, totuși unelte propriu-zise, **cârligele, ostia și harponul**, s-au descoperit doar la Dinogeția⁹³⁵ și Păcui⁹³⁶. În acest context găsim importantă descoperirea la Ștefan cel Mare-pct. Feteasca⁹³⁷ a unui cârlig de undiță. În condițiile în care în zilele noastre așezarea se află în plin câmp departe de cursuri de apă, acest cârlig dovedește că, în vechime, satul se afla în apropierea unei ape.

Uneltele pentru prelucrarea lemnului, categorie în care intră fierăstrăul, scoaba, sfredelul, toporul, tesla, dalta, s-au descoperit mai ales la Dinogeția⁹³⁸ și Păcuiul lui Soare⁹³⁹ unde bordeiele erau din lemn. Au apărut însă și în mediul

⁹²³ Eugenia Zaharia, *Săpăturile de la Dridu. Contribuție la arheologia și istoria perioadei de formare a poporului român*, București, Ed. Academiei RSR, 1967, p. 94.

⁹²⁴ Octavian Toropu, Onoriu Stoica, *La necropole prefeudale d –Obârșia- Olt*, Dacia, XVI, 1972, p.171, fig.10/2,3; Octavian Toropu, *Romanitatea târzie și străromânii în Dacia traiană sud-carpatică*, Craiova, Scrisul Românesc, 1976, p. 159.

⁹²⁵ Bucur Mitrea, Constantin Preda, Mihai Chițescu, Adrian Rădulescu, Mihai Ionescu, *Necropola feudal-timpurie de la Izvorul*, MCA, IX, 1970, p. 332, fig.4/4.

⁹²⁶ Gheorghe Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, *op. cit.*, p. 59, fig. 36, 2, 3, 5.

⁹²⁷ Canache, Fl. Curta, *op. cit.*, p. 199.

⁹²⁸ M.Comșa, *Cultura...*, p. 44, fig.106/9.

⁹²⁹ Gh. Ștefan & alia, *Dinogetia...*, p. 63, fig. 38/14.

⁹³⁰ N. Harțuche, A. Rădulescu, *Cimitirul...*, p. 82, pl.XXXI/11.

⁹³¹ Maria Comșa, *Așezările de la Bucov*, *op. cit.*, 1978, p. 44, pl. 30, 5.

⁹³² Anca Păunescu, Elena Rența, *Cercetări arheologice la Țândărei*, Cercetări Arheologice, IX, 1992, p. 109, 4.

⁹³³ A. Canache, Fl. Curta, *op. cit.*, p. 200.

⁹³⁴ Petre Diaconu, Dumitru Vâlceanu, *Păcuiul lui Soare*, Ed. Academiei RSR, 1978, p. 164, fig. 65.

⁹³⁵ Gh. Ștefan & alia, *Dinogetia...*, p.55, fig.35/20.

⁹³⁶ Petre Diaconu, Dumitru Vâlceanu, *Păcuiul...*, p.176, p.71/1,2.

⁹³⁷ Emilia Corbu, *Așezarea medieval – timpurie de la Ștefan cel Mare- Feteasca*, Pontica, XXX, 1998 (cârligul se afla în B3, inedit).

⁹³⁸ Gheorghe Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, *op. cit.*, p. 81, fig. 42 / 1- 11.

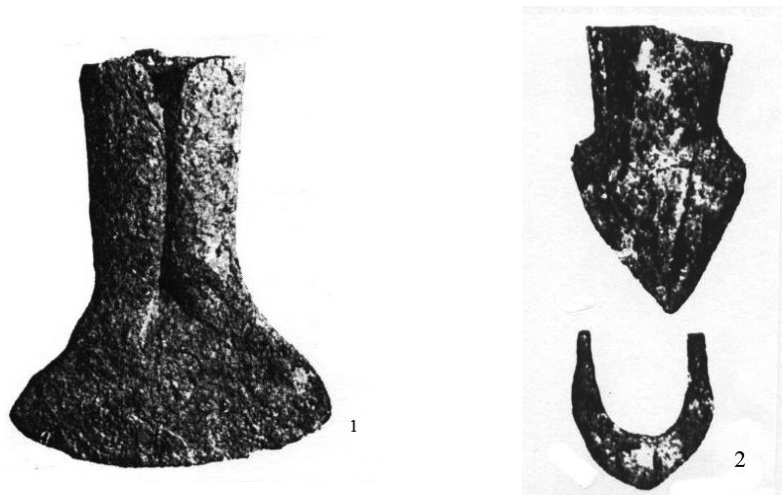
⁹³⁹ P. Diaconu, D. Vâlceanu, *op. cit.*, 1978, p.167, fig. 68/ 1- 3.

rural la Băneasa-sat, (alături de alte piese din fier)⁹⁴⁰, Bucov⁹⁴¹, Căscioarele⁹⁴² și Dridu⁹⁴³ (Pl.XXXV/4). Cele mai utilizate erau însă topoarele, apărute în aproape toate siturile menționate mai sus.

Unelte de fierărie s-au descoperit, cu excepția cetăților Dinogeția și Păcui (unde prezența unor ateliere este dovedită și de alte date) și în așezările rurale de la Bucov⁹⁴⁴ (unde au fost găsite foale de fierar) și Gura Canliei⁹⁴⁵ (unde a fost descoperită o nicovală). Aceștia li se adaugă nicovala din depozitul de la Radovanu- jud. Călărași⁹⁴⁶ și cleștele de fierar din depozitul de la Curcani – Călărași⁹⁴⁷.

O etapă primară în prelucrarea metalului este dovedită de cuptoarele de redus minereul, în jurul cărora s-au descoperit lupe, zgură și fondanți. Atelierul de fierar de la Bucov –Rotari are un inventar specific: nicovală mică, ciocan de fierar cu ambele capete lucrătoare, pilă, fragmente de fluier și foale de fierar la care se adaugă vârfuri de săgeți foliforme, lupe de fier și zgură⁹⁴⁸.

Osul a fost utilizat mai mult pentru piese de uz casnic cum sunt împungătoare, acele de diferite dimensiuni (inclusiv pentru împletit), răzuitoarele. Asemenea „unelte” apar în aproape toate locuințele. Se remarcă diversitatea lor. În timp ce unele sunt scurte, cu vârful crestă oblic, altele sunt lungi și subțiri. Majoritatea sunt confecționate din oase de ovicaprine. Sunt exemplare lucrate și din oase de câine, cum sunt cele de la Dridu, Ștefan cel Mare, Vlădeni-Popina Blagodeasca⁹⁴⁹. Două exemplare de la Vlădeni-Blagodeasca sunt iglițe lungi de 19,5 cm, cu vârful ascuțit(Pl. XXXVI/1). Împungătoare din os erau ascuțite pe arcere, bucăți de piatră sau cărămidă care și azi mai poartă crestături adânci pe suprafața lor (Pl.XXXVII/6).

⁹⁴⁰ Margareta Constantiniu, Panait I. Panait, *Șantierul Băneasa- Străulești*, CAB, II, p. 121, 6, fig. 43.

⁹⁴¹ Maria Comșa, *Cultura veche...*, p. 52, fig. 35.

⁹⁴² Valeriu Sârbu, Stănică Pandrea, Oana Damian, Paul Damian, Elvira Safta, Alexandru Niculescu, Emilian Alexandrescu, *Așezările din zona Căscioarele- Greaca- Prundu*, Editura Istros, Brăila 1996, 119, fig. 153 / 2 .

⁹⁴³ Eugenia Zaharia, *op. cit.*, p. 94, fig. 53, 1, 5, 6.

⁹⁴⁴ Maria Comșa, *Cultura veche...*, p. 49, fig. 31.

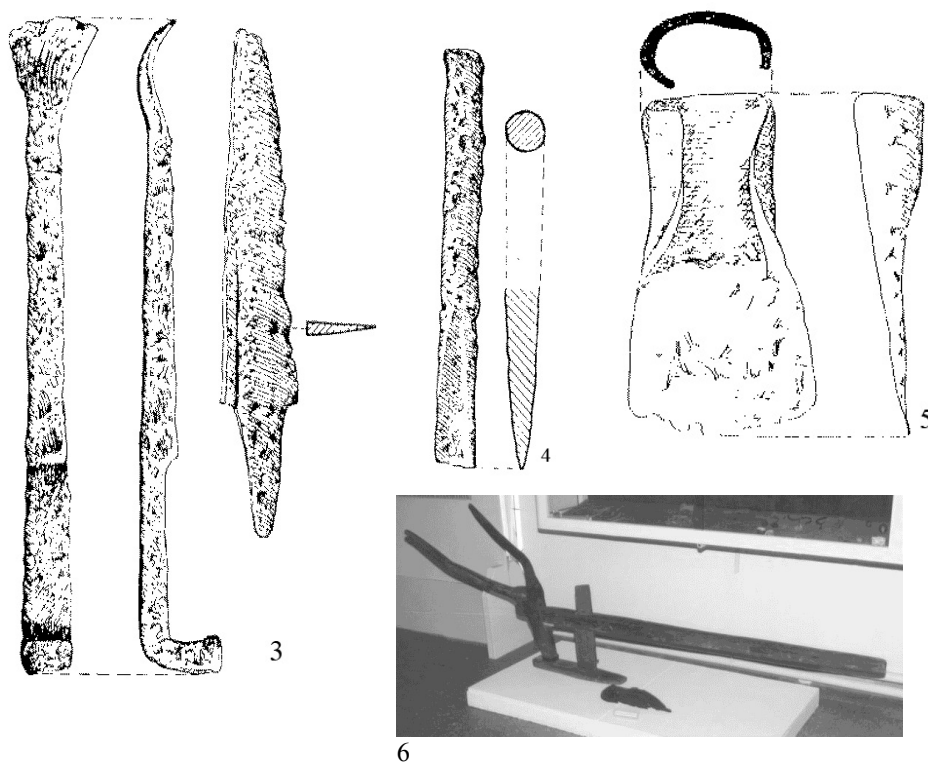
⁹⁴⁵ Mihai Irimia, *Observații preliminare privind așezarea antică de la Gura Canliei*, Pontica, XIV, Constanța, 1981, p. 68 sqq.

⁹⁴⁶ Canache, Curta, *op. cit.*, p. 202.

⁹⁴⁷ *Ibidem*, p. 200.

⁹⁴⁸ Comșa, *Cultura veche...* p. 48, fig. 34 /1, fig. 34 /10, pl. IX/ 1, 4, 5, 12.

⁹⁴⁹ Eugenia Zaharia, *Săpăturile...*, p. 95, fig. 54/ 1- 5; Dragoș Moise, *Materialul osteologic de la Vlădeni-Popina Blagodeasca*, Pontica, XXX, 1998, p. 274; Ștefan Olteanu, Emilia Corbu, *Sondajul arheologic de la Vlădeni- Popina Blagodeasca*, CCA, campania 2000, p.272 (este descris bordeiul). Piesa este încă inedită.

PL.XXXV. UNELTE AGRICOLE ȘI MEȘTEȘUGĂREȘTI DIN SEC. VIII-XI. Fig. 1, 3, 4 Dridu (Zaharia, *Săpăturile...*, p. 128, fig. 56/6,7); **fig. 2** *Capidava* (Gr. Florescu & allia, p.234, fig.117); **fig. 5** *Păciul lui Soare* (Diaconu, Vâlceanu, *Păciul...*,p.169, fig. 68), **fig. 6** Plug de lemn, inv.2562, colecția Muzeului Județean Ialomița

În așezările Dridu mai apar și o serie de obiecte de uz casnic din piatră cum sunt râșnițele, cutedele, dar și bucați din șist verde cu o muchie ascuțită pentru răzuire sau pentru fărâmare, ca a unui ciocan. Nu lipsesc nici micile lustruitoare din gresie mai dură cu urme evidente de utilizare (Pl. XXXVII/8).

Depozitele de unelte și arme constituie un fenomen specific acestei perioade și au prilejuit discuții care au depășit, uneori, cadrul strict al relevanței uneltelor propriu-zise. Asupra semnificației lor s-au pronunțat numeroși istorici și arheologi. Aproape toți cercetătorii au căzut de acord că au fost îngropate cu prilejul unor confruntări militare în zonă. Deoarece erau mai bine conservate, uneltele din depozite au permis întocmirea unor clasificări și cartări. Un studiu tipologic, însoțit și de un repertoriu al pieselor, a fost realizat și publicat de A. Canache și Florin Curta⁹⁵⁰ (Pl. XXXVIII).

Încercarea de a afla cui au aparținut depozitele a prilejuit pătrunderea într-un alt domeniu, acela al regimului proprietății. Unii le-au considerat proprietate particulară, fapt care presupune ascensiunea socială a unor indivizi, alții le-au atribuit unor obști sătești, mai precis proprietatea comună a unor comunități rurale.

În varianta de proprietate particulară au fost considerate fie inventarul unor ateliere de fierărie⁹⁵¹, fie averi ale unor membri ai aristocrației locale sau avutul unor aristocrați războinici ce gravitau în jurul centrelor de la Preslav și Pliska⁹⁵². Asupra ipotezei că sunt proprietatea unui singur individ, fără însă a preciza statutul acestuia, se pronunță și Dan Gh. Teodor⁹⁵³.

⁹⁵⁰ Canache, Curta, *op. cit.*, p. 180.

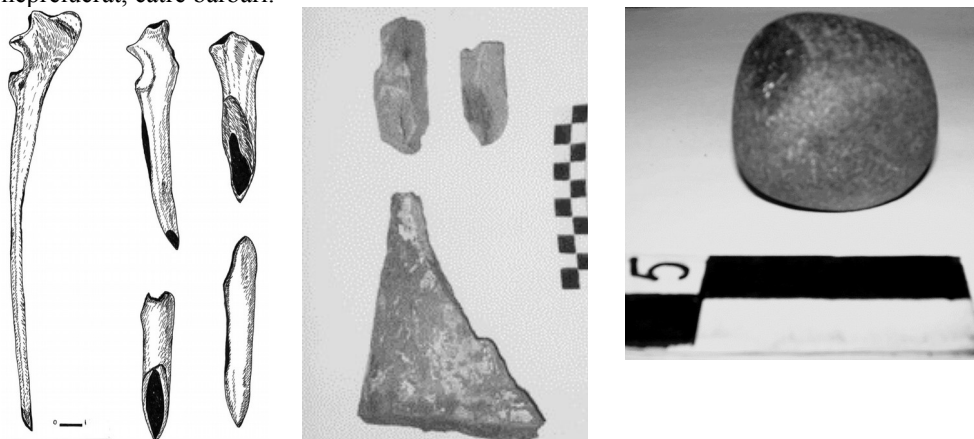
⁹⁵¹ Maria Comșa, Gh. Constantinescu, *Depozitul de unelte și arme din epoca feudală-timpurie descoperit la Dragosloveni*, SCIV, 3, 1969, p.435 sq.

⁹⁵² A. Canache, Fl. Curta, *op.cit.*, p. 197.

⁹⁵³ Dan Gh. Teodor, *Meșteșugurile în teritoriul est-carpatic în sec. VIII-IX*, Ed. Helios, Iași, 1996, p. 27.

Opinia conform căreia, depozitele au fost proprietatea comună a unor obști sătești, este cel mai bine susținută de Ștefan Olteanu⁹⁵⁴. Dealtminteri, domnia sa este singurul care aduce în sprijinul afirmațiilor sale și un document scris. Nu putem vorbi de regimul proprietății în afara izvoarelor scrise. Documentul invocat este inventarul bunurilor mănăstirii Galata în 1566⁹⁵⁵.

Pentru că, pe de o parte, opiniile profesorului dr. Ștefan Olteanu și pe de altă parte, ale cercetătorilor A.Canache și Fl.Curta, sunt cele mai temeinic argumentate, propun să ne oprim puțin asupra lor. Studiul domnilor Canache și Curta va rămâne mult timp etalon de acuratețe în privința elaborării unei tipologii pe un material mai mult decât modest. Concluzia că depozitele aparțin unei aristocrații războinice se bazează, în principal, pe două argumente. Primul se referă la așa-zisul embargou bizantin asupra comerțului cu arme și fier către populațiile barbare, care ar fi dus la o adevărată criză a metalului. Al doilea constă în datarea foarte strânsă (susținută de autorii studiului) care aproape că nu depășește, pentru toate depozitele de pe teritoriul țării, mijlocul secolului IX⁹⁵⁶. Doar că cele două argumente sunt discutabile. În primul rând, așa-zisul embargou nu data din secolul IX ci era, așa cum arată și autorii citați, o lege care se aplica de cel puțin 300 de ani, pe teritoriul întregului Imperiu. În *Codicele lui Iustinian* sunt două capitole separate care reglementează comercializarea anumitor bunuri barbarilor. În secolul IV se interzicea comercializarea în ținuturile barbare a anumitor produse cum ar fi vinul, uleiul și băuturile⁹⁵⁷. Fiind vorba de un export, ne gândim la existența unui monopol imperial asupra acestor produse. În al doilea capitol, datat între anii 455- 457, se interzicea vânzarea armelor, chiar și a fierului neprelucrat, către barbari.

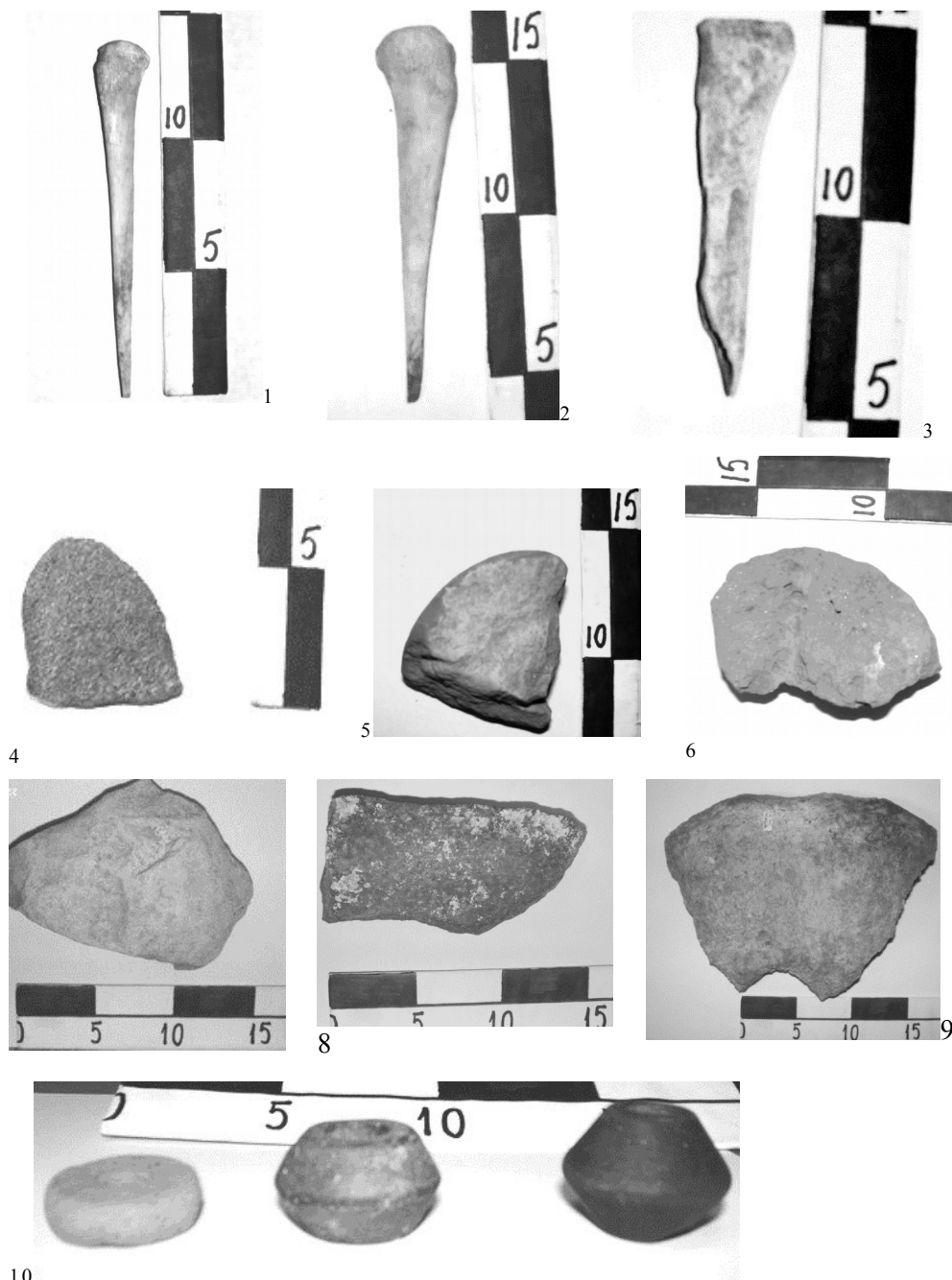
PL. XXXVI. PIESE DE UZ CASNIC DIN OS ȘI PIATRĂ DE LA VLĂDENI-POPINA BLAGODEASCA (jud. Ialomița)

⁹⁵⁴ Șt. Olteanu, *Societatea carpato-danubiano-pontică...*, p. 75-77.

⁹⁵⁵ Ștefan Olteanu, *Societatea românească la cumpăna de milenii*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1983; Idem, *Societatea carpato-danubiano-pontică...*, p. 76.

⁹⁵⁶ A. Canache, Fl. Curta, *op. cit.*, p. 196.

⁹⁵⁷ Corpus Iuris Civilis, *Codex Iustinianus*, FHDR, II, p.373, 30, IV, 41, 1.

PL. XXXVII. PIESE DE UZ CASNIC DIN PIATRĂ, OS ȘI LUT DE LA VLĂDENI-POPINA BLAGODEASCA (jud. Ialomița).

Măsura se aplica pe tot teritoriul imperiului. În ambele cazuri nu se precizează despre care barbari este vorba, dar având în vedere valurile de migratori din sec. V, aproape că nici nu mai era nevoie, pentru că mereu apăreau alții. Măsura avea un caracter strict defensiv, motivat de faptul că „*e lucru vătămător pentru împărăția romană și foarte vecin cu trădarea ca să înzestram pe barbari cu arme*”⁹⁵⁸. Nu este exclusă existența unui monopol imperial asupra armelor, pentru că mai jos precizează:

„*dacă va vinde cineva în orice loc un anumit soi de arme barbarilor... hotărâm să- fie confiscate imediat bunurile și să fie date fiscului...*”⁹⁵⁹.

Nu știm dacă aceste prevederi s-au aplicat cu strictețe și în secolele următoare. Precizăm însă, că interzicerea unui comerț pe scară largă cu aceste produse nu înseamnă și o criză a acestora în lumea barbară. Dincolo de granițele Imperiului s-a dezvoltat o altă piață, asupra căreia Imperiul nu putea acționa. Chiar și din

⁹⁵⁸ Ibidem, 30, IV, 41, 2.

⁹⁵⁹ Ibidem, 30, IV, 41, 2.1.

studiul Canache & Curta reiese că piesele din depozite au analogii în afara granițelor Imperiului⁹⁶⁰.

Pe de altă parte, la nordul Dunării existau și resurse și tradiții în privința prelucrării metalului. Cel mai bun argument este acela al păstrării tehnicii de construire a cuptoarelor de redus minereul din perioada geto-dacă. Analizele fizico-chimice și metalografice efectuate asupra resturilor de zgură și bucăți de fier descoperite în mai multe așezări din sec. VI-VII, dovedesc utilizarea cuptorului cu deschidere laterală, tip prezent și în așezările daco-romane. Sunt menționate tot pentru aceeași perioadă utilizarea „*gropilor de lut pentru redus minereul*”. Chiar și în sec. IX-X, se observă păstrarea tehnicii arhaice de origine slavă, de reducere a minereului în oală de lut⁹⁶¹. Procurarea materiei prime nu ridică probleme insurmontabile. Europa Centrală și Răsăriteană avea zăcăminte de metale feroase. Exploatate fie din aflorimente de suprafață, fie din munți, zăcămintele aveau filiera proprie de desfacere. Oare toate confruntările militare dintre bizantini și barbarii de nordul Dunării au avut loc doar cu arme bizantine? Sau tot metalul folosit pentru unelte provine numai din Imperiul Bizantin? Când ungurii au pătruns în Transilvania, au găsit acolo sate mari și bogate, câmpuri cultivate⁹⁶². Principii locali aveau oștiri înarmate⁹⁶³. Toate acestea în condițiile în care Bizanțul restricționa comerțul cu metal, în special arme. În concluzie, la nordul Dunării, exista o producție locală de unelte, arme și alte produse din fier. După cum știm, populațiile nomade sau seminomade aveau obiceiul de a purta obiecte de metal, ca formă de teaurizare. Mormintele acestora, dovedesc acest lucru. Dar, deși aceștia aveau cunoștințe de prelucrare a metalelor, topografia surselor de obținere a minereului de fier, a fost cunoscută dintotdeauna de populația locală.

În ceea ce privește datarea atât de strânsă, în secolul IX, suntem de părere că se exagerează. În primul rând, acele depozite nu au un context stratigrafic clar, sunt descoperiri întâmplătoare. În al doilea rând, uneltele corespund unei anumite funcționalități, unui anumit stadiu de dezvoltare a producției, iar uneltele agricole pot fi condiționate chiar și de textura solurilor dintr-o regiune. Aceste aspecte, oarecum tehnice, oscilează puțin în timp și, în consecință, tipurile de unelte evoluează lent.

Analogiile uneltelor de la nordul Dunării cu uneltele daco-romane sunt un fapt recunoscut, motiv pentru care nu ne vom mai opri asupra lor și ne limităm doar la un mic exemplu. Într-un bordei descoperit în localitatea Lazuri, jud. Satu Mare, datat în sec. VIII- IX, cu ceramică tipică, s-a descoperit un cerceț de bronz cu pandantiv în formă de stea, bizantin și un brăzdar de plug simetric din fier⁹⁶⁴ căreia autorul îi găsește analogii cu brăzdarul de plug roman⁹⁶⁵. Ce s-ar fi întâmplat dacă brăzdarul nu ar fi fost descoperit în context stratigrafic clar, ci, întâmplător, pe un câmp? Ar fi fost datat tot în secolul IX? Dar să privim ce se întâmplă după secolele IX-XI. Cercetările arheologice efectuate la Baia, primul oraș medieval din Moldova, al cărui toponim derivă de la preocupările miniere și de fierărie ale locuitorilor, au dus la descoperirea unui mare număr de unelte și arme⁹⁶⁶ (Pl. XXXIX). Se observă perpetuarea majorității tipurilor de unelte și arme descoperite în sec. IX-XI, inclusiv a așa-zisei rame de hârleț. Cu alte cuvinte ne aflăm în fața unei tradiții care va ajunge până în plin ev mediu.

⁹⁶⁰ A. Canache, Fl. Curta, *op. cit.*, *passim*.

⁹⁶¹ Ștefan Olteanu, *Contribuții privind obținerea fierului din minereu în așezarea de sec. VI-VII e.n. de la Ciurel în lumina cercetărilor de laborator*, CAB, III, 1981, p. 175.

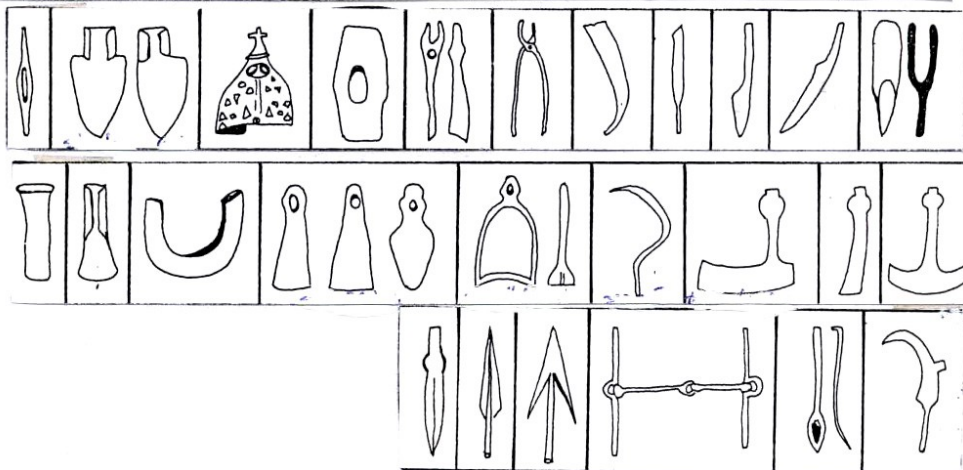
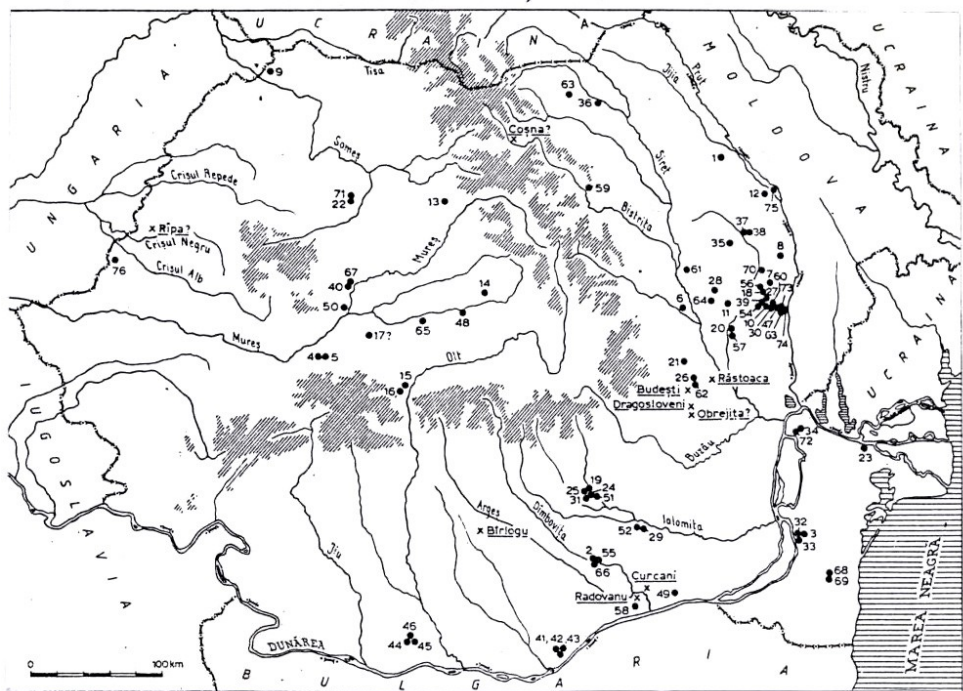
⁹⁶² Anonymus, *Faptele ungarilor*, în *Izvoarele istoriei românilor*, vol. I, ediția I.G. Lisseanu, Ed. Bucovina, 1934, p. 91, 41.

⁹⁶³ *Ibidem*, cap. XLIV, p. 110.

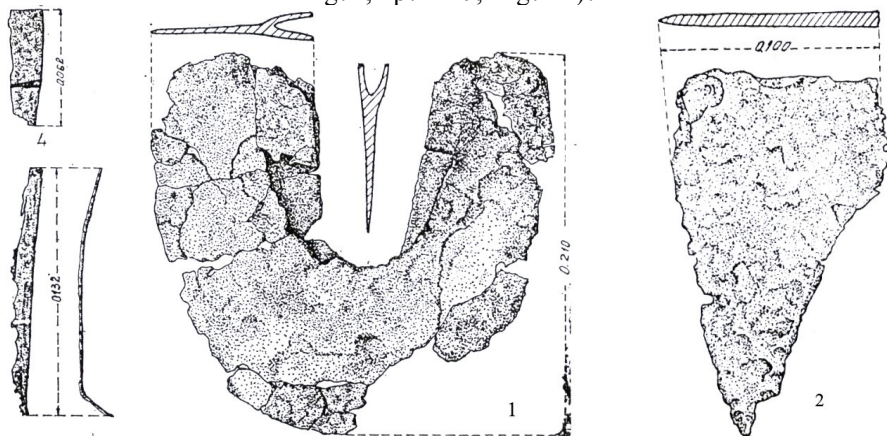
⁹⁶⁴ Gh. Lazin, *Două piese de metal găsite în localitatea Lazuri*, jud. Satu Mare, în *Satu Mare, Studii și Comunicări*, V-VI, 1981, p.137-141, fig.1-2.

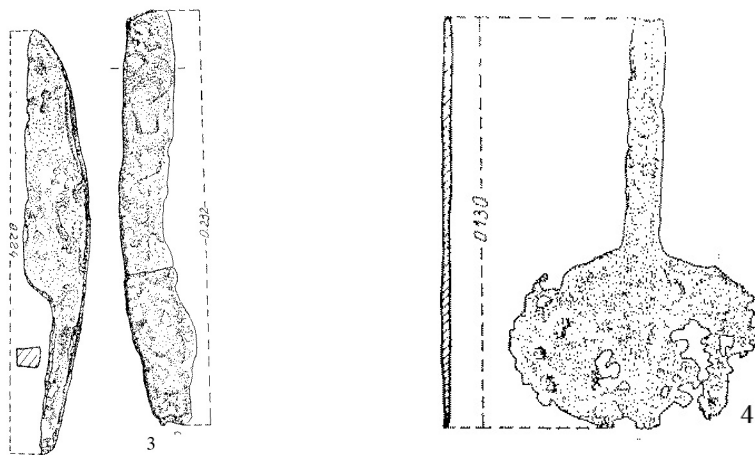
⁹⁶⁵ *Ibidem*, p. 139.

⁹⁶⁶ Eugenia Neamțu, Vasile Neamțu, Stela Cheptea, *Orașul medieval Baia în sec. XIV-XVI*, Ed. Junimea, Iași, 1980, p.66-67.

PL. XXXVIII. DEPOZITE DE UNELTE ȘI ARME ȘI CATEGORII DE
PIESE COMPONENTE (după Fl. Curta, A. Canache, *Depozite...*, p. 218,
fig.1, p. 220, fig. 4).

PL. XXXIX. UNELTE DIN SEC. XIV-XV.

fig. 1 -după Neamțu & allia, *Orașul...*, p.168, fig.16/6; **fig.2** - Idem, p.200, fig.48/6; **fig. 3** - Idem, p.186, fig.34/7; **fig.4** - p. 167, fig.15/1,31.

Opinia noastră este că în stadiul actual al cercetărilor nu avem date suficiente pentru a încadra depozitele de unelte și arme în secolul IX, așa cum propun colegii noștri mai sus citați. Nici chiar analizele fizico – chimice nu pot oferi datări atât de strânse, cu atât mai puțin cele tipologice. Confruntări militare acute în zonă au avut loc nu doar în condițiile escaladării politice a primului țarat bulgar, cum consideră autorii ci și mai târziu, cu fiecare apariție a unei noi populații în zonă. Chiar sfârșitul culturii Dridu este marcat de conflicte militare prilejuite de apariția pecenegilor. Violența acestor confruntări a lăsat urme în așezările Dridu. Groapa comună de la Capidava⁹⁶⁷, bordeiele incendiate de la Dinogeția⁹⁶⁸, scheletele ciopârțite de la Dridu⁹⁶⁹, scheletele familiei de la Târgșor⁹⁷⁰, bordeiul nr. 4 incendiat de la Băneasa-sat⁹⁷¹, nivelul de arsură din așezarea de la Castelu⁹⁷² dovedesc confruntări care, la fel de bine, ar fi putut determina îngroparea acestor depozite.

Cui au aparținut aceste depozite? Privind pe harta răspândirii acestora, observăm conturarea anumitor areale: județele Vaslui și Vrancea, podișul Transilvaniei, zona Mureșului, zona colinară a Munteniei de-a lungul râului Ialomița, puncte aflate de o parte și alta a Dunării⁹⁷³.

Ipoteza noastră este aceea că piesele depozitate, unelte de prelucrare a pământului, unelte de meșteșugar au aparținut, în primul rând, sătenilor culturii Dridu, mai mult sau mai puțin înstăriți. Ele servesc unei evaluări a nivelului de dezvoltare economică și socială din sec. VIII-XI. Astfel că unele depozite pot cântări 400 kg cum a fost cel de la Dragosloveni⁹⁷⁴ sau de la Bârlogu, ceea ce nu este atât de simplu.

Opinia domnului profesor Șt.Olteanu, că aceste depozite au aparținut obștilor sătești, nu este diferită prea mult de cele arătate mai sus, și anume că, provin din satele culturii Dridu.

Singurele surse care pot furniza cele mai sigure date cu privire la regimul proprietății sunt cronicile vremii. Paralela cu documente mai târzii nu este totdeauna eficientă, pentru că între secolele X-XI și secolele XIV-XVI, când

⁹⁶⁷ Grigore Florescu, Radu Florescu, Gloria Ceacalopol, *Săpăturile de la Capidava*, MCA, VIII,1962, p. 693 .

⁹⁶⁸ Gheorghe Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, *op. cit.*, p. 25, p. 47.

⁹⁶⁹ Eugenia Zaharia, *op. cit.*, p. 195.

⁹⁷⁰ Anca Păunescu, *Șantierul arheologic Târgșoru- Vechi*, Cercetări Arheologice, I, 1975, p. 231.

⁹⁷¹ Margareta Constantiniu, Panait I. Panait, *op. cit.*, CAB, II, p. 111.

⁹⁷² Adrian Panaitescu, *Date noi privind feudalismul timpuriu în zona comunei Castelu*, Pontica, XIII, 1980, p.284 sqq.

⁹⁷³ Canache, Curta, *op. cit.* p. 216.

⁹⁷⁴ Maria Comșa, Gh. Constantinescu, *op. cit.*, 1969, p. 435 sq.

apar primele documente, prin care se întăresc unele proprietăți, s-a produs un mare eveniment politico-administrativ, și anume, organizarea statului medieval Țara Românească, cu alte cuvinte reorganizarea structurilor sociale existente până atunci într-o nouă formulă, aceea de stat. Cât de mult a coborât această reorganizare în lumea satelor? Atât cât a trebuit să stabilească relațiile de proprietate.

Sătenii ialomițeni din secolul XVI dețineau ocini care se întindeau din hotar până în hotar, cuprinzând părți din vatra satului, luncă, pădure, apă. Proprietatea particulară asupra pământului, presupune și extinderea acesteia asupra uneltelor. Dar situația aceasta nu știm dacă era valabilă și în secolele studiate de noi. În hrisoavele domnești, țărani susțin că sunt stăpâni ai moșiei încă din timpul lui Mircea cel Bătrân, cu alte cuvinte, așa cum arătam, atunci s-a produs o organizare a proprietății, măsură necesară pentru plata impozitului.

Înainte de organizarea statului medieval, însă, este posibil ca situația să fi fost oarecum diferită. Ștefan Olteanu își argumentează opinia pe baza unui document referitor la o obște mănăstirească și situația ar trebui privită cu toată seriozitatea. Cum erau organizate satele din evul mediu-timpuriu?

Majoritatea specialiștilor au căzut de acord că în evul mediu timpuriu sătenii erau organizați în obște. În limba română contemporană se mai utilizează cuvântul obște, mai ales, când se referă la o proprietate comună. În înțelesul de comunitate, însă, termenul este încă viu și se întâlnește în organizarea mănăstirilor „de obște”. Care a fost însă modelul de organizare al obștilor mănăstirești apărute aproximativ în secolul V și menținute până în zilele noastre?

Primele obști mănăstirești s-au format în secolele V-VI în jurul Constantinopolului și la organizarea lor și-au adus contribuția o serie de Sfinți Părinți din care amintim pe Sf. Pahomie⁹⁷⁵ și Sf. Teodor Sfințitul⁹⁷⁶. Întrucât, până în timpul lor nici o scriere creștină nu prezenta sau cerea o asemenea organizare, singurul model din care s-au putut inspira era acela al obștii sătești romano-bizantine. Ca și obștea bizantină de mai târziu, probabil că în cadrul acesteia exista solidaritate juridică și fiscală. În obștile mănăstirești, care aveau uneori câteva mii de suflete, atribuțiile erau împărțite. Unii se ocupau cu cultivarea câmpului, alții cu diverse meșteșuguri, fierărie, tâmplărie etc., scopul fiind ca toate cele necesare traiului să se producă în mănăstire.

Pământul mănăstirii aparținea întregii obști, dar fiecare membru răspundea de ceea ce avea în grijă. Proprietatea comună în cadrul obștii mănăstirești era întărită, însă, de votul sărăciei pe care fiecare membru al comunității îl depunea la intrarea în monahism. În obștile sătești, chiar dacă inițial a existat o proprietate comună, tendința a fost spre stabilirea unei proprietăți particulare. Ori momentul organizării statului medieval Țara Românească, a consfințit chiar acest fapt, proprietatea particulară și implicit obligațiile.

Dealtminteri comparațiile cu obștea bizantină sunt oarecum relative, pentru că la nordul Dunării nu acționa puterea imperială. Însă, societatea bizantină a constituit un model pentru toată Europa aceluși timp. Era statul cu cele mai înalte standarde de civilizație. În același timp, trebuie să menționăm că, procesul de feudalizare din Bizanț era mult mai accentuat decât în Europa de Est. În timp ce vlahii din muntele Athos erau deja iobagi, la nordul Dunării, Anonymus menționează comunități de oameni liberi, sate mari și bogate. Iobăgia în Bizanțul secolelor X-XI este atestată documentar așa cum reiese din documentele vremii așa cum au fost decretul împăratului Alexios prin care făcea dănie mănăstirii Sf. Athanasie două stâni⁹⁷⁷, decizia mitropolitul Nicolae de a

⁹⁷⁵ *Sf. Pahomie*, Proloagele, Ed. Mitropoliei Olteniei, 1991, vol II, p. 760; A se vedea și Sf. Pahomie în colecția „Comorile Pustiei”, Ed. Anastasia, 1994.

⁹⁷⁶ *Sf. Teodor Sfințitul*, Proloagele, Ed. Mitropoliei Olteniei, 1991, vol II, p. 762.

⁹⁷⁷ *Un decret al împăratului Alexios I*, ediția Actes de Lavra, Paris, 1937, FHDR, IV, Ed. Academiei RSR, 1982, p. 29.

goni cele trei sute de familii de vlahi, care erau „iobagii și slujitorii îndrăgiți ai monahilor”⁹⁷⁸ și multe altele.

O altă chestiune, legată de unelte și de implicațiile economice ale acestora, este aceea a atelierelor de fierărie, adevărate centre de producție. Uneltele, în sine, presupun existența acestor ateliere. Dinamica demografică demonstrează indirect același lucru. Apoi, sunt argumente de ordin tehnic legate de faptul că fierăria era un meșteșug care cerea cunoștințe transmise din tată în fiu. Iar în timpul acela, ca urmare a creșterii demografice și migrațiilor, crescuse cererea de unelte și arme. Însă aspectul cel mai important, este faptul că se observă o tipologie relativ unitară a uneltelor și armelor, respectarea dimensiunilor, tehnicii de prelucrare, frecvenței, criteriilor care, în cazul unor ateliere improvizate, se respectau mai greu și ar fi dus în timp la apariția unei diversități tipologice.

Atelierele meșterilor fierari, cu atribuții de reparații sau prelucrare primară, trebuie să fi fost destul de răspândite. Însă, având în vedere existența resurselor numai în anumite zone, credem că, mare parte dintre aceste ateliere, lucrau cu materialul clientului, făceau reparații, sau aduceau materie primă din altă parte. Având în vedere numărul mare de piese de metal descoperite în Transilvania, presupunem că în regiunile respective, se aflau unele centre de producție care alimentau și teritoriile de peste munți, unde existau ateliere locale de mai mică importanță. Păstrarea până în evul mediu târziu a legăturilor comerciale privilegiate cu Brașovul și Bistrița dovedește prestigiul pe care aceste centre de producție, atestate încă din sec. XIII, ca de pildă Brașovul, îl aveau în Muntenia. Primii domnitori munteni acordă privilegiile comerciale brașovenilor care își desfășeau marfa în târgurile și orașele din Țara Românească. Însă legăturile comerciale pe care le aveau acești negustori nu datează doar din timpul domnitorilor menționați, ci, cu siguranță, erau mult mai vechi.

În concluzie, uneltele din secolele VIII-XI furnizează o serie de date care depășesc cadrul strict al ocupațiilor, dovedind că au o relevanță istorică deosebită. Ele se înscriu în acea categorie de obiecte care, chiar atunci când lipsesc, spun ceva.

VII. 3. ARMELE

În așezări și necropole și în depozite de unelte și arme descoperite întâmplător s-au găsit piese care aparțineau armamentului specific epocii. Dacă ne raportăm la dinamica locuirii și numărul mare de complexe cercetate, piesele din această categorie sunt puține. Acest neajuns este totuși echilibrat de diversitatea lor, fiind prezente exemplare din mai toate tipurile de arme cunoscute în epocă (Pl. XL).

Majoritatea pieselor publicate provin din cetățile bizantine (Capidava, Dinogetia, Păcuiul lui Soare) și așezările dobrogene unde au fost descoperite mai multe arme decât în Muntenia și Oltenia⁹⁷⁹. La Aegyssus-Tulcea⁹⁸⁰, Babadag⁹⁸¹, Gura Canliei⁹⁸², Independența-Ghiolul Petrii⁹⁸³ s-au descoperit bile de praștie,

⁹⁷⁸ *Vlahi la Athos*, (ediția Ph. Meyer, Leipzig, 1894) în FHDR, IV, Ed. Academiei RSR, 1982, p. 51.

⁹⁷⁹ Pentru că în capitolul dedicat uneltelor, am vorbit despre depozitele de unelte și arme și de relevanța acestora, nu ne vom mai opri asupra lor.

⁹⁸⁰ Ioan Vasiliu, Gh. Mănuclu-Adameșteanu, *Considerații finale asupra locuirii feudale timpurii de la Aegyssus Tulcea*, Peuce, IX, Tulcea, 1984, p. 147, pl. VIII/7.

⁹⁸¹ Ioan Vasiliu, *Considerații finale asupra locuirii feudale-timpurii de la Babadag*, Peuce, XII, Tulcea, 1996, p. 176.

⁹⁸² Mihai Irimia, *Observații preliminare privind așezarea antică de la Gura Canliei*, Pontica, XIV, Constanța, 1981, p. 118.

⁹⁸³ Gh. Mănuclu-Adameșteanu, *Săpăturile de salvare din așezarea medieval-timpurie de la Independența-Ghiolul Petrii*, Peuce, X, Tulcea, 1991, p. 367.

săgeți, un topor de luptă. În Muntenia și Oltenia s-au găsit puține arme și doar în anumite așezări cum ar fi Bucov⁹⁸⁴ și Băneasa⁹⁸⁵, unde au fost găsite bile de praștie, săgeți, sulite.

În privința raportului așezare-necropolă constatăm că, în așezări s-au găsit mai puține arme în timp ce în necropole (Castelu⁹⁸⁶, Păuleasca⁹⁸⁷, Chiscani⁹⁸⁸, Obârșia Nouă-Olt⁹⁸⁹) au apărut mai multe exemplare. Acestea li se adaugă două săbii (încă inedite) descoperite la Platonești⁹⁹⁰. Din cele 442 de morminte din necropola de la Izvorul, doar într-unul s-a găsit un topor din fier și acela poate fi interpretat și ca unealtă⁹⁹¹. Se poate afirma că, în mormintele culturii Dridu se depuneau arme cu totul excepțional.

În mormintele de călăreți nomazi caracterizate prin prezența ofrandelor de cal și pieselor de harnașament, de la București-Tei⁹⁹², Movilița⁹⁹³, Lișcoteanca⁹⁹⁴, Ulmeni⁹⁹⁵, s-au descoperit piese de os pentru arc (Lișcoteanca), piese de corn pentru tolbă (Movilița), săgeți (Lișcoteanca), pumnal din fier (Ulmeni), secure și sabie (București-Tei și Lișcoteanca). Cuțite apar doar la Lișcoteanca și Ulmeni-Movila lui Reteșan în M 11.

Se observă că nici mormintele de călăreți nomazi nu au prea multe piese de acest fel și nu există un ritual strict respectat al depunerii armelor în morminte. Cele mai bogate par să fie cele de la Ulmeni, Lișcoteanca și București- Lacul Tei. Aceste descoperiri relativ diverse li se adaugă armele din depozitele de la Curcani, Radovanu (jud. Călărași), Bârlogu-Argeș⁹⁹⁶.

Armele mai sus menționate aparțin pedestrimii (arc cu săgeți, praștie, sulită, secure, topor de luptă) dar și cavaleriei (armură, lance, sabie). Firește că această repartitie este oarecum de tipic bizantin. Cavalerii turanici utilizau arcurile cu săgeți, la fel de bine ca și topoarele de luptă. Fragmente de la o armură din fier cu nituri de bronz pe toată suprafața, au fost descoperite într-o groapă comună de inhumație în care se aflau, în dezordine, nouă schelete de adulți și oase de copii sub un an⁹⁹⁷.

Descoperirea dovedește violența unui atac, probabil peceneg, căreia i-a răspuns un corp de cavalerie aflat în cetate. De altminteri, existența unor trupe înarmate în cetăți este întărită și de afirmația lui Attalies, care menționa că orașele de la Dunăre întrețin „*nu puțină oaste*”⁹⁹⁸.

Se observă că armele specifice cavaleriei apar în cetăți sau în morminte de călăreți nomazi, în timp ce armele aparținând unor trupe pedestre apar peste tot în număr relativ mic.

⁹⁸⁴ Maria Comșa, *Cultura veche românească. Așezările de la Bucov-Ploiești*, Ed. Academiei RSR, București, 1978, p. 125, fig. 97.

⁹⁸⁵ M. Constantinescu, Panait I. Panait, *Așezarea de la Băneasa-sat*, CAB, II, 1968, p.129.

⁹⁸⁶ Adrian Rădulescu, Nicolae Harțuche, *Cimitirul feudal-timpuriu de la Castelu*, Muzeul Regional Dobrogea, 1967, p.83.

⁹⁸⁷ Maria Comșa, Gh. Bichir, *Date preliminare cu privire la necropola de la Păuleasca*, SCIV, 24, 2, 1973, p. 319.

⁹⁸⁸ Nicolae Harțuche, Florin Anastasiu, Ion Broscățean, *Necropola de incinerare feudală- timpurie de la Chiscani – Brăila*, Danubius, I, Galați, 1967, p. 157.

⁹⁸⁹ Toropu, Stoica, *La necropole prefeodale d' Obârșia-Olt*, Dacia, XVI, 1972, p. 171.

⁹⁹⁰ Gh. Matei, CCA, 1998, p. 58.

⁹⁹¹ Bucur Mitrea, *Contribuții la problema formării poporului român. Necropola din sec. VIII de la Izvorul – Giurgiu*, în Ilfov - File de Istorie, 1978, p. 105.

⁹⁹² Mihai Sâmpetru, *Inmormântări pecenege din Câmpia Dunării*, SCIV, 3, 1973, p. 455.

⁹⁹³ Gh. Diaconu, Petre Diaconu, *Un mormânt de călăreț nomad din sec. XI-XII descoperit la Movilița*, SCIV, 1, 1967, p. 138.

⁹⁹⁴ Nicolae Harțuche, Florin Anastasiu, *Preliminarii la repertoriul arheologic al județului Brăila, Istros*, I, 1980, p. 264- 280.

⁹⁹⁵ Emil Marius Constantinescu, *Morminte de călăreți nomazi la cumpăna mileniilor descoperite în județul Buzău*, Mousaios, IV, partea I, 1994, p.168.

⁹⁹⁶ A. Canache, Fl. Curta, *Depozite de unelte și arme medievale- timpurii de pe teritoriul României*, Mousaios, IV, Buzău, 1994, p.199- 203.

⁹⁹⁷ Grigore Florescu, Radu Florescu, Gloria Ceacalopol, *Săpăturile de la Capidava*, 1962, p. 693 sqq.

⁹⁹⁸ Attalies, *Istoria*, 7, FHDR, III, Ed. Academiei RSR, 1975, p.73.

Tipuri de arme

Sulița. Singurele exemplare au fost descoperite la Bucov, în locuințe²¹. În funcție de forma lamei se disting două categorii. Prima categorie are lama în formă de frunză ovală și aplatizată în secțiune. Un exemplar a fost descoperit în bordeiul nr. 20 de la Bucov, datat în secolul VIII. A doua categorie are lama romboidală, aplatizată în secțiune și un exemplar a fost descoperit în B18, datat la mijlocul secolului IX.

Vârfurile de săgeți se încadrează în cinci categorii care descriu o anumită evoluție în timp.

Săgețile cu vârful în trei muchii, așa zise de tip avaric, având spinul egal sau mai mic decât vârful, au fost descoperite la Bucov în B 20 datat în secolul VIII și în C8 datată la mijl. sec. IX²². Mai apar și în necropola de la Chiscani (jud. Brăila)²³ și în așezările de la Independența-Ghiolul Petrii (jud. Tulcea)²⁴, Vlădeni-Popina Blagodeasca (jud. Ialomița).

Săgeți în formă de triunghi alungit și spinul lățit, apar în trei exemplare la Bucov în casa nr. 1 și groapa nr. 1. Se datează la mijlocul secolului al- IX-lea²⁵.

Vârfurile de săgeți romboidale, aplatizate în secțiune și spinul aproximativ egal cu vârful apar la Bucov în stratul de cultură din secolul X²⁶ și în dependența 3²⁷. Asemenea exemplare au mai fost descoperite la Castelu²⁸, Obârșia- Olt²⁹, Dinogeția³⁰ și Movilița³¹.

Vârfuri de săgeți în formă de frunză cu nervură mediană au apărut la Bucov în dependențele 2 și 3 și au fost datate în sec. X³². Au analogii la Băneasa- sat (în B 4) unde lama este descrisă ca o frunză de salcâm³³ și Movilița³⁴.

Vârfurile de săgeți cu aripioare descoperite la Castelu³⁵, Ulmeni³⁶, Radovanu³⁷, Curcani³⁸ sunt datate, de unii autori, în sec. VIII-IX³⁹. Acestea apar însă și mai târziu la Dinogeția⁴⁰ sit în care nu se află nivele din a doua jumătate a sec. VIII și prima jumătate a secolului IX. În consecință propunem o datare mai târzie a acestora, în sec. X-XI.

Topoarele de luptă au mai multe variante în funcție de forma lamei: 1) topoare cu lama îngustă; 2) topoare cu lama în formă de evantai⁴¹; 3) toporul cu lama în formă de lance care este mai des întâlnit. Toporul cu lama îngustă înregistrează două variante. Prima variantă are lama lățită la vârf sau ușor

²¹ Maria Comșa, *Cultura veche românească. Așezările de la Bucov-Ploiești*, Ed. Academiei RSR, București, 1978, p. 125, pl. 97, fig. 1, 2, 6.

²² *Ibidem*, p. 126, pl. 97, fig. 3,4.

²³ Nicolae Harțuche, Fl. Anastasiu, I. Broscătean, *Necropola de incinerare feudală-timpurie de la Chiscani-Brăila*, Danubius, I, 1967, p. 157, fig. 14/2.

²⁴ Gh. Mănușu-Adameșteanu, *op. cit.*, vol I, p. 367, vol II, pl. XII, fig. 12; Șt. Olteanu, Emilia Corbu, *Așezarea medieval-timpurie de la Vlădeni- Popina Blagodeasca*, CCA, 2003(bordei 3), p.369.

²⁵ M. Comșa, *Cultura veche...*, p. 126, pl.97, fig. 5, 7, 8.

²⁶ *Ibidem*, p. 126, pl. 97, fig. 9.

²⁷ *Ibidem*, pl. 97, fig. 10.

²⁸ Adrian Rădulescu, Nicolae Harțuche, *op. cit.*, p. 83, pl. XXXI/ 13.

²⁹ Octavian Toropu, Onoriu Stoica, *op. cit.*, p. 171, fig.8/13.

³⁰ Gh.Ștefan, Ion Barnea, M. Comșa, E. Comșa, *Dinogeția, I*, Ed. Academiei RSR, București, 1967, p. 343, fig. 182 / 27- 36.

³¹ Gh. Diaconu, P. Diaconu, *op. cit.*, p.138, fig. 3/3,7.

³² Maria Comșa, *op. cit.*, p. 126, pl. 97 fig. 11, 12, 13.

³³ Margareta Constantiniu, Panait I. Panait, *op. cit.*, p.129, fig.43/7.

³⁴ Gh. Diaconu, P. Diaconu, *op.cit.*, p.138, fig.3/4,6,8,9.

³⁵ Adrian Rădulescu, Nicolae Harțuche, *op. cit.*, p. 83.

³⁶ E. Marius Constantinescu, *op. cit.*, p.168, fig.3/8.

³⁷ A. Canache, Fl. Curta, *op. cit.*, p.199.

³⁸ *Idem*, p. 200.

³⁹ *Idem*, p. 192

⁴⁰ Gh. Diaconu, Petre Diaconu, *op. cit.*, p. 210

⁴¹ A. Canache, Fl. Curta, *op. cit.*, p. 191.

arcuită (de pildă la Bârlogu-Argeș) și a doua cu lama lățită la bază (exemplarul de la Radovanu)⁴². Termenul de „tăiș” întâlnit în literatura de specialitate, desemnând forma lamei, considerăm că este oarecum neadecvat unor detalii tehnice, tăișul fiind de fapt lama. Cu excepția depozitelor, în așezări din Muntenia și Oltenia s-au descoperit foarte puține topoare. În Dobrogea un singur exemplar a fost găsit la Aegysus – Tulcea⁴³ și este un topor cu lama îngustă. Un topor de luptă, încă inedit, s-a descoperit și în necropola de la Platonești⁴⁴.

Diferența dintre topoarele de luptă și topoarele meșteșugărești este mică, așa cum demonstrează exemplarul descoperit la Căscioarele-Valea Fântânilor⁴⁵, care pare mai degrabă un topor cu lama îngustă.

Bilele de praștie s-au descoperit în număr destul de mare în mai multe așezări (Aegyssus, Dînogeția, Bucov, Babadag) atât în cetăți cât și în mediul rural⁴⁶. Sunt lucrate din lut, au formă sferică, cu diametrul de 3-4 cm și arse slab.

Numărul mic de piese de armament din așezări se datorează părăsirii acestora. În așezările din Slovacia, unde se află o cultură materială cu analogii în așezările din zona noastră, au fost descoperite mai multe exemplare, prezente de asemenea, în necropole de inhumație. Depozitele din zona menționată au însă un alt caracter. La Hradok (dist. Trenciuc) în Slovacia, a fost descoperit un depozit de 247 săgeți triunghiulare sau trapezoidale, cântărind în total 65 Kg⁴⁷, considerate a avea valoare monetară.

⁴² *Ibidem*, p. 197, p. 202;

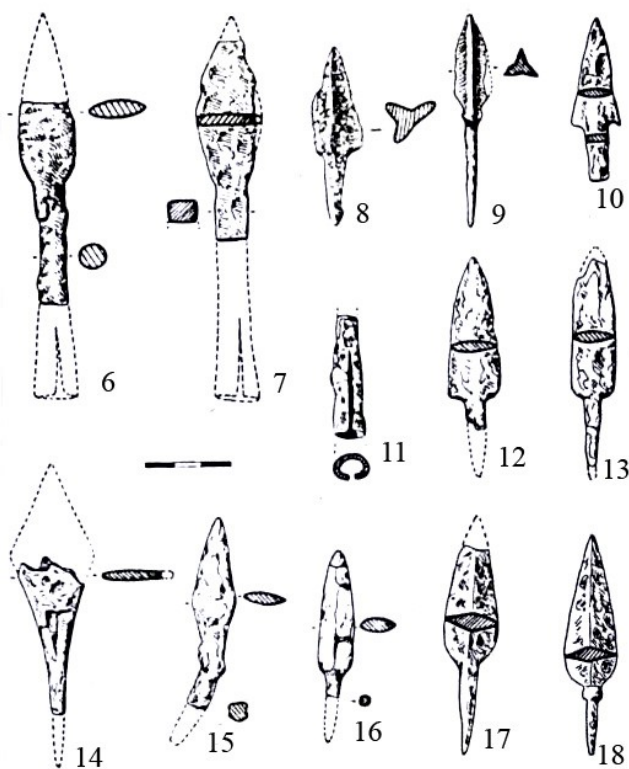
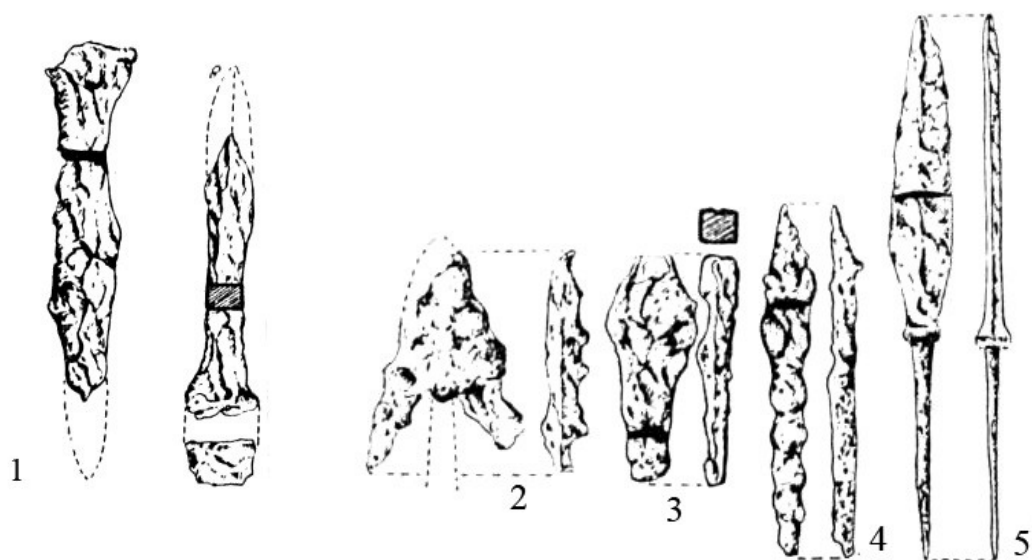
⁴³ Ioan Vasiliu, Gh. Mănuclu Adameșteanu, *op. cit.*, p. 147, pl. V. fig. 7.

⁴⁴ Informații inedite de la domnul Gh. Matei, căruiua îi mulțumim și pe această cale.

⁴⁵ Valeriu Sârbu, Oana Damian, Paul Damian, Elvira Safta, Stănică Pandrea, Emilian Alexandrescu, *Așezările de la Căscioarele*, Ed. Istros, Brăila, 1996, p. 119, fig. 153, 2.

⁴⁶ Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, *op. cit.*, 1967, p. 344, fig. 185; Maria Comșa, *op. cit.*, p.126, pl. XXV/ 1-4; Ioan Vasiliu, *Considerații finale...*, p. 169-186; Ioan Vasiliu, Gh. Mănuclu Adameșteanu, *op. cit.*, p. 147.

⁴⁷ *Importants sittes slaves en Slovaque*, Bratislava Veda, Editions de l'Academie Slovaque de Sciences, 1978, a se vedea așezarea de la Hradok.

Pl. XL. fig. 1-5 Castelu (Rădulescu, Harțuțe, *Cimitirul...*, p.127, pl. XXXI)
 fig. 7-18 - Bucov (M. Comșa, *Cultura...*, p.125, fig. 97).

VII.4. PODOABELE

În așezări și necropole s-au descoperit un număr mic de podoabe (dacă ne raportăm la totalul descoperirilor) deși în aproape fiecare sit a apărut cel puțin o piesă. Însă, aceeași situație o întâlnim și în alte regiuni din țară sau din afară. Chiar și siturile din Slovacia au în această privință, o situație asemănătoare. Obiectivul lucrării de față nu ne permite să dezvoltăm acest capitol vast și interesant, ci doar să creionăm o imagine generală asupra acestei categorii de piese și a locului pe care îl ocupă în contextul cultural al epocii.

În privința tehnicii, tipurilor de podoabe, materiilor prime se constată influențe din lumea bizantină, dar și din lumea central-europeană și asiatică. Poate, tocmai acest amalgam conferă un specific podoabelor din secolele VIII-XI. În același timp nu se poate afirma, cu certitudine, că într-un anumit sit predomină podoabele de o anumită factură și influență. De pildă, la Păcuiul lui Soare, dar și în alte locuri, coexistă pandantivele de plumb de tradiție bizantină cu lunulae de bronz de tradiție răsăriteană, cu clopoței de bronz a căror origine se află în zonele central-europene sau cu pandantivele foliforme atribuite unei populații turanice.

O altă trăsătură este aceea că podoabele descoperite în cetățile danubiene au analogii cu cele aflate în așezările rurale și în necropolele din Muntenia și Oltenia. Dobrogea oferă, datorită legăturilor speciale cu lumea bizantină, un tablou mai vast și variat asupra lor, însă piesele ca atare circulă pe o arie care depășește granițele provinciei. De aceea, am tratat unitar podoabele descoperite în cele trei provincii analizate: Oltenia, Muntenia, Dobrogea.

În această categorie au fost incluse podoabe de veșmânt (cataramă, fibule, nasturi) și bijuterii (inele, cercei, pandantive, brățări, mărgelă, verigi). Majoritatea au fost confecționate din materii prime ieftine. Predomină bronzul, sticla, osul, cornul, diferite pietre semiprețioase. Rar apar și podoabe din argint și aur. Situația poate fi explicată prin generalizarea purtării podoabelor, fapt ce atrage după sine utilizarea materialelor ieftine, deteriorarea calității și imitațiile. Astfel că exemplare de același tip categorial sunt executate din materiale diferite.

Tehnicile de execuție sunt cele cunoscute și în alte epoci (batere, turnare în tipar, ștanțare, decorul în filigran etc.) așa încât nu se poate vorbi de o noutate în acest domeniu. Datorită faptului că multe așezări au fost abandonate, s-au descoperit podoabe doar la Bucov⁹⁹⁹, Băneasa-sat¹⁰⁰⁰, Bragadiru¹⁰⁰¹, Radovanu¹⁰⁰², Dridu¹⁰⁰³, Vlădeni-Popina Blagodeasca¹⁰⁰⁴. În compensație, necropolele au furnizat destul de multe exemplare. Ne referim la necropolele de la: Păuleasca¹⁰⁰⁵, Chirnogi¹⁰⁰⁶, Chiscani¹⁰⁰⁷, Gârlița- Ostrov¹⁰⁰⁸, Frățești¹⁰⁰⁹,

⁹⁹⁹ Maria Comșa, *Cultura veche românească. Așezările de la Bucov – Ploiești*, Ed. Academiei RSR, 1978, p. 120.

¹⁰⁰⁰ Margareta Constantiniu, Panait I. Panait, *Șantierul Băneasa- Străulești. O așezare feudală timpurie la Băneasa-sat, CAB II*, 1968, p. 127.

¹⁰⁰¹ Mioara Turcu, *Cercetările arheologice de la Bragadiru*, CAB, III, 1981, p. 39.

¹⁰⁰² Maria Comșa, *Tipuri de locuințe din sec. IX- X de la Radovanu-Valea lui Petcu*, CCDJ, nr. V-VII 1989, p. 143- 147.

¹⁰⁰³ Eugenia Zaharia, *Săpăturile de la Dridu. Contribuție la istoria perioadei de formare a poporului român*, București, Ed. Academiei RSR, 1967, p. 94.

¹⁰⁰⁴ Ștefan Olteanu, Emilia Corbu, *Sondajul arheologic de la Vlădeni- Popina Blagodeasca*, campania 2000, CCA 2001, în bordeiul nr. 1, p. 272.

¹⁰⁰⁵ Maria Comșa, Gh. Bichir, *Date preliminare cu privire la necropola de la Păuleasca*, SCIV, 24, 2, 1973, p. 319.

¹⁰⁰⁶ Done Șerbănescu, *Morminte din perioada prefeudală descoperite la Chirnogi*, SCIV, 24, 4, 1973, p. 667- 670 .

¹⁰⁰⁷ Nicolae Harțușe, Florin Anastasiu, Ion Broscățean, *Necropola de incinerare feudală- timpurie de la Chiscani*, Danubius I, Galați, p. 156-157.

¹⁰⁰⁸ Corneliu Cârjan, *Cimitirul feudal- timpuriu de la Gârlița- Ostrov*, Pontice, II, 1969, p. 112-113.

Izâmșa¹⁰¹⁰, Izvorul¹⁰¹¹, Sihleanu¹⁰¹², Platonesti¹⁰¹³, Istria-Capul Viilor¹⁰¹⁴, Obârșia-Nouă Olt¹⁰¹⁵, precum și, în mormintele izolate atribuite nomazilor de la Movilița¹⁰¹⁶, Râmnicelu¹⁰¹⁷, Ulmeni¹⁰¹⁸, Curcani¹⁰¹⁹.

Majoritatea pieselor descoperite în Dobrogea provin din cetăți. Așezările rurale și necropolele din această provincie prezintă o situație asemănătoare cu cele din Muntenia.

Unde erau centrele de producție? Unele erau aduse prin schimburile comerciale și aici ar putea intra acele exemplare rare cum ar fi o parte din piesele din tezaurul de obiecte și piese de podoabă de la Dinogeția¹⁰²⁰. Majoritatea exemplarelor au fost produse local, fie în cetăți, fie de către meșteri ambulanti.

În cetăți s-au descoperit ateliere de podoabe, dovedite de prezența uneltelor de meșteșugar cum sunt mojarile, linguri de turnat metalul, tiparele și unele piese finite sau aflate în curs de finisare. Sunt cunoscute tiparele de bronz descoperite la Păcuiul lui Soare pentru obținerea de obiecte de podoabă în tehnica presării¹⁰²¹ din care unele dovedesc producerea unor tipuri de podoabe care au fost descoperite foarte rar în așezări, cum ar fi aplicile de mari dimensiuni cu decoruri animaliere. Tipare au apărut și la Dinogeția. Unelte de meșteșugar au fost descoperite și în mediul rural, cum ar fi tiparul pentru pandantive de bronz de la Canlia. Este posibil ca în perioada respectivă să fi existat meșteri ambulanti care confecționau, la cererea clientului, diverse podoabe. Așa se explică prezența pe o arie foarte extinsă a inelelor și cerceilor din bronz, mai mult sau mai puțin finisați, în timp ce podoabele executate în atelier, cum ar fi brățările de sticlă, sunt circumscrise arealului dobrogean, în rest fiind prezente sporadic. Este evident faptul că ne aflăm în fața unei diversități tipologice însă sunt cazuri în care o podoabă apare într-un singur exemplar, în asemenea situații mulțumindu-ne doar cu sesizarea circulației acesteia în teritoriu. Cele mai multe piese au apărut în situri de secol X-XI sau chiar mai târziu, cum este necropola de la Isaccea datată în secolele XI-XII.

Vom face o scurtă prezentare în ordine alfabetică, a principalelor tipuri de podoabe care au circulat în perioadă, cu scopul vădit de a contura o imagine de ansamblu asupra acestei categorii de piese.

Ac de păr. Acul cu inel de bronz. Așa este publicat un ac de păr sau de haină descoperit la Dinogeția. Acul are la un capăt o acvilă stilizată iar la celălalt capăt un inel din bronz¹⁰²². O podoabă oarecum înrudită cu piesa de la Dinogeția trebuie să fi fost inelele de tâmplă cu pandantive în formă de pară descoperite în

¹⁰⁰⁹ Constantin Isăcescu, *Noi date privind necropola feudală – timpurie de la Frățești – Giurgiu*, Cercetări Arheologice, V, p.206, fig.6, p. 210; Suzana Dolinescu-Ferche, Mihai Ionescu, *La necropole birituelle du VIII siecle a Frățești- Giurgiu*, Dacia, XIV, 1970, p. 419-430.

¹⁰¹⁰ Octavian Toropu, *Romanitatea târzie și străromânii în Dacia traiană sud- carpatică*, Ed. Scrisul Românesc, Craiova, 1976, p. 155.

¹⁰¹¹ Bucur Mitrea, Constantin Preda, Mihai Chițescu, Adrian Rădulescu, M. Ionescu, *Necropola feudal-timpurie de la Izvorul*, MCA, IX, 1970, p. 330; B. Mitrea, MCA, X, 1973, p.212.

¹⁰¹² Nicolae Harțușche, Florin Anastasiu, *Săpăturile arheologice de la Sihleanu*, Istros, I, 1980, p. 103.

¹⁰¹³ Gh. Matei, CCA, campania 2000, p. 186; CCA, campania 2001, p. 238; CCA, campania 2002, p.239; scurte referiri la piese de podoabă se fac și în cronicile mai vechi.

¹⁰¹⁴ Vlad Zirra, *op.cit.*, p.392-393.

¹⁰¹⁵ Toropu, O., Stoica, On., *La necropole prefeudale d- Obârșia Olt*, Dacia, XVI, 1972, p. 166-171; Octavian Toropu, *op.cit.*, p. 156-160.

¹⁰¹⁶ P. Diaconu, Gh., Diaconu, *Un mormânt de călăreț nomad descoperit la Movilița*, SCIV, 1, 1967, p. 136.

¹⁰¹⁷ Harțușche, N., Anastasiu, Fl., *Morminte de călăreți nomazi*, Istros, I, 1980, p. 264- 280.

¹⁰¹⁸ E.M.Constantinescu, *Morminte de călăreți nomazi de la cumpăna mileniilor descoperite în județul Buzău*, Mousaios, IV, partea I, 1994, p. 165- 168.

¹⁰¹⁹ M. Sâmpetru, *Inmormântări pecenege din Câmpia Dunării*, SCIV, 3,1973. p. 458.

¹⁰²⁰ Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, *Dinogeția*, I, 1967, p. 278, fig. 167.

¹⁰²¹ Petre Diaconu, Adrian Panaitescu, *Tipare de la Păcuiul lui Soare pentru obținerea de obiecte de podoabă în tehnica presării*, Pontica XV 1982, p.263; Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, *op.cit.*, p. 301.

¹⁰²² Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, *op.cit.*, p.300.

necropola de la Păuleasca¹⁰²³. Ace de păr din bronz și fier, au apărut și la Bucov¹⁰²⁴.

Brățările sunt confecționate din sticlă (cele mai numeroase) argint, bronz, fier și aramă. Brățări din sticlă, întregi sau fragmentare, au fost descoperite la Dinogeția, Capidava, Păcuiul lui Soare, Babadag, Independența-Ghiolul Petrii, Tulcea, Isaccea, Dridu, Bucov¹⁰²⁵. Înregistrează mai multe variante în funcție de forma în secțiune: ovală, bare răsucite, bară plan-convexă și prismatică. Numai la Dinogeția au fost descoperite circa 1200 de fragmente colorate divers, clasificate după forma secțiunii în 9 categorii¹⁰²⁶.

Opinia unor cercetători este aceea că brățările din sticlă erau purtate mai ales de copii, dacă avem în vedere diametrul acestora care, în multe cazuri, oscilează între 5- 6 cm. La fel de mici sunt și brățările descoperite în necropola de la Isaccea¹⁰²⁷. Nu sunt specifice doar acestei epoci. Brățările de sticlă au apărut, așa cum se arată în unele studii, încă din secolul III în Dobrogea¹⁰²⁸. Reapariția lor în așezări datate în sec. X- XI este legată de revenirea bizantină.

Brățări din argint au apărut doar la Dinogeția și Isaccea¹⁰²⁹.

Brățări din bronz au fost descoperite la Dinogeția, Păcuiul lui Soare, Nufăru, Izvoru, Platonești, Chirnogi¹⁰³⁰. Brățările de bronz de la Păcuiul lui Soare și Dinogeția au capete zoomorfe, dovedind astfel perpetuarea unor tradiții antice până în zorii evului mediu.

Brățări din fier apar la Dinogeția¹⁰³¹.

Cerceii sunt de o mare diversitate artistică și tipologică. Materialele utilizate la confecționarea lor sunt bronzul, bronzul aliat cu argint, argintul și aurul.

Cerceii din bronz (materialul preferat în epocă) sunt realizați prin turnare în tipar după modele întâlnite pe o arie vastă. Se compun, de regulă, din două părți: o verigă ovală sau circulară care se fixează în ureche și o parte atașată, decorativă, ca un pandantiv. Pandantivul poate fi mobil sau fix, adică lipit sau turnat în tipar odată cu veriga.

În funcție de forma acestei părți decorative a piesei, cerceii înregistrează mai multe variante: conici, cu sfere lipite, cu ciorchine de bobite (în număr variabil), cu cilindru de argint, cu tijă răsucită în spirală. Mai există un tip de pandantiv sub formă de semilună (la rândul lui cu mai multe variante). La unele exemplare semiluna este tăiată transversal de o tijă împodobită (cerceii de tip Belo-Brdo); alte tipuri au atașată la semilună o stea sau ciorchine cu bobite. Au apărut atât în cetăți cât și în așezări rurale. Cerceii din bronz au fost descoperiți la Dinogeția, Independența-Ghiolul Petrii, Gârlița, Chirnogi, Isaccea, Istria-

¹⁰²³ M.Comșa, Gh. Bichir, *op.cit.*, p. 319.

¹⁰²⁴ M.Comșa, *Cultura...*, p. 123, fig. 95 / 20, 21.

¹⁰²⁵ Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, *op.cit.*, p. 290, fig. 172; I.Vasilii, *Săpăturile de la Dinogeția* (1982-1985), Peuce, X, 1991, p. 381; Florescu, Gr., Florescu, R., Diaconu, P., *Capidava*, I, 1957, p. 237; P. Diaconu, D. Vâlceanu, *Păcuiul lui Soare*, I, Ed. Academiei RSR, 1972, p. 147, fig. 55; I.Vasilii, *Considerații finale asupra locuirii feudale-timpurii de la Babadag*, Peuce, XII, Tulcea, 1996, p. 176; I. Vasilii, Gh. Mănușu Adameșteanu, *Considerații finale asupra locuirii feudale-timpurii (sec. X-XI) de la Aegyssus- Tulcea (camp. 1959- 1980)*, Peuce, IX, 1984, p. 144; Mănușu Adameșteanu, Gh., *Săpăturile de salvare din așezarea medieval- timpurie de la Independența- Ghiolul Petrii*, Peuce, X, 1991, p. 367; Vasilii, I. *Cimitirul feudal- timpuriu de la Isaccea*, Peuce, IX, 1984, p. 129; Zaharia, E., *op.cit.*, p. 94, fig. 55, 3; Comșa, M., *op.cit.*, p. 121, pl. XXIV/6; XXVI/8.

¹⁰²⁶ Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, *op.cit.*, p. 302.

¹⁰²⁷ Vasilii, I., *Cimitirul...*, p. 129, Pl. IX/2, XIV/2, XIV/3, XV/2, IX/3.

¹⁰²⁸ Diaconu, P., Vâlceanu, D., *op.cit.*, p. 151.

¹⁰²⁹ Gh. Ștefan, Barnea, I., Comșa, M., Comșa, E., *op.cit.*, p. 290, fig. 172 / 17, 18; Vasilii, I., *Cimitirul...*, p. 133, Pl. V/5, IX / 4.

¹⁰³⁰ Idem, p. 150; Barnea I., *Noi descoperiri din epoca feudalismului timpuriu la Dinogeția-Garvăn* (jud. Tulcea) - 1963-1969, p. 301, fig. 9/12, M9; Diaconu, Vâlceanu, *op. cit.*, p. 149; Oana Damian, CCA, campania 2002, p.215; Vasilii, I., *Săpăturile...*, p. 381; B. Mitrea, *Necropola feudală- timpurie de la Izvoru-Giurgiu, jud. Ilfov*, MCA, X, 1973, p. 212; Matei, Gh., CCA, campania 2001, p.238; Toropu, *op.cit.*, p.155, Done Șerbănescu, Morminte...p.667.

¹⁰³¹ Gh. Ștefan, Barnea, I., Comșa, M., Comșa, E., *op.cit.*, p.290, fig. 172 / 7.

Capul Viilor, Băneasa- sat, Dridu, Izvorul- Giurgiu, Obârșia- Olt, Platonești, Frățești¹⁰³² (PL.XLI).

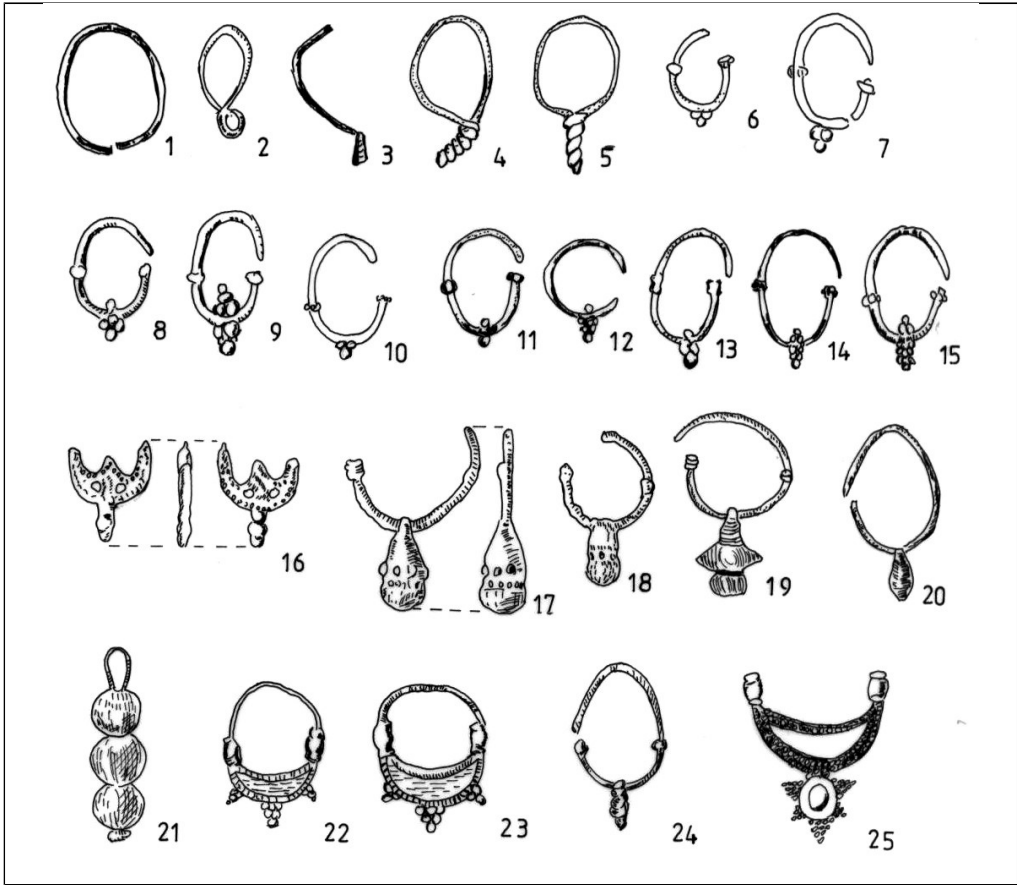
Cercei din argint identici cu cei din bronz, adică o tijă ovală împodobită la partea inferioară cu un ciorchine de bobite sau de alte tipuri s-au descoperit în necropolele de la Izvorul-Giurgiu, Chirnogi, Obârșia-Olt, Piatra- Frecăței, Sultana¹⁰³³.

Cercei din aur au fost descoperiți doar la Dinogeția, Obârșia-Olt și Izvoru-Giurgiu, (de fapt argint aurit) și în mormântul de călăreț nomad de la Râmnicelu (jud. Brăila)¹⁰³⁴.

¹⁰³² Gh. Stefan, Barnea, I., Comșa, M., Comșa, E., *op.cit.*, p. 277 ; Constantiniu, M., Panait I. P., *Șantierul Băneasa-Străulești. O așezare feudală- timpurie la Băneasa-sat*, CAB, II, 1968, p. 129, fig.46/1,2; E. Zaharia E., *op.cit.*, p. 94; Mănușu Adameșteanu, Gh., *Săpăturile de salvare din așezarea medieval-timpurie de la Independența- Ghiolul Petrii*, Peuce, X, 1991, p. 367, pl.XII/13; Cârjan, C., *Cimitirul...*, Pontice II, p.127, fig.18; Șerbănescu, D., *Morminte din perioada prefeudală descoperite la Chirnogi*, SCIV, 24, 4, 1973, p. 667-670; Isăcescu, C., *Noi date privind necropola feudală – timpurie de la Frățești – Giurgiu*, Cercetări Arheologice, V, 1982, p. 205, pl.III/4; Vasiliu, I., *op.cit.*, p. 133, pl. V, 4a-b. U. Fiedler, *op. cit.*, p.434, M 156, M. 128; B. Mitrea, *Necropola feudală-timpurie de la Izvoru- Giurgiu, jud. Ilfov*, MCA, X, 1973, p.212; O. Toropu, On. Stoica, *op. cit.*, p.179-183, fig.5); O .Toropu, *Romanitatea...*, p.158; Matei, Gh., CCA, 2003, p.239.

¹⁰³³ B. Mitrea & alii, *op. cit.*, p.332; B.Mitrea, *Contribuții la problema formării poporului român.Necropola din sec. VIII de la Izvorul- Giurgiu*, în: Ilfov- File de istorie, 1978, p. 105; D. Șerbănescu, D., *op. cit.*, p. 667, pl.1/2; Toropu, O., *Romanitatea....*, p.158, Toropu, Stoica, *op. cit.*, p. 179-183, fig.5; Petre Aurelian, *op. cit.*, p.584, fig.21/1, B. Mitrea, *Săpăturile...*, p.534, fig.4/1,2, fig.5.

¹⁰³⁴ Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, *op. cit.*, p. 278. fig. 167; Toropu, O., *op.cit.*, p. 158; Harțușe, N., Anastasiu Fl., *Morminte...*, p. 264-280; B. Mitrea & alii, *op.cit.*, p.332.

PL.XLI. CERCEI DIN SEC.VIII-XI, fig. 1-25 Cercei din necropolele de la Satu- Nou, Obârșia-Nouă, Sultana, Frățești (Fiedler, *Graberfeldern...*, p.173), **fig.16** Dinogeția (Gh. Ștefan & alia, *Dinogeția*, p. 283, fig.169)

Clopoțeii, piriformi și ovali, purtați în șiraguri de mărgelile au fost descoperiți la Păcuiul lui Soare și Dinogeția, dar și în necropolele de la Platonești și Istria-Capul Viilor¹⁰³⁵. Opinia autorilor cercetărilor de la Păcui este aceea că aceste piese au fost aduse de populații turanice, așezate în zonă.

Colierele sunt foarte rar întâlnite. În două morminte de incinerare de la Platonești s-au găsit două coliere de bronz din care unul reîntregibil. Aveau formă de colan din bară circulară în secțiune cu capetele rotunjite. Coliere din scoici, din perle de sticlă sau perle lunguiețe din tablă de bronz cu puțin argint au fost descoperite în necropola de la Sultana¹⁰³⁶.

Inelele erau confecționate din bronz (material preferat) sau aliaje, dar și din sticlă, argint, aur, os. La Dinogeția s-au găsit exemplare din aliaj de argint cu cupru iar la Isaccea inele din aliaj de argint cu bronz.

Inele de bronz s-au descoperit atât în cetățile și siturile dobrogene Dinogeția, Babadag, Capidava, Păcuiul lui Soare, Tulcea, Istria-Capul Viilor, Isaccea, Piatra Frecăței, Nufăru dar și în siturile din Muntenia la Izvorul-Giurgiu, Radovanu, Sultana, Păuleasca, Obârșia-Olt¹⁰³⁷. În general, se cunosc următoarele tipuri: a) răsucite; b) din placă sau foaie de metal; c) cu chaton și cu montură cu cercuri incizate.

Inele din tablă de aramă, lucrate prin ciocănire și cu capete apropiate și chatonul în formă de scut s-au descoperit în necropola de la Izvorul-Giurgiu¹⁰³⁸. Inele din aur, argint și os s-au descoperit doar la Dinogeția¹⁰³⁹. La Păcuiul lui Soare au apărut de asemenea inele din argint¹⁰⁴⁰ (pl. XLII).

Deși în puține exemplare, inelele au o mare diversitate decorativă. O primă categorie sunt inelele fără chaton și care erau formate din tija lățită care avea imprimat un model oarecare incizat sau ștanțat pe partea lățită. Cele mai simple sunt cele cu un motiv incizat, cum sunt pentagrama și pajura cu aripile deschise descoperite la Capidava¹⁰⁴¹ și Păcuiul lui Soare și în necropola de la Piatra-Frecăței¹⁰⁴² sau în alte părți. Deosebit de interesante sunt inelele decorate cu semnul crucii sau cu motive derivate din acesta, prezente în necropolele din Oltenia, de la Obârșia-Olt și Izvorul¹⁰⁴³.

A doua categorie de inele sunt cele cu verigă și chaton în mai multe variante decorative. Chatonul poate prezenta uneori o compoziție complexă, cum este inelul de aur de la Dinogeția (care redă un edificiu), un veritabil semn de prestigiu, produsul unui atelier bizantin sau altele, realizate în tehnica filigranului ca exemplarul de la Păcui¹⁰⁴⁴.

¹⁰³⁵ Gh. Ștefan, I. Barnea, M. Comșa, E. Comșa, *op. cit.*, p. 278, fig. 168/3; P. Diaconu, D.Vâlceanu, *op.cit.*, p 139, fig. 56 /7; Gh. Matei, informații inedite; Vlad Zîrra, *op.cit.*, p. 393, fig.29/3.

¹⁰³⁶ Mitrea, B., *Săpăturile de la Sultana*, Dacia NS, XXXII, 1988, B. Mitrea, *Săpăturile de la Sultana*, MCA, VII, 1961, p.534, fig.4/3; Matei, Gh. CCA, 2002, CCA campania 2001, p. 238, M. 594.

¹⁰³⁷ Gh. Ștefan, I.Barnea, M. Comșa, E. Comșa, *op.cit.*, p. 287- 288, fig. 170, 23; Vasiliu, I. 1996, p. 185-186; Florescu, Gr., Florescu, R., Diaconu, P. *op. cit.*, p. 233, fig. 118; Diaconu, P., Vâlceanu, D. *op. cit.*, p. 147, fig. 53/ 3; M. Comșa, *Tipuri de locuințe din sec. IX- X de la Radovanu-Valea lui Petcu*, CCDJ, nr. V-VII, 1989, p.143, casa nr.1; U. Fiedler, *op. cit.*, p. 434, M.252; Vasiliu, I., *Cimitirul...*, p. 134, 47, Pl. IV/6 ; Comșa, M., Bichir, Gh., *op.cit.*, p. 317; Mitrea, B. *Necropola...*, p. 212; B. Mitrea & alii, *op. cit.*, p.332; Petre Aurelian , *op. cit.*, p.585, fig.21/2,3; Mitrea, B. *Săpăturile...*, p.534, fig.4/1,2; Toropu, Stoica, *op. cit.*, p.166, fig.7/6-12.

¹⁰³⁸ B.Mitrea, *Contribuții...*, p. 105 sqq; Mitrea & alii, p.332.

¹⁰³⁹ Gh. Ștefan, I. Barnea, M. Comșa, E. Comșa, *op. cit.*, p. 284.

¹⁰⁴⁰ P.Diaconu, D. Vâlceanu, *Păcuiul...*, p. 147, fig. 56 /4.

¹⁰⁴¹ Gr.Florescu, R. Florescu, P. Diaconu, *op.cit.*, p. 235, fig. 118/4; P. Diaconu, D. Vâlceanu, *op.cit.*, p. 147.

¹⁰⁴² Petre Aurelian, *op.cit.*, p.585, fig.21/2,3.

¹⁰⁴³ Toropu, O., Stoica, On., *op.cit.*, p. 170, fig. 7, 10- 12; Fiedler, *op.cit.*, p. 181, fig. 40; Toropu O. *Romanitatea...*, p. 187.

¹⁰⁴⁴ Gh. Ștefan, I. Barnea, M. Comșa, E. Comșa, *op.cit.*, p. 278, fig. 167, 4; Diaconu, P., Vâlceanu, D., *op.cit.*, p. 147, fig. 156/4.

O altă categorie de inele sunt inelele de buclă sau inelele de tâmplă, poate părți componente ale unor ace de păr, utilizarea termenului de inel, în acest caz, fiind oarecum improprie. Asemenea piese au apărut la Castelu, Histria, Isaccea, Nalbant, Bucov, Sultana, Radovanu¹⁰⁴⁵.

Lunulae din bronz folosite ca pandantive la brățări, mărgelile și cerceii au fost descoperite doar la Păcuilui Soare și Dinogeția. Există opinia că ar fi importuri din lumea răsăriteană, deoarece au fost descoperite doar în cetăți. Sunt datate în secolul X- XI¹⁰⁴⁶.

Mărgelile au fost descoperite în numeroase situri. Majoritatea sunt din sticlă dar sunt și exemplare din chihlimbar, cristal de stâncă, coral, precum și mai simple din metal, os, scoici. Mărgelile din sticlă divers colorate și de diferite forme au apărut la Dinogeția, Capidava, Păcuilui Soare, Tulcea, Buceag, Castelu, Histria, Isaccea, Bucov, Frătești, Izvorul, Obârșia- Olt, Păuleasca, Sihleanu¹⁰⁴⁷.

În funcție de forma lor, mărgelile pot fi discoidale, sferoidale, tubulare, bitronconice, îngemănate, mozaic, globulare, poliedrice, „cu trei ochiuri”, din țevă de sticlă segmentată, în formă de sămânță de pepene. La fel ca și brățările de sticlă sunt legate de tradiția bizantină. Mărgelile din sticlă, pentru un orizont mai timpuriu, s-au descoperit în necropolele din Slovacia încă din secolul VIII, cum sunt cele de la Barca (districtul Kosice). Tot în arealul slovac, exemplarele din sec. IX- X sunt mult mai numeroase și au fost descoperite la Cabaj- Capor, Ipelschi Sokolec, Hurbanovo, Galanta, Blatne, Potvorice, Cervenik, Cakajovce¹⁰⁴⁸. Aceste piese legate de tradiția bizantină au apărut și în cadrul culturii Ipotești-Cândești și mă refer la mărgelile din sticlă poliedrice, sau în formă de pară cu millefiori albe¹⁰⁴⁹.

Mărgelile de chihlimbar au fost descoperite doar la Păcuilui Soare și în necropola de la Isaccea¹⁰⁵⁰. Coroborate cu descoperirea unui medalion de chihlimbar, tot în aria dobrogeană, la Nufăru¹⁰⁵¹, conturează ipoteza unei origini bizantine.

O mărgică din cristal de stâncă descoperită în necropola de la Isaccea denotă o măiestrie artistică deosebită. Are formă sferică, turtită, cu trei șiruri paralele orizontale de câte opt fațete. A fost datată în secolul XI¹⁰⁵². În aceeași necropolă au fost descoperite mărgelile din scoici¹⁰⁵³.

În necropola de la Obârșia Olt au fost descoperite perle din sticlă, din care unele montate în bronz¹⁰⁵⁴.

Mărgelile din metal, destul de rare în această perioadă, au fost găsite în necropola de la Păuleasca, Obârșia-Olt și Vlădeni-Popina Blagodeasca¹⁰⁵⁵.

¹⁰⁴⁵ A. Rădulescu, N. Harțuche, *op. cit.*, p. 83, pl. XXXI/ 19 ; A. Suceveanu, *Mormânt din sec. XI e.n. la Histria*, SCIVA, 3, 1973, p. 498, 4-5; M. Comșa, *Cultura...*, p. 121; M. Comșa, *Tipuri de locuințe...*, p.145; I. Vasiliu, *op. cit.*, p.112, M. Comșa, Gh. Bichir, *op. cit.*, p.319, G. Simion, *op. cit.*, p. 240..

¹⁰⁴⁶ Diaconu, P., Vâlceanu, D., *op.cit.*, p. 143; Gh. Stefan, I. Barnea, M. Comșa, E.Comșa, *op.cit.*, p. 282, fig. 168, 9.

¹⁰⁴⁷ Gh. Stefan, I. Barnea, M. Comșa, E. Comșa, *op.cit.*, p. 315; M.Comșa, *Cultura...*p. 120; Gr.Florescu, R. Florescu, P. Diaconu, *op.cit.*, p. 238; P.Diaconu, D. Vâlceanu, *op.cit.*, p. 238 ; A. Rădulescu, N. Harțuche, *Cimitirul...*, p.84; Isăcescu C., *Noi date ...*.p.205, pl.III/6 ; Al. Suceveanu, *op.cit.*, p. 498, 6-7, 8-16; I.Vasilii, *Cimitirul...*, p. 131, pl. VIII, 14;

B. Mitrea, *Necropola...*p.212; B. Mitrea & alii, *op. cit.*, p.332, fig.4/1,2; Toropu, Stoica, *op. cit.*, p.166, fig.5/38 ;O. Toropu, *op. cit.*, p. 170; M. Comșa, Gh. Bichir, *op. cit.* 317-320; N. Harțuche, Fl.Anastasiu, *Săpăturile arheologice de la Sihleanu*, Istros, I, 1980, p.103.

¹⁰⁴⁸ *Sittes*, 1978, pp. 18, 49, 111, 104, 89, 198, 53.

¹⁰⁴⁹ Teodorescu, V. *Despre cultura Ipotești-Cândești în lumina cercetărilor arheologice din NE Munteniei*, SCIV, 4, 1964, p. 485- 503.

¹⁰⁵⁰ P.Diaconu, D.Vâlceanu, *op.cit.*, p. 137, pl. 55/ 19; Vasiliu, I., *Cimitirul...*, p.133.

¹⁰⁵¹ Gh.Mănucu –Adameșteanu, *Un medalion de chihlimbar descoperit la Nufăru*, Pontica, XVII,1984, p.225.

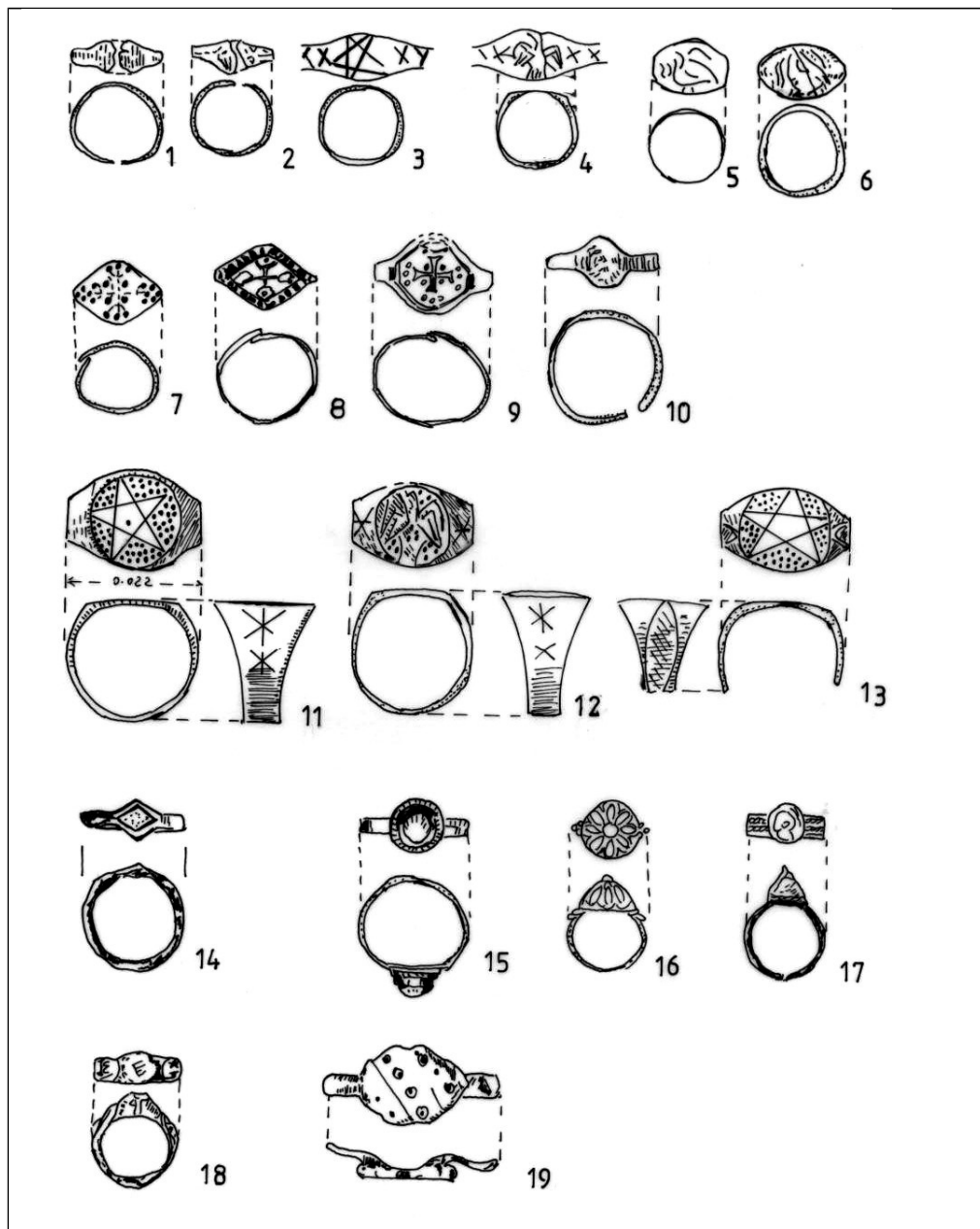
¹⁰⁵² I.Vasilii , *Cimitirul...*, p. 133, 35, pl. VIII / 7a-b.

¹⁰⁵³ Ibidem, p. 133, 37, pl. VIII/ 13, pl. XII/2.

¹⁰⁵⁴ O.Toropu, On. Stoica, *op.cit.*, p. 166, fig.7/14-17.

¹⁰⁵⁵ Comșa, M., Bichir, Gh., *op.cit.*, p. 319; Toropu, Stoica, *op.cit.*, p.166, fig.5/37-40; La Vlădeni- Popina Blagodeasca în groapa de bucate nr.8 am găsit o mărgică din bronz, încă inedită.

Deși osul este mult utilizat în perioadă, totuși mărgelile din os s-au găsit doar la Dinogeția¹⁰⁵⁶.

PL. XLII. INELE DIN BARĂ METALICĂ LĂȚITĂ ȘI INELE CU CHATON

Fig. 1-9 Obârșia – Nouă, 10. Satu Nou (după Fiedler, *Graberfeldern...*, fig. 40. p. 181) Fig. 11-13 Capidava (Gr. Florescu & allia, *Capidava*, p. 235, fig. 118), fig. 19 *Aegyssus-Tulcea* (Vasiliu-Adameșteanu, *Considerații finale...*, pl. IX, p. 550).

Pandantivele reprezintă o altă categorie de podoabe care, la fel ca și inelele și cerceii din bronz, sunt apreciate în epocă. Și în această situație, materialul cel mai utilizat este bronzul, așa cum ne lasă să înțelegem descoperirile de la Băneasa- Străulești, Păcuiul lui Soare, Dinogeția, Dridu, Istria-Capul Viilor, Isaccea, pe care le vom prezenta mai jos. În funcție de forma lor pandantivele pot fi: globulare, foliforme, circulare, de clopoțel-cvasiglobular, spitzovale, piriforme, triunghiulare, piramidale. La Păcuiul lui

¹⁰⁵⁶ Gh. Stefan, I. Barnea, M. Comșa, E. Comșa, *op.cit.*, p. 325.

Soare s-a descoperit un pandantiv în formă de topor în miniatură, unicat în această privință¹⁰⁵⁷.

Alte materii prime sunt rar folosite. Pandantive din os au apărut la Dinogeția și Dridu, din care s-a păstrat doar un fragment. Tot rolul unui pandantiv trebuie să fi avut și o piesă de os de la Vlădeni -Popina Blagodeasca. Cu o lungime de 3 cm, perforată pe interior, piesa are o decorație geometrică realizată prin incizii¹⁰⁵⁸.

Pandantive din aramă s-au găsit la Obârșia-Olt (44 de exemplare cu forme diferite)¹⁰⁵⁹.

Deosebit de interesante sunt pandantivele de plumb descoperite la Păcuiul lui Soare și care în opinia autorilor ar avea o semnificație religioasă. Realizate în tipar, parte din ele în ateliere locale, așa cum dovedește tiparul pentru pandantive circulare descoperit la Canlia¹⁰⁶⁰. Aceste exemplare au decorații geometrice simple. Însă pandantivul de plumb descoperit la Dridu are pe ambele fețe imprimată crucea de Malta¹⁰⁶¹, întărind astfel opiniile formulate despre caracterul creștin al pandantivele de plumb de la Păcuiul lui Soare. De remarcat însă că pandantive din plumb, precum și o lunulă din plumb s-au descoperit și în necropola de la Obârșia Nouă-Olt¹⁰⁶². Acestor podoabe le este găsită o origine în lumea bizantină a secolelor IV- V.

O altă categorie de pandantive cu o anumită semnificație sunt pandantivele foliforme din bronz descoperite la Dinogeția, Băneasa și Păcuiul lui Soare. Aceste pandantive datate în secolele X- XI și atribuite populațiilor turanice (în special pecenegilor) erau folosite pentru împodobirea pieselor de harnașament, a mărgelilor, sau aveau o semnificație magico-religioasă¹⁰⁶³ (Pl. XLIII/7, 9).

Tot în categoria pandantivelor trebuie introdus și medalionul din chihlimbar descoperit la Nufăru, deși este datat în a doua jumătate a secolului XI și prima jum. a sec. XII. Medalionul face parte din categoria mai largă a obiectelor cu caracter religios, având reprezentat pe față un sfânt militar¹⁰⁶⁴.

Verigile, podoabe simple și ușor de realizat, s-au găsit în puține exemplare și apar sporadic în mediul rural. Au fost descoperite în număr mare la Dinogeția¹⁰⁶⁵. Verigi din fier s-au găsit la Bragadiru și Canlia și din bronz la Istria- Capul Viilor, Isaccea și Bucov.

Accesoriile de veșmânt utilizate în perioada analizată sunt cataramele și nasturii. Răspândite sunt doar cataramele din bronz sau din fier. În această perioadă fibulele dispar, consemnarea unor asemenea piese fiind doar în necropola de la Obârșia- Olt¹⁰⁶⁶ (unde dealminteri este comparată cu un ac de bronz) și Băneasa-sat¹⁰⁶⁷.

Cataramele din bronz s-au descoperit cu precădere în necropolele din Dobrogea (Canlia, Castelu, Istria-Capul Viilor, Isaccea) precum și în cetățile

¹⁰⁵⁷ P.Diaconu, D. Vâlceanu, *op.cit.*, p. 159, fig. 56, 1.

¹⁰⁵⁸ Gh. Ștefan, I. Barnea, M. Comșa, E. Comșa, *op.cit.*, p. 325, fig. 173, 28; Vasiliu, I., Săpăturile de la Dinogeția (1982-1985), Peuce, X, 1991, p. 381; E. Zaharia, *op.cit.*, p. 95, fig. 56, 2; St. Olteanu, Corbu, E. *op. cit.*, CCA, 2001, p. 272.

¹⁰⁵⁹ Toropu, Stoica, *op.cit.*, p.179, fig.7/5.

¹⁰⁶⁰ P.Diaconu, D. Vâlceanu, *op.cit.*, p. 146.

¹⁰⁶¹ E. Zaharia, *op.cit.*, p. 94, fig. 53/7.

¹⁰⁶² O. Toropu, O. Stoica, *op. cit.*, p.185, fig.7/1-2.; Idem, *Romanitatea...*, p. 187.

¹⁰⁶³ Gh. Ștefan, I. Barnea, M. Comșa, E. Comșa, *op.cit.*, p. 280, fig. 168/10-15; M. Constantiniu, P.I.Panait, *Șantierul...*, p.68, fig. 10/ 1; P. Diaconu, P. Două pandantive foliforme de bronz de la Păcuiul lui Soare, CCDJ, X, Călărași, 1987, p. 113.

¹⁰⁶⁴ Gh. Mănușu Adameșteanu, *Un medalion...*, p. 225.

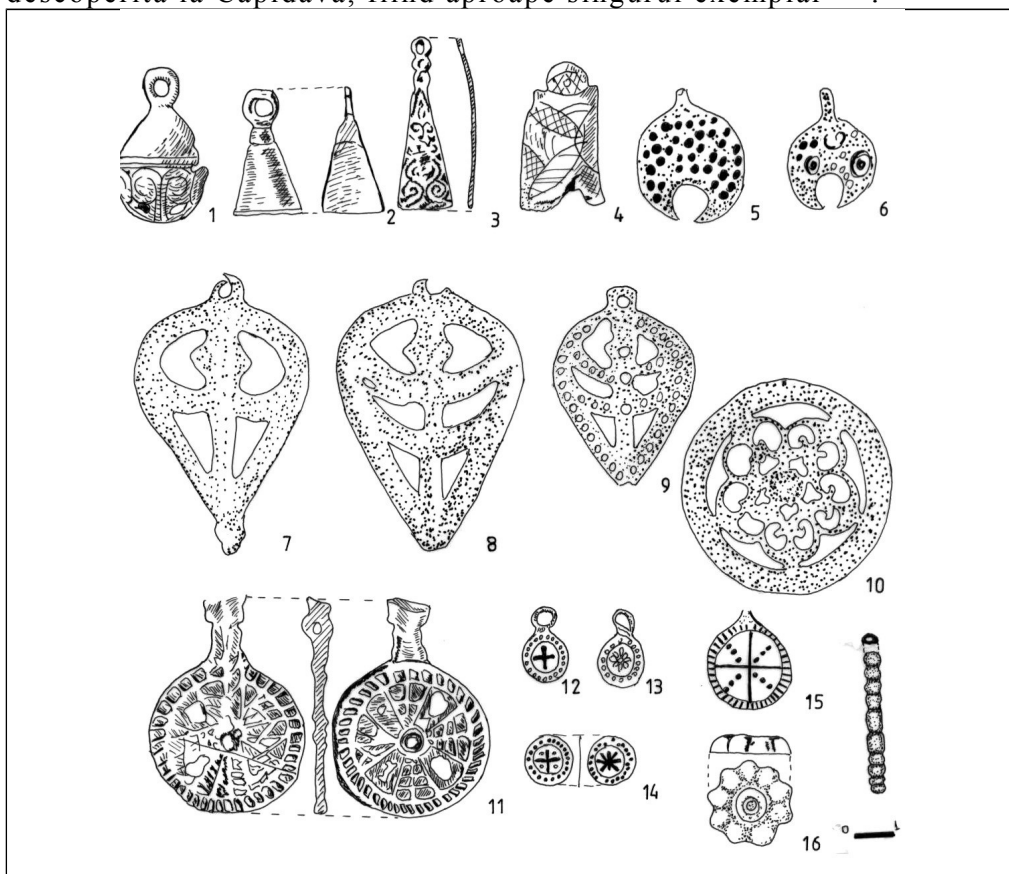
¹⁰⁶⁵ Gh. Ștefan, I. Barnea, M. Comșa, E. Comșa, *op.cit.*, p. 284, fig. 170; M. Turcu, *op.cit.*, p. 39, pl. I. fig. 6; Radu Harhoiu, *op. cit.*, p. 567, fig.3/4; U.Fiedler, *op.cit.*, p.429; I. Vasiliu, *Cimitirul...*, p. 134, pl. IV/6; M. Comșa, *Cultura...*, p. 122, fig. 95/ 16, 17.

¹⁰⁶⁶ O. Toropu, *Romanitatea...*, p. 159.

¹⁰⁶⁷ M. Constantiniu, I.P. Panait, *Șantierul...* p. 127, fig. 43/1.

dobroge (Dinogetia, Păcuiul lui Soare, Capidava). Sporadic au apărut și în așezări (Bucov și Băneasa), precum și în morminte de călăreți (Movilița)¹⁰⁶⁸.

Cataramele din fier, la fel ca și cele de bronz au fost descoperite mai ales în necropole (Gârlița, Sultana, Istria, Capidava, Chiscani, Obârșia-Olt) cu observația că apar și în mormintele de călăreți nomazi de la Curcani, Ulmeni, Vitănești, precum și în cetăți. În așezări au apărut doar la Bucov și Băneasa¹⁰⁶⁹. În funcție de forma lor, cataramele sunt: în formă de liră, cataramă dreptunghiulară decorată cu plăcuțe, cataramă triunghiulară. Dintre toate, cataramele în formă de liră au se pare și o relevanță etnică, fiind atribuite pecenegilor¹⁰⁷⁰, deși există dovezi privind producerea locală a acestora. O astfel de piesă a apărut și la Dinogetia, dar și la Platonești¹⁰⁷¹. O cataramă din os a fost descoperită la Capidava, fiind aproape singurul exemplar¹⁰⁷².

Pl.XLIII. PANDANTIVE DIN BRONZ, PLUMB, OS. FIG.1-3, 7-8

Dinogetia (Gh. Ștefan & allia, *Dinogetia*, p.169, p.281, fig.168); **fig.4** *Dridu* (Zaharia, *Săpăturile...*, fig.56/2, p. 128); **fig.5-6** *Păcuiul lui Soare* (Diaconu, Vâlceanu, *Păcuiul...*, fig.57/3,4, p.141); **fig.9-10** *Băneasa* (Constantiniu, Panait, *O așezare...*, p.68, fig.10); **fig.11** *Dridu* (Zaharia, *Săpăturile...*,fig.53/7, p.127); **fig.12-16** *Păcuiul lui Soare* (Diaconu, Vâlceanu, *Păcuiul...*,fig.57/3,4, p.141, fig. 63/2, p.156) **fig. 15** tipar de la

¹⁰⁶⁸Redăm bibliografia pentru toate siturile menționate R. Harhoiu, *Câteva observații asupra necropolei birituale de la Canlia*, jud. Constanța, Pontica, V, 1975, p.567, fig.3.3; A.Rădulescu, N. Harțuche, *op.cit.*, p. 82, pl. XXXI; I.Vasiliiu, *Cimitirul...* p. 134; Gh. Ștefan, I. Barnea, M. Comșa, E. Comșa, *op.cit.*, p. 297; P.Diaconu, D.Vâlceanu, *op.cit.*, p. 154, fig. 62; Florescu, Gr., Florescu, R., Diaconu, P., *op.cit.*, p. 234, fig. 118/6 ;M. Comșa, *Cultura...*, p. 124;Gh. Diaconu, P. Diaconu, *Un mormânt...*, p. 136, fig.3.1.

¹⁰⁶⁹C.Cârjan, *Cimitirul...*, p. 409; Mitrea, B. *Săpăturile de la Sultana*, MCA, VII, 1961, p.532; U.Fiedler, *op.cit.* p. 451; M. Sâmpetru, *Inmormântări...*, p. 413-468; V. Leahu, G. Trohani, *Săpăturile arheologice de la Vitănești*, jud. Teleorman, Cercetări Arheologice, III, 1979, p. 127; M. Comșa, *Cultura...*, p. 124, fig. 96(2-8); Constantiniu, M., Panait I. P., *O așezare...*p.126-127, fig.43/2,3,4; Harțuche, Anastasiu, Broscătean, *op.cit.*, p.157; Toropu, Stoica, *op.cit.*, p.171, fig.11/1.

¹⁰⁷⁰P. Diaconu, D. Vâlceanu, *op.cit.*, p. 157.

¹⁰⁷¹I. Vasiliiu, *Săpăturile...*, p. 378 (groapa nr.3); Piesa de la Platonești este inedită, informație de la Gh. Matei.

¹⁰⁷²Gr. Florescu, R. Florescu, P.Diaconu, *op.cit.*, p. 236, fig. 119, 3.

Canlia (Diaconu, Vâlceanu, *Păciul...*, fig.59, p.146); **fig.17 Vlădeni-Popina Blagodeasca** (inedit).

Prezența nasturilor în perioada sec. VIII-XI este destul de redusă dar apar totuși la Dinogetia¹⁰⁷³ și în necropolele de la Chirnovi (bumbi din bronz), Istria-Capul Viilor și Isaccea, unde a fost găsit un set de cinci accesorii vestimentare asemănătoare nasturilor¹⁰⁷⁴. Se presupune a fi nasturi și o parte din pandantivele globulare din aramă din necropola de la Obârșia-Olt¹⁰⁷⁵. Deși în puține exemplare, având în vedere descoperirile din alte regiuni, aceste accesorii de veșmânt atestă apariția unei noi mode vestimentare¹⁰⁷⁶.

Tot în categoria accesoriilor vestimentare trebuie să includem aplicile. În necropola de la Platonești a fost descoperită o piesă ovală din bronz, realizată prin turnare, cu două gheruțe pe interior¹⁰⁷⁷.

Pentru că datările unor situri sunt argumentate cu podoabe, se ridică întrebarea dacă acestea pot oferi suficiente criterii de datare și cât de exacte pot fi ele. Din scurta trecere în revistă a categoriilor de podoabe se înțelege că anumite exemplare, mai ales cele din metal, a căror tehnică de execuție se încadrează într-o tradiție pot constitui împreună cu contextul arheologic în care au fost descoperite, argumente pentru o încadrare cronologică.

Pe de altă parte circulația podoabelor nu pare să fi fost intensă. Podoabe din metal, de o mare varietate stilistică și decorativă, au apărut și în Slovacia în necropolele maghiare de la Sered, Hlohovek etc¹⁰⁷⁸. Însă doar câteva tipuri apar și în zona studiată de noi, cum ar fi cerceii Belo- Brdo sau Tempelhoff descoperiți în Dobrogea¹⁰⁷⁹.

O altă categorie de podoabe cu valențe cronologice ar fi brățările din sticlă. Legate de tradiția bizantină, produsul unor ateliere, acestea apar în secolul XI în arealul dobrogean, în cetăți dar și necropole ca de pildă Isaccea, unde au fost descoperite numeroase exemplare.

Podoabele din această perioadă încep să prefigureze caracteristicile podoabelor medievale de mai târziu, simbolizând pe de o parte prestigiul, bogăția, fastul, iar pe de altă parte obiceiul oamenilor simpli de a purta, cel puțin, un inel. Inelele sigilare, de mai târziu, purtate chiar și de țărani, par să aibă sorgintea în exemplarele din această perioadă.

Podoabele sunt pe de altă parte mărturie de ordin arheologic privind tradițiile, nivelul de dezvoltare economico-socială, influențele culturale, pentru o perioadă istorică în care circulația monetară este redusă și izvoarele istorice menționează mai puțin cultura de la nordul Dunării.

VII.4. CATALOGULUI INVENTARULUI DESCOPERIT

ÎN AȘEZĂRILE ȘI NECROPOLELE DIN SEC. VIII-XI DE LA DUNĂREA DE JOS (ȚARA ROMÂNEASCĂ ȘI DOBROGEA)*

¹⁰⁷³ I.Vasiliiu, I., *Săpăturile...*, p. 380.

¹⁰⁷⁴ D. Șerbănescu, *op.cit.*, p.668, pl.2/1; U. Fiedler, *op.cit.*, p. 451; I. Vasiliu, *Cimitirul...*, p. 134, 49, pl. XVI/1-6; p. 126, M 114; Toropu, Stoica, *op.cit.*, p.171, fig.5/32-35.

¹⁰⁷⁵ O.Toropu, *op.cit.*, p.158.

¹⁰⁷⁶ Șt.Olteanu, *Societatea românească la cumpănă de milenii-secolele VIII-XI*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1983, p.99.

¹⁰⁷⁷ Piesă inedită. Informație de la Gh. Matei, autorul săpăturilor, căruia îi mulțumim și pe această cale.

¹⁰⁷⁸ *Sites...*, p. 210.

¹⁰⁷⁹ Ștefan, Gh., I. Barnea, M. Comșa, E. Comșa, *op.cit.*, p. 278, fig. 167.

I. ARME

1. ARMURA

- **Capidava**- fragmente dintr-o armură din fier cu nituri de bronz pe tot corpul au fost descoperite într-o groapă comună de înhumăție aflată în așezarea extramuros de la Capidava. Publicată de Gr. Florescu, Radu Florescu, Gloria Geacalopol, MCA, VIII, p. 693 sqq.

2. ARC - PLACĂ DE OS PENTRU ARC

- **Dinogetia** (Gh. Ștefan, I.Barnea, M.Comșa, Eugen Comșa, *Dinogetia*, I, Ed. Academiei RSR, București, 1967, p.341, fig.183/17; Ion Barnea, *Noi descoperiri din epoca feudalismului timpuriu la Dinogetia-Garvăn*, jud. Tulcea (1963-1968, MCA,X, 1973, p. 298).
- **Liscoteanca** (j. Brăila)- (N. Harțuche, Fl. Anastasiu, *Morminte de călăreți nomazi*, Istros, I, p. 267, fig.5/8).

3. BUZDUGAN

1. Din bronz

- **Dinogetia**(Gh. Ștefan, I. Barnea, M. Comșa, Eugen Comșa, op.cit., p. 338, fig.182/3, fig.184/23).

2. Din fier

- **Dinogetia** (au fost descoperite piese datate în sec. XII, Gh. Ștefan, I. Barnea, M. Comșa, Eugen Comșa, op.cit., pl.182/4, pl. 184/24-26).

4. BICI DE LUPTĂ

4. 1. cu greutate de bronz

- **Dinogetia** (Gh. Ștefan, I. Barnea, M. Comșa, Eugen Comșa, op. cit., p. 340, fig.182/1,2; Ion Barnea, op. cit., p.298).

4.2.cu greutate de piatră

- **Dinogetia** (Gh. Ștefan, I. Barnea, M. Comșa, Eugen Comșa, op. cit., p.340, fig.182/19).

4.3.cu greutate de corn

- **Dinogetia** (Gh. Ștefan, I. Barnea, M. Comșa, Eugen Comșa, op. cit., p.341, fig.182/5,6,8,10,11,16).

5. LANCE

- **Dinogetia** (Gh. Ștefan, I. Barnea, M. Comșa, Eugen Comșa, op.cit., p.337, fig.182/25,26).
- **Nufăru** (Oana Damian, Nufăru, CCA, campania 1996, p.40)

6. TOPOR

- **Dridu** - Un exemplar cu înmănușare verticală (Eugenia Zaharia, *Săpăturile de la Dridu. Contribuție la arheologia și istoria perioadei de formare a poporului roman*, Ed. Academiei RSR, 1967, p.94, fig.54/7).
- **Tulcea-Aegyssus** (Ion Vasiliu, Gh. Mănușu Adameșteanu, *Considerații finale asupra locuirii feudale-timpurii (sec. X-XI) de la Aegyssus-Tulcea*, Peuce, IX, 1984, p. 147).
- **Platonești** (Gh. Matei, descoperiri inedite).

7. PUMNAL

7.1. din fier

- **Vlădeni-Popina Blagodeasca** (Em. Corbu, CCA, campania 2003, p. 370).
- **Ulmeni** - (jud. Buzău) – (E. M. Constantinescu, *Morminte de călărași nomazi de la cumpăna mileniilor*, Mousaios, IV, 1994, p. 167, fig. 3/1).

8. PRAȘTIA

8.1. bile de praștie

- **Babadag** (Ioan Vasiliu, *Considerații finale asupra locuirii feudale timpurii de la Babadag*, Peuce, XII, 1996, p. 176, pl.VI/1-4).
- **Bucov** (Maria Comșa, *Cultura materială veche românească, Așezările de la Bucov Tioca și Bucov Rotari*, Ed. Academiei RSR, 1978, p.126, pl.XXV/1-4).
- **Dinogetia** (Gh. Ștefan, I. Barnea, M. Comșa, Eugen Comșa, op. cit., p.344, fig.185, fig. 184/10-13).
- **Nufăru** (Oana Damian, Nufăru, CCA, campania 1996, p. 40).
- **Tulcea-Aegyssus** (Ion Vasiliu, Mănușu Adameșteanu, op. cit., p.147, pl.VIII/7).

9. PIESE DE CORN PENTRU TOLBA

- **Dinogetia** (Gh. Ștefan, I. Barnea, M. Comșa, Eugen Comșa, op. cit., p.343, fig.183/12,14,16,18,19).
- **Movilița** (P. Diaconu, Gh. Diaconu, *Mormânt de călăreț nomad din sec. XI-XII*, SCIV, 18, 1, 1967, p. 139).
- **Nufăru** (Oana Damian, Nufăru, CCA, campania 1996, p. 40).

10. SĂGEATĂ

10.1. din metal (autorii nu precizează forma).

- **Dinogetia** (Ion Barnea, op. cit., p. 298.)
- **Ostrov** (C. Chera-Mărgineanu, *Morminte creștine timpurii descoperite la Ostrov*, Pontica, 14, 1981, p.299).
- **Bucov** (săgeți de forma unui triunghi alungit în descrierea autoarei, probabil foliforme- M. Comșa, op. cit., p.126, p. 97/7).
- **Băneasa** (Margareta Constantiniu, Panait. I. Panait, *O așezare feudală-timpurie la Băneasa-sat*, CAB,II, 1965, p. 129, fig.43/7).
- **Curcani** (M. Sâmpetru, *Inmormântări pecenege din Câmpia Dunării*, SCIV, 3, 1973, p. 458).
- **Lișcoteanca** (N. Harțușe, Fl. Anastasiu, op. cit., p.264-280).
- **Nalbant** (Gavrilă Simion, *Necropola feudal-timpurie de la Nalbant*, Peuce, II, 1971, p.224, pl.VI/3).
- **Nufăru** (Oana Damian, Nufăru, CCA, campania 1996, p. 40)
- **Păuleasca** (jud. Teleorman)- M. Comșa, Gh. Bichir, *Date preliminare cu privire la necropola de la Păuleasca*, SCIV, 2, 1973, p. 319).

10.1.2. romboidală

- **Bucov** (M. Comșa, op. cit., p. 126, fig.97/9)
- **Castelu** (Adrian Rădulescu, Nicolae Harțușe, *Cimitirul feudal-timpuriu de la Castelu*, Constanța, 1967, p. 82-83, pl.XXXI/16).
- **Obârșia-Nouă - Olt** (Octavian Toropu, Onoriu Stoica, *La necropole prefeodale de l-Obârșia- Olt*, Dacia, XVI, 1972, p.171).
- **Movilița** (Gh. Diaconu, P. Diaconu, *Un mormânt de călăreț nomad din secolele XI-XII descoperit la Movilița*, p. 136, fig. 3/3-9).

10.1.3. cu aripioare

- **Castelu** (A. Rădulescu, N. Harțușe, op. cit., p.82, pl.XXXI/13).

- **Ulmeni** - jud. Buzău (E. M. Constantinescu, *Morminte de călăreți nomazi de la cumpăna mileniilor descoperite în județul Buzău*, Mousaios, IV, 1994, p. 169, fig.3/8).
- 10.1.4. **cu trei muchii**
- **Bucov** (M. Comșa, op. cit., p. 126, fig.97/3,4).
 - **Vlădeni-Popina Blagodeasca** (Emilia Corbu, CCA, campania 2003, p. 369).
 - **Chiscani** (N. Harțușe, Fl. Anastasiu, Broscățean, *Necropola de incinerare feudală-timpurie de la Chiscani- sat*, Brăila, Danubius, I, 1967, p. 157, fig. 14/2).
 - **Independența-Ghiolul Petrii** (Gh. Mănucu-Adameșteanu, *Săpăturile de salvare din așezarea feudală-timpurie de la Ghiolul Petrii*, com. Independența, jud. Tulcea, Peuce, X, p. 367, 1991, pl.XII/12).
- 10.1.5. **frunză cu nervură mediană.**
- **Obârșia-Nouă-Olt** (Toropu, Stoica, op. cit., p.171, fig. 8/13).
 - **Bucov** (M. Comșa, op. cit., p.126, fig.97/12,13).
 - **Gura Canliei** (M. Irimia, *Observații preliminare privind așezarea antică de la Gura Canliei*, Pontica, XIV, 1981, p. 119, fig. 26/20)
 - **Movilița** (P. Diaconu, Gh. Diaconu, op. cit., p. 138, fig. III/4-6, 8, 9.)
- 10.2. **din corn sau os**
- **Dinogetia** (Ion Barnea, op. cit., p. 298).

11. SABIE

11. 1. gardă de sabie

- **Dinogetia** (Gh. Ștefan, I. Barnea, M. Comșa, Eugen Comșa, op. cit., p.338, fig.182/24, 184/20).

11.2.Sabie propriu-zisă.

- **București-Lacul Tei** - (M. Sâmpetru, *Inmormântări pecenege din Câmpia Dunării*, SCIV, 3, 1973, p. 455).
- **Liscoteanca** (N. Harțușe, Fl. Anastasiu, op. cit., p. 267, fig.4/4).
- **Platonești** (Gh. Matei, CCA, campania 1997, M. 299, Călărași, 1998, p. 58).

12.. SECURE

12.1. din fier

- **București-Lacul Tei** (M. Sâmpetru, op. cit., p.455).

13. SULIȚA

13. 1. formă de frunză în secțiune

- **Bucov** (M. Comșa, op. cit., p.125, fig. 97/1).

13. 2. cu lamă romboidală

- **Bucov** (M. Comșa, op. cit., p. 125, fig.97/2).

13.3. tub de înmănușare al suliței

- **Bucov** (M. Comșa, op. cit., p. 125, fig.97/6).

II.PIESE DE UZ CASNIC

14. ACE

14.1. din fier

- **Obârșia N.-Olt** (Toropu, Stoica, op. cit., p. 171, fig.8/6-9).

14.2. din os

- **Obârșia N-Olt** (Toropu, Stoica, op. cit., p. 171, fig. 9/5).

15. ARCERE DE CĂRĂMIDĂ ÎN FORMĂ DE SUVEICĂ GROSOLAN SLEFUITE CU ȘANȚURI

- **Capidava** (Gr. Florescu, Radu Florescu, Petre Diaconu, *Capidava*, I, Ed. Academiei RSR, 1958, p.237)
- **Mihai-Bravu** - jud. Tulcea (Gh. Mănuclu Adameșteanu, *Săpăturile arheologice de salvare de la Mihai Bravu*, Pontica, XXIII, 1990, p. 201, pl. X/8, pl. XV/10).
- **Vlădeni-Popina Blagodeasca** - 2 ex. în B 1 (Ștefan Olteanu, Em. Corbu, *Sondajul arheologic de la Vlădeni- Popina Blagodeasca*, campania 2000, inedit).

16. CERCURI PENTRU GĂLEATA DE LEMN

- **Băneasa** -1 ex. (M. Constantiniu, Panait I. Panait, op. cit., p. 125).
- **Bucov** – 1 ex. (M. Comșa, op. cit., p.116-117, fig.93).
- **Dinogetia** (Ion Barnea, op. cit., p. 306).
- **Obârșia-Nouă- Olt** (Toropu, Stoica, op. cit., p.171, fig. 10/1).

16.1. Toartă de găleată?

- **Nalbant** (G. Simion, op.cit., p.240)

17. DEGETAR

17.1. din bronz

- **Dinogetia** (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op.cit., p.122, fig.43/4,6).
- **Nufăru** (Oana Damian, Nufăru, CCA, campania 2002, p.215).
- **Păciul lui Soare** (Petre Diaconu, Dumitru Vâlceanu, *Păciul lui Soare*, I, Ed. Academiei RSR, 1972, p.173, pl.XXXII/25).

18. FOARFECE

- **Dridu** (E. Zaharia, op. cit., p. 94).

FOARFECĂ DE CROITORIE

- **Păciul lui Soare** (P. Diaconu, D. Vâlceanu, op. cit., p.173, fig.69/9).

19. FUSAIOLA

19.1. din lut

- **Aegyssus-Tulcea** (I. Vasiliu, Gh. Mănuclu –Adameșteanu, op. cit., p. 144, pl.III/1, IX/2).
- **Chiscani** - jud. Brăila - (N. Harțuche & allia, op. cit., p. 157, fig. 14/1).
- **Bragadiru** – 2 ex. (Mioara Turcu, *Cercetări arheologice la Bragadiru*, CAB, III, 1981, p.39, pl.I/5).
- **Vlădeni-Popina Blagodeasca** – 10 ex. Au apărut în aproape toate bordeiele cercetate și publicate în CCA dintre anii 2000-2005.
- **Babadag** - jud. Tulcea (Gh. Mănuclu-Adameșteanu, *Considerații...*, p. 174, pl.VI/5,6)
- **Bucov** - 42 ex. (M. Comșa, op. cit, p. 56-58, fig.37).
- **Dridu** (Eugenia Zaharia, op. cit., p. 94, fig.52/1-6, 8, 9)
- **Capidava** (Gr. Florescu, Radu Florescu, P. Diaconu, op. cit., p.237, fig. 121/1)
- **Dinogetia** (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit., p. 105-109, fig. 57,58, 59, 60; Ion Barnea, op.cit., p.297.
- **Făcăi-Braniște**, jud. Olt (O. Toropu, On. Stoica, *Așezarea prefeudală și feudală-timpurie de la Făcăi Braniște*, Craiova, *Historica*, II, 1971, p. 64, fig.11/6).

- **Fetești-Vlașca**(Radu Popa, Gh. Matei, Virgil Nițulescu, Elena Rența, *Așezarea medieval-timpurie de la Fetești-Vlașca*, jud. Ialomița, în In Memoriam Radu Popa, Temeiuri ale civilizației românești în context european, Accent, 2003, p. 167)
- **Gura-Canliei**-jud. Constanța (M. Irimia, op. cit., p. 117).
- **Independența-Ghiolul Petrii** - jud. Tulcea (Gh. Mănucu-Adameșteanu, *Săpăturile de salvare...*, p. 367).
- **Isaccea**, (Ion Vasiliu, *Cimitirul feudal-timpuriu de la Isaccea*, Peuce, IX, 1984, pl.V/7).
- **Izvorul-Giurgiu** (Bucur Mitrea, C. Preda, M. Chițescu, Gh. Rădulescu, M. Ionescu, *Necropola feudală-timpurie de la Izvorul*, MCA,IX, 1970, p.332).
- **Mihai Bravu**- jud. Tulcea (Gh. Mănucu-Adameșteanu, op. cit., p. 216, pl.XV/8).
- **Nufăru** (Oana Damian, Nufăru, CCA, campania 2002, p.215)
- **Ștefan cel Mare** - pct. Feteasca- jud. Călărași (Em. Corbu, *Așezarea medieval-timpurie de la Ștefan cel Mare-Feteasca*, Pontica, XXX, 1998, p. 263)
- **Țândărei** (A. Păunescu, E. Rența, *Cercetări arheologice la Țândărei*, Cercetări arheologice, IX, 1992, p. 110, pl.X/1).

19.2. din rocă

- **Capidava** (Gr. Florescu, Radu Florescu, P. Diaconu, op. cit, p.237).
- **Dinogetia** (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, *op. cit*, p.100-103, fig.52).

19.3. din plumb

- **Dinogetia** -3 ex.(Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, *op. cit.*, p.103, fig.55).

19.4. din os

- **Dinogetia**- 2 ex. (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, *op. cit*, p.103, fig.56/1,3).

- **Capidava** (Gr. Florescu, Radu Florescu, P. Diaconu, *op. cit*, p.237, fig. 120/1).

19.5. din fragment ceramic

- **Ulmeni** - pct. Movila lui Reteșan- (E. M. Constantinescu, *op. cit.*, p.168, fig.3/7)

- **Mihai Bravu** - jud. Tulcea (Gh. Mănucu-Adameșteanu, *op. cit.*, p. 216, pl.XV/7).

19.6. din cărămidă

- **Babadag**-jud. Tulcea (I. Vasiliu, *Considerații...*, p. 175).

20. GREUTĂȚI DE PLASĂ

- **Babadag** - jud. Tulcea (Ioan Vasiliu, *Considerații finale...*, p. 174, pl.VI/8,9).

- **Ștefan cel Mare -Feteasca** – jud.Călărași (Em. Corbu, op. cit., p. 263).

- **Castelu, jud.Constanța** (A. Panaitescu, *Date noi privind feudalismul timpuriu în zona comunei Castelu*, Pontica, XIII, 1980, p. 284).

- **Căscioarele, jud. Călărași** -11 ex. (Valeriu Sârbu, *Așezările din zona Căscioarele-Greaca –Prundu*, Ed. Istros, Brăila, 1996, p.119, fig.146/10- capitol semnat de Oana Damian).

- **Capidava** (Gr. Florescu, Radu Florescu, P. Diaconu, op. cit.,p.236, fig. 100/4, 120/5).

- **Dinogetia** (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit., p.50-55, fig.33-34).
- **Nufăru, jud. Tulcea** (Oana Damian, Nufăru, CCA, campania 2002, p.215).
- **Vlădeni-Popina Blagodeasca**- 3 ex. descoperite în L1 și împrejurimi.
 - inv.5337- greutate de forma unui trunchi de piramidă perforată în partea superioară, descoperită în cuptorul nr.1. Lut, ardere neuniformă brun-cărămizie, semnul crucii pe partea superioară (colecția MJI). H = 8 cm, latura bazei = 5 cm, latura sup. = 3 cm.
 - b) Inv. 5346- greutate de formă trapezoidală din cărămidă, perforată în partea superioară. L= 11 cm, l. bazei= 10 cm, l. vârf= 4 cm. (colecția MJI).
 - c) inv.5330- greutate de formă trapezoidală din cărămidă perforată în partea superioară. H= 6 cm, l.bazei = 4 cm (colecția MJI).

21. GREUTĂȚI DE CÂNTAR

- **Capidava** (Gr. Florescu, Radu Florescu, P. Diaconu, op. cit., p. 236, fig.121/2).

22. ÎMPUNGĂTOARE DE OS

- **Bucu, jud. Ialomița** - 1 ex. (Anca Păunescu, Elena Rența, *Așezarea medieval-timpurie de la Bucu*, jud. Ialomița (II), *Arheologia Medievală*, III, 2000, p.12, fig.16/1).
- **Bucov** - 1 ex. (M. Comșa, op. cit., p.54, fig.XII/13).
- **Căscioarele** - 5 ex. (Valeriu Sârbu & alia, op. cit., p.119).
- **Capidava** (Gr. Florescu, Radu Florescu, P. Diaconu, op. cit., p. 234, fig.119/4)

1. în formă de stilus

- **Dinogetia** (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit., p.122).
- **Dridu, jud. Ialomița** (E. Zaharia, op. cit., p. 95, fig. 54/1-5).
- **Fetești-Vlașca** (Radu Popa, Gh. Matei, Virgil Nițulescu, Elena Rența, op. cit., p. 167, fig. 7/1-4).
- **Gura - Canliei** (M. Irimia, *Observații...*, p. 118, fig. 27/13).
- **Nufăru** (Oana Damian, Nufăru, CCA, campania 2002, p.215)
- **Ștefan cel Mare - Feteasca** (Em. Corbu, op. cit., p. 263).
- **Vlădeni- Popina Blagodeasca**
 - împungător confecționat din os de câine (ulnă), cu vârful ascuțit descoperit în bordeiul nr. 1 (cas. V, -1,20m). L = 20 cm. inv.5374 (colecția Muzeul Județean Ialomița).
 - împungător confecționat din os de câine (ulnă), cu vârful rupt din vechime apărut în cuptorul nr. 5 (Cas. B8, c 2-3, -0,42). L = 18, 5 cm.
 - împungător de os scurt, probabil din os de ovicaprine. L= 8 cm. inv. 5369.
 - împungător de os, probabil din os de ovicaprine, găsit în cuptorul nr. 1, cu capătul rupt din vechime. L= 11cm. inv. 5368.
 - împungător de os, probabil din os de ovicaprine, găsit în bordeiul nr. 1, L = 9 cm, inv. 5370.

- împungător confecționat din os de câine (ulnă), dar scurt, descoperit în bordeiul nr. 1, L = 10 cm. Vârful scurt. Inv. 5366.
- împungător de os, probabil din os de ovicaprine, găsit în cuptorul nr. 2, L = 11cm. inv. 5289.

23. PIETRE DE ASCUȚIT

- **Bucu, jud. Ialomița** (Anca Păunescu, Elena Rența, op.cit., *Arheologia Medievală*, III, 2000, p.14, fig.17/4,5).
- **Băneasa - București** – 1 ex. (M.Constantiniu, Panait. I. Panait., op. cit., p.130, fig.48, 49).
- **Bucov, jud. Prahova**, (M. Comșa, op. cit., p.116, pl. XXV/5-9, 11,12, 4).
- **Capidava** (Gr. Florescu, Radu Florescu, Petre Diaconu, op. cit., p.236, fig.121/3).
- **Bragadiru, jud. Ilfov** (M. Turcu, op. cit., p.39, pl.II/8, 9).
- **Vlădeni-Popina Blagodeasca, jud.Ialomița** - au fost gasite pietre de ascuțit din șist verde și gresie cu semne de folosire și forme specifice. Menționate în toate rapoartele arheologice publicate în CCA începând din 2000 până în prezent.

24. RÂȘNIȚA

- **Bucu, jud.Ialomița** (Anca Păunescu, Elena Rența, op.cit., *Arheologia Medievală*, III, 2000p.11, fig.17/1, p.12, fig.17/3).
- **Bucov, jud. Prahova** (M. Comșa, op.cit., p.116, pl. XXV/13).
- **Dinogetia** – 150 ex. din șist de Buceag (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit, p. 61).
- **Căscioarele, jud. Călărași** (1 ex.) - (V. Sârbu & allia, op. cit., p. 119.)
- **Vlădeni - Popina Blagodeasca, jud. Ialomița** – 1 ex. (Emilia Corbu, *Săpăturile de la Vlădeni-Popina Blagodeasca*, CCA, campania 2005.

25. RĂȘCHITOR DE CORN DE CERB

- **Dinogetia** – 2ex. (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, *op. cit*, p. 99, fig.50/10,14)
- **Păcuiul lui Soare** –s-au găsit capete de rășchitor - (Diaconu, Vâlceanu, *op.cit.*, p.173)

26. SULĂ DE FIER

- **Bucov, jud. Prahova** -5 ex.- (M. Comșa, *op. cit.*, p. 59, fig. 30/2).

27. TOC DE ACE

- **Bucov, jud. Prahova** (5 ex)-(M. Comșa, *op. cit.*, p.58, pl.XII/18, 7, 6).

28. TALANGĂ DE FIER

- **Bucov, jud. Prahova** - (M. Comșa, *op. cit.*, p. 46, fig. 30/4).
- **Dinogetia** (Ion Barnea, *op. cit.*, p.314).

29. TINDECHE PT. RĂZBOIUL DE ȚESUT

- **Bucov, jud. Prahova** – 1ex. (M. Comșa, op. cit., p. 58, fig.30/6).
- **Dinogetia** (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit, p. 78, p.119, fig.43/1, 2, fig. 50/1, 2).

- **Păcuiul lui Soare** (Diaconu, Vâlceanu, *op. cit.*, p. 173, fig. 70/10, pl. XXXII/24).

30. CÂRLIG DE UNDIȚĂ

- **Babadag**, jud. Tulcea (Ioan Vasiliu, *Considerații finale...*, p. 175, pl.VI/6).
- **Ștefan cel Mare** pct.Feteasca, jud. Călărași - piesa a apărut în B3 Colecția Muzeului „Dunării de Jos” Călărași.
- **Dinogetia** (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, *op. cit.*, p.78, fig. 35/9-18, fig. 38/23).
- **Făcăi-Braniște** - Craiova (Oct. Toropu, On. Stoica, *Așezarea ...*, p. 68, fig. XI/5).
- **Nufăru, jud. Tulcea** (Oana Damian, Nufăru, CCA, campania 1996, p. 40).
- **Păcuiul lui Soare** (P. Diaconu, D. Vâlceanu, *op. cit.*, p. 174, fig.71/3-6).

31. VÂRF DE FUS

- **Băneasa** – un exemplar din os (M. Constantiniu, Panait. I. Panait, *op. cit.*, p. 132, fig.46/4).

III. PIESE DIVERSE

32. AMNAR

32.1. în forma literei B

- **Bucov, jud. Prahova** (M. Comșa, *op. cit.*, p.116, fig. 22-24).
- **Dinogetia** (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, *op. cit.*, p.75, fig.38/27).
- **Castelu** - jud. Constanța -2 ex. (A. Rădulescu, N. Harțuche, *op. cit.*, p. 82).
- **Isaccea** - jud. Tulcea – 1 ex. (I. Vasiliu, *op. cit.*, p. 115).
- **Istria-Capul Viilor**, jud. Constanța(VI. Zirra, Cimitirul feudal-timpuriu de la Istria-Capul Viilor, Dacia,VII, 1963, p.392, fig.28/14, DID, III, p.47)
- **Lișcoteanca** - jud. Brăila– 1 ex. (N. Harțuche, Fl. Anastasiu, *op. cit.*, p. 269, fig. 4/3).
- **Obârșia-Nouă-Olt** (Toropu, Stoica, *op. cit.*, p. 171, fig.8/14).
- **Păuleasca** - jud. Teleorman- (M. Comșa, Gh. Bichir, *op. cit.*, p.319).
- **Ulmeni - Movila lui Reteșan**- jud. Buzău (E. M. Constantinescu, *op. cit.*, p.167, fig.3/5).

32. 2. deschis

- **Bragadiru, jud. Ilfov** – un exemplar cu capetele curbe - (M Turcu, *op. cit.*, p. 39 (pl. I/7)
- **Dinogetia** (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, *op. cit.*, p.75, fig.38/25,26).
- **Canlia** -jud. Constanța (Radu Harhoiu, *Câteva observații asupra necropolei birituale de la Canlia*, jud. Constanța, Pontica, 5, 1972, p. 567, fig. 3/2).

32.3. închis elipsoid

- **Dinogetia** (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, *op. cit.*, p. 75, fig. 41/16).
- **Capidava** (Gr. Florescu, Radu Florescu, P. Diaconu, *op. cit.*, p.234, fig. 116/1).

32. 4. Amnar dreptunghiular cu laturile lungi arcuite.

- **Bucov**, jud. Prahova (M. Comșa, *op. cit.*, p.116, fig. 25).
- **Chiscani, jud. Brăila** (N. Harțuche, Fl. Anastasiu, Broscățean, *Necropola de incinerare feudală-timpurie de la Chiscani* (jud. Brăila), Danubius, I, 1967, p. 157).

33. APLICĂ

- **Dinogetia** - 33 ex. – o aplică din aur (Ion Barnea, *op. cit.*, p. 314).
 - **Isacceea, jud. Tulcea** – 1 ex.- (I Vasiliu, *op. cit.*, p.115, pl.V/6)
 - **Izvorul-Giurgiu** - o aplică de tip avaric (Bucur Mitrea & allia, *op. cit.*, p.332).
33. 1. **circulare**
- **Bucov, jud. Prahova** – o aplică de bronz rotundă (M. Comșa, *op. cit.*, p.122, fig.95/6)
33. 2. **ovale sau sub formă de inimă**
- **Dinogetia** (Ion Barnea, *op. cit.*, p.325)
 - **Păcuil lui Soare** (Diaconu, Vâlceanu, *op. cit.*, p.154, fig. 62/2)

34. ARȘICE DE OS

- **Bucu - jud. Ialomița** (Anca Păunescu, Elena Rența, *op.cit.*, *Arheologia Medievală*, III, 2000, p.14, fig. 16/4).
- **Bucov, jud. Prahova**- 25 de ex. (M. Comșa, *op. cit.*, p.137, pl. XXVII).
- **Dinogetia** – peste 100 de exemplare din care unele descoperite grupate în 56, respective 44 exemplare –Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, *op. cit.*, p. 330, fig. 43/8-15).
- **Dridu, jud. Ialomița** (E. Zaharia, *op. cit.*, p. 95, fig. 56/1-3).
- **Stefan cel Mare - Feteasca** – jud. Călărași. Este vorba de un astragal de bos taurus având incizat un semn alfabetiform. L=5,6 cm, l= 3 cm.
- **Vlădeni -Popina Blagodeasca** - au apărut aproape în fiecare bordei si au fost menționate în rapoartele arheologice dar nu au fost descrise în detaliu.
- **Gârlița** - jud. Constanța. - (C. Cârjan, *Necropola de epocă feudală-timpurie de la Gârlița-Ostrov*, Pontice, 2, 1969, p. 126, fig. 23).
- **Istria - Capul Viilor**, jud. Constanța

35. CUȚIT

35.1. Piese publicate fara detalii de materie primă.

- **Aegyssus-Tulcea**, (I. Vasiliu, Gh. Mănuclu Adameșteanu, *op. cit.*, p. 147, pl.VIII/2, XXI/4).
- **Băneasa-sat**, București (M. Constantiniu, Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 103, fig. 23).
- **Bragadiru** - jud. Ilfov - (M. Turcu, *op. cit.*, p. 39, pl. I/5).
- **Bucov-jud. Prahova** - (M. Comșa, *op. cit.*, p.115, fig.92/1-20).
- **Bucu** – jud. Ialomița- 2 ex. (Anca Păunescu, Elena Rența, *op.cit.*, *Arheologia Medievală*, III, 2000, p.13).
- **Capidava**, jud. Constanța (Gr. Florescu, Radu Florescu, P. Diaconu, *op. cit.*,p.233, fig.116/3).
- **Căscioarele** - jud. Călărași (V. Sârbu & allia., *op. cit.*, p. 119, fig. 153/1).
- **Dinogetia** - (Ion Barnea, *op. cit.*, p.297, fig.6/8-12, fig. 7/1,5,8).
- **Dridu** – jud. Ialomița (E. Zaharia, *op. cit.*, p.94).
- **Canlia** (jud. Constanta)- 2ex. (Radu Harhoiu, *op. cit.*, p.567, fig.3/3).
- **Castelu** - jud. Constanța (A. Rădulescu, N. Harțuche, *op. cit.*, p. 81).

- **Chiscani** (jud. Brăila) -1 ex. (Harțuche & allia, op. cit., p.,157, fig.14/4.)
 - **Chirnogi**,jud. Călărași (Done Șerbănescu, op. cit., p. 668, fig. 1/3).
 - **Frătești** -jud. Giurgiu- (C-tin Isăcescu, *Noi date privind necropola feudală-timpurie de la Frătești- Giurgiu*, Cercetări Arheologice, V, p. 205, fig. III/2,3)
 - **Gârlița**- jud. Constanța, (*Necropola de epoca feudal-timpurie de la Gârlița-Ostrov*), Pontice, II, p. 127, fig.2).
 - **Izvorul –Giurgiu** (B. Mitrea & allia, op. cit., p.332).
 - **Lișcoteanca**-jud. Brăila (N. Harțuche, Fl. Anastasiu, op. cit., p. 264-280).
 - **Mărculești** –jud. Ialomița (Petre Diaconu, *Săpăturile arheologice de la Mărculești-Viișoara*, MCA, V, 1959, p. 544).
 - **Nalbant** –jud. Tulcea (G. Simion, op. cit., p. 224)
 - **Nufăru**,jud. Tulcea (Oana Damian, Nufăru, CCA, campania 2002, p.215)
 - **Obârșia- Nouă-Olt**- 48 ex. (Toropu, Stoica, op. cit., p. 171).
 - **Păuleasca**, jud. Teleorman(M. Comșa, Gh. Bichir, *Date preliminare cu privire la necropola de la Păuleasca*, SCIV, 2, 1972, p. 319.)
 - **Sultana**, jud. Călărași- 1 ex. (Bucur Mitrea, *Săpăturile de salvare de la Sultana*, MCA,VII, p.534).
35. 2. **din fier** (B. Mitrea, *op.cit.*, MCA, VII, 1961, p. 534).
- **Istria-Capul Viilor**, jud. Constanța -34 ex. (VI. Zirra, *op. cit.*, p.392, fig.28/8-13.)
 - **Sultana**,jud. Călărași- 1 ex. (Bucur Mitrea, *op.cit.*, MCA,VII, p.534).
 - **Isacceia**, jud. Tulcea – 1 ex. (I. Vasiliu, *op. cit.*, p.115, pl.XVI/1,7).
 - **Ulmeni - Movila lui Reteșan**, jud. Buzău (E. M. Constantinescu, *op. cit.*, p. 167, fig.3/4).
 - **Vitânești**, jud. Călărași (V. Leahu, G. Trohani, *Săpăturile de la Vitânești*, Cercetări Arheologice, III, 1979, p. 127).

36. CAPETE ZOOMORFE

- **Dinogeția** – 1 ex. (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, *op. cit.*, p.301, fig.171/18).

37. CUIE

- **Capidava** (Gr. Florescu, Radu Florescu, Gloria Geacalopol, *Săpăturile de la Capidava*, MCA, VII, p.577).
- **Castelu**, jud. Constanța (Rădulescu, N. Harțuche, op. cit., p. 82).
- **Dinogeția** – 100 ex. de fier- (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit, p. 76, fig. 40/9, 10).
- **Fetești-Vlașca**, jud. Ialomița (Radu Popa & allia, op. cit., p. 167, fig. 7/5).
- **Mărculești-Viișoara**, jud. Ialomița (Petre Diaconu, op. cit., p. 544).

38. CAZAN DIN FIER

- **Băneasa, București** (M. Constantiniu, Panait I. Panait, op. cit., p. 127, fig.44).

39. CRAMPON DE GHEAȚĂ

- **Capidava** (Gr. Florescu, Radu Florescu, Petre Diaconu, op. cit., p. 233, fig.116/2).

40. FIER (lupe întregi sau fragmentare)

- **Bucu - jud. Ialomița** (Anca Păunescu, Elena Rența, op. cit., Arheologia Medievală, III, 2000, p.13).
- **Dridu, jud. Ialomița** (E. Zaharia, op. cit., p. 94).
- **Fetești-Vlașca, jud. Ialomița** (Radu Popa & allia, op. cit., p. 167).
- **Ștefan cel Mare- Feteasca, jud. Călărași** (E. Corbu, op. cit., p. 261).
- **Vlădeni-Popina Blagodeasca, jud. Ialomița** - lupe de fier de dimensiuni mijlocii și mici au apărut în statul de cultură dar și în complexe. Au fost menționate lapidar în rapoartele arheologice publicate în CCA din 2000 până în prezent. Intenționăm o publicare a acestora după efectuarea unor analize de laborator.
- **Vâlcele, jud. Călărași** - (Vasile Oprea, Em. Corbu, *Considerații privind așezarea medieval-timpurie - sec. IX-X - de la Vâlcele (jud. Călărași)*, în Ialomița, III, Slobozia, 2000, p. 62.)

41. FIGURINE

- **Fetești - Vlașca, jud. Ialomița** - o figurină zoomorfă reprezentând un cal (Radu Popa & allia, op. cit., p. 167, fig. 6/7)

42. FLUIERICI

- **Dinogetia** (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit, p.330, fig.180/16).

43. FLUIER

- **Dinogetia** (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit, p.328, fig.180/17, 18).

44. FLACON DE STICLĂ (Filacteriu de sticlă romană?)

- **Istria-Capul Viilor** (U. Fiedler, op.cit., p.429 sqq., în M92).

45. LACĂT

- **Dinogetia** – 6 ex. (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit, p. 76, fig.41/9; p. 78, fig. 41/10-11).

46. PIESE DE HARNAȘAMENT

46. 1. scară de sa

- **Dinogetia** (Ion Barnea, op. cit., p.314)
 - **București-Lacul Tei-** (M. Sâmpetru, *Înmormântări pecenege din Câmpia Dunării*, SCIVA 3/1973, p. 455.)
 - **Țândărei, jud. Ialomița** (A. Păunescu, E. Rența, *Cercetări....*, p. 110).
 - **Vitănesti, jud. Călărași** – 2ex.- (Leahu, Trohani, op. cit., p. 127).
- ##### 46. 2. zăbală de fier
- 46.2. 1 - bară cu 2 inele laterale
 - **Dinogetia** - 1 ex. din bronz (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit., p. 345, fig. 184/21).
 - **București - Lacul Tei**(M. Sâmpetru, op. cit., p. 455).
 - **Lișcoteanca** (jud. Brăila) - N. Harțuche, Fl. Anastasiu, op. cit., p. 267, fig.4/3, 5/6).
 - **Movilița, jud. Ialomița** (Gh. Diaconu, Petre Diaconu, *Un mormânt de călăreț nomad din sec. XI-XII descoperit la Movilița*, SCIV, tom.18, nr.1, p.136, București, 1967, fig.3/2.

- **Râmnicelu -Movila Săpată**, jud. Buzău (E. M. Constantinescu, op. cit., p. 168).
 - **Tangâru**, jud. Ilfov - 1 ex. (D. Berciu, *Săpăturile arheologice de la Tangâru*, MCA, V, 1959, p. 152).
 - **Ulmeni**, Movila lui Reteșan - jud. Buzău (E. M. Constantinescu, op. cit., p.168, fig.3/9).
 - **Vitănești**, jud.Călărași - 2 ex. (V. Leahu, G. Trohani, op. cit., p. 127).
 - **Ziduri**, jud.Buzău - 1 ex. (E. M. Constantinescu, op. cit., p. 168).
46. 3. **butoni de harnașament**
- **Dinogetia**-2 ex.(Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit, p.345, fig.184/4,5).
46. 4. **piesă cruciformă**
- **Dinogetia** - 2 ex. (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit, p.345, fig.184/7).
- 48.5. **roțița cu trei spițe**
- **Dinogetia** – 3 ex. (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit, p.347, fig.184 /8,9).
 - **Păcuiul lui Soare**- 2 ex. (P. Diaconu, D. Vâlceanu, op. cit., p. 160, fig. 63/3, 5).
- 46.6. **psalii din os.**
- **Dinogetia**- 7 ex. (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit, p.348, fig.183 /5,4).
- 46.7. **piese mărunte pt. curele de harnasament**
- **Dinogetia** (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit, p. 349, fig.183/8,23 , Ion Barnea, op. cit., p.314).
- 47. PIESE DE LA INSTRUMENTE MUZICALE**
- **Bucov** (M. Comșa, op. cit., p. 46, fig. 30/4).
- 48. INSCRIPȚII**
- **Slon** (Maria Comșa, *Inscripții runice din sec. IX-X descoperite la Slon-Prahova*, Cercetări Arheologice, XI, p. 615, fig. 1,2,3,5,6).
- 49. JUCĂRII**
- **Obârșia- Nouă-Olt** (Toropu, Stoica, op. cit., p. 171, fig.8/10,12.)
- 50. MONEDE**
- Menționăm aici doar monedele descoperite în situri arheologice și nu și pe cele descoperite întâmplător în multe alte locuri.**
- **Capidava** - publicate în monografie 26 exemplare din bronz și multe altele în diverse rapoarte arheologice. (Gr. Florescu, Radu Florescu, Petre Diaconu, op. cit., p. 238-244).
 - **Dinogetia** (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit, p.357; Ion Barnea, op. cit., p.305, p.319, 325 (o monedă din aur).
 - **Păcuiul lui Soare** (P. Diaconu, D. Vâlceanu, op. cit., p. 181-212).
 - **Tulcea-Aegyssus, jud. Tulcea** - 14 ex. (I. Vasiliu, I. Mănucu-Adameșteanu, op. cit., p.144, Pl.III/4, p.149).
 - **Isaccea, jud. Tulcea** (1 ex.)- 4 monede de bronz în necropola (Ioan Vasiliu, op. cit., p. 116, pl.XVI/9-12).

- **Istria- Capul Viilor** (Vl. Zirra, op. cit., p.393, fig.11).
- **Izvorul-Giurgiu** (B. Mitrea & alia, op. cit., p.116).
- **Nufăru**, jud. Tulcea – 40 ex. (Oana Damian, Nufăru, CCA, campania 2002, p.215).
- -un exemplar din aur datat în vremea împăraților Constantin VII-Roman II, pe podeaua unei locuințe (Oana Damian, Nufăru, CCA, campania 2000, p. 165).
- **Șirna, jud. Prahova** (Ștefan Olteanu, Nina Neagu, Șirna „Fântâna lui Hârțu”, SAC (1983-1992, Brăila, 1996, p. 104).

51. PLĂȘEA DE CUȚIT (din os)

- **Dinogetia** (Ion Barnea, op. cit., p.305, p.298).
- **Făcăi- Braniște, mun. Craiova** (O. Toropu, On. Stoica, op. cit., p. 64, fig. 11/4).
- **Vlădeni-Popina Blagodeasca, jud. Ialomița** (Emilia Corbu, *Inventarul arheologic descoperit la Vlădeni-Popina Blagodeasca în cursul campaniilor 2000-2004* (sub tipar la Arheologia Medievală,VI)
 - a) O plăsea de cuțit a apărut în L1 în cursul campaniei din anul 2000. Piesa are următoarele caracteristici: L= 10 cm, formă ovală de 4,5, x 3 cm . Două perforații pentru nituri în partea superioară). Inv. 5365 (colecția MJI).
 - b) Fragment de plăsea. Se păstrează doar partea superioară cu perforație.,Inv. 5295 (colecția MJI).
- **Nufăru**, jud. Tulcea (Oana Damian, Nufăru, CCA, campania 2002, p.215).
- **Ștefan cel Mare - Feteasca, jud. Ialomița** (Emilia Corbu, op. cit., p. 263).
- **Castelu** - jud. Constanța (A. Rădulescu, N. Harțuche, op. cit., pl.XXXI/17).

52. PATINE DIN OS

- **Bucu, jud. Ialomița** (Anca Păunescu, Elena Rența, op.cit., Arheologia Medievală, III, 2000, p.14, fig.16/5,6).
- **Capidava** (Gr. Florescu, Radu Florescu, Petre Diaconu, op. cit., p. 94, fig. 24-26).
- **Dinogetia**- 12 ex. (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit, p. 94, fig. 42/24, 25).

53. SILEXURI (fragmente sau nuclee de silex utilizate la aprinderea focului)

- **Ștefan cel Mare- Feteasca, jud. Călărași** (Em. Corbu, op. cit., p. 263).
- **Independența - Ghiolul Petrii, jud. Tulcea** (Gh. Mănucu–Adamesteanu, *Săpăturile...*, p.367).
- **Vlădeni-Popina Blagodeasca, jud. Ialomița** - Până în prezent au fost descoperite mai multe nuclee de silex sau fragmente atât în nivelul de cultură cât și în complexe. Având în vedere că pe popină se mai află și o așezare gumelnițeană bănuim că o parte din ele au fost refolosite de locuitorii așezării medieval-timpurii.
- **Țândărei, jud. Ialomița** (Anca Păunescu, El. Rența, op. cit., p.110).
- **Ulmeni - Movila lui Reteșan, jud. Buzău**, E.M. Constantinescu, op.cit., p.168, fig.3/6).
- **Vitânești, jud.Călărași** (V. Leahu, G. Trohani, op. cit., p. 127).

- **Ziduri**, jud. Buzău – 1 ex. (E. M. Constantinescu, op. cit., p. 168).

54. SCOABE

- **Bragadiru, jud. Ilfov** (M. Turcu, op. cit., pl. I/5, p. 39).

55. SIGILII

- **Băneasa-București** (M. Constantiniu, Panait I. Panait, op. cit., p.129, fig. 47).
- **Constanța** - un sigiliu datat în sec. VII-VIII (Ion Barnea, *Sigilii bizantine inedite din Dobrogea*, Pontica, XXIII, 1990).
- **Dinogetia** – 2ex. (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit, p.332, fig.181).
- **Noviodunum**- Isaccea-jud. Tulcea (I. Barnea & allia, *Săpăturile de salvare de la Noviodunum*, MCA, IV, p. 167; I. Barnea, *Sigilii...*).
- **Nufăru**, jud. Tulcea (I. Barnea, *Sigilii...*).

58. TUB

55.1. de argint

- **Dinogetia** – 1 ex. (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit, p.300, fig.167/14).

55. 2. tuburi din os

- **Chirnogi**, jud.Călărași (Done Șerbănescu, op. cit., p.668, pl.2/2).
- **Dinogetia** (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit, p. 94)
- **Istria-Capul Viilor** (Fiedler, op.cit, M52).
- **Izvorul-Giurgiu** (B. Mitrea & allia, op. cit., p.332, fig.4/3; Bucur Mitrea, *Necropola feudal-timpurie de la Izvorul-Giurgiu*, jud. Ilfov, p. 212, MCA, IX, 1970, p. 212).
- **Obârșia - Nouă Olt** (O. Toropu, O. Stoica, op. cit., p. 171, fig.9/6-9).
- **Tichilești** (un exemplar decorat cu cercuri incizate (N. Harțuche, *Preliminarii la repertoriul arheologic al județului Brăila*, Istros, I, 1980, p.335).
- **Vlădeni-Popina Blagodeasca, jud. Ialomița** - 3 ex.
 - 1) inv. 5297(colecția Muzeului Județean Ialomița) - (Tub din os de pasăre cu ambele capete deschise) L= 9,5 cm, grosime-0,6 cm.
 - 2) Inv.5298 (colecția Muzeului Județean Ialomița) - Tub din os de pasăre cu ambele capete deschise L= 13,5 cm, grosime-0,3 cm.
 - 3) Inv. 5266-colecția MJI. Tub din os de pasăre golit pe interior, cu ambele capete deschise. L= 10 cm, grosime- 0,6 cm.

56. ZGURĂ

- **Bucu, jud.Ialomița**(Anca Păunescu, Elena Rența, op. cit., *Arheologia Medievală*, III, 2000, p.13).
- **Dridu, jud.Ialomița** (E. Zaharia, op. cit., p.94).
- **Gura Canliei, jud. Constanța** (M. Irimia, op. cit., p. 117).
- **Ștefan cel Mare-pct. Feteasca, jud. Călărași** (Em. Corbu, op. cit., p. 261).
- **Mărculești-Viișoara, jud.Ialomița** (Petre Diaconu, op. cit., p. 544).
- **Nufăru** (Oana Damian, Nufăru, CCA, campania 2002, p.215)
- **Țândărei, jud.Ialomița** (A. Păunescu, E. Rența, op. cit., p. 110)

- **Vâlcele** - jud. Călărași (Vasile Oprea, Emilia Corbu, op. cit., p.62)
- **Vlădeni-Popina Blagodeasca**, jud.Ialomița - fragmente de dimensiuni mici și medii, răspândite în nivelul de cultură și în complexe. Vor fi publicate împreună cu analizele de laborator ale lupelor de fier.

IV. OBIECTE DE CULT

57. CRUCIULIȚE PECTORALE SIMPLE

- **Isacce**, jud. Tulcea – 2 ex.(I. Vasiliu, op. cit., p. 114-115, pl.VIII/22-23).
- 57.1. **din bronz**
 - **Dinogetia**- 15 ex. (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit,p. 357, fig.191/3-13; Ion Barnea, op. cit., p. 298)
 - **Capidava** (jud. Constanța)- Gr. Florescu, Radu Florescu, Petre Diaconu, op. cit., p. 234, fig.118/1
 - **Piatra-Frecăței** (jud. Tulcea) o cruce dublă relicviar (Petre Aurelian, Săpăturile de la Piatra Frecăței, MCA, VIII, 1962, p. 586, fig. 23).
 - 57.2. **din fier**
 - **Dinogetia**- 3 ex. (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit, p.357, fig.191/1,2).
- 57.3. **din plumb**
 - **Capidava** (Gr. Florescu, Radu Florescu, Petre Diaconu, op. cit., p. 234).
 - **Dinogetia** - 2 ex. (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit, p.357, fig.191/15-16; Ion Barnea, op. cit., p. 298).
 - **Păciul lui Soare** (P. Diaconu, D. Vâlceanu, op. cit., p. 160-162, pl.XXVIII-XXIX).
 - 57.4. **aramă**
 - **Dinogetia** (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit, p.358, fig.191/13).
- 57.5. **din marmură sau piatră**
 - **Dinogetia** - 3 ex. (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit,p.364, fig.192/6).

58. CRUCIULIȚE RELICVIAR

61.1. Din metale diverse

- **Dinogetia** – 16 ex. (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit, p.360-364, fig.192).
- **Păciul lui Soare**- 14 ex. (Petre Diaconu, Dumitru Vâlceanu, op. cit., p.160-162, pl.XXVIII).
- **Nufăru, jud. Tulcea**- 2 cruciulite relicviar din Br. - (Oana Damian, Nufăru, CCA, campania 2002, p. 215, pct. Adrian Petre).

61.2. din aur –

- **Dinogetia** 1 ex. (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit, p.357).

59. CRUCIFIX

- **Dinogetia** (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit, p.364, fig.192/15).

60. OUĂ DE LUT ARS SMĂLȚUIȚE

- **Dinogetia** (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit, p. 326, fig.149/12,13).

- **Isaccea, jud. Tulcea** (I. Vasiliu, op. cit., p.115, pl.VIII/17-21).

61. Medalion cu reprezentări religioase

- **Dinogetia** – 1 ex.(Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit, p.366, fig.193/4)
- **Isaccea, jud. Tulcea** (I. Vasiliu, op. cit., p.115).
- **Niculitel, jud. Tulcea** (Gh. Mănucu Adameșteanu, *Un medalion din chihlimbar descoperit la Nufăru*, Pontica, XVII, 1984, p. 225).

62. TIPAR DE CRUCIULIȚE

- **Dinogetia** (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit., p. 358, fig.38/3).

63. TURTIȚE DE LUT ARS

- **Dinogetia** (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit, p.328, fig.180/11-15; Ion Barnea, op. cit., p.298).
- **Vlădeni-Popina Blagodeasca, jud. Ialomița**
 - a) Inv.5336- Turtiță rotundă cu semn cruciform pe fața superioară, fața inferioară netezită. Descoperită în apropierea bordeiului nr.1. Lut. Ardere neuniformă, brun-cărămizie. Dm=3,5 cm, h=1cm.
 - b) un exemplar descoperit în cursul campaniei 2005. Semn cruciform pe fața superioară. Fața inferioară netedă. Dm.=3,5 cm, h= 1 cm.

V. PODOABE

64. AC CU INEL DE BRONZ

- **Bucov, jud. Prahova** – un ac de păr din bronz- M. Comșa, op. cit., p. 123, fig. 95/21.
- **Dinogetia** (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit, p. 300, fig.171/19).

65. BRĂȚĂRI

65. 1. de sticlă

1. Circulare în secțiune:

- **Babadag, jud. Tulcea** (Ioan Vasiliu, *Considerații finale...*, op. cit.,p.176).
- **Capidava** (Gr. Florescu, Radu Florescu, Petre Diaconu, op. cit., p.237)
- **Dinogetia** (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit, p. 306, fig. 175/D).
- **Independența-Ghiolul Petrii, jud. Tulcea** (Gh. Mănucu-Adameșteanu, *Săpăturile...*, p.367).
- **Nufăru, jud. Tulcea** (Oana Damian, Nufăru, CCA, campania 2002, p.215).
- **Păcuiul lui Soare** (P. Diaconu, D. Vâlceanu, op. cit., p.159, fig. 61).
- **Tulcea- Aegyssus, jud. Tulcea** (I. Vasiliu, Gh. Mănucu-Adameșteanu, op. cit., p. 144).
- **Isaccea- jud. Tulcea** (Ioan Vasiliu, op. cit., p.110, pl.VII/1-3).

65.2. ovale în secțiune:

- **Capidava** (Gr. Florescu, Radu Florescu, P. Diaconu, op. cit., p237).
- **Dinogetia** (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit, p. 302, fig.174/A1).
- **Isaccea, jud. Tulcea** (I. Vasiliu, op. cit., p. 110, Pl.VI/4-6). , tom. 24, nr. 4, București, 1973, p. 667).

- **Dinogetia** (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit, p. 290, fig. 172;
 - **Izvoru-Giurgiu** (B. Mitrea, op. cit., p. 332).
 - **Platonești** (Matei, Coman, CCA, campania 2002, p.239).
- 65.3.1. brățară din bronz cu capete zoomorfe**
- **Dinogetia** (Ion Barnea, op. cit., p. 301, fig.9/12)
 - **Nalbant, jud. Tulcea** (G. Simion, p. 232, pl.VI)
 - **Nufăru, jud.Tulcea** (Oana Damian, Nufăru, CCA, campania 2002, p.215).
 - **Păciul lui Soare** (Diaconu, Vâlceanu, op. cit., p.149).
- 65.4. de fier**
- **Dinogetia** (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit, p. 290, fig. 172/7).
- 65.5. din aramă**
- **Dinogetia** (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit, p. 292, fig. 172/4).
 - **Nalbant, jud. Tulcea** (G. Simion, op. cit., p. 232, pl.VI).
 - **Păciul lui Soare** (Diaconu, Vâlceanu, op. cit, p. 147).
- 66. CERCEI**
- **Sultana, jud. Călărași**(B. Mitrea, *Săpăturile...*, p. 534, fig. 4/1,2).
- 66. 1. de bronz**
- **Chirnogi, jud. Călărași** (Done Șerbănescu, *Morminte prefeudale de la Chirnogi*, (SCIV 4/1973, p.668, pl.1/2).
 - **Dridu, jud. Ialomița** (E. Zaharia, op. cit., p94, fig. 53/2)
 - **Frătești, jud. Giurgiu** (cercel cu sferă de bronz atașată la o verigă) (C-tin Isăcescu, op. cit., p. 205, pl.III/4, p. 212).
 - **Independența-Ghiolul Petrii, jud. Tulcea** (Gh. Mănucu-Adameșteanu, *Săpăturile de salvare...*, p. 367, pl.XII/13).
 - **Istria-Capul Viilor** (Vl. Zirra, op.cit., p.393, fig.29/1, în M128).
 - **Izvorul-Giurgiu** (Bucur Mitrea & allia, op. cit., p.332).
 - **Obârșia-Nouă -Olt** – 62 exemplare grupate in 9 categorii(Toropu, Stoica, op. cit., p. 179-183, fig. 5).
- 66.1. a. conici**
- **Băneasa- București – 2 ex.** (M. Constantiniu, P. I. Panait, op. cit., p.129, fig. 46/1,2)
 - **Isacceia** (jud. Tulcea)- I. Vasiliu, op. cit., p. 110, pl.V/4a-b.
- 66.1. b. „Belo-Brdo”**
- **Dinogetia** (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit, p.277, fig. 168/2, fig. 169/1-2).
 - **Păciul lui Soare** (Diaconu, Vâlceanu, op. cit., fig. 56/2).
 - **Piatra –Frecăței, jud. Tulcea-Petre Aurelian, Săpăturile de la Piatra –Frecăței, MCA, VIII, 1962, p. 585, fig. 21/2.**
- 66.2. cercei din argint**
- **Izvorul-Giurgiu** (B. Mitrea & allia, p.332).
 - **Obârșia-Nouă –Olt**, 22 exemplare din mai multe categorii (Toropu, Stoica, op. cit., p. 179-183, fig. 5).
 - **Chirnogi** - jud. Călărași (Done Șerbănescu, *Morminte din perioada prefeudală descoperite la Chirnogi (jud. Ilfov)*, SCIV, tom.24, 4, București, 1973, p. 668, pl.1/2.)
 - **Sultana-jud. Călărași** (B. Mitrea, *Săpăturile...*, p. 534, fig. 4/1,2, fig. 5).
- 66. 3. cercei din argint aurit**

- **Dinogetia** (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit., p. 278, fig. 167/11).
 - **Izvorul-Giurgiu** (B. Mitrea & allia, op. cit., p. 332).
 - **Obârșia-Olt** (O. Toropu, *Romanitatea...*, p. 158).
66. 4. **cercei din aur**
- **Dinogetia** (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, op.cit., p.278, fig.167)
 - **Izvoru-Giurgiu** (B. Mitrea &allia, p.332).
 - **Râmnicelu** - jud. Brăila (N. Harțuche, Fl. Anastasiu, *Morminte de călăreți nomazi*, Istros, I, 1980, p. 264-280).
- 67. CLOPOȚEI**
67. 1. **din bronz**
- **Dinogetia** (Ion Barnea, op. cit., p. 305, fig. 12/8)
- 1. piriformi:**
- **Păcuiul lui Soare** (Diaconu, Vâlceanu, op. cit.,p.139, fig.56/7.
 - **Istria-Capul Viilor** (Vl. Zirra, op.cit., p.393, fig.3, în M 105).
- 68. COLIER**
- 68.1. **Compus din diverse**
- **Sultana, jud. Călărași**
- 1. Din perle lunguiețe din tablă de bronz cu puțin argint**
- B. Mitrea, *Săpăturile de salvare de la Sultana*, MCA, VII, 1961, p. 534, fig. 4/3)
- 2. Din perle de sticlă**
- **Sultana, jud. Călărași** (B. Mitrea, *Săpăturile...*op. cit., p. 534)
- 68.2. **colan din bară de metal**
- **Nalbant, jud. Tulcea (G. Simion, op. cit., p 240).**
 - **Platonești, jud. Ialomița (Gh. Matei, inedit).**
- 69. INELE**
69. 1. **bronz**
- **Babadag, jud. Tulcea** (Ioan Vasiliu, *Considerații finale...*, p. 177)
 - **Isaccea, jud. Tulcea** (I. Vasiliu, op. cit., p.112, pl.IV/1-5).
 - **Istria-Capul Viilor** (Vl. Zirra, op. cit., p. 393, fig. 29/7, M 252).
 - **Chiscani, jud. Brăila** (N. Harțuche & allia, op. cit., p. 157, fig. 14/1).
- 69.1.1. **inele din bronz răsucite**
- **Dinogetia** (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit, p.288, fig. 170/35, 38).
 - **Isaccea, jud. Tulcea** (I. Vasiliu, op. cit., p.112, pl.IV/10-17)
 - **Nufăru, jud. Tulcea** (Oana Damian, Nufăru, CCA, campania 2002, p.215)
- 69.1. 2. **inele de buclă:**
- **Bucov** (M. Comșa, p.121).
 - **Radovanu, jud. Călărași** (Maria Comșa, *Tipuri de locuințe din sec. IX-X de la Radovanu, „Valea lui Petcu,,*, CCDJ, V-VII, Călărași, 1988-1989, p. 145).
 - **Castelu, jud. Constanța** – (A. Rădulescu, N. Harțuche, op. cit., p. 83, pl. XXXI/19).
 - **Histria, jud. Constanța** (Al. Suceveanu, op. cit., p 498, fig. 3/4,5).
 - **Isaccea, jud. Tulcea** (I. Vasiliu, op. cit., p.112).
 - **Nalbant, jud. Tulcea** (G. Simion, op. cit., p. 240).
 - **Păuleasca, jud. Teleorman** (M. Comșa, Gh. Bichir, op. cit., p.319)

- **Sultana** (jud. Călărași)- B. Mitrea, *Săpăturile de salvare...*, p. 534)
- 69.1.3. **inele cu chaton**
- **Aegyssus-Tulcea** (un exemplar din bronz)- I. Vasiliu, Gh. Mănucu-Adameșteanu, op. cit., p. 144, pl.III/1, IX/2.
 - **Capidava** – 3 ex. (Gr. Florescu, Radu Florescu, Petre Diaconu, op. cit., p.233, fig.118/2,3).
 - **Dinogetia** - 6 ex. (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit, p. 286, fig. 170).
 - **Păciul lui Soare** – P. Diaconu, D. Vâlceanu, op. cit., p. 147, fig.56/3, 6, 8.
 - **Isacceia**, jud. Tulcea (I. Vasiliu, op. cit., p.112, pl. V/1,2).
 - **Izvorul-Giurgiu** (B. Mitrea & allia, op. cit., p.332).
 - **Piatra –Frecăței** (jud. Tulcea)-Petre Aurelian, op. cit.,p. 585, fig.21/2,3.
- 69.1. 4. **inele montură cu cercuri incizate**
- **Tulcea-Aegissus** (I. Vasiliu, Gh. Mănucu-Adameșteanu, op. cit., p.144, pl.III/2, IX/1).
- 69.1. 5. **inele din placă sau foaie de metal:**
- **Dinogetia** – 6 ex.(Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit, p. 284, fig. 170/4-6).
 - **Păuleasca** (jud. Teleorman) - M. Comșa, Gh. Bichir, op. cit., p.319.
- 69.2. **inele din sticlă**
- **Isacceia**, jud. Tulcea-(I. Vasiliu, op. cit., p112, p.V/8)
- 69.3. **inele din argint:**
- **Chirnoși**, jud. Călărași(Done Șerbănescu, op. cit., p.667).
 - **Dinogetia** (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit., p.286-287).
 - **Păciul lui Soare** (Diaconu, Vâlceanu, op. cit., p. 147, fig.56/4).
- 69.4. **inele din aur:**
- **Dinogetia** (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit., p.286-288, fig.167/4).
- 69.5. **inele din os:**
- **Dinogetia** (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit, p.326).
- 70. LUNULAE**
- 70.1. **din bronz**
- **Păciul lui Soare** (Diaconu, Vâlceanu, op. cit., p.141, fig.57).
 - **Dinogetia** (Gh. Ștefan Ion Barnea, M. Comșa, E. Comșa, op. cit., p. 240).
- 71. MĂRGELE**
- 71.1. **mărgele de sticlă de diverse forme**
- **Bucov, jud. Prahova**- 108 ex. colorate, de diverse tipuri (M. Comșa, op. cit., p. 120, fig. 95).
 - **Chiscani, jud. Brăila** (N. Harțuche & allia, op. cit., p. 157, fig. 14/1).
 - **Dinogetia**- 172 ex. (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit, p.315-325, fig.177-178).
 - **Tulcea-Aegyssus** (Ioan Vasiliu, Gh. Mănucu-Adameșteanu, *Considerații finale...*, p. 149).
 - **Chirnoși, jud. Călărași** - 108 ex. (Done Șerbănescu, op. cit., p.668, pl. 2/1).
 - **Frățești** (jud. Giurgiu) - C-tin Isăcescu, op. cit., p. 205, fig.III/6).

- **Istria-Capul Viilor** - (Vl. Zirra, p.393, fig.8,9).
 - **Izvorul-Giurgiu** (B. Mitrea & allia, op. cit., p.332, fig.4/1, 2).
 - **Nalbant, jud. Tulcea** (G. Simion, op. cit., p. 232).
 - **Nufăru, jud. Tulcea** (Oana Damian, Nufăru, CCA, campania 2002, p.215)
 - **Obârșia-Nouă** –Olt (Toropu, Stoica, *La necropole prefeodale d'Obârșia-Olt*, Dacia, XVI, 1972, p.166,fig.6).
 - **Păuleasca**, jud. Teleorman (M. Comșa, Gh. Bichir, op. cit., p.319).
 - **Sihleanu**, jud. Brăila-N. Harțuche, Florin Anastasiu, *Săpăturile arheologice de la Sihleanu (jud. Brăila)* , Istros, I, 1980, p.103
 - **Sultana**, jud. Călărași- (B. Mitrea, *Săpăturile de salvare...*, p. 534).
 - **Tichilești**, jud. Brăila (N. Harțuche, *Preliminarii ...*, Istros, I, 1980, p.335).
 - **Vlădeni –Popina Blagodeasca, jud. Ialomița**- o mărgea mică din sticlă neagră de formă piramidală, h= 0,4 cm. inv. 5271 (colecția MJI).
- 71.1. 1. **mărgele discoidale**
- **Isaccea**, jud. Tulcea – I. Vasiliu, op. cit., p.113, pl.VIII/4-5.
 - **Istria-Capul Viilor** -2 ex.
- 71.1.2. **mărgele sferoidale:**
- **Dinogetia** (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit, p. 315, fig.177/1).
 - **Dridu, jud.Ialomița**- 1 ex. (E. Zaharia, op. cit., p. 94, fig.55/1.
 - **Castelu, jud. Constanța** (Rădulescu, Harțuche, op. cit., p. 84, pl. XXXI/18-21.
 - **Histria**, jud.Constanța (Al. Suceveanu, op. cit., p. 498, fig. 3/6, 9).
 - **Isaccea**, jud. Tulcea (I. Vasiliu, op. cit., p.113, pl.VIII/10 a-b).
- 71.1.3. **mărgele tubulare**
- **Isaccea**, jud. Tulcea (I. Vasiliu, op. cit., pp.113, pl.VIII/4,5, 6, PL. XVII/4).
- 71.1.4.**mărgele bitronconice**
- **Bucov**, jud. Prahova (M. Comșa, op. cit., p.121, pl. XXIV/5.
 - **Capidava** - Gr. Florescu, Radu Florescu, Petre Diaconu, op. cit., p. 238.
 - **Dinogetia** (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit, p.315, cat.3. fig.177/3).
 - **Histria**, jud. Constanța, 9 ex. (Al. Suceveanu, op. cit., p.498, fig.3/7-8, 10-16)
 - **Isaccea**, jud. Tulcea (I. Vasiliu, op. cit., p.113).
 - **Ostrov** – jud. Constanța(Chera-Mărgineanu, *Morminte creștine-timpurii descoperite la Ostrov*, Pontica, XIV, 1981, p.299)
- 71.1.5. **mărgele îngemănate**
- **Isaccea**, jud. Tulcea (I. Vasiliu, op. cit., p.113).
 - **Chirnogi**, jud. Călărași(Done Șerbănescu, op. cit., p.668, pl.1/1).
- 71.1.6. **mozaic**
- **Păcuiul lui Soare** (Diaconu, Vâlceanu, op. cit., p.138, fig.55/16,20).
 - **Castelu, jud. Constanța** (Rădulescu, Harțuche, op. cit., p. 84, pl. XXXI/20, 21).
 - **Isaccea**, jud. Tulcea (I. Vasiliu, op. cit., p.113, pl. VIII/14)
- 71.1. 7. **mărgele globulare**
- **Isaccea**, jud. Tulcea (I. Vasiliu, op. cit., p 113, pl.VIII/14).
- 71.1. 8. **mărgele poliedrice**
- **Isaccea**, jud. Tulcea (I. Vasiliu, op. cit., p113-114).
- 71.1.9. **mărgele „cu trei ochiuri”**

- **Păciul lui Soare** (Diaconu, Vâlceanu, op. cit., pp.138, fig.55/9).
- 71.1.10. **mărgelile din țevă de sticlă segmentată**
- **Păciul lui Soare** (Diaconu, Vâlceanu, op. cit., p. 138, fig.55/6-8).
- 71.1.11. **mărgelile în formă de sămânță de pepene**
- **Dinogetia** - (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit, p.321, categoria 31).
 - **Bucov, jud. Prahova** (M. Comșa, op. cit., p.121, pl.XXIV/1, XXVI/3).
 - **Izvoru - Giurgiu** (Bucur Mitrea, *Necropola feudală-timpurie de la Izvorul-Giurgiu* (jud. Ilfov), MCA, X, 1973, p. 212).
 - **Istria - Capul Viilor** – 2 ex. în M220 (Vl. Zirra, op. cit., p.393, fig.29/9)
- 71.1.12. **mărgelile cu ochișori:**
- **Chirnoși** (Done Șerbănescu, op. cit., p. 668, pl.1/1).
 - **Dinogetia** (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit, p.317, fig.177/4).
 - **Vlădeni-Popina Blagodeasca, jud. Ialomița**- o jumătate de mărgea din sticlă albastru deschis „cu ochișori” albastru închis pe fond alb. A fost găsită în groapa de bucate (complex 24, cas. A1-A3). Dm.= 1,8 cm, h = 1 cm. Inv. 5285.
- 71.1.13. **mărgelile de sticlă cu montură de bronz**
- **Obârșia - Olt** (Toropu, Stoica, op. cit., p. 166, fig. 7/14-17).
71. 2. **mărgelile din chihlimbar:**
- **Păciul lui Soare** (Diaconu, Vâlceanu, op. cit., p.137, fig.55/19)
 - **Isaccea, jud. Tulcea** (I. Vasiliu, op. cit., p.114, pl.VIII/3-4).
71. 3. **mărgelile din cristal de stâncă:**
- **Isaccea - jud. Tulcea** (I. Vasiliu, op. cit., pl. VIII/a-b).
71. 4. **mărgelile din scoici:**
- **Isaccea, jud. Tulcea** (I. Vasiliu, op. cit., p.pl.VIII/13).
- 71.5. **mărgelile din os:**
- **Dinogetia** (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit, p. 326)
- 71.6. **mărgelile din metal:**
- **Păuleasca, jud. Teleorman** (M. Comșa, Gh. Bichir, op. cit., p.319).
 - **Obârșia-Nouă-Olt** (Toropu, Stoica, op. cit., p.166, fig. 7/13).
 - **Vlădeni-Popina Blagodeasca, jud. Ialomița** – o mărgea din bronz apărută în cursul campaniei 2004 în groapa de bucate nr. 8 la -2,30 m. Este puternic corodată. Dm= 1 cm, h= 0,6 cm, decorată cu un șir de alveole.
- 71.7. **mărgelile din lut.**
- **Bucov, jud. Prahova** (M. Comșa, op. cit., pl. XXVI/7).
- 72. OGLINDĂ DE BRONZ**
- **Dinogetia** (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit, p.300, fig. 171/21, - o piesa de sec. XI-XII).
 - **Păciul lui Soare** (Diaconu, Vâlceanu, op. cit., p. 159, fig. 56/9-10).
- 73. PIEPTENI**
73. 1. **Cu un singur rând de dinți fixați de două plăci înguste plan convexe în secțiune fixate cu cuie Br**
- **Dinogetia** (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit., p. 91, fig. 45/1)
73. 2. **Bilateral (cu două rânduri de dinți) cu placă trapezoidală**
- **Dinogetia** (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit, p. 91, fig. 45/2,3,9)

73.3. **Cu două rânduri de dinți cu placă dreptunghiulară.**

- **Dinogetia** (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit, p. 92, fig. 45/5).

74. **PANDANTIVE**

- **Capidava** - un exemplar găsit într-un mormânt de înhumăție - (Gr. Florescu, R. Florescu, Gl. Ceagalopol, MCA, VII, p.577).

74. 1. **pandantive de bronz**

74.1.1. **pandantive globulare**

- **Dinogetia** (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit, p. 278, fig. 169/11).
- **Isaccea** - jud. Tulcea (I. Vasiliu, op. cit., p.109, pl.V/3).

74.1. 2. **pandantive foliforme**

- **Băneasa-Străulești, jud. Ilfov** (M. Constantiniu, Panait I. Panait, *Șantierul Băneasa-Străulești*, București, VI, Materiale de istorie și muzeografie, p. 67, fig. 10/1)
- **Dinogetia** (Barnea & allia, p. 284).
- **Histria**, jud. Constanța (Al. Suceveanu, *Mormânt din sec. XI de la Histria*, SCIVA 3/1973, p. 497, fig. 3/1,2).

74.1.3. **pandantive circulare**

- **Băneasa-Străulești** (M. Constantiniu, Panait I. Panait, *Șantierul...*, p.67, fig. 10/2).
- **Obârșia-Nouă – Olt** (Toropu, Stoica, op. cit., p171, fig. 7/5).

74.1.4. **clopoțel-cvasiglobular**

- **Bucov**,jud. Prahova (M. Comșa, op. cit., p. 122, fig. 95/15).
- **Dinogetia**- 10 ex.- (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit., p. 278, fig. 168 /3, fig.169/4-10).
- **Isaccea** (jud. Tulcea) - (I. Vasiliu, op. cit., p.110, pl. V/1).

74.1. 5.**pandantiv spitzoval**

- **Histria**, jud.Constanța (Al. Suceveanu, op. cit., p. 498, fig. 3/3).

74.1. 6. **pandantiv piriform**

- **Dinogetia**- Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit, p. 278.

74.1. 7. **pandantiv în formă de “topor”:**

- **Păcuiul lui Soare** (Diaconu, Vâlceanu, op. cit., p. 159, fig. 56/1).

74.1. 8. **pandantiv piramidal**

- **Obârșia-Nouă –Olt-** (O. Toropu, O. Stoica, op. cit., p. 171, fig. 5-31).

74.2. **pandantiv din piatră**

- **Isaccea**, jud. Tulcea (I. Vasiliu, op. cit., p.115, pl.XII/3)

74.3. **pandantiv din os:**

- **Dinogetia** – (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit,p. 325, fig. 171/23,26; 173/28).
- **Dridu, jud. Ialomița**(E. Zaharia, op. cit., p.95, fig. 56/2).
- **Vlădeni-Popina Blagodeasca, jud. Ialomița** - Este vorba de o piesă de os de 3, 6 cm lungime și 0,3 cm grosime, golită în interior și decorată cu 8 incizii transversale, descoperită pe podeaua bordeiului nr. 1 datat în sec. IX-X.

74.4. **pandantive din plumb:**

- **Dridu, jud. Ialomița** (E. Zaharia, op. cit.,p. 94, fig. 53/7)
- **Păcuiul lui Soare** - (Diaconu, Vâlceanu, op. cit., p. 144, fig. 58; Petre Diaconu, A. Atanasiu, *Două pandantive circulare de plumb de la Păcuiul lui Soare*, SCIVA, 20, 4, 1969, p. 223, fig. 1/1,2).
- **Obârșia-Nouă-Olt** (Toropu, Stoica, op. cit.,p. 171, fig. 7/1,2).

75. PODOABE DE VEȘMÂNT

75.1. cataramă

75.1.1. din bronz

- **Bucov**, jud. Prahova (M. Comșa, op. cit., p. 123-124, fig. 96/3).
- **Băneasa-București**, 2 ex. (M. Constantiniu, Panait I. Panait, op. cit., p. 127, fig. 43/2,3,4).
- **Capidava (jud. Constanța)** 1 ex. (Gr. Florescu, Radu Florescu, Petre Diaconu, op. cit., p. 234, fig. 118/6).
- **Dinogetia**- 26 ex. (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit., p. 297, fig. 173/18, fig. 171/14).
- **Păcuiul lui Soare** (P. Diaconu, D. Vâlceanu, op. cit., p.154 -157, fig. 62).
- **Canlia**,jud. Constanța- 1 ex. (Radu Harhoiu, op. cit., p. 567, fig. 3/3).
- **Chiscani**, jud. Brăila – 1 ex. (N. Harțuche, Fl. Anastasiu, I. Broscățean, op. cit., p. 157).
- **Isacceia**,jud. Tulcea (I. Vasiliu, op. cit., p. 114, pl. XVI/8).
- **Movilița**, jud. Ialomița (Gh. Diaconu, Petre Diaconu, op. cit., p.136, fig. 3/1).
- **Nufăru**, jud. Tulcea (Oana Damian, Nufăru, CCA, campania 2002, p.215).
- **Vitânești**, jud. Călărași (V. Leahu, G. Trohani, op. cit., p.127).

75.1.2. cataramă din fier

- **Castelu**,jud. Constanța, 1ex.(Rădulescu, Harțuche, op. cit., p. 82, pl. XXXI/5).
- **Bucov**, jud. Prahova, 4 ex. (M. Comșa, op. cit., p. 124, fig. 96/4,6, 7, 8).
- **Dinogetia** – 9 ex. (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit, p. 297, fig. 171/6, 173/18).
- **Dridu**, jud. Ialomița (E. Zaharia, op. cit., p. 94, fig. 54/8, fig. 53/3).
- **Păcuiul lui Soare** (P. Diaconu, D. Vâlceanu, op.cit., p.154-156, fig.62).
- **Vlădeni-Popina Blagodeasca, jud. Ialomița** - un exemplar de formă ovală cu diametrul longitudinal=5 cm, diametrul transversal=3 cm, spin lung de 6 cm, inv. 5353.
- **Capidava** –exemplar descoperit în mormânt (Gr. Florescu, R. Florescu, Gl. Ceacalopol, op. cit., p. 577).
- **Curcani**, jud. Călărași, 1 ex.(M. Sâmpetru, *Inmormântări pecenege din Câmpia Dunării*, SCIV 3/1973, p. 419).
- **Istria-Capul Viilor**(Vl. Zirra, op. cit., p. 392, fig.28/1-6)
- **Nalbant, jud. Tulcea** (G. Simion, op. cit., p. 224, pl.VI/1).
- **Obârșia-Nouă** –Olt (Toropu, Stoica, op. cit., p.171, fig. 8/3-5).
- **Sultana**, jud. Călărași (B. Mitrea, *Săpăturile...*, p. 534).
- **Tichilești**- jud. Brăila, un exemplar (N. Harțuche, *Preliminarii...*, p.335)
- **Țândărei**, jud. Ialomița- 2 ex.(A. Păunescu, E. Rența, *Cercetări...*, p. 110, pl.XI/11).
- **Ulmeni –Movila lui Reteșan** -jud. Buzău(E. M. Constantinescu, op. cit., p.167, fig. 3/2).

75.1. 3. cataramă din os

- **Capidava**, 1 ex.(Gr. Florescu, Radu Florescu, P. Diaconu, op. cit., p.236, fig. 119/3).
- 75.2. **garnituri pentru centură**
- **Bucov**, jud. Prahova(M. Comșa, op. cit., fig. 96/5).
 - **Isaccea**, jud. Tulcea (I. Vasiliu, op. cit., p.114, pl. XVI/1-6).
- 75.3. **fibulă**
- 75.3.1. **din bronz**
- **Obârșia-Nouă** (Olt-Toropu, Stoica, op. cit., p. 171, fig. 7/19).
- 75.3.2. **din fier**
- **Băneasa-București, jud. Ilfov** (M. Constantiniu, Panait I. Panait., op. cit., p.127).
- 75.4. **nasturi**
- 75.4. 1. **din aramă.**
- **Obârșia-Nouă –Olt** (Toropu, Stoica, op. cit., p. 171, fig. 5/32-35).
 - **Isaccea, jud. Tulcea**(I. Vasiliu, op. cit., p.114).
- 75.4.2. **din bronz**
- **Chirnogi, jud. Călărași** (Done Șerbănescu, op. cit., p.668).
 - **Dinogetia** (Ion Barnea, op. cit., p. 298).
76. **VERIGI**
- **Bragadiru**, jud. Ilfov (M. Turcu, op. cit., p.39, pl. I/6).
 - **Canlia**, jud.Constanța (Radu Harhoiu, op. cit.,p 567, fig. 3/4).
- 76.1. **verigi din fier**
- **Castelu**, jud. Constanța (A. Rădulescu, N.Harțuche, op. cit., p. 82, pl. XXXI/2,3,4).
- 76.2. **verigi din bronz**
- **Bucov, jud. Prahova** (M. Comșa, op. cit., p. 122, fig. 95/16).
 - **Isaccea** (I. Vasiliu, Cimitirul..., p. 134, fig.IV/6).
- VI. UNELTE**
77. **BRĂZDAR DE FIER**
- **Dinogetia** (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit., p. 58, fig. 36/1; Ion Barnea, *Descoperiri din feudalismul timpuriu de la Dinogetia-Garvăn*, p. 297, MCA, X, 1973);
 - **Capidava** (Gr. Florescu, Radu Florescu, Petre Diaconu, op. cit.,p 233, fig. 117/1).
78. **COASĂ**
- **Bucov**, jud. Prahova (M. Comșa, op. cit., p.44, fig. 30/5).
79. **CIOCAN DE FIERAR**
- **Bucov**, jud. Prahova (M. Comșa, op. cit., p. 48, fig. 34/10).
80. **CLEȘTE PENTRU PRELUCRAREA METALULUI**
- **Păcuiul lui Soare** (P. Diaconu, D. Vâlceanu, op. cit., p.165, fig.66/2, pl.XXX/1.)
81. **COSOR**
- **Bucov**, jud. Prahova (M. Comșa, op. cit., p.44, fig.106/9)
 - **Castelu**, jud. Constanța (Rădulescu, Harțuche, op. cit., p. 82, pl.XXXI/11).

82. DALTĂ

82.1. din metal

- **Bucov**, jud. Prahova (M. Comșa, op. cit., p. 52, fig. 35/4)
- **Dridu**, jud. Ialomița (E. Zaharia, op. cit., p. 94, fig. 53/ 1,5)
- **Păciul lui Soare** (Diaconu, Vâlceanu, op. cit., p.167, fig. 66/5).
- **Vlădeni-Popina Blagodeasca, jud. Ialomița:**
 - a) dălțiță din fier cu lama ascuțită; L = 5,6 cm; l = 1, 5 cm, grosime - 0,4 cm (P. Blagodeasca, 2004, cas. B 11, -0,30).
 - b) dălțiță din fier; L = 9, 5 cm; braț rotund, lamă ascuțită (cas.B14, - 0,35 m).

82. 2. din os

- **Dinogetia** (Gh. Ștefan & allia, p. 92, fig.44/8,12)
- **Vlădeni-Popina Blagodeasca, jud. Ialomița-** o dălțiță din os de 7,5 cm lungime și 1, 5 cm lățime, folosită probabil pentru curățarea pielilor de animale.Vârful este delimitat printr-o secțiune triunghiulară. Inv. 5299 (colecția MJI).

83. FIERĂSTRĂU

- **Dinogetia** (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit.,p. 81, fig. 42/5).
- **Păciul lui Soare** (P. Diaconu, D. Vâlceanu, op. cit., p.167)

84. FLUIER DE FOALE DE FIERAR

- **Bucov**, jud. Prahova (M. Comșa, op. cit., p.50, fig. IX/8).
- **Bucu**, jud. Ialomița (Anca Păunescu, Elena Rența, op. cit., Arheologia Medievală, III, 2000, p.13, fig. 18/3).

85. HARPON

- **Dinogetia** (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit., p.55, fig. 35/20).
- **Păciul lui Soare** (Diaconu, Vâlceanu, op. cit., p. 176, fig. 71/1).

86. HÂRLET

- **Bucov**, jud. Prahova (M. Comșa, op. cit., p. 45, fig. 30/9).
- **Capidava** (Gr. Florescu, Radu Florescu, Petre Diaconu, op. cit., p. 234, fig. 117/2).
- **Dinogetia** – 3 ex. de rame de hârlet (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit., p. 63, fig. 36/4).

87. INSTRUMENT PENTRU SÂNGERAREA (MARCAREA?) VITELOR

- **Păciul lui Soare**, 1 ex. (Diaconu, Vâlceanu, op. cit., p.164, fig. 65)

88. NICOVALĂ

- **Bucov**, jud. Prahova (M. Comșa, op. cit., p. 48, fig. 34/7).
- **Gura-Canliei, jud. Constanța** (M. Irimia, Observații..., p.118, fig.27/6, fig.15/9).
- **Păciul lui Soare** (Diaconu, Vâlceanu, op. cit., p. 167, fig. 66/6).

89. OSTIA

- **Dinogetia** (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit., p. 55, fig. 35/19; Ion Barnea, op. cit., p. 314).

90. CUȚIT DE PLUG

- **Tulcea - Aegyssus, jud. Tulcea**, 2 ex. (Ioan Vasiliu, Gh. Mănuclu – Adameșteanu, op. cit., p.146, -147, pl. III/5, pl. IX/5).
- **Dinogetia** (I. Barnea, *Noi descoperiri...*,p.319).

91. PENSETĂ PENTRU PRELUCRAT METALE PREȚIOASE

Păciul lui Soare (Diaconu, Vâlceanu, op. cit., p. 167, pl. XXX/3)

92. PILĂ

- **Bucov**, jud. Prahova (**M. Comșa, op. cit.,p. 48, fig. 34/1**)
- **Păciul lui Soare** (Diaconu, Vâlceanu, op. cit., p. 167, fig. XXX/5)

93. SĂPĂLIGĂ

- **Dinogetia** (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit., p. 63)

94. SECERĂ

94. 1. din fier

- **Dinogetia** - 5 ex. (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit., p. 59, fig. 36/3,5, Ion Barnea, op. cit., p. 314).
- **Dridu** (E. Zaharia, op. cit., p. 94)
- **Izvorul- Giurgiu** (B. Mitrea & allia, p. 332, fig. 4/4).
- **Obârșia-Nouă-Olt** (O. Toropu, On.Stoica, op. cit., p. 171, fig. 10/2-3).

94. 2. din bronz

- **Dinogetia** (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit., p. 58).

95. SFREDEL

- **Bucov**, jud. Prahova (M. Comșa, op. cit.,p. 52, fig. 35/9, 10).
- **Dinogetia** (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit., p. 83, fig. 42/9).
- **Păciul lui Soare** (P. Diaconu, D. Vâlceanu, op. cit., p. 168-169, fig. 68/1).

96. TOPOR

- **Aegyssus –Tulcea** (I.Vasiliu, Gh. Mănuclu-Adameșteanu, op. cit., p. 147, pl.V/7).
- **Căscioarele, jud. Călărași**, 1 ex. (V. Sârbu & allia, p. 119, fig. 153/2).
- **Bucov**, jud. Prahova (M. Comșa, op. cit.,p. 116, fig. 30/10, 18).
- **Dinogetia** (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit., fig. 81, fig. 42/ 10-11).
- **Păciul lui Soare** (Diaconu, Vâlceanu, op. cit.,p. 167, pl.XXXI/2-3; p. 174, fig. 68/4).

97. TIPARE PENTRU TURNAT METALE

- **Dinogetia** (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit., p. 78, fig. 38/1-3)
- **Păciul lui Soare** (Diaconu, Vâlceanu, op. cit., p. 167, fig. 62/17, pl.XXX/7, p. 158, fig. 63/2).

98. TESLA

98. 1. Tesla- săpăligă

- **Dinogetia** (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit., p. 81, fig. 42/7,8).
- **Păciul lui Soare** (Diaconu, Vâlceanu, op. cit., p. 81, fig. 42/6).

98. 2. Tesla –Târnăcop

- **Dinogetia** (Gh. Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, op. cit., p. 81, fig. 42/6).

99. UNELTE DE SCOBIT LEMNUL

- **Bucov**, jud. Prahova (M. Comșa, op. cit., p. 52, fig. 35/1,3,8,)

- ⁱ Ioan Vasiliu, *Considerații finale asupra locuirii feudale-timpurii de la Babadag*, Peuce, XII, Tulcea, 1996, p.170-174,pl.III-V.
- ⁱⁱ Mioara Turcu, *Cercetări arheologice în București*, Cercetări Arheologice, III, 1981, p. 39-41, fig.6-7.
- ⁱⁱⁱ Eugen S. Teodor, *Așezări de la Vadu-Anei*, Cercetări Arheologice, XI, 1998-2000, p.139-151, tab.1,2,3,4.
- ^{iv} Maria Comșa, *Cultura veche românească. Așezările de la Bucov Rotari și Bucov –Tioca*, Ed. Academiei RSR, p.60-97, fig. 39-87.
- ^v Anca Păunescu, Elena Rența, *Așezarea medieval-timpurie de la Bucu*, jud. Ialomița, (II), Arheologia medievală, III, 2000, p.13, fig.6-14.
- ^{vi} Panait.I. Panait, *Săpăturile de la Bucureștii-Noi. Sectorul Alba*, CAB,I, 1963, p. 111-123, fig.19-24.
- ^{vii} I. Ionașcu, Seb. Morintz, Gh. Cantacuzino, D.V. Rosetti, *Șantierul arheologic București*, MCA,VII, 1961, p.662-663, fig.5.
- ^{viii} Margareta Constantiniu, Panait I. Panait, *O așezare feudală-timpurie la Băneasa-sat*, CAB,II, 1968, 103, 104,109-117, 120-125, fig.24,25, fig.36-37, 39-41, fig.50-56. (ceramica este prezentată pe fiecare complex în parte).
- ^{ix} Panait, I. Panait, *Observații arheologice pe șantierele de construcții din capitală*, CAB, I, p. 139.
- ^x Gr. Florescu, Radu Florescu, Petre Diaconu, *Capidava*, Ed. Academiei RSR, 1958, p.154-232, fig.82-115.
- ^{xi} Oana Damian, Secolele IX-X, în Valeriu Sârbu & alia, *Așezările din zona Căscioarele-Greaca-Prundu*, Ed. Istros, Brăila, 1996, p.111-116, fig. 145-157.
- ^{xii} George Trohani, *Săpăturile arheologice efectuate la Chirnovi* (jud. Ilfov), Cercetări arheologice, I, 1975, p. 144-145.
- ^{xiii} Corneliu Cârjan, *Ceramica de epocă feudală-timpurie descoperită pe teritoriul orașului Constanța*, Pontice,2, 1969, p. 373.
- ^{xiv} Gh. Ștefan, Ion Barnea, Eugen Comșa, Maria Comșa, *Dinogetia*, Ed. Academiei RSR, 1967, p.134-277.
- ^{xv} E.Zaharia, Săpăturile de la Dridu, *Contribuții la perioada formării poporului român*, Ed. Academiei RSR, 1967, p. 79-93.
- ^{xvi} Suzana Dolinescu-Ferche, *O locuință feudală-timpurie descoperită la Dulceanca I*, SCIVA 2, 1976, p. 247-259.
- ^{xvii} Radu Popa, Gh. Matei, V. Nițulescu, El. Rența, *Așezarea medieval-timpurie de la Fetești-Vlașca*, jud. Ialomița, In memoriam Radu Popa, *Temeiuri ale civilizației românești în context european*, Accent, 2003, p.166-167, fig.5-6.
- ^{xviii} Oct. Toropu, On. Stoica, *Așezarea prefeudală și feudală-timpurie de la Făcăi-Braniște* (mun. Craiova), *Historica* II, 1971, p. 64-68, fig.8-10.
- ^{xix} M. Irimia, *Observații preliminare privind așezarea antică de la Gura Canliei*, Pontica, XIV, 1981, p.117-118, fig.15, fig.27.
- ^{xx} Vl. Zirra, *Cercetări feudale-timpurii la Ileana-Podari*, MCA, V, 1959, p. 503.
- ^{xxi} Gh. Mănucu-Adameșteanu, *Săpăturile de salvare din așezarea feudală-timpurie de la Ghiolul Petrii*, com. Independența, jud. Tulcea, p. 367-369, Pl. X-XVI.
- ^{xxii} P. Diaconu, D. Vâlceanu, *Săpăturile arheologice de la Mărculești-Viișoara*, MCA,V, 1959, p.544-545, fig.1.
- ^{xxiii} Gh. Mănucu-Adameșteanu, *Raport preliminar asupra săpăturilor arheologice de salvare de la Mihai Bravu*, jud. Tulcea, așezarea nr. 2, Pontica, XXIII, p.183-217, pl.VII-XIV.
- ^{xxiv} P. Diaconu, D. Vâlceanu, *Păcuiul lui Soare*, I, Ed. Academiei RSR, 1972, p. 71-119.
- ^{xxv} M. Comșa, *Tipuri de locuințe din sec. IX-X de la Radovanu „Valea lui Petcu”*, CCDJ, Călărași, 1988-1989, p. 145-146.
- ^{xxvi} Em. Corbu, *Așezarea medieval-timpurie de la Ștefan cel Mare-pct. Feteasca*, Pontica, XXX, 1998, p. 263-266, pl.9-13.
- ^{xxvii} St. Olteanu, V. Teodorescu, N. Neagu, *Rezultatul cercetărilor arheologice de la Șirna cu privire la sec. III-XI*, MCA, XIII, 1979, p. 277-279.
- ^{xxviii} Anca Păunescu, *Șantierul arheologic Târgșoru-Vechi*, Cercetări Arheologice , I, 1975, p. 232, fig.6.
- ^{xxix} Ioan Vasiliu, Gh. Mănucu-Adameșteanu, *Considerații finale asupra locuirii feudal-timpurii (sec.X-XI) de la Aegyssus* _Tulcea, Peuce, IX, 1984, p. 148-149.
- ^{xxx} Anca Păunescu, Elena Rența, *Cercetări arheologice la Țândărei*, jud. Ialomița, Cercetări Arheologice, IX, 1992, p. 109, fig. 2-9.
- ^{xxxi} Oct. Toropu, C. Voicu, *Noi descoperiri în perioada feudală-timpurie în Oltenia*, SCIV, 4/1971, p. 671-675.
- ^{xxxii} D. Berciu, *Săpăturile de la Verbița*, MCA,VI, 1959, p. 91
- ^{xxxiii} M.Mănucu-Adameșteanu, Gh. Mănucu-Adameșteanu, *Așezarea de la Vișina*, jud. Tulcea, MCA, XVII, I, 1999, p. 211-215, fig. 8-10.
- ^{xxxiv} Vasile Oprea, Em. Corbu, *Considerații privind așezarea medieval-timpurie (sec. IX-X) de la Vâlcele* (jud. Călărași), Ialomița, III, 2000, p. 63-68.
- ^{xxxv} Șt. Olteanu, Em. Corbu, *Sondajul arheologic de la Vlădeni- Popina Blagodeasca*, CCA, camp.2000, p.272; CCA, camp. 2001, p.335; CCA, camp. 2002, p. 339-340; CCA, camp. 2003, p.369; CCA, camp. 2004, p.406-408.
- ^{xxxvi} Radu Harhoiu, *Câteva observații asupra necropolei birituale de la Canlia*, Pontica ,V, 1972, p.567, fig. 4,6,7.
- ^{xxxvii} A. Rădulescu, N. Hartușche, *Cimitirul feudal-timpurii de la Castelu*, Constanța, 1967, p. 84-95, Pl. III-XIX.
- ^{xxxviii} Done Șerbănescu, *Morminte din perioada prefeudală descoperite la Chirnovi*, jud, Ilfov, SCIV, 24, 4, 1973, p.668, pl.1/4.

- ^{xxxix} N. Harțușche, Fl. Anastasiu, I. Broscățean, *Necropola de incinerare feudală-timpurie de la Chiscani-sat*, Brăila, Danubius, I, 1967, p. 154-156.
- ^{xl} N. Anghelescu, *Un mormânt de incinerare din epoca feudală-timpurie descoperit la Dorobanțu*, SCIV, 2, 1963, p. 437.
- ^{xli} C-tin Isăcescu, *Noi date privind necropola feudală-timpurie de la Frățești (jud. Giurgiu)*, Cercetări Arheologice, V, p. 201-202, pl.II, p. 205, pl.IV-VI.
- ^{xlii} Corneliu Cârjan, *Necropola de epocă feudal-timpurie de la Gârlița-Ostrov*, Pontice, II, 1969, p.111-126, fig. 1,3,6,7,9,10,11,14,15.
- ^{xliiii} Vl. Zirra, *Cimitirul feudal-timpuriu de la Istria-Capul Viilor*, Dacia, VII, 1963, p.p.371-401, fig.11-34.
- ^{xliv} B. Mitrea, C. Preda, M. Chițescu, Gh. Rădulescu, M. Ionescu, *Necropola feudală-timpurie de la Izvorul*, MCA, IX, 1970, p. 330-332, fig.3.
- ^{xlv} M. Irimia, Tr. Cliante, *Morminte din epoca feudală-timpurie descoperite în pct. Sitorman (com. M. Kogălniceanu) jud. Constanța*, Pontica, XIX, 1986, p. 179, fig.1/1.
- ^{xlvi} Gavrilă Simion, *Necropola feudal-timpurie de la Nalbant*, Peuce, II, 1971, p. 235-240, Pl.VII-XIV.
- ^{xlvii} Oana Damian, *Nufăru* (com. Nufăru), CCA, campania 2002, CIMEC, iunie 2003, p.215.
- ^{xlviii} Oct. Toropu, On. Stoica, *La necropole prefeodale d-Obârșia-Olt*, Dacia, XVI, 1972, p. 175-177, fig. 12, 13, 15.
- ^{xlix} M. Comșa, Gh. Bichir, *Date preliminare cu privire la necropola de la Păuleasca*, SCIV, 24, 2, 1973, p. 318-319, fig.
- ^l B. Mitrea, *Săpăturile de la Satu-Nou. Necropolele feudale-timpurii*. MCA, VIII, 1962, p. 645, fig. 1-2.
- ^{li} N. Harțușche, Fl. Anastasiu, *Săpăturile arheologice de la Sihleanu*, com. Scorțaru-Nou, Istros, I, 1980, p. 105-106, fig.8,9.
- ^{lii} B. Mitrea, *Săpăturile de salvare de la Sultana*, MCA, VII, 1961, p. 535, fig. 2-3.

ABREVIERI

AMM = Acta Moldaviae Meridionalis

CAB = Cercetări Arheologice în București

CCA = Cronica Cercetarilor Arheologice

CCDJ = Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos

DID III = Ion Barnea, Ștefan Ștefănescu, *Din istoria Dobrogei*, vol. III, Ed. Academiei, RSR, 1971.

FHDR II = Fontes Historiae Daco-Romanae. Izvoarele Istoriei Românilor, vol. II, Ed. Academiei RSR, 1970.

FHDR III = Fontes Historiae-Daco-Romanae. Izvoarele Istoriei României, vol. III, Ed. Academiei, RSR, 1975.

FHDR IV = Fontes Historiae-Daco-Romanae. Izvoarele Istoriei României, vol. IV, Ed. Academiei, RSR, 1982.

MCA = Materiale și Cercetări Arheologice

MJI = Muzeul Județean Ialomița

RI = Revista de istorie

RIR = Revista Istorică Română

RRH = Revue Roumaine d'Histoire

SAI = Studii și Articole de Istorie

SAC = Situri arheologice cercetate între anii 1983-1992, Brăila, 1995.

SCIV = Studii și cercetări de istorie veche

SCIVA = Studii și cercetări de istorie veche și arheologie

SITTES...= *Importants sittes slaves en Slovaque*, Veda Editions de l'Academie Slovaque des sciences, Bratislava, 1978;

PLANȘE

- I. Zone de localizate ale așezări istorice.
- II. Planul așezării de la Dridu
- III. Planul așezării de la Bucov –Rotari
- IV. Planul așezării de la Bucov- Tioca
- V. Locuințe și cuptoare de la Vlădeni- Popina Blagodeasca, jud. Ialomița
- VI. Reconstituiri ipotetice ale unor locuințe adâncite.
- VII. Vlădeni-Popina Blagodeasca. Locuința adâncită nr. 5 intersectată de cuptorul menajer nr.6
- VIII. Cuptoare de la Vlădeni-Popina Blagodeasca.
- IX. Gropi de bucate de la Vlădeni- Popina Blagodeasca
- X. Gropi cu funcționalitate diferită din așezări ale culturii Dridu.
- XI. Necropola tumulară de la Isaccea.
- XII. Biserica de la Dinogeția cu biserică cimiterială.
- XIII. Planul necropolei birituale de la Izvorul, jud. Giurgiu
- XIV. Necropola plană de la Isaccea.
- XV. Planul necropolei birituale de la Sultana, jud. Giurgiu
- XVI. Planurile necropolelor de incinerare de la Castelu, Chiscani, Tichilești.
- XVII. Harta morfologică a Câmpiei Române.
- XVIII. Harta zonelor de divigare din Câmpia Română.
- XIX. Harta solurilor din România.
- XX. Inscripții din secolele VIII-XI.
- XXI. Inscripții și semne alfabetiforme din secolele VIII-XI
- XXII. Alfabetul runic
- XXIII. Ulciorul cu inscripție de la Capidava
- XXIV. Vase din pastă nisipoasă din secolele VIII-IX.
- XXV. Vase din pastă cenușie din secolele VIII-IX.
- XXVI. Elemente de datare ale ceramicii din sec. VIII-IX
- XXVII. Ceramică nisipoasă de la Vlădeni- Popina Blagodeasca
- XXVIII. Noi forme de vase din a doua jumătate a secolului al IX - prima jumătate a secolului X
- XXIX. Mărci de olar
- XXX. Ulcioare și vase de provizii din sec. X-XI
- XXXI. Castroane din a doua jumătate a secolului al X - prima jumătate a secolului XI de la Păcuiul lui Soare.
- XXXII. Ceramică bizantină
- XXXIII. Căldări pecenege și vase din metal.
- XXXIV. Inventarul bordeiului nr. 100 de la Dinogeția
- XXXV. Unelte agricole și meșteșugărești.
- XXXVI. Piese de uz casnic din os și piatră descoperite la Vlădeni-Popina Blagodeasca.
- XXXVII. Piese de uz casnic din piatră, os și lut de la Vlădeni-Popina Blagodeasca (jud. Ialomița).
- XXXVIII. Depozite de unelte și arme
- XXXIX. Unelte din secolele XIV-XV.
- XL. Arme din așezări și necropole din sec.VIII-XI
- XLI. Cercei din secolele VIII-XI
- XLII. Inele din sec. VIII-XI
- XLIII. Pandantive din secolele VIII-XI

CUPRINS

<i>Introducere</i>	1
Cap. I - Istoriografia problemei așezărilor și necropolelor din sudul României în secolele VIII- XI	3
Cap. II. - Așezările	10
Cap. III. Necropole. Rit și ritual funerar.....	46
Cap. IV. Factori de influențare și comunicare în activitățile economice de bază	69
Cap. V. Despre caracterul etno- cultural al populației de la Dunărea Inferioară din secolele VIII-XI.....	95
Cap. VI Câteva date arheologice cu privire la viața spirituală din secolele VIII-XI	113
Cap. VII Inventarul arheologic descoperit în așezările și necropolele din secolele VIII-XI din sudul României	p.123
VII.1. Ceramica.....	p.123
VII.2. Uneltele.....	p.164
VII.3. Armele.....	p.175
VII.4. Podoabele.....	p.179
VII.5. Catalogul inventarului.....	p.185
Rezumat.....	p.211
Abrevieri.....	p.230
Lista planșelor.....	p.231